

אברהם ריינוויין

דער איד אין קאנאדע

(פון דער פראנצויזישער פערזאנע ביו
דער מאדערנער צייט)

ערשטער באנד.

ארויסגעגעבן פון

פארלאן „קאנאדע“

1925

תרפ"ה

COPYRIGHT, 1925

By

A. RHINEWINE

(All rights reserved)

FARLAG "CANADA"

17 ROWLAND AVE.

-

TORONTO, CANADA

דיר מיינ טאכטער שולמית, גער
בוירען אין קאנאדע, — דאס ווערק
א מתנה.

אנדערע ווערק פונ'ם אויטאָר:

„ארץ ישראל אין אידישען לעבען און
ליטעראטור“
„קאנאדע — איהר געשיכטע און
ענטוויקלונג“.

אין פאָרבארייטונג:

„מאטעריאלען צו דער קאנאדיש-
אידישער געשיכטע“
(צווייטער באנד)
אן ענגלישע אויסגאבע פון דער קא-
נאדיש-אידישער געשיכטע.

אינהאלט:

8	זייט	פארווארט
		אידען אין קאנאדע אונטער דעם פראנצויזישען
12	"	רעזשים
28	"	די גרינדונג פון דער ערשטער אידישער קהלה
		קאנאדע'ס ענטוויקלונג און די ביישטייערונגען פון
38	"	די ערשטע אידישע פאמיליעס
55	"	דער קאמף פאר אידישער גלייכבארעכטיגונג
83	"	אידען און ארמיידיענסט
90	"	די איינוואנדערונג פון אן אשכנז'ישען עלעמענט
103	"	די אידישע איינוואנדערונג פון מזרח-אייראפע
124	"	בלעטלאך פון טאראנטא'ס אידישע געשיכטע
131	"	בלעטלאך פון וויניפעג'ס אידישע געשיכטע
135	"	די פראבלעמען פונ'ם אידישען ישוב
152	"	די שול-פראגע אין דער פראווינץ קוויבעק
161	"	ווייטערדיגע אנפאלען אויף אידען
170	"	דער האליפאקסער שחיטה-פראצעס
175	"	די גרינדונג פון אידישע קאלאניעס
189	"	די ציוניסטישע באוועגונג אין קאנאדע
203	"	די אידישע ארבייטער באוועגונג
206	"	די קולטורעלע טעטיגקייט צווישען די קאנאדער אידען
222	"	דאס אידישע לעבען אין די מלחמה-יארען
232	"	דער קאמף פאר אידישער דעמאקראטישער הערשאפט
240	"	דאס אידישע לעבען אין די לעצטע יארען

אילוסטראציעס:

15	"	שעוועליכער דע לעווי
31	"	אהרן הארט
41	"	דוד סילסבי פרענקס
45	"	ליוואי סאלאמאנס
53	"	דוד דיוויד
59	"	יחזקאל הארט
84	"	בנימין הארט
"	"	יעקב הענרי דזשעזעף
"	"	שמואל דיוויד
98	"	רעוו. אברהם דע סאלא
137	"	דוד אפענתיימער
138	"	דער מאָנומענט אין סטענלי פארק
141	"	די הארט באנקנאָטען
196	"	די ערשטע ציוניסטישע קבלה
199	"	קלארענס י. דע סאלא
201	"	א. י. פרימאן
212	"	קעראל רייען
229	"	פ. בערקאָוויטש
230	"	ס. וו. דזשייקאָבס
234	"	ראובן בריינין
236	"	לייאָן קאָסען

פון דער פראנצויזישער פעריאדע
ביז דער מאדערנער צייט

פארוואָרט

דער איד אין קאנאדע — די געשיכטע פון דעם אידען אין דער ענגלישער צפון-אמעריקע, איז ענג צוזאמענגעבונדען מיט קאנאדע'ס געשיכטע בכלל, און די ענטוויקלונג פונ'ם קאנאדיש-אידישען ישוב איז ווי ארינג אין דער קייט, צוזאמענגעבאהעפט אין איינגעשלאסען מיט קאנאדע'ס אלגעמיינער ענטוויקלונג, וועמענס געשיכטע מיר האָבן בען שוין באהאנדעלט אין א פריערדיג ווערק "קאנאדע, איר געשיכטע און ענטוויקלונג".

די געשיכטע פונ'ם איד אין קאנאדע. ביז היינטיגען טאג איז נאך ניט געמאכט געוואָרען קיין איין פארוואָרט צונויפזאמלען די דאָזיגע איינצעלנע בלעטלאך און קאפיטלאך פון אונזער געשיכטע. דאָ און דאָרט אן איינציגער צייטונגס-ארטיקעל אָדער א קורצע אָפּהאנדלונג, איינצעלנע איבערבליקען איבער פערזאָנען, עפיוואָדען און פארסירונגען, אָבער ניט ארומגענעמדיג די גאנצע גרויס פונ'ם דאָזיגען נייעם קאפיטעל אין דער גאנצער אידישער געשיכטע.

און די מערסטע פון די דאָזיגע צושפרייטע זאנגען באשעפטיגען זיך נאָר אויף פון דער צייט אָן, ווען קאנאדע איז געוואָרען אויס "ניי פראנקרייך" און איז געוואָרען אן ענגלישע קאָלאָניע, מיט קיין וואָרט איי אָבער ניט דערמאָנט געוואָרען ביז יעצט דער אָנהויב פון אונזער געשיכטע אין קאנאדע, אויף דאמאָלס ווען קאנאדע איז נאָך געוועזען אונטער דער פראנצויזישער הערשאפט.

אין דער פאָרליגענדער ארבייט וועט דער שרייבער פון די שורות אויך פרובירען געבען מאטעריאל וועגען דער דאָזיגער פעריוואָדע, אויף וויפיל עס איז אויס געלונגען אזא מאטעריאל צונויפצוזאמלען, אָבואָל מיר פרעטענדירען ניט צו האָבען ערשעפט אלע קוואלען, וועלכע פארמאָגען אפשר אועלכע מאטעריאלען.

און וועגען דעם ווילען מיר נאך צוגעבען דאָס פאָלגענדע : —

קאנאדע האָט א גאנצע רייע פון פארשיעדענע היסטארישע גע-
זעלשאפטען און ארגאניזאציעס, וועלכע גיבען זיך אפ מיט זאמלען און
אפהייטען פאר די קומענדע דורות אלעס, וואָס האָט נאָר א שייכות
מיט דער קאנאדער געשיכטע. עס טוען עס די פארשיעדענע רעגיע-
רונגס־קערפערשאפטען און פיעלע פריוואטע ארגאניזאציעס, די איינ-
ציגע אָבער וועלכע לאָזען אלעס געהן לאיבד, זענען די קאנאדער איר-
דען. די אלגעמיינע געזעלשאפטען ווי אויך די רעגירונג גיבען זיך
ועהר וועניג אפ מיט זאמלען די ספעציעלע אידישע מאטעריאלען,
העכסטענס ווערען זיי געזאמעלט נאָר אלס א טייל און אין שייכות
מיט'ן אלגעמיינעם מאטעריאל, קיין ספעציעלע אידישע געזעלשאפ-
טען זענען אויך ניטא, געהט דארום ניט נאָר א גרויסער טייל פון איר
דישען מאטעריאל פארלוירען, נאָר וואָס עס איז שוין אפילו פאראן.
קען אויך צונויפגעקליבען ווערען נאָר מיט גרויסע שוועריגקייטען,
יוען די גאנצע לאסט דערפון פאלט נאָך נאָר אויף איין פערזאן, אויפ'ן
יחיד.

מיר האָבען אויף אייגענער אחריות און מיט די אייגענע באגער-
נעצטע מיטלען און מעגליכקייטען צונויפגעזאמעלט דעם מעגליכען
מאטעריאל, און טוענדיג די פיאנערען־ארבייט אויפ'ן געביט פון קא-
נאדיש־אידישער געשיכטע ווילען מיר האָפען, אז ביי דעם וועט זיך
עס ניט אָפּשטעלען, אז מיט דער צייט וועלען זיך געפינען נאָך יחידים
ווי געזעלשאפטען, וועלכע וועלען זיך אָפּגעבען מיט זאמלען דאָס.
וואָס איז פון אזא גרויסען אינטערעס פאר די אידען בכלל, און פאר
די קאנאדער אידען בפרט.

צוזאמענצושטעלען די מאטעריאלען פאר דעם ערשטען פראוו-
פון א קאנאדיש־אידישער געשיכטע האָבען מיר אויך באנוצט א רייע
פון ווערק, וועמענס נעמען וועלען דערמאָנט ווערען אין די פארשיידענע
פלעצער, וואו מיר ציטירען זיי. מיר האָבען זיך באנוצט מיט רעגיע-
רונגס מאטעריאל, ווי די דאָקומענטען אין דעם רעגירונגס־ארכיוו
וועלכע האָבען א שייכות מיט אידען, די מאטעריאלען וועלכע זענען
טיילווייז פארעפנטליכט געוואָרען פון דער אמעריקאניש־אידישער

דער איד אין קאנאדע

היסטארישער געזעלשאפט, א גאנצע רייע פון צייטשריפטען וואו עס זענען פארצייענט געווארען פארשידענע ידיעות, די פראטאקאלען פון "קאנגרעגיישאנס" און ארגאניזאציעס, צו וועלכער מיר האָבען געהאט א צוטריט, און אנדערע קוועלען.

אין פיער פערוארען אָדער עפאָכען קען איינגעטיילט ווערען די געשיכטע פון די אידען אין קאנאדע : —

- (1) אידען אונטער'ן פראנצויזישען רעזשים.
 - (2) דער ספרדישער ארגאניזירטער ישוב אונטער'ן ענגלישען רעזשים.
 - (3) די איינוואנדערונגס-עפאָכע פון די ענגלישע און דייטשע אידען.
 - (4) און די נייע אידישע איינוואנדערונג פון מזרח אייראפע.
- פיעלע פון די אידישע פאמיליעס פון די ערשטע עפאָכע זענען שוין היינט כמעט ווי אין גאנצען פארשוואונדען געוואָרען, אָדער זיי האָבען זיך אסימילירט מיט די רומיגע קריסטליכע שבטים, אָדער די יורשים זייערע זענען מיט דער צייט אויסגעשטארבען, אנדערע האָבן בען זייער שיקזאל פארבונדען מיט'ן גורל פון די פאראייניגטע שטאטן טען פון אמעריקע, עס האָט פארשטעהט זיך אויך געווירקט די נאָר ענטקייט צו אמעריקע, אז דאָס אידישע לעבען צווישען קאנאדע און אמעריקע וואָל ענג צוזאמענגעבונדען ווערען, אן איינפלוס וואָס ציט זיך דורך ווי א פאָדעם דורך דער גאנצער קאנאדיש-אידישער געשיכטע, און שרייבענדיג וועגען דעם איד אין קאנאדע, מוז דארום אויך דער מאַטיוו גענומען ווערען אין באטראכט.

מען דארף אויך נעמען אין באטראכט, אז ווען פראנקרייך האָט אָנגעהויבען צו קאָלאָניזירען קאנאדע אָדער "ניי פראנקרייך", איז פראנקרייך דאמאָלס שטארק באהערשט געוועזען פונ'ם שטרענגען קאמיליזשען גייסט, און ניט נאָר האָט מען ניט דערלאָזען אז אידען זאָלען זיך באזעצען אין די פראנצויזישע קאָלאָניעס, נאָר מען האָט אפילו ניט ערלויבט די הוגענאָטען צו באזעצען זיך דאָרטען. אונטער

דער איד אין קאנאדא

אזעלכע אומשטענדען, איז פארשטעהט זיך ניט געווען קיין מעגליך קייט, אז אין "ניי-פראנקרייך" זאל זיך ענטוויקלען וועלכער עס איז שטענדיגער אידישער ישוב.

שרייבענדיג די געשיכטע פון די קאנאדער אידען, האָבען מיר אויך מער אין זינען געהאט די פּעריאָדע, צו שילדערען די צייט, אייר דער צו גריבלען זיך אין איינצעלנע פּערזאָנען אָדער פּאַסירונגען פֿין אַ מינדערווערטיגען ווערט. וועגען דער נייעסטער עפאָכע פון דער קאנאדיש-אידישער געשיכטע, איז אונז אויך אויסגעקומען אויסצורלאָזען מאַנכע דעטאַלען, צוליב דעם וואָס פיעלע זאכען זענען נאָך ניט פאַרענדיגט בכלל, און מען קען וועגען זיי דאָריבער ניט רעדען ווי וועגען פאַרענדיגטע געשיכטליכע ערשיינונגען.

דער שרייבער פון די שורות קלייבט יעצט אויך צונויף די מער מאַרען און טאגליכער פון פארשידענע אידיש-היסטארישע פּערזאָנען אין קאנאדע, מאטעריאלען וועלכע דארפֿען ניט נאָר געזאמעלט און צוזאמגעליבען ווערען, נאָר מען מוז אויך אויסקלייבען פון זיי דאָס אינטערעסאַנטסטע, דאָס ווערטפולע.

דאָס ווערט יעצט פון אונז געטון, און מיר האָפֿען צו קענען פאַרעפֿענטליכען די דאָזיגע מעמאָרען-אַרבייט אין אַ צווייטען באַנד, אַ פּאַרזעצינג צו דער שטודיום פון דער קאנאדיש-אידישער געשיכטע. צום יאָרום וויל דער שרייבער אויסדריקען אַ האַרציגען דאַנק צו די אַלע פּערזאָנען, וועלכע האָבען אים געהאָלפֿען אין דער אַרבייט, דורך איבערגעבען אים געוויסע ידיעות און מאטעריאלען, וועלכע זיי האָבען געהאט אין זייער באַזיץ.

עס איז די ערשטע געשיכטע פון די קאנאדער אידען — די ערשטע, אָבער לאָמיר האָפֿען אז זי איז ניט די לעצטע, און אז די פֿיאַר-נענען-אַרבייט וועט נאכגעפאלגט ווערען פון ווייטערדיגע פּאַרשונגען אויף דעם געביעט.

א. ר.

דאָס ערשטע קאפיטעל

אידען אין קאנאדע אונטער דעם פראנצויזישען רעזשים

די לאנדווטעריי אינ'ם מיטעלאטער, — דאָס לעגענדארישע און דאָס געשיכטליכע, — די מיסיאנערען און יעזואיטען, די פראנצויזישע פאמיליע דע לעזוי, — די עשרת השבטים און די אינדיאנער, — דער מיסטישער פראנצויזישער איד, די פאמיליע גראדים, — אידען און דער האנדעל מיט קאנאדע, — אן אינטערעסאנטער עפיוזאד.

די געשיכטע פונ'ם אידישען פאָלק, אָנהויבענדיג פון די יארען ארום חורבן בית שני און פאָרזעצענדיג ביז דער לעצטער צייט, — איז די געשיכטע פון דער אידישער וואנדערונג אין איבערוואנדער-רונג. מצרים, גריכענלאנד, רוים, שפאניען, פאָרטוגאל, פראנקרייך, דייטשלאנד, מזרח אייראפע, פוילען, רוסלאנד, איכעראל האָט דער פארפאָלגטער און מיעדער אייביגער וואנדערער געזוכט א פלאץ אלס א וואוינ-אָרט. אין מאנכע ערטער האָט מען באגריסט זייער קימען, ווייל מען האָט זיך געטויטיגט אין זייערע פעהיגקייטען אלס הענדלער און סוחרים, אין אנדערע פלעצער האָט מען אָבער די טויערען פאר זיי פארהאקט, אָדער זיי ענג געמאכט דאָס לעבען אזוי שנעל ווי עס זענען געוועזען גענוג אָרטיג-געברטיגע, אייגענע, וועלכע האָבען געקענט ערפילען די זעלבע פונקציעס, און דאמאלס האָט די וואנדערונג פונ'ם אידען געמוזט דורכגעמאכט ווערען פון דאָס ניי. אזוי האָט זיך עס געצויגען פאר יאָרהונדערטער, ביז וואנען די אידישע וואנדערונג איז אריינגעטרעטען אין איר נייעם עטאפ, די וואנדערונג נאָך צפון אמעריקע, — און אזוי איז דאָס נייעסטע קאפיטעל פון דער אידישער געשיכטע געשריבען געוואָרען.

דעם ניינטען אב, אינ'ם טאג פונ'ם חורבן, זענען די אידען פון שפאניען ארויסגעטריבען געוואָרען, און א טאג שפעטער (דעם דריטען אויגוסט 1492), איז פון שפאניען אָפּגעפּאָרען קריסטאפער קאָלומבוס מיט זיין כוויטע, אין וועלכער עס זענען אויך געוועזען פיעלע אידען, ווען נייע וועלט-טיילען. פערדינאנד און איזאבעלא, דער שפאנישער קעניג און קעניגין, די אינקוויזיטארען וועלכע האָבען אזוי פיער אידישע לעבענס מקריב געוועזען אויפ'ן שייטעהויפּען — די אונטער-שטיצער פון קאָלומבוס'עם פאָרשונגס-דרייעם, האָבען אויף אזא אופן אנדירעקט געהאָלפּען שאפּען יענע נייע וועלט, וועלכע איז שפעטער געוואָרען דאָס באשיצונגס-פארט פאר די נייע אידישע וואנדערער.

אויף זיין אייגענעם שטייגער האָט דער גאנצער מאכטהאבענדער קלאס פונ'ם מיטעלאַלטער אויסגעדריקט אין אלע לענדער זיין שטרע-בונג נאָך לוקסוס און גאָלד, און די אייגענע ערד, דאָס אייגענע לאַנד איז געוואָרען צו קליין און צו וועניג צו קענען צופריעדען שטעלען דעם דאָזיגען באַנער. וואָס רייכער און מעכטיגער די קעניגליכע הויז פּען זענען געוואָרען, נאָך אלץ מער גאָלד און רייכטימער האָבען זיי געשטרעבט כדי צו קענען צופריעדען צושטעלען אלע תאוות, און איינס פון די מיטלען צו קענען עס צופריעדען שטעלען, צו קריגען ניי גאָלד, איז געוועזען דאָס לאַנד-זוכעניש, דאָס ענטדעקען נייע לענדער-רײַען און פּלעצער, וועמענ'ס נאטירליכע רייכטימער זאָלען קענען בא-פרידיגען די אומבאָרגענעצטע אפּעטיטען. און אזוי האָט זיך דער מיטעלאַלטער, וועלכער איז אזוי רייך געוועזען אין מלחמות און פאר-שיעדענע אוואנטורעס, אויך אויסגעצייכענט מיט דער לאַנד-זוכעניש. כמעט יעדער קעניגליכער הויף האָט אונטערשטיצט די רייזע-קספּע-דיציעס, וועלכע האָבען געהאט איין צוועק — רייכער און גרעסער צו מאכען די איצרות פון די קעניגליכע הויפּען און זייערע מענשען.

קריסטאפער קאָלומבוס, וואסקא דע גאמא, דזשעק קארטיע, דזשאָהן קאבא, סעמיועל דע שעמפּליין, הענרי האדסאן — אלע האָ-בען זיי דורך זייערע אויספאָרשונגען און לאַנד-זוכערייען געהאָלפּען ענטדעקען און שאפּען די נייע-וועלט אויפ'ן צפון אמעריקאנישען קאנ-טינענט, אויף וועלכען קאנאדע פארנעמט אזא וויכטיגען פּלאַץ נאָך דער רעפּובליק פון די פאראייניגטע שטאטען.

דער איד אין קאנאדע

ניי איז די געשיכטע פון קאנאדע, און אויך ניי איז די געשיכטע פון די אידען אין קאנאדע, און פאלט צוזאמען כמעט גלייך מיט דער פעריאדע פון קאנאדע'ס אלגעמיינעם אויפבויע.

ווען האָט דער ערשטער אידישער פוס באטראטען דעם קאנאדער באָדען? צו וועלכער צייט האָט זיך דער ערשטער איד באוועזען אָדער זיך באזעצט אין לאַנד?

און דאָ מוז אָפגעטיילט ווערען דאָס לעגענדארישע פון דעם געשיכטליכען, דאָס וואָס קען ניט באשטעטיגט ווערען, אָבער וועלכעס איז גאנץ מעגליך צו האָבען פאסירט. וואָס דערצעהלט וועגען דעם די לעגענדע? ווער איז געוועזען דער ערשטער איד אָדער אידען, אין לאַנד, וואָס איז יעצט באקאנט אלס די "דאָמיניאן אף סענעדע".

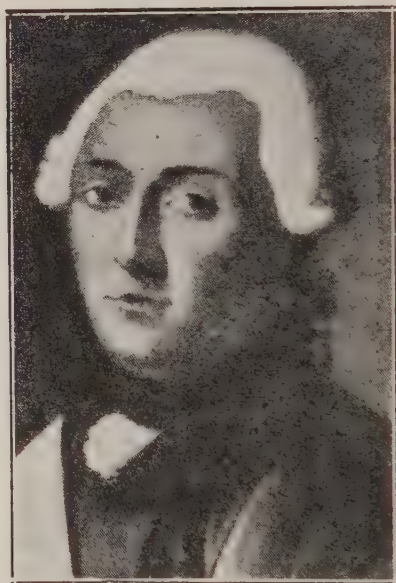
עס איז זיכער ניט אויסגעשלאָסען די מעגליכקייט, אז צווישען די ערשטע יעזואיטען און מיסיאנערען וועלכע האָבען באזוכט קאנאדע, איז איינ'ם זעכצענטען און איינ'ם זיבעצענטען יאָרהונדערט, אז צווישען זיי זאָלען זיך אויך האָבען געפונען אידען, פיליכט די זין אָדער אייניקלאך פון די מאראנען, וועלכע האָבען זיך צוליעב די פארפאלגונגען אויף זיי אין שפאניען און אין פאָרטוגאל, באזעצט אין מאנכע ערטער פון פראנקרייך, און זיך ביסלעכווייז אויסגעמישט מיט דער דאָרטיגער באפעלקערונג. עס איז דאָרום זעהר מעגליך, אז צווישן שטען די ערשטע ווייסע, וועלכע האָבען באטראטען דעם קאנאדער באָדען אלס קריסטליכע מיסיאנערען, זענען אויך געוועזען צווישען זיי אָפּשטאמען פון די מאראנען (*).

(*) צווישען די ערשטע יעזואיטען, וועלכע זענען אנגעקומען קיין קאנאדע געפינען זיך פיעלע, וועמענס ערשטע נעמען זענען ביבלישע, ווי יוסף, גבריאל, יצחק.

ווען סעמיעל דע שעמפליין האָט נאָך זיין אָנקומען איינגעלאדען די ברידער פון דעם נזירישען רעקאלעט אָרדען, אז זיי זאָלען שיקען אהער זייערע רעליגיעזע פארטרעטער, זענען אין 1615 אָנגעקומען א גרופע פון דריי מיסיאנערען צווישען וועלכע עס איז אויך געוועזען דזשעזעף לע קאראן, א פאמיליען נאָמען וואָס האָט א גרויסע ענליכ-קייט מיט'ן אידישען פאמיליען-נאָמען קאראָ.

דער איד אין קאנאדע

לויט מאנכע היסטארישע מאטעריאלען, זאל אויך האָבען גע-
הערשט די טראדיציע אינ'ם מיטעלאַטער, אז די פראנצויזישע פא-
מיליע דע לעווי זאל האָבען געשטאמט פון אידען, און איז ארויסגע-
קומען פונ'ם שהט לוי, און אז דער גרינדער פון דער משפחה איז גע-
וועזען א קוזין צו מרים פון נצרת. פון דער פאמיליע האָבען עטליכע
פארנומען וויכטיגע אמטען בשעת קאנאדע האָט נאָך געהערט צו
פראנקרייך, און זיך נאָך גערופען "ניי-פראנקרייך".

שעוועליער דע לעווי.

הענרי דע לעווי, — איז און דער ערשטער העלפט פונ'ם זיבע-
צענטען יארהונדערט געוועזען וויצע-קעניג פון קאנאדע, פראנקרייכ'ס
קעניגליכער פארטרעטער אין לאנד, און אין די שפעטערדיגע יאָרען
אין די לעצטע יאָרען פונ'ם פראנצויזישען רעזשים אין קאנאדע
(1759) איז א יורש פון דער זעלבער פאמיליע, שעוועליער דע לעווי,

געוועזען צוערשט מאנטקאלמ'ס געהילף, און איז שפעטער אויף גע-
וואָרען הויפט קאמאנדיר פון די פראנצויזישע טרופען אין לאנד (**).

אינ'ם זיבעצענטען יאָרהונדערט איז שטארק געוועזען פאר-
שפרייט די מיינונג, אז די אמעריקאנער און קאנאדער, די רויט-הוי-
טיגע באפעלקערונג, שטאמען פון די פארלויירענע עשרת השבטים. די
מיינונג וועלכע איז געוועזען פארשפרייט צווישען א סך קריסטליכע
מיסטיקער און געלערנטע האָט אויף באאיינפלוסט דעם האָלענדיש-
אידישען פילאָזאָף און שטאטסמאן מנשה בן ישראל (געבוירען ארום
1604, געשטארבען אין 1657). מנשה בן ישראל איז שטענדיג פאר-
אינטערעסירט געוועזען אין משיח-פראָבלעמען, און לויט זיין וועלט-
אנשוואונג איז אויסגעקומען, אז ארץ ישראל קען נאָר דאמאלס
ווערער אויסגעבויט ווערען ווען די אידען וועלען זיין צושפרייט
איבער דער גאנצער וועלט, איבער אלע וועלט-טיילען. א אידישער
וועלט-דרייווער פון יענער צייט, אנטאניא דע מאנטעסנינגס, האָט
פיעל צוגעהאָלפּען צו פארשטארקען ביי מנשה בן ישראל'ן די מיינונג

(**) מאַסס דזשיי. קאָהלער אין זיין ארטיקל "שעוועליער דע
לעווי", אין פערטען באנד פון די "פובליקאציעס" פון דער אמערי-
קאניש-אידישער היסטארישער געזעלשאפט (זייט 87), ברענגט פאָלי-
גענדען באווייז, אז די דע לעווי'ס האָבען אָפגעשטאמט פון אידען :
"די פאמיליע האָט זיך גערעכענט פאר דער עלצטער קריסטליכער פא-
מיליע, און אין זייער הויז, האָט מען דערצעהלט, האָבען זיך געפונען
צוויי בילדער, איינע פון דעם מבול, וואו נח איז געשילדערט געוואָרען
ווי ער געהט אריין אין דער תיבה, טראגענדיג אונטער'ן ארעם א
קעסטל מיט אן אויפשריפט "די פאפיערען פונ'ם הויז דע לעווי",
דאָס צווייטע בילד איז געוועזען א פאָרטרעט פון דעם גרינדער פון
דער פאמיליע, ווי ער בוקט זיך צו דער הייליגער יונגפרוי, וועלכע
זאָגט צו אים "דעק זיך צו, מין קוויין", און ער ענטפערט איר, אז ער
טוט עס צוליב זיין פארגעניגען".

דאָס זעלבע ווערט אויף דערמאָנט אין "די געשיכטע פון קא-
נאדע" פון וויליאם קינספארד (זייט 77) אויסגאבע פון יאָר 1887.

אז די צפון-אמעריקאנישע אינדיאנער זענען די קינדער פון די צען פארלירענע שבטים, און די דאָזיגע מיינונג האָט אזוי באַאיינפלוסט דעם האַלענדיש-אידישען פילאָזאָף, אז ער האָט אונטערגענומען, אין איינקלאנג מיט זיינע משיח-געדאנקען, די ארבייט צו באקומען די ערלויבניש, אז די אידען זאָלען זיך מעגען צוריקקערען און באזעצען זיך אין ענגלאנד, איינע פון יענע אייראפויאישע לענדער, פון וואו נען די אידען זענען געוועזען פארטריבען, און וואו עס איז זיי ניט ערלויבט געוועזען צו וואוינען זינט דעם יאָר 1291. ער האָט עס אונטערגענומען, כדי די אידען זאָלען אויף אזא אופן צושפרייט ווערען איבעראל.

דעם דאָזיגען געדאנק האָט ער ברייט און פיעלזויטיג ענטוויקעלט אין זיין ווערק "די האַפנונג פון ישראל", א זאך וואָס האָט אים געשטעלט אין פארבינדונג מיט פיעלע ענגלישע טעאלאגען, מיסטיקער, שטאאטסלייט, און גייסטליכע, און האָט זיכער פיעל מיטגעוויקסט אין דער שפעטערדיגער ערלויבניש פון אליווער קראמער וואָל'ן פאר'ן אידישען צוריקקער נאָך ענגלאנד.

די אויבענדערמאָנטע בראשורע, אין וועלכער מנשה בן ישראל האָט ענטוויקעלט די דעם משיח-געדאנק וועגען דעם, אז די אידען מוזען צוערישט צושפרייט ווערען איבער אלע וועלט-טיילען, און אי אז די אריגינעלע באפעלקערונג אויפ'ן צפון-אמעריקאנישען קאָנטינענט שטאמט פון אידען, האָט ניט נאָר ארויסגערופען א גרויסע דיסקוסיע אין ענגלאנד, נאָר האָט אויך באוועגט א געוויסע פערזאָן (וועמענ'ס נאָמען עס איז ליידער פארלוירען געוואָרען, אָבער וועלכער איז ווארשיינליך געוועזען א רייכער פראנצויזישער איד), אז ער זאָל די זאך אויספארשען אויפ'ן ארט. האָבענדיג זיך אויסגעלערנט די אינדיאנער שפראכען און דיאלעקטען, כדי צו קענען זיך צוזאמען רעדען מיט זיי, האָט ער געלעבט צווישען זיי א לענגערע צייט, אומ צו באקענען זיך מיט זייער ארט לעבען און מנהגים. רעדענדיג זייער שפראך, אָנגעטון אין זייערע קליידער, האָט ער געלעבט צווישען זיי, דורכגעמאכט אלעס צוזאמען מיט זיי, און איבער א יאָר צייט האָט ער אזוי פארבראכט מיט די מיקמעקס און אנדערע שבטים, וועלכע האָבען געוואוינט אין אקאדיען (קאנאדע האָט זיך דאמאלס גערופ'ן

מיט דעם נאָמען), און אין דער סביבה ארום דעם טייך סט. לאורענס, נאכגעפאָרשט דאָס לעבען פון די אנעידען ארום "לייזשעמפליין", און ענדליך האָט ער זיך איבערצייגט, אז עס איז ניטא קיין שום שייכות צווישען זיי און דאָס פאָלק ישראל, אז עס איז ניטא קיין שום פארוואנדשאפט אין וועלכען עס איז זין, צווישען דער רויטער הויטיגער באפעלקערונג און די אידען, און ער איז צוריק אפגע- פאָרען קיין פראנקרייך.

אן ענליכע ערצעהלונג געפינט מען אויך וועגען דעם אין א באריכט צו דער "טשוירטש אף סקאטלענד" אָפגעגעבען פון א גרופע מיסיאנערען, וועלכע האָבען בארייזט די אידישע ישובים אויף דער גאנצער וועלט ארום די ערשטע יאָרען פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט. אינ'ם באריכט דערצעהלען זיי, אז אָנקומענדיג אין בולאן, פראנקרייך, איז געקומען צו זיי א איד, א זעהר געבילדעטער און מיט גוטע מאניערען, וועלכער האָט גערעדט א פליסיגען ענגליש, און וועלכער האָט זיי דערצעהלט זיין געשיכטע :

"אריגינעל האָט ער געהאט א קליינעם פארמעגען, וואָס ער האָט אויסגעגעבען אויף זיינע פיעלע רייזעס אין די אינטערעסען פון זיינע ברידער. ער איז געפאָרען קיין צפון־אמעריקע, כדי צו אונטער- זוכען די פראגע צי שטאמען די אינדיאנער ווירקליך פון די עשרת השבטים. א יאָר צייט האָט ער געלעבט צווישען זיי, ביז וואנען ער האָט זיך איבערצייגט געגאטיוו. יעצט לעבט ער צוריקגעצויגען, און זאמעלט נייע מיטלען, כדי אונטערצונעמען נייע רייזעס, באזונדערס קיין ארץ ישראל".

דער גירוש פון די אידען אין פראנקרייך, וועלכער איז פאָרגע- קומען אין 1394, ווען דער קעניג קארל דער זעקסטער האָט באפוילען, אז "צוליעב די פארברעכענס פון די אידען געגען דעם הייליגען גלויב בען", פארבאָט ער זיי דארום צו וואוינען אין וועלכען עס איז טייל פון פראנקרייך, האָט אנגעהאלטען ארום דריי הונדערט יאָר, און פראנקרייך איז פאר דער צייט געוועזען "אידענדיין", דאָך האָבען דאָרטען פאר יענער צייט געוואוינט א צאָל מאראנען און ניי־קריסטען, און צום סוף פונ'ם זיבעצענטען יארהונדערט זענען אונטער פראנק- רייך אויך ארונטער די אידישע קהלות פון עלזאס־לאַטרינגען.

ווען פראנקרייך האָט קאָלאָניזירט קאנאדע, אָדער די דאמאָלס־דיגע "ניי־פראנקרייך", איז זי הויפטזעכליך פאראינטערעסירט געוועזען אינ'ם האנדעל, וואָס איז אָנגעגאנגען צווישען אלט און ניי־פראנקרייך, און צווישען די פארשיעדענע האנדעלס־עקספערדיציעס וואָס פלעגען אָפט קומען פון פראנקרייך, אָנפירען געשעפטען און צוריקפאָרען, האָבען זיך זיכער אויך געפונען אידען־מאראנען, פונקט ווי זיי האָבען זיך ווארשיינליך אויך געפונען צווישען די יעזואיטען און מיסיאנערען, וועלכע פלעגען ארויסקומען קיין קאנאדע.

פראנקרייך איז אויך געהאָלפֿען געוואָרען אין אירע קאָלאָניזאציאנס־פלענער פון אידישען קאפיטאל. פראנקרייך האָט טאקע ניט געדולדעט קיין אידען, ניט אלס קאָלאָניסטען און ניט אלס ארמירטע מענשען, אָבער עס איז געוועזען דער איד אברהם גראדוס, וועלכער איז געשטאנען ביי דער הויפט־לייטונג פון א פראנצויזישער באנק, וועלכע האָט אונטערשטיצט דעם פראנצויזישען קעניג מיט געלט, און אויך געגרינדעט אין יאָר 1748 די "סאָסיטי אה קענעדע", א האנדעלס־ארגאניזאציע אונטער דער אויפזיכט פון דער פראנצויזישער רעגירונג, וועלכע האָט אָנגעפירט גרויסע געשעפטען אין קוויבעק, אזוי אז די רעגירונג האָט אנערקענט זיינע פיעלע דיענסטען, און אים און זיין פאמיליע באלוינט מיט פולע ציווילע רעכטען און ספעציעלע האנדעלס־פריווילעגיעס.

אין זיין בוך "דער אמעריקאנער איד אלס פאטריאט, סאלדאט און בירגער", דערזעהלט סיימאן וואולף פאָלגענדעס וועגען דער פאמיליע גראדוס :

"דוד גראדוס איז נאטוראליזירט געוואָרען אין בארדאו אינ'ם יאָר 1731 (געשטארבען אין 1751), און נאָך ארום דעם יאָר 1696 האָט ער געגרינדעט דאָס גרויסע האנדעלס־הויז, וועלכעס האָט גע־האט קאָמערציעלע פארבינדונגען מיט ענגלאַנד, האָלאַנד, פאריז, דרום־פראנקרייך און די וועסט־אינדיעס. אינ'ם יאָר 1715 האָט דוד גראדוס אחוים־האָלפֿען 'לואי דעם פערצענטען ארויסקומען פונ'ם פינאנציעלען קריזיס, באצאָלענדיג א דראפט פאר 150,000 פראנק, וואָס זיין האנדעלס־הויז האָט אינדאָרסירט. אין 1724 זענען

זיינע געשעפטען אזוי אויסגעוואקסען, אז ער האָט געעפּענט אן אפּ-
טיילונג אויפ'ן אינזעל סט. דאָמינגא, און די פראנצויזישע אמערי-
קע איז געווען צופריעדן מיט דער אונטערנעמונג. כאָטש די
אידען זענען ניט טאלערירט געוואָרען אין די פראנצויזישע קאָלאָניעס,
האָט די רעגירונג פארקוקט זיין גלויבען און אפּשטאמונג, צוליב
דער גרויסער קאָמערציעלער וויכטיגקייט. אזוי גרויס איז געוועזען
דער רוים פונ'ם הויז דוד גראדוס, אז ווען זיין זון שמואל, וועלכער
האָט אנגעפירט די געשעפטען אין סט. פיער, מאַרטיניק, איז דאָר-
טען געשטארבען אין 1732, איז ער באגראָבען געוואָרען אין'ס
גאָרטען פון דער ברודערשאפט "דע לא טשאריטעי", און אין די
קלויסטערס האָט מען מזכיר געוועזען זיין נשמה.

אין די מלחמות צווישען ענגלאנד און פראנקרייך, וועלכע זענען
פאָרגעקומען צוליב זעם באזיץ פון קאנאדע, האָט אברהם, דוד גראד-
דוס'עס עלצטער זון ארויסגעווייזען אויסערגעווענליכע אקטיוויטעט,
ער האָט אויסגעשטאט שיפען נאָך קאנאדע, און אין 1748 האָט ער
ארגאניזירט די "סאָסייטי אף קענעדע", אונטער דער אויפוויכט פון
דער רעגירונג. כדי אויסצופרובירען די מעגליכקייטען פונ'ם לאנד,
און האָט אויף אזא אופן נאך מער פארגרעסערט זיין האנדעלס-אקטיו-
ויטעט. מען האָט אים אנפארטרויט וויכטיגע האנדעלס מיסיעס,
און זיינע שיפען האָבען געפירט וויכטיגע משאות, ווי מיליטערישע
נויטווענדיגקייטען, געווער א. ד. ג., און אלעס אויף די הוצאות פון
דער פירמע. ער האָט אפילו אין קוויבעס אויסגעבויט מאגאזינען, אין
ערשט שפעטער האָט אים די רעגירונג באצאָלט פאר דעם.

אין 1758 האָבען זייערע געשעפטען מיט די פראנצויזישע קאָ-
לאָניעס אליין באטראפּען די סומע פון 2,369,326 פראנק. אין'ס פאָל-
גענדען יאָר, זענען זיי באאויפטראגט געוואָרען צו צושטעלען קיין קי-
נאדע 4500 טאָן סחורה און אמוניציע פאר די פראנצויזישע טרופען.
צו ערפילען די אויפגאבע זענען גענוצט געוואָרען צוועלף שיפען. פון
זיי אכט אייגענע, אין פונ'ם יאָר 1759 ביז 1763, ווען קאנאדע
האָט אויפגעהערט צו זיין אין פראנצויזישען באזיץ. האָט דער עקס-
פארט באטראפּען ניין מיליאן פראנק.

אין פארלויר פונ'ם קריגע צווישען ענגלאנד און פראנקרייך צו-
ליעב קאנארע, האָט די פירמע גראדים אהין געשיקט פיעלע שווער-
אָנגעלאדענע שיפּען, וואָס די רעגיערונג האָט באשטעלט כאָטש די
לעצטע איז זיי שולדיג געוועזען מיליאָנען.

פראנקרייך איז פארארעמט געוועזען פון די פיעלע מלחמות, און
האָט ניט געהאט קיינע מיטלען, אָבער דאָך האָבען זיי ניט פארלוירען
דעם צוטרויען צו פראנקרייך.

עס איז כאמת געוועזען א טאט פון גוטתערציגקייט און פאטריא-
טיזם פון זייער זייט אויסצוקויפּען מיט געלט די פראנצויזישע גע-
פאנגענע. אברהם גראדים האָט באפולמעכטיגט זיינעם אן איינפלוס-
רייכען געטעפּסט-פריינט אין לאַנדאָן צו באזאָרגען די ארמיי קאפי-
טאנען און קאמאנדירען, געפאנגענע אין ענגלאנד, מיט אלעם נייטי-
גען, און צו פארלייכטערען זייער גורל און לאגע.

פאר דער טאט לטובת פראנקרייך, האָבען ער און זיין פאמיליע
באקומען אויסערגעווענהליכע פריוועלעגיעס און דער רעגיערונגס-
מיניסטער האָט צו דער פירמע גראדים און קא. געשריבען פאָלגענדען
בריעף :

"איך האָב עס באטראכט אלס מיין חוב צו דערמאָנען זיין מאי-
עסטעט, אז אייער האנדלונג איז געוועזען ביינע זאכען איבערגע-
געבען און ניט זעלבסטזיכטיג, פאר'ן וואוילזיין און דיענסט פונ'ם
שטאאט ביי אלע געלעגנהייטען און אונטער אלע אומשטענדען. זיין
מאיעסטעט האָט מיר באפוילען אויסצודריקען אייך זיין טיעפע צו-
פריעדענהייט און אנערקענונג."

(ענליכעס וועגן דער פאמיליע גראדים ווערט אויך דערזעהלט
אין דער אידישע-נגלישער ענציקלאָפּעדיע באנד 6 אונטערן פאמיליען-
נאָמען "גראדים").

פאָרט פּרעדעריקס (יעצט פענאקוויד אינ'ם אמעריקאנער שטאאט
מעין) איז אויסגעבויט געוואָרען אינ'ם יאָר 1729 אלס אן ענגלישער
פארפאָסטען, כדי צו קענען באשיצען די דאָרטיגע צוואווארפענע און
צושפּרייטע "סעטלערס" פון פראנצויזישע און אינדיאנישע אנפא-
לען. דער קאמאנדיר איז דאמאלס דאָרטען געוועזען דער קאָלאָנעל

דיוויד דאָנבאר, און אין די מאטעריאלען פון דער אמעריקאניש-אירישער היסטארישער געזעלשאפט (באנד 26) ווערט געבראכט פאָל-גענדער בריעף, וואָס דער קאָמאנדיר האָט איינמאָל אפגעשיקט:

"פרעדעריקס פאָרט אויגוסט 25, 1732.

. . . דער קלײנער צוגאב צו דער פארטיע פון גאָווערנאר פיליפ'ס רעגירעמנט, וואָס איז מיט פארשפראכען געוואָרען פון קאָלָאָ נעל ארמסטראנג דעם לעצטען אפריל, איז נאָך נישט אנגעקומען, און אזוי ווי זיי זענען אהער קאָמאנדירט געוואָרען פון קאנכא, איז מעג-ליך, אז זיי זענען פארהאלטען געוואָרען צוליב דעם באריכט איבער-גענומען פון זעקס פראנצויזישע קריגער אין לואיסבורג, אויפ'ן אינזל פון קייפ בריטאן, אז עס זענען פאראן פיעלע אידען צו בא-זעצען דעם אינזל סט. דזשאָהנס אינ'ם "בעי ווערטע", וואָס איז אויף יענער זייט ביים סוף פונ'ם "בעי אף באנד", וואו עס איז שוין באזעצט מיט פראנצויזען וואָס וועלען צוהעלפען דעם דאָזיגען געפלאנטען ישוב פון סט. דזשאָהנ'ס, און אויסהאלטען זיי מיט ברויט, קאָרן, כהמות, אויב זיי וועלען נישט געשטערט ווערען אין דעם."

זיכער איז, אז די גאנצע געשיכטע איז נאָך א לעגענדע און נישט מעת. ליע א. פרידמאן, וועלכער האָט פארעפנטליכט דעם דאָזיגען בריעף (דאָרטען — באנד 26) באמערקט אויך דערביי, אז זיינע אונ-טערזוכונגען האָבען אים נישט געבראכט אויף קיין שפור וואָס זאָל באשטעטיגען וועגען א פלאן פון אירישער קאָלאָניזאציע, און אז די גאנצע זאך איז געוועזען נישט מער ווי א פוסטער קלאנג.

ווען די אידען זענען ארויסגעטריבען געוואָרען פון שפאניען, האָבען זיך פיעלע פון זיי באזעצט אין אזעלכע אייראפאישע לענדער ווי האַלאַנד, און אין פארשיעדענע טיילען פונ'ם אַריענט, אָבער אונ-זערע האָבען דורכ'ן לאנגען וואנדערונגס-וועג מיט יאָרען שפעטער, אויך דערגרייכט די נייע וועלט אין דרום און צפון אמעריקע. פיעלע פון דיזעע ארויסגעטריבענע ספרדישע אידען האָבען שפעטער געשאפען בליענדע אידישע קהלות אין סורינאם (די האַלענדישע גוויאנא), באַרבאַדאָס, דזשעמייקא, בראזיל, און פיעלע אנדערע פלעצער, אייני-געשלאָסען ניו אמסטערדאם, יענער היינטיגער וויכטיגער טייל פון

די פאראייניגטע שטאאטען, וואָס איז נאָך דאמאָלס געוועזען אַ האָר-לענדישע קאָלאָניע. איבעראַל האָבען זיך די דאָזיגע ספרדישע אידישן קהלות צובלייבט, און זייערע מיטגליעדער האָבען ענטוויקעלט אַ וויכטיגן געזעץ און גרויסען האַנדעל, אַי אַן אינערליכען און אַי אַן אויסערליכען, אַ זאך וואָס האָט זיי אויך געבראכט אין באַרירונג מיט דער דאמאָלס-דיגער פראנצויזישער קאנאדע. עס פלעגען דאָרום אָפט קומען קיין קאנאדע צוליב האַנדעלס-צוועקען די אידישע הענדלער און סוחרים פון די פארישע-ענסטע ערטער, וועלכע פלעגען זיך דאָ פארזוימען אַ לענג-גערע אָדער קורצערע צייט, און פון וועלכע מאַנכע האָבען ווארשיינליך קאנאדע אויך געמאכט פאר זייער וואוינ-אָרט אַרום די לעצטע יאָרען פון דעם פראנצויזישען רעזשים. צווישען די לעצטע האָט אַ באַ-זונדערען וויכטיגען פלאץ פארנומען די באַדימטע פאמיליע פרענקס, וועלכע האָט געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע אין ענגלאַנד און אין אמעריקע.

דער הויפט-האַנדעל אין קאנאדע איז געוועזען דער רייכער פוטער-האַנדעל, וואָס איז צו יענער צייט אָנגעפירט געוואָרען הויפטזעכליך מיט די אינדיאנער. ניו אמסטערדאם האָט שוין צו יענער צייט גע-הייסען ניו יארק און איז געוועזען אַן ענגלישע קאָלאָניע, און ענגלאַנד'ס הערשאַפט אויפ'ן צפון אמעריקאנישען קאָנטינענט האָט זיך געהאַלטען אין איין אויסשפּרייטען. די ענגלישע "האַדסאָנס בעי קאמפאניע", וועלכע האָט כמעט קאָנטראָלירט דעם גאנצען פוטער-האַנדעל האָט אויך געהאַט צווישען זיך אַ צאָל אידישע מיטגליעדער, באַזונדערס די פאמיליע פרענקס, וועלכע איז געוועזען איינע פון די ערשטע אידישע פאמיליעס אין פילאדעלפיע (דור פרענקס געלעבט פון 1720 ביז 1793), און די דאָזיגע אידישע פוטער-הענדלער פון די ענגלישע קאָ-לאָניעס אין אמעריקע זענען אפט געקומען קיין קאנאדע צוליב האַר-דעלס-צוועקען, צוליב דעם האַנדעל וועלכען זיי האָבען אָנגעפירט מיט די פראנצויזישע-קאנאדער, די ווייסע "פרענטש קענעדיענס" און די רויט-הויטיגע אינדיאנער, סיי אין דעם מזרח-דיגען טייל פון לאַנד, וואו מאָנטרעאַל איז געוועזען דער הויפט-צענטער, און סיי אין די נאָר-צוועסט טעריטאָריעס, וועלכע זענען שוין געוועזען ענגליש צו יענער צייט.

אין יאָר 1738 האָט אויך פאסירט אן אינטערעסאנטער פאל, וועגען וועלכען עס ווערט דערצעהלט אין א דאָקומענט, וואָס איז פארעפענטליכט געוואָרען אין "רעפארט אן קענעדיען ארקיווס — 1886". אין יענעם יאָר איז קיין קוויבעס אָנגעקומען א אידישע מיידעל אסתר ברענדיו, פארשטעלט אלס א בחור, און בלויז הויך א צופאל האָט מען עס אויסגעפונען. אלס רעזולטאט פון דער דאָזיגער ענטדעקונג איז זי ארעסטירט געוואָרען, און אָפגעפירט געוואָרען אין שפיטאל, פון וואנען מען האָט איר שפעטער באפרייט. ווי דער דאָקומענט גיט איבער האָט פאָלגענדעס פאסירט :

מר. האקאורט, וועלכער האָט געהאט די השגחה איבער איר האָט געשריבען צום מיניסטער אין פראנקרייך פאר אינפארמאציעס, פאר לאנגענדיג אינסטרוקציעס וואָס צו טון מיט איר, ווייל, האָט מר. האקאורט געשריבען, "זייט זי איז אָנגעקומען קיין קוויבעס איז איר אויפפירונג זעהר א מאַדנע, זי לעבט אפגעזונדערט און קומט זיך ניט מיט קיינעם צונויף, ווייזט ארויס א חשק באקערט צו ווערען צום קאטויליציזם, אָבער זי האָט מורא פאר איר משפחה, וועלכע דארף אָנקומען קיין קוויבעס."

אינ'ם זעלבען דאקומענט איז אפגעדרוקט די פאָלגענדע דעקלאראציע, וואָס אסתר ברענדיו האָט געמאכט דעם 15טען סעפטעמבער, 1738 :

"היינטיגען טאָג איז ערשינען אסתר ברענדיו, צוואנציג יאָר אלט, פאר דער אונטערגעשריבענער קאָמיסיע. זי איז אויפגעשטיגען אויף א שיף אין לאַ ראָשעל אלס א פאסאזשיר אָנגעטון אין בחור'שע קליידער, אונטער דעם נאָמען דזשאַק לאַ פאַרק, אויף דער שיף "סט. מישעל" מיט סיעור דע סאלאבערי אלס קאָמאנדיר. זי האָט ער קלערט, אז איר נאָמען איז אסתר ברענדיו, די טאכטער פון דוד ברענדיו, א אידישער סוחר פון סט. עספרי, אין דעם באצירס דעס, לעבען בעיאן, און אז זי איז פון דער אידישער רעליגיע: אז מיט פינף יאָר צוריק האָבען אירע עלטערען איר ארויפגעזעצט אויף דער האָלענדישער שיף "עפטיין דזשיאפרעי", כדי צו שיקען איר קיין אמסטערדאם צו איינער פון אירע מומעס און א בחורער אירען; אז די שיף

איז פארלוירען געגאנגען ארום די זאמדען ביי בעיאן, אין אפריל אדער מאי 1733, אָבער גליקליכער־ווייז האָט איר איינער פון דער מאנשאפט געראטעוועט, און זי איז שפעטער אויפגענומען געוואָרען פון דער אלמנה קעטערין טשוריאָו, וועלכע וואוינט אין ביאריס. צוויי וואָכען שפעטער איז זי אוועק קיין באַרדאָו, פארשטעלט אלס מאן, פון וואנען זי איז אָפגעפאָרען אונטער'ן נאָמען פיער מאנשיעט מיט א שיה, קאמאנדירט פון קאפיטאן בערנארד, און איז געגאנגען קיין נאנטעס. זי איז צוריקגעקומען מיט דערזעלבער שיה קיין באַרדאָו, און אויפ'ן זעלבען אופן איז זי שפעטער וויעדער אָפגעפאָרען אויף א שפאנישער שיה "קעפטיין אנטאניא" קיין נאנטעס. אָנקומענדיג אהין איז זי אוועק קיין רענעס, יואו זי האָט זיך געשטעלט ארבייטען אלס א בחור ביים שניידער אויגוסטין, און איז דאָרטען געבליבען זעקס חדשים. פון רענעס איז זי שפעטער אָפגעפאָרען קיין קליסא, וואו זי איז אָנגעקומען אלס א ריענער אין א רעקאלעטען־מאָנאסטיר, פון יואנען זי איז דריי חדשים שפעטער אוועק אָן א שום ווארונג קיין סט. מאלא, וואו זי האָט געפונען שוץ אינ'ם הויז פון א בעקער מיט'ן נאָמען סקראן. פון דאָרטען איז זי אוועק קיין וויטער, וואו זי האָט באקומען א פלאץ ביי סח. דע לאַשאַפּעל, אן עקס־אינפאנטעריע קא־פיטאן, אָבער זי האָט געמוזט אוועק פון אים צוליבע איר געזונט, ניט קענענדיג אכטונג געבען אויף אים, ווייל ער איז שטענדיג געווען קראנק. צוריקערענדיג זיך קיין נאנטעס, איז זי ארום א מייל פון נואזעל אָנגענומען געוואָרען אלס א גנב, און מען האָט איר איינגע־זעצט אין תפיסה, אָבער 24 שעה שפעטער איז זי באפרייט געוואָרען, ווייל מען האָט אויסגעפונען דעם געמאכטען טעות. זי איז דאן אוועק קיין לא ראישעל, און אונטער'ן נאָמען דזשאק לא פארק, איז זי ארויף אלס פאסאזשיר אויף דער שיה "סט. מישעל".

"נאך דער דעקלאַראציע איז פון איר פארלאנגט געוואָרען אן ערקלערונג וועגען דעם, ווארום זי האָט פאר פינף יאָר צייט פארבאָרגען איר געשלעכט, אויף וועלכען זי האָט געענטפערט: אז ווען זי איז אנטלאָפֿען פון דער צובראָכענער שיה און איז אָנגעקומען קיין בעיאָו אינ'ם הויז פון קעטערין טשוריאָו, ווי אויבען דערמאָנט, האָט איר די לעצטע געצוואונגען צו עסען חויר און אנדערע טריפה־פלייש, און

דער איר אין קאנאדע

זי האָט דאמאלס באַשלאָסען קיינמאָל מער ניט זיך צוריק צוקערען צו איר פאָטער און מוטער, און צו קענען געניסען פון דער זעלבער פריי-הייט ווי די קריסטען.

צוזאמענגעשטעלט און אונטערגעשריבען
ווארין!'

אויף דעם דאָזיגען צוגעשיקטען באריכט, דערצעהלט ווייטער דער דאָקומענט איז שפעטער אָנגעקומען אן ענטפער פונ'ם פראנצויזישען מיניסטעריום :

"איך ווייס ניט צו איך זאָל אין גאנצען גלויבען די ערקלערונג פון אסתר ברענדיו וועלכע איז לעצטען יאָר אָפגעפאָרען קיין קאנאדע, פארשטעלט אלס בחור, אויף דער שיף "סט. מיטעל", און באהויבט מעט אז זי איז א אידין; ווי די זאך זאָל אָבער ניט זיין, בין איך איינ-שטימיג מיט אייער האנדלונג, וואָס איר האָט איר אריינגעגעבען אין דעם קוויבעקער "דזשענעראל האָספיטאל", און וועל זיין זעהר צו פריעדען צו הערען וועגען איר שמד'ען זיך..."

דעם 27-טען סעפטעמבער 1789, האָט מר. האקארט מיטגעטיילט דעם מיניסטער, אז עס איז אויסגעפונען געוואָרען, אז אסתר ברענדיו איז דאָס אונגעזעצליכע קינד פון דוד ברענדיו, אז איר אויפפירונג איז זעהר א שלעכטע, איר כאראקטער לייכטזיניג, און אז מען קען נאָר ניט טון מיט איר נאָר איר צוריקשיקען, און אז ער שיקט איר צוריק מיט דער שיף "לעקאמעט דע מעטינאן".

די קאנאדער רעגירונגס-דאָקומענטען דערצעהלען מער ניט ווע-גען דער געשיכטע, און מיט דעם ווייזט אויס האָט זיך געענדיגט דער דאָזיגער אינטערעסאנטער עפיזאד.

נאָך אלזאָ אונטער'ן פראנצויזישען רעזשים זענען פיעלע מאָל איינצעלנע אידען געקומען אין באריהונג מיט קאנאדע, כאָטש קיין שטענדיגער אירישער ישוב איז דערווייל דאָ נאָך ניט געוועזען, דאָס לעצטע איז ערשט געקומען מיט'ן ענגלישען רעזשים, ווען קאנאדע איז אין דער צווייטער העלפט פונ'ם אכצענטען יארהונדערט איבער געגאנגען אונטער ענגלישער הערשאפט. צוזאמען מיט'ן טויש פונ'ם

רעגירונגס־רעזשים איז אויך געקומען דער אנהויב פונ'ם ארגאניזיר־טען קאנאדיש־אידישען ישוב, די באזעצונג פון אידען אין יענעם לאַנד, מיט וועלכען איינצעלנע אידען זענען נאָך געקומען אין בארירונג ווען עס איז געוועזען "נייד־פראנקרייך".

אונטער'ן פראנצויזישען רעזשים האָבען מיר פאר אונז דעם איינצעלנעם צופעליגען אידען, וואָס האָט נאָך זיך קיינע שפורען אין קיין ירושה ניט געלאָזען פאר דער צוקונפט, פאר די צוקופטיגע דורות, ערשט מיט'ן ענגלישען רעזשים זענען פארזויט געוואָרען די ערשטע זריעות ניט נאָר פון א שטענדיגען אידישען ישוב, נאָר אויך פון ארגאניזירטען ישוב, צוגעפאסט צו די באגריפען און ארגאני־זאציאָנס פאָרמען פון יענער צייט, און מיט דעם דאָזיגען פארזוך פון אויפבויען א שטענדיגען אידישען ישוב, הויבט זיך פאקטיש אן די געשיכטע פון אידען אין קאנאדע.

דאָס צווייטע קאפיטעל

די גרינדונג פון דער ערשטער אידישער קהלה.

די ערשטע אידישע שטענדיגע איינוואוינער, — אהרן הארט, — טהרי ריווערס, — די אידישע ארמיי-מענטשן און סוחרים, די קאנגרעגיישאן "שארית ישראל", — די ערשטע אידישע שול און בית עלמין, — מאנכע תקנות פון דער ספרדישער קהלה, — דער ערשטער רב.

די ענטדעקונג, באזעצונג און ענטוויקלונג פון דער נייער וועלט איז ענג פארבונדען געוועזען מיט דעם אלזויטיגען לעבען פון די אייראפייאישע מלוכות און לענדער, און די באציהונגען צווישען די לעצטע, די אפטע מלחמות צווישען די מלוכות און די פריעדענס-באדינגונגען האָבען אויך געלעגט זייער שטעמפעל אויף דער ענטוויק-לונג פון די קאָלאָניעס אין דער נייער וועלט.

האָלאַנד, שפאניע, פראנקרייך, ענגלאנד — אלע האָבען געזוכט זיך צו פארפעסטיגען וואָס שטארקער אין דער נייער וועלט, וואָס מער מאכט צו באקומען דורך אויסשפרייטען די הערשאפט איבער אלע גרעסערע טעריטאריעס, און פונקט ווי די פארשיעדענארטיגקייט פון די אינטערעסען האָט אין דער אַלטער וועלט געבראכט צו אפטע קאָנפליקטען און מלחמות צווישען זיי, איז אויך דער פאל געוועזען אין דער נייער וועלט, וואו די פארשיעדענע קאָלאָניאלע אינטערעסען (אָפטמאָל אויך צולעב די סכסוכים אין די מיטערלענדער) האָבען ארויסגערופען אָפטע צוואמענשמויסען און קריגערייען.

פראנקרייך און ענגלאנד זענען געוועזען די אויסשטעהענדסטע קאָלאָניאלע מלוכות, וועלכע האָבען פאר פיעלע הונדערטער יארען גע-זוכט צו באקומען די אויבערהערשאפט אין אמעריקע, און די גרענעץ-פונקטען צווישען די ואמעריקאנישע-ענגלישע קאָלאָניעס און "ניי-פראנקרייך" (קאנאדע) זענען געוועזען די סצענעס פון אפטע בלר-פראנקרייך.

טיגע צוזאמענשטויסען און מלחמות, וועלכע האָבען זיך ענדליך גע-
ענדיגט מיט דעם, וואָס אויך "ניי-פראַנקרייך" איז אריבער אין ענג-
לישען באזיץ.

די אפטע פראנצויזיש-ענגלישע צוזאמענשטויסען וועלכע זענען
פאָחנעקומען אין די פיעלע יאָרען, האָבען זיך אין אָנהויב פונ'ם אכ-
צענטען יארהונדערט געהאט פארענדיגט מיט דעם "פריעדען פון
אوترעכט" אין 1713, לויט וועלכען ענגלאנד'ס רעכט איז אנער-
קענט געוואָרען איבער אקאדיען, "ניופאונדלענד", און די געגענדען
ארום "האָדסאָן בעי", ביי פראנקרייך וויעדער זענען געבליבען
קאנאדע, קייפ ברעטאן און נאך עטליכע פלעצער. עטליכע צענדליג
יאָר האָט אָנגעהאלטען דער דאָזיגער שלום, ביז וואנען עס איז גע-
קומען צו א ווייטערדיגע צוזאמענשטויס צווישען די אמעריקאנער-
ענגלישע קאָלאָניעס מיט זייער פיעל-מיליאנענדיגער באפעלקערונג
און די פראנצויזישע קאנאדע מיט אירע קוים זעכציג טויזענט איינ-
וואוינער.

אין יאר 1756 איז אין אייראפע אויסגעבראָכען די זיעבען יאָ-
ריגע קריעג צווישען ענגלאנד און פראנקרייך, א זאך וואָס איז אויך
אריבערגעטראגען געוואָרען אין די קאָלאָניעס, און ענגלאנד האָט
דאמאָלס באשלאָסען צו מאכען א סוף צו דער פראנצויזישער הער-
שאפט אין קאנאדע.

אן ענערגישען קריעג האָט ענגלאנד מיט דער הילף פון אירע
אמעריקאנער קאָלאָניעס געפירט געגען דער פראנצויזישער קאנאדע,
און טראץ די ערשטע מיסערפאָלגען האָט זי דאָך אירע ציעלען שפע-
טער דורכגעפירט, ווען דעם ענגלישען גענעראל וואולף איז געלונגען
דעם 13-טען סעפטעמבער, 1759, צו פארנעמען קוויבעק, א יאָר
שפעטער, סעפטעמבער דעם אכטען, 1760, איז אויך מאָנטרעאל
פארנומען געוואָרען, און פון דאמאָלס אָן איז גאנץ קאנאדע געוואָרען
ענגליש, א זאך וואָס איז שפעטער אויך געוואָרען א טייל פון דעם
ווערסאילער פריעדענס-אָפּמאך אין 1763.

ענגלאנד האָט טריאומפירט, און מיט איר נצחון האָבען זיך אויך
געפרייט די אמעריקאנער אירען. אין די ארכיווען פון דער פענסיל-

ווייניער היסטארישער געזעלשאפט איז פאראן א קאפיט פון א תפלה, וואס איז געזאגט געווארען ביי א ספעציעלער גאטעסדיענסט, איינגעפירט צוליב דעם צוועק אין דער שול "שארית ישראל". ניו יארק. ענגלאנד האט צו יענער צייט ארויסגעגעבען א פראקלאר מאציע, אין וועלכער די איינוואוינער זענען אויפגעפאדערט געווארען איינצוארדנען אן אלגעמיינעם דאנקטאג פאר דעם, וואס קאנאדע איז אריבער צו גרויסבריטאניע, און אין צוזאמענהאנג מיט דער דאזיגער אלגעמיינער פראקלאמירונג איז די באטרעפערדע גאטעסדיענסט פארגעקומען דעם 23-טען אקטאבער, 1760.

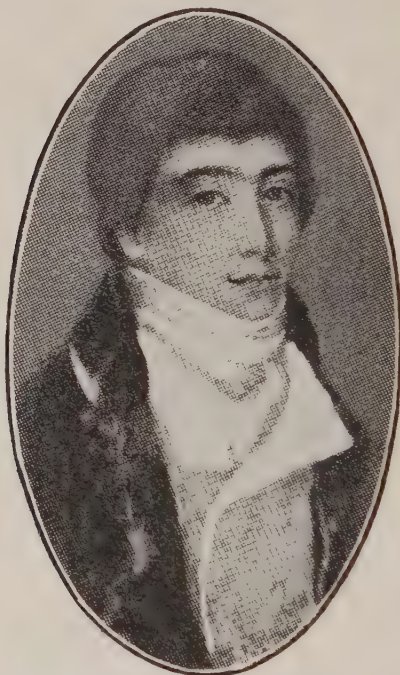
מיט דעם אָנסומען פון די ענגלישע גענעראלען, וואוהי, האט, אמהורסט, און זייערע ארמייען זענען אָנגעקומען די אידען, וועלכע האָבען שפעטער געלעגט דעם גרונדשטיין פאר'ן שטענדיגען קאנאדיש אידישען ישוב.

ווען לאָרד דזשעפרי אמהורסט, וועלכער האָט קאָמאנדירט מיט די ענגלישע טרופען אין אמעריקע, האָט מאַרשירט דורכ'ן סט. לאַאי-רעגס געגענט מיט זיין אינוואזיאנס-ארמיי צו אטאקירען מאָנטרעאַל, איז אין זיין שטאב אויך געוועזען אלס קאָמיסאר-אפיצער דער איד אהרן הארט, און ווען מאָנטרעאַל האָט קאפיטולירט און גענעראל אמהורסט האָט זיגרייך אריינגעריטען דורך די אלטע שטאדט-טוירען אין שטאדט, איז ביי זיין זייט אויך געוועזען קאמיסאר הארט.

אהרן הארט איז געוועזען א געבירטיגער פון לאָנדאָן, ענגלאנד, (געבוירען אין 1724), שפעטער האָט ער געוואוינט אין ניו יארק, פון וואנען ער איז ארום 1760-1759 אָנגעקומען מיט אמהורסט'ס ארמיי אין קאנאדע, און איז שוין פארבליבען א קאנאדער תושב אויף שטענדיג. נאכדעם ווי מאָנטרעאַל איז געוועזען פארגומען האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אין גענעראל האַלדימאנד'ס ארמיי, וואָס האָט צו יענער צייט באלאגערט טהרי ריווערס, און ווען די שטאדט איז פארטומען געוואָרען מיט גאנץ קאנאדע, האָט זיך אהרן הארט דאָרט טען באזעצט. טהרי ריווערס, אָט דער גאנץ מיטעלמעסיגער שטאדט אין דער פראָווינץ קוויבעק, איז אויסגעקומען דער כבוד צו האָבען דעם ערשטען שטענדיגען אידישען "סעטלער" און פון יענער

דער איד אין קאנאדע

פאמיליע, וועלכע האָט שפעטער געשפּיעלט אזא באדייטענדע ראָליע
אין'ם קאנאדיש-אידישען לעבען, ווי אויך אין'ם קאמף פאר אידיש-
רעליגיעזער גלייכבארעכטיגונג.

אהרן הארט — געבוירען אין לאַנדאָן
אין 1724, געשטארבען אין טהרי
ריווערס אין 1800.

קאנאדע, וועלכע איז נאך דאמאלס געוועזען הויפטזעכליך אן
אנריקולטור לאנד, איז אין פיעלע הינזיכטען ענליך געוועזען צו
דער אייראפויאישער פעאדאלער ארדנונג אין אלעס וואָס עס האָט א
שייכות געהאט צו לאנד באזיץ. א גרויסע צאָל לענדערייען האָבען

געהערט צו פריצים, צו יענעם קלאס וואָס ווערט געוועהנליך באציירט
כענט אלס "סקווייער" קלאס, אין קאנאדע זענען זיי באקאנט גע-
וועזען אלס סעיניארען, און אלס וועלכער איז שפעטער אויך געוועזען
אהרן הארט, זייענדיג סעיניאר פון ביקאנסאור, און קאנטראלירענדיג
א גאנצע רייע פון גיטער, און איז שפעטער פאררעכענט געוואָרע
אלס דער רייכסטער גוטס-באזיצער אינ'ם גאנצען בריטישען רייך. זיין
שטעלונג אין דער דאמאלסדיגער געזעלשאפט, זיין רייכטום, און בכלל
זיין האלטונג האָט אים באליעבט געמאכט צווישען אלעמען, צווי-
שען די ציווילע פראנצויזישע און ענגלישע קרויזען, פונקט אזוי ווי
צווישען די דעגערונגס און ארמיי קרויזען, מיט וועלכע ער איז געווע-
זען ענג פארבונדען, און ווען ערווארד, דער דרום אף קענט (קעניגין
וויקטאריא'ס פאָטער) האָט אלס קאָמאנדיר פון דער ארמיי אין סווי-
בעק באזוכט אין 1796 די שטאדט טהרי ריווערס, איז ער געוועזען
אהרן הארט'ס גאסט, וועלכער האָט אים אויפגענומען און אונטערהאלט-
טען ווי עס פאסט פאר א קעניגליכען גאסט.

די ענגליש-אידישע ענציקלאָפּעדיע רעדענדיג ווענען דער
געשיכטע פון די אידען אין אמעריקע דערצעהלט, אז ווען דער קאָמאנד-
יר פון די בריטישע און קאָלאָניאלע ארמיען, ערווארד ברעדראק,
האָט אין 1755 אונטערגענומען זיין עקספעדיציע געגען קאנאדע, איז
אין זיין ארמיי געוועזען א צאָל אידישע סאָלדאטען, וועלכע זענען
דאָרטען שפעטער פארבליבען אלס "סעטלערס", און האָבען זיך אויך
באטייליגט אין די שפעטערדיגע פארשיעדענע צוזאמענשטויסען מיט
די אינדיאנער. עס זענען אויך געוועזען עטליכע אידען אין וואשינגט-
טאָנ'ס ארמיי, ווען ער איז אינ'ם יאָר 1754 אריבער די אלעגהאנער
בערג, וועלכע זענען דאָרט געקומען אין בארירונג מיט קאנאדע
און שפעטער ווען די אמעריקאנער רעוואָלוציע געגען ענגלאנד איז
פאָרגעקומען, זענען די אידען, וואָס האָבען געוואוינט אין אמעריקע,
געוועזען פונקט אזוי צוטיילט ווי די אנדערע טיילען פון דער באפעל-
קערונג, און מאנכע זענען געבליבען לאַיאל צו ענגלאנד, אויסקליי-
בענדיג בעסער די אויסוואנדערונג קיין קאנאדע צוזאמען מיט די אנ-
דערע לאַיאליסטען, אידער צו בלייבען אונטריי דער ענגלישער
שרון.

מיט דער אריינדריןגונג פון די ענגלישע ארמיען אין קאנאדע איז דארום פארבונדען דער אָנהויב פונ'ם פערמאנענטען אידישען ישוב, און אין די קומענדע עטליכע יאָר האָבען זיך אין קאנאדע באַזעצט חוץ דער האַרט פאמיליע אויף אַ גאנצע רייע פון אנדערע אידישע פאמיליעס, אזוי האָבען זיך אויך נאָכ'ן בריטישען זיעג באזעצט אין מאָנטרעאַל די אידישע פאמיליעס — לאזארוס דייוויד, אוריאַל מאָרעסקאָ, אברהם פרענקס, ליוואי סאלאמאָנס, יחזקאל סאָ לאמאנס, מעניוועל גאָמעז, סיימאן ליוואי, און פערנאנדעז דע פאָני סעקא, שפעטער צו זענען צו זיי אויף צוגעקומען די פאמיליעס חננאל גארשיא, דוד סילסבי פרענקס, עמנואל דע קארדאווא, יצחק מיראנדא, יעקב דע מאורערא, ענדריו העיז, יצחק יהודה, אוריה יהודה (אהרן האַרט'ס פרוי דאָראַטעא יהודה איז געוועזען פון דער זעלבער יהודה פאמיליע) און אנדערע.

דאָס זענען אלץ געוועזען ספרדיש-אידישע פאמיליעס פון שפּאַנישער אָדער פאָרטוגעזישער אָפּשטאמונג, וועלכע האָבען געלעבט אין ענגלאַנד אָדער אירע קאָלאָניעס און זענען מערסטענס פארבונדען געוועזען מיט דער ארמיי און אירע פארשיעדענע צווייגען, אָדער זענען געוועזען רייכע סוחרים און הענדלער, ווענען זייער גוטען עקאָנאָמישען צושטאנד ווערט באַטעטיגט דורך די פארשיעדענע דער קאָרדען וועלכע זענען פארבליבען אין די ארכיווען. אזוי איז לאַזאַרוס דייוויד, למשל, שוין געוועזען אין 1767 א גרויסער אייגענטימער פון "ריעל עסטויט" אין דער שטאדט מאָנטרעאַל (לאזארוס דייוויד, געבוירען אין סווענסיע, ווילס, אין 1734, האָט זיך באזעצט אין מאָנטרעאַל אין יאָר 1763) אין איז געוועזען זעהר טעטיג אין שטאדט טישע אנגעלעגנהייטען, די יהודה'ס וויעדער זענען געוועזען רייכע סוחרים, גארשיא, דע קארדאווא און יצחק מיראנדא זענען געוועזען פארבונדען מיט דער ארמיי.

די מערסטע פאמיליעס וועלכע האָבען זיך צו יענער צייט באַזעצט אין קאנאדע זענען ענג פארבונדען געוועזען מיט די פאמיליעס אין אמעריקע און אין ענגלאַנד, און פיעלע פון זיי האָבען טאקע שפעטער אויך ארויסגערופען די איבעריגע מיטגליעדער פון זייערע

פאמיליעס קיין קאנאדע. אין עטליכע יאָר האָבען זיך שוין געהאט אָנגעקליבען א גרעסערע צאָל אידישע פאמיליעס אין דער שטאטט מאָנטרעאַל, אזוי אז זיי האָבען געקענט גרינדען די ערשטע אידישע קהלה אָדער "קאָנגרעגיאַשאַן" אין קאנאדע.

אין יאָר 1768 איז פאָרגעקומען אין מאָנטרעאַל די ערשטע פאָר-זאמלונג פון די דאָזיגע ערשטע אידישע "סעטלערס" אין קאנאדע, און עס איז געגרינדעט געוואָרען די קאָנגרעגיאַשאַן "שאַרית ישראֵל", א נאָמען וועלכער איז צו יענער צייט שטאָרס פאָפולער געוועזען צוויי-שען די שפּאניש-פארטוגעזישע אידען אין אמעריקע, און מיט וועלכען נאָמען זייערע מערסטע קהלות האָבען זיך אָנגערופען.

אין די ערשטע יאָרען פלעגט זיך די דאָזיגע ספרדישע קהלה פארזאמלען אין א פריוואַט צימער אויף סט. דזשיימס גאס, אין מאָנטרעאַל, וואו זיי האָבען מתפלל געוועזען לויט'ן ניכח און לויט דער טראַדיציע פון די ספרדים, אָבער עטליכע יאָר שפעטער, אין יאָר 1777, האָבען זיי אויסגעבויט די ערשטע שול אין קאנאדע. אויך נער פון די קהלה מיטגלידער דוד דיוויד האָט געשאנקען א שטיי-קעל לאַנד פאר דעם צוועק אויף דעם אָרט, וואו די יעצטיגע מאָנטרע-אַלער גאסען סט. דזשיימס און נאָט דיים קומען זיך צוזאמען, אין דאָרטען איז אויפגעשטעלט געוואָרען דער ערשטער מקום קדוש פון דער ערשטער אידישער קהלה אין קאנאדע, די שפּאניש-פארטוגעזישע שול, וועלכע עקזיסטירט נאָך ביז היינטיגען טאָג.

"דאָס איז געוועזען", דערצעהלט די באַטרעפּענדע קהלה אין א פאמפלעט ארויסגעגעבען אין יאָר 1918 לכבוד דער 150-סטער יערליי-כער פייערונג פון דער קאָנגרעגיאַשאַן, — "א נידעריג געבויטער בניין פון שטיין מיט א הויכען רויטען דאָך, אין מיט א הויכען ווייטגע-קאלבטען פארקאן ארומגערינגעלט. זי איז געשטאנען אויף נאָט דיים גאס, דאָרטען וואו זי קומט זיך צוזאמען מיט סט. דזשיימס, און מען האָט אהין געקענט צוקומען פון ביידע גאסען. א טאפּעל אויפגעשטעלט פון דער נומיזמאטישער און אַנטיקוואַר-געזעלשאַפּט, באַצייכענט יעצט דאָס אָרט פון דער שול. אינ'ם ווינקעלשטיין פון דער געביידע זענען אריינגעלעגט געוואָרען עטליכע מטבעות, וועלכע די

ספרדים האָבען געהאט מיטגעבראכט מיט זיך פון שפּאַניען און פאַר-טוגאַל, אויך האָט מען אַריינגעלעגט עטליכע מעשענע פּלאטען, אויף וועלכע עס זענען געוועזען אויסגעקריצט די נעמען פון מאנכע פון די גרינדער. יארען שפעטער האָט מען עס אַריבערגעלעגט אינ'ם גרונד-שטיין פון דעם שול-בנין אויף שענעוויל גאס, און לעצטענס ווען די ספרדישע קאָנגרעגיישאַן האָט אויסגעבויט די נייע שול אויף סטענלי גאס, און עס איז איבערגעלעגט געוואָרען אינ'ם דאָרטלענע אבן היסוד, האָט מען נאָך געקענט איבערלעזען פיעלע נעמען פון די אַריגינעלע פּלאטען פון 1777, ווי ענדריי העזי און זיין פרוי אביגיל דייוויד, די טאכטער פון לאַזאַרוס דייוויד".

צו יענער צייט, אין 1775, איז פון זיי געקויפט געוואָרען א שטיקעל לאַנד פאַר א אידישען בית-הקברות (אויף סט. דזשענוויער גאס, וואו עס איז יעצט דאָמיניאן סקווער), און לאַזאַרוס דייוויד, איינער פון די ערשטע געקומענע איז געוועזען דער ערשטער באַגראַד בען צו ווערען אויף יענעם בית עלמין (געשטארבען אקטאבער 22, 1776, איבערלאָזענדיג נאָך זיך דריי זין, דוד, שמואל און משה, און צוויי טעכטער), זיין קבר און מצבה איז שפעטער איבערגעפירט געוואָרען אויפ'ן נייעם בית עולם פון דער שול, ווען דער אלטער איז געשלאָסען געוואָרען, און די מצבה, וועלכע שטעהט נאָך יעצט אויך אויפ'ן קבר, ווערט באַטראַכט פאַר דער עלצטער אידישער מצבה אין קאנאדע.

אין יאָר 1778 האָבען זיי אויך אויסגעארבייט און אנגענומען זייער ערשטע קאנסטיטוציע לויט וועלכען די שול האָט זיך געדארפט פירען. געפירט איז די "טאָרית ישראל" קאָנגרעגיישאַן געוואָרען פון א פּרנס, א גבאי, און דריי אנדערע מיטגלידער, וועלכע מען האָט אָנגערופען "יונטא". זיי האָבען געבילדעט דעם עקזעקוטיוו קאָ-מיטעט, און אין שול זענען זיי געזעסען באַזונדער אויף א בימה, אַנ-גערויפֿען "באנקא". האָט איינער די זכיה געהאט צו זיין א מיטגליד פון דער "יונטא" איז ער פאַררעכענט געוואָרען צווישען די אַריסטאקראטען און יחסנים פון דער שול, און פלעגט אדרעסירט ווערען מיט א באַזונדער ערען-טיטעל — "דזשענטעלמען אָף דחי מאהא-מאד", אָדער עלצטער :

(דער ערשטער פרנס איז געוועזען לייוואי סאלאמאנס, נכאי — אוריה יהודה, און די "פונטא" איז באשטאנען פון דוד דיוויד, אברהם פרענקס, און ענדריו העיז.)

אין דעם שוין אויבען ציטירטען פאמפלעט, וואָס די באטרעפּענדע שול האָט ארויסגעגעבען צו איר זיבילעאום, און וואָס ענטהאלט אויסצוגען פון זייער "פנקס", ווערט אויך געזאָגט דאָס פאָלגענדע וואָס וואָרפט פיעל ליכט, און צייגט פאר אונז די באגריפען, דיסציפלין און די פסיכאלאָגיע פון די דאָזיגע ספּיריטפּאַרטיגעזישע אידען, וועלכע האָבען צו יענער צייט געלעבט אין קאנאדע און זיך קאָנצענטרירט ארום דער שול.

"זיי האָבען קיינמאָל נישט געקענט פארגעסען, אז זיי זענען גערעכטע קאנסטיטוציע "דאָנס", און זיי האָבען אָפּגעהיט זייער שפּאנישע באזונדערטקייט. זיי האָבען שטאלצירט מיט זייערע טראדיציעס און זייער בלאָ בלוט, פונקט ווי זיי פלעגען ארומגעהן אין זייערע געפירטע שייטלען, הויכע קעלנער, און גרויסע שפיצען (ראפּעלס) וואָס מען האָט געטראָגען צו יענער צייט. זיי האָבען געהאט גרויסע אריסטאקראטישע רעכטען און זייערע פּריוועלעגיעס האָבען זיי ערמעגליכט צו פירען זיך מיט אליגארכישע מעטאדען, א זאך וואָס שיינט צו זיין באראקטעריסטיש פאר די מערסטע אועלכע קערפערשאפטען פון יענער צייט. מען האָט געקענט די מיטגלידער רופען פאר זיי (די עלצטע) צום משפט, און אויך זיי שווער באשטראפען. די פראטאקאלען פון כ"ה אלול ה'תקל"ח אָדער סעפטעמבער 1778 צייגען, אז אין יענעם טאג זענען יחזקאל סאלאמאנס און לייוואי מייקעלס ערוועהלט געוואָרען אלס "חתן תורה" און "חתן בראשית" פאר'ן יאָר, נאכדעם ווי יצחק יהודה, מאיר מייקעלס (אן איידים פון לאזאר רוס דיוויד), און ענדריו העיז זענען יעדער באשטראפט געוואָרען מיט צוויי פונט און צעהן שילינג פאר אפּזאָגען זיך פון דיעזע עמטער, און שמואל יהודה איז באשטראפט געוואָרען מיט דריי פונט פאר אפּזאָגען זיך צו זיין פרנס. די אריגינעלע גרינדער פון דער "קאָנגרעגיישאן" האָבען ביי אלע פארזאמלונגען געהאט טאפעלטע שטימערעכט, און די פּריוועלעגיע איז אויך געגעבען געוואָרען צו זייערע עלצטע זין, ווען זיי זענען געוואָרען איין און צוואנציג יאָר אלט."

ניט אפגעזונדערט איז געשטאנען די ספרדישע קאנגרעגיישאן נאָר זי איז געוועזען אין נאָענטע פארבינדונגען מיט די איבעריגע ספרדישע קהלות אין אמעריקע און ענגלאנד, איבערהויפט מיט דער לעצטער, און ווען די קהלה איז געגרינדעט געוואָרען אין 1768, האָבן בען זיי די פאָרטוגעזישע אידען פון לאַנדאָן פּרעזענטירט מיט צוויי ספרי תורות, וועלכע געפינען זיך נאָך ביז היינטיגען טאג אין דעם ארון קודש פון דער ספרדיש-פאָרטוגעזישער שול אין מאָנטרעאל.

אין דער ערשטער צייט האָט די שול קיין אייגענעם רב ניט געהאט, און וועגען דעליגיעזע ענינים פלעגט מען זיך ווענדען צום רב הכולל אין ענגלאנד דר. רפאל מעלדאלא, אָבער שפעטער האָט די שול באקומען אן אייגענעם רב, ווען אין יאָר 1778 איז צו זיי געקומען פון לאַנדאָן דעוורענדר דויט. רפאל כהן, אָנהאלטענדיג די דאָרטיגע רבנות־שטעלע ביז'ן יאָר 1782, אָננעמענדיג שפעטער א צווייטע רבנות שטעלע ביי דער ספרדישער קהלה "מקוה ישראל" אין פילאדעלפיע, א שטעלע וועלכע ער האָט אָנגעהאלטען ביז זיין טויט אין 1810.

דאָס דריטע קאפיטעל

קאנאדע'ס ענטוויקלונג און די ביישטייערונגען פון די ערשטע אידישע פאמיליעס.

די פאמיליעס — פרענקס, סאלאמאָנס, דוּסאָוע, דייטש און אנדערע, — איזען צווישען די גרינדער פון דער "באנק אף מאנטרעאל" און דעם קאנאדער האנדעלספלאט, — א איד העלפט ארגאניזירען דעם ערשטען טעלעגראף אין לאנד.

קליין אין צאל איז געוועזען דער דאמאָלסדיגער אידישער ישוב, גאנץ קליין אין צאל זענען געוועזען די אידיש-פּוֹלשע פאמיליעס, וועלכע האָבען זיך אין דער דאָזיגער פּעריאָדע באזעצט, מערסטענס אין מאָנטרעאל און אנדערע ערטער אין קוויבעק, און פון פיעלע פון די דאָזיגע פאמיליעס, זענען שוין היינט צו טאג אויך אלע יורשים פארשוואונדען און אויסגעשטארבען, אָבער אין יענער צייט האָבען זיי געשפּילט א באדייטענדע ראָליע אינ'ם לעבען פון לאנד, און פיעל אויפגעטון פאר דער אלגעמיינער ענטוויקלונג פון קאנאדע. די מערסטע אידישע פאמיליעס זענען דאמאָלס געוועזען קרובים צווישען זיך, פארבונדען דורך משפחה-פערדים, און פאָרגעשטעלט מיט זיך איין געאייניגטען אידישען קרייז.

פראמינענט און אנגעזעהען איז געוועזען די פאמיליע האָרט, אָבער צו גרויס אנגעזעהענקייט אין לאנד האָבען אויך דערגרייכט א צאל אנדערע אידישע פאמיליעס.

נאָך אין שפאניען איז די פאמיליע פראנקא און פראנקאדאד-קאסטא געוועזען א באדייטע, נאָך דעם גירוש ספרד, האָבען זיך טיילען פון דער פאמיליע באזעצט אין דייטשלאנד, האָלאנד, און ענגלאנד, און אין לעצטען פלאץ האָבען די מיטגלידער פון דער דאָזיגער משפחה פארענגלישט זייער נאָמען אויף פרענקס שפעטער צו האָבען זיך מיטגלידער פון דער פאמיליע אויך באזעצט אין אמעריקע, און ניט

נאָר האָבען זיי אָנגעקניפט האַנדעל מיט קאנאדע, נאָר מיטגליעדער פון דער משפּחה האָבען זיך אויך באזעצט אין מאָנטרעאַל, און אָנגעהויבן בען צו שפּיעלען א באדייטענדע ראָליע אינ'ם נייעם אידישען ישוב.

אברהם פרענקס האָט זיך באזעצט אין קוויבעק נאָך אזוי פרי ווי אינ'ם יאָר 1767 (געשטארבען אין 1797), זיין זון יעקב פרענקס פלעגט נאָך פריער קומען פון אמעריקע קיין קאנאדע אין די אינטער-רעסען פון דער "האָרדאָנ'ס בעי קאָמפּאניע", מיט וועלכער ער איז געוועזען פארבונדען, און ער איז געוועזען פון די ערשטע אריינצור-דרינגענע טיעף אין דער קאנאדישער נאָרט-וועסט וואו ער האָט ענט-וויקעלט א ברייטען האַנדעל, און וואו צווישען זיינע פיעלע אנגע-שטעלטע איז אויך געוועזען דזשאָהן דזשיקאָב אסטאר, דער גרינדער פון דער שפעטער באדייט-געוואָרענער רייכער אמעריקאנער אסטאר פאמיליע.

עטליכע יאָר שפעטער (אין 1774) איז אויך קיין קאנאדע ארויס-געקומען זיין זון קאָלאָנעל דוד סילסבי פרענקס, וועלכער האָט שפעטער געשפּיעלט א באדייטענדע ראָליע אינ'ם פאָליטישען לעבען פון לאַנד. ער האָט זיך צוערשט געהאט באזעצט אין קוויבעק, וואו ער האָט אָנגעפירט א באדייטענדען האַנדעל מיט די פראנצויזיש-קאנאדישע קאָלאָניסטען, שפעטער אָבער האָט ער איבערגעצויגען קיין מאָנטרעאַל, וואו ער האָט גלייך פארנומען א חֵשׁוֹב'ען פֿלאַץ אי אין אידישען לע-בען, באקליידענדיג דעם אמט פון פרעזידענט פון דער "קאָנגרעגיי-שאַן", און אי אין אלגעמיינעם פאָליטישען לעבען.

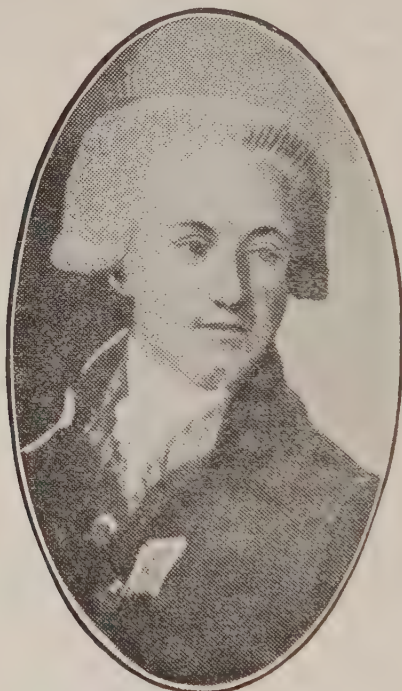
אין דעם לעצטען פערטעל פון דעם אכצנטען יארהונדערט, איז איינע פון די וויכטיגסטע פראגען אין דער פראווינץ קוויבעק געוועזען די פראגע פון אן "אסעמבלי", פון א פאָלקס-פארטרעטערשאפט, און די ענגלישע רעגירונג האָט געזאמעלט וועגען דעם מיינונגען, הויפט-זעכליך צווישען דעם ענגלישען טייל פון דער באפעלקערונג. אינ'ם יאָר 1775 איז צו דער ענגלישער רעגירונג צוגעשיטעלט געוואָרען א פעטיציע פאר אן "אסעמבלי", און אויף איר זענען אויך געוועזען אונטערגעשריבען אהרן הארט, אברהם פרענקס, יוסף בינדאנא, יעקב דע מאורערא, ע. ליוואי, און א רייע אנדערע.

דוד סיילסבי פרענקס האָט געהאט א שטארקע נייגונג צו דער פאָליטיק, און ווען ער האָט צוליעב האנדעלס-דאָקומענטן אין 1776 פארלאָזט קאנאדע, און זיך באזעצט אין פילאדעלפיע, האָט ער שפעטער דאָרטען געשפּיעלט א באדייטענדע ראָליע אין דער אַמע-ריקאנער רעוואָלוציע, אָנגעהאלטען פארטרויליכע עמטער, און איז שפעטער געוועזען איינער פון די זעקס מאַרשאַלען, וועלכע האָבען זיך באטייליגט אין דער איינשווערונגס-צערעמאָניע, ווען דזשאָרדזש וואשינגטאָן איז איינגעשוואוירען געוואָרען אלס דער ערשטער פּרע-זידענט פון דער אַמעריקאנער רעפּובליק.

בכלל איז דוד סיילסבי פרענקס געוועזען פון א שטורמדיגער נאטור און כאראקטער. אין מאַנטרעאַל האָט ער זיך באזעצט אין 1774, און א יאָר שפעטער, מאי 3, 1775, איז ער שוין דאָרטען פארמישט געוועזען אין א פּראָצעס, ווען מען האָט אים ארעסטירט פאר מאיעסטעט'ס באליידיגונג און ער איז באפרייט געוואָרען ערשט נאכדעם ווי ער איז אָפּגעזעסען זעקס טעג. אין א לאַנדאָנער זשורנאַל פאר'ן יאָר 1776 ווערט דער פּראָצעס איבערגעגעבען ווי פאָלגט :

דעם 2-טען מאי, 1775, האָט מען אויף די מאַנטרעאַלער גאסען אומגעוואָרפען דעם מאָנומענט פון'ם ענגלישען קעניג, באפוצט עס מיט קיין זעהר ניט שעהנע ארנאמענטען, און אָנגעשריבען אויף דעם אין פראנצויזיש : "דאָס איז דער פויפסט פון קאנאדע און דער נאָר פון ענגלאַנד". מען האָט באקאנט געמאכט, אז מען וועט באצאָלען א באַלוינונג פון 100 גיניעס (אן ענגלישע גיניע איז 21 שילינג) דעם יעניגען וואָס וועט ארויסגעבען דעם פארברעכער. די פראנצויזען האָבען זיך געפונען שטארק געטראפּען פון דער זאך, ווייל מען האָט עס אויסגעטייטשט אז זיי זענען ניט לאַזאַל צו ענגלאַנד, און כדי אוועקצומאכען מיט'ן חשד, האָט זיך דאָרום געפונען א פראנצויז וועלכער האָט אָפּען ערקלערט, אז מען דארף דעם פארברעכער הענגען פאר אזא זאך. פרענקס איז דערביי געשטאנען, האָט געהערט די באמערקונג, און האָט אים אויף דעם געענטפערט אז, "אין ענגלאַנד הענגט מען ניט קיין מענשען פאר אזעלכע קליינע פארברעכענס". דאָס האָט פארדראָסען דעם פראנצויזישען הער, און עס איז דאָרי-

בער געקומען צו א געשלעכט, און די געזעץ-היטער האָבען ארעסטירט פרענקס'ן פאר זיינע ווערטער. פרענקס און זיין פאמיליע זענען גער-וועזען גאנץ רייך, און מען האָט זי בעאמטע פאָרגעשלאָגען צען טויזענד ענגלישע פונט שטערלינג אלס "בעיל", אָבער זיי האָבען אים ניט געוואָלט באַפרייען, און ער האָט געמוזט אפזיצען א וואָך צייט.

דוד סילסבי פרענקס.

וויליאם קינגספאָרד, דער קאנאדער היסטאריקער ("געשיכטע פון קאנאדע" באנד 5, זייטען 4-253) רעדענדיג אין זיין ווערק וועגען דער פאסירונג מיט פרענקס'ן דערמאָנט אויך, אז דאָס איז

ניט געוועזען קיין איינצעל ערשיינונג, נאָר אז א סך ענליכע קריגע-
רייען זענען פאָרגעקומען, און ער ציטירט דעם היסטאריקער סאנ-
גינע וועגען א קריגעריי צווישען איינעם א לעפעילעי און א אידען
מיט'ן נאָמען סאלאמאן. אלס דעם פראנצויז, וועלכער האָט זיך גע-
קריגט מיט פרענקס'ן ניט קינספארד אָן דעם נאָמען דע בעלעסטער, א
קאפיטאן אונטער'ן פריערדיגען פראנצויזישען דעזשיב.

אין דעם צענטען באנד "פובליקאציעס" פון דער אמעריקא-
ניש אידישער היסטארישער געזעלשאפט, האָט אסקאר ס. שטרויס
פארעפענטליכט א רייע נאָטיצען און בריעף פון פרענקס', אין און
יענע בריעף דערצעהלט דוד סילסבי פרענקס וועגען זיך און וועגען
דעם אינצידענט. ער שרייבט:

"אָנהויב פונ'ם יאָר 1774, האָב איך זיך באזעצט אין מאָנט-
רעאל מיט א קליינעם קאפיטאל און א באדייטענדען קרעדיט אלס
סוחר. איך בין געוועזען ערפאָלרייך אין געשעפט פריילינג אין 1775
האָב איך איבערגעלעבט א קורצען אָבער שטרענגען ארעסט צוליב
מיין סימפאטיע מיט אמעריקע'ס שטרעבונגען (ער מיינט דאָ אמע-
ריקע'ס שטרעבונג צו באפרייען זיך פון ענגלאנד). אזוי שנעל ווי גע-
נעראל מאנטגאמער מיט זיינע סאָלדאטען האָבען פארנומען מאָנט-
רעאל, האָב איך אלעס געטון אין מיין מאכט, צו העלפען זיי, און אין
אין צייט האָב איך זיי אפילו אוואנסירט א סומע פון 500 האַלבע
"אָהאנעס" אין געלט און אין סחורות, וואָס מען האָט מיר שפעטער
אָפגעצאָלט מיט געפאלענע פאפיער געלט. גלויב נאָך דער אומגליק-
ליכער אטאקע אויף קוויבעס אין 1776 האָט מיר גענע-אל וואוסטער
באשטימט צום אמט פון צאָלמייסטער פון דעם מאָנטרעאלער גא-
ריוואָן."

זיינע סימפאטיען מיט אמעריקע זענען געוועזען אזעלכע שטארק-
קע, אז ווען די אמעריקאנער ארמיי האָט זיך צוריקגעצויגען פון
קאנאדע, האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אלס וואלונטיר און איז מיט זיי
מיטגעגאנגען. אין דער ארמיי איז ער שנעל געשטיגען, און ער
האָט פארנומען א רייע פון וויכטיגע עמטער. אין 1779 איז אין
אמעריקע פאָרגעקומען א מיליטערישער פראָצעס געגען גענעראל בער

נעדיקט ארנאָלד, און אין דעם פראָצעס איז אויך פרענקס פארמישט געוועזען, אָבער ער איז ערענהאפט באפרייט געוואָרען נאָך דער אונטערזוכונג. די אמעריקאנער רעגירונג האָט שפעטער געהאט צו אים אזא צוטרויען אז מען האָט אים אין די אינטערעסען פון דער אמעריקאנער רעוואָלוציע אנפארטווייט מיט זעהר וויכטיגע שליוחות'ן קיין אייראפע, און צוליעב זיינע פיעלע פארדיענסטען פאר דער רעוואָלוציע, האָט אים די אמעריקאנער רעגירונג אין 1789 (יאנואר 28) באליינט מיט א מתנה פון פיער הונדערט אקער לאנד, אלס צייכען פון אנערקענונג.

אין א ליסטע וואָס גענעראל גאי קארלטאן, דער מיליטערישער קאמאנדיר און "גאווערנאר" איבער קאנאדע, האָט צוגעשיקט צו לאָרד דזשארדזש גרעמעיין דעם ניינטען מאי, 1777, ווערען אָנגעגעבען דרייסיג נעמען פון פערזאנען, וועלכע זאָלען זיין די הויפטפירער באטייליגט אין פאדראט געגען דער ענגלישער רעגירונג, און צוויי יענע זיי ווערט אויך אָנגעגעבען דער נאָמען דוד סילוסי פרענקס, וועלכער איז שוין ראמאָלס געוועזען אין אמעריקע (רעפארטס אָן קער נעדיען ארקייווס, 1888).

פונקט ווי א סך פאמיליעס פון יענער צייט, וועלכע זענען ביטער דער אמעריקאנער רעוואָלוציע געוועזען צוטיילט אין צוויי לאגערען, אין אנהענגער פון דער נייער רעפובליק, און אין די וועלכע זענען געבליבען לאַיאל צו ענגלאנד, אזוי איז אויך געוועזען מיט דער פרענקס פאמיליע. דוד סילוסי פרענקס האָט געקעמפט פאר אמעריקע'ס אויפאפהענגיקייט, אָבער אנדערע מיטגלידער פון דער פרענקס פאמיליע, זענען ניט נאָר געוועזען לאַיאל צו ענגלאנד, נאָר אויך פארנומען פאדזשיעדענע וויכטיגע עמיטער אין דער ענגלישער ארמיי. דוד פרענקס, דוד סילוסי'ס א קרוב, און זיין ברודער משה פרענקס זענען געוועזען די הויפט אנגענטען פון דער ענגלישער רעגירונג, ציצווישטעלען פראוואנט פאר די ענגלישע ארמיעען אין קאנאדע און די אמעריקאנער קאָלאָניעס, און זענען שטארק געלויבט געוואָרען פאר זייער טרייהייט און לאַיאלטעט. דוד פרענקס האָט צוליעב געשעפטס אנגעלעגענהייטען געוואוינט אי אין פילאדעלפיע און אי אין מאַנטרעאַל, און איז געוועזען פאררעכענט פאר איינעם פון די

דער איד אין קאנאדע

רייכסטע מענשען אין פילאדעלפיע, אָבער ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן, איז דאָרטען זיין נאָמי פארמעגן קאָנפּיסקירט געוואָרען, צוליב דעם וואָס ער איז געבליבען לאָזאל צו ענגלאַנד, און אין יאָר 1780 איז ער אויסגעוויזען געוואָרען פון די פאראייניגטע שטאטען, מוזענדיג געבען אלס פארזיכערונג א סומע פון צוויי הונדערט טויזענט פונט, אז ער וועט זיך נישט צוריקערען ביז נאָך דער ענגליש-אמעריקאנער מלחמה. ער האָט זיך דאמאָלט פאר א קורצער צייט באזעצט אין מאָנטרעאַל, וואו עס האָבען דאמאָלט געוואוינט אנדערע מיטגליעדער פון דער פרענקס פאמיליע, אָפּפאַרענדיג נאָך ענגלאַנד אין 1781, אין 1783 איז ער צוריקגעקומען אין פילאדעלפיע. זיך פארנומען די לעצטע יאָרען מיט באנקגעשעפטען, אין דאָרטען געשטארבען אין 1793.

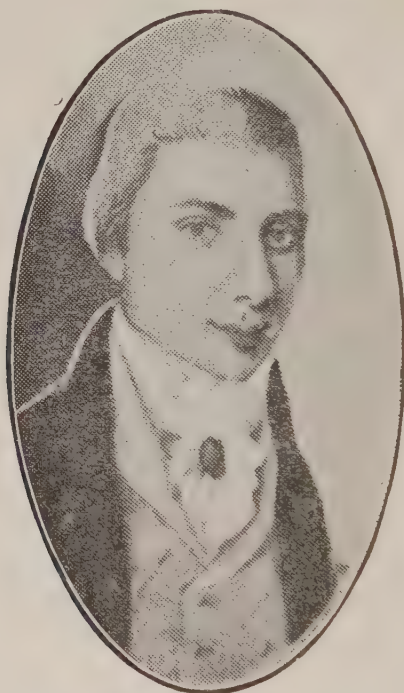
קאָלאָנעל יצחק פרענקס, וועלכער איז געוועזען דויטשער וואג שינגטאנ'ס אן אדוואַטאט, און האָט דערגרייכט אין אמעריקע צו א הויכען מיליטערישען שטאנד (געבוירען אין ניו יארק אין 1759, געשטארבען אין פילאדעלפיע דעם 4-טען מאי, 1822), איז געשטאנען די גאנצע צייט אין פארבינדונג מיט זיינע קאנאדער קרובים, און ער האָט אויך באזוכט מאָנטרעאַל, צוהעלפענדיג צו ארגאניזירען די ניר געגרינדעטע "קאָנגרעגיישאן".

אן אנגעזעהענעם פלאץ האָט אויך פארנומען די פאמיליע פון ליוואי סאלאמאָנס, וועלכע איז געוועזען ענג פארבונדען מיט דער פרענקס פאמיליע, דורך דער היידאט פון רבקה פרענקס, אברהם פרענקס א טאכטער, וועלכע האָט חתונה געהאט מיט ליוואי סאלאמאָנס.

ליוואי סאלאמאָנס האָט געהאט א "האומסטעד" ארום אלבאני, נאָר נאָכ'ן ענגלישען זיג אין קאנאדע, האָט ער זיך באזעצט אין מאָנטרעאַל, וואו ער האָט אָנגעפירט א באדייטענדען האנדעל מיט די אינדיאנער און פראנצויזען, א האנדעל וואָס האָט ארומגענומען דעם גאנצען שטח לאנד צווישען דעם סט. לאורענס גאָלף און דעם טייך האָדסאן, און אויך מישילימעקינעק, דעם צענטער פאר האנדעל, וואו עס איז היינט דער שטאט משיגען.

דער איד אין קאנאדע

אז עס איז אויסגעבראָכען דער סכסוך צווישען די אמעריקאנער קאָלאָניעס און ענגלאנד האָט ליוואי סאלאמאנס געזוכט די גאנצע צייט צו באאיינפלוסען די באטרעפענדע צדדים, אז עס זאל אויסגעגליכען ווערען אויף א פרידליכען אופן, און ער האָט ענערגיש געארבייט

ליוואי סאלאמאנס.

פאר דעם, אז עס זאלען באזייטיגט ווערען די אורזאכען, וועלכע האָבען געשאפען אומצופרידענהייט צווישען די אמעריקאנער קאָלאָניסטען. אפילו ווען די דעוואָלוציאנערע מלחמה איז אויסגעבראָכען, און נאכ־ דעם ווי די אמעריקאנער ארמיי איז שוין אפילו אריינגעדرونגען אין

דער איד אין קאנאדע

קאנאדע, האָט ליוואי סאלאמאָנס נאָך אלץ געלויבט, אז עס איז מעגליך אַ פריינדליכע לייזונג פונ'ם סכסוך, און אז די אמעריקאנער קאָלאָניסטען זאָלען זיך ניט דארפֿען אָפּרייסען פון ענגלאַנד.

אָבער טראץ ווין פריינדליכער שטעלונג האָט ער דאָך ניט געדענקט אויסמיידען פון קומען אליוון אין צוזאמענשטויס מיט די באַרטעפֿענדע אויטאָריטעטען. בשעת דער אמעריקאנער דעוואָלוציע, איז סאלאמאָנס שוין געוועזען אַ קאנאדער בירגער, אָבער דער אמעריקאנער גענעראל מאַנטגאמער האָט זיך ניט געדעכענט מיט דעם, און אזוי ווי סאלאמאָנס האָט פריהער געהאט געוואוינט אין שטאאט ניו־יאָרק, האָט ער אים פאררעכענט פאר אַן אמעריקאנער, און געצוואונגן גען אים בשעת דער אינוואזיע אין 1775, איינצוארדנען שפיטאלען פאר די אמעריקאנער פארוואונדעטע קאָלדראַטען. דאָס האָט שפּעטער געפירט צו דעם, אז ניט נאָר זאָלען די ענגלענדער קאָנפֿיסקירען אָן שום געזאָלט פיעל פּראָוויאנט פון סאלאמאָנס'ן, נאָר נאכדעם ווי די אמעריקאנער זענען שוין געוועזען פארטריבען פון קאנאדע, און מאַנטגאמער איז געוועזען טויט, האָט מען אים חושד געוועזען אין סימפאטיע צו די אמעריקאנער, און דער ענגלישער גענעראל בורגאן האָט אים און זיין פאמיליע אויסגעוויזען פון מאָנטרעאַל, אין ערשט דאָן, ווען זיין אימשולד איז באוויזען געוואָרען, האָט מען אים ערלויבט זיך צוריקצוקערען, וואו ער האָט פאָרגעזעט זיינע גרויסע געשעפטען ביז זיין טויט אין חודש מאי 1792.

אן אַנזעהענדע ראָליע האָט אויך געשפּיעלט יחזקאל סאלאמאָנס, ליוואי סאלאמאָנס אַ קווין, וועלכער איז אין 1779 געוועזען אַ מיטגליעד פון דער "יונטא" אין דער מאָנטרעאַלער ספּדישער קאָנגרעגאציע.

צווישען מאָנטרעאַל און מישיגאָמעקס איז אָנגעגאנגען אַ פאָרצווייגטער האַנדעל און יחזקאל איז צוליעב זיינע געשעפטליכע־אינטערעסען געוועזען אַן איינוואוינער אין ביידע פלעצער.

אין אן אפּהאַנדלונג וועגען דעם אָנהויב פונ'ם אידישען ישוב אין דעם שטאאט מישיגען (פארעפֿענטליכט פון דוד אי. היינעמאן אין דעם דרייצענטען באַנד פון די "פּובליקאציעס" פון דער אמעריקא־

ניש-אידישער היסטארישער געזעלשאפט) ווערט וועגען אים דערצעהלט דאס פאלגענדע :

"צווישען די ערשטע אידען (אינ'ם שטאט מישיגען וואס האט נאך דאמאלט געהערט צו קאנאדע) איז געוועזען יחזקאל סאלאמאנס, א כוחר אין 1763 אין מעקינעק, וועלכער ווערט עטליכע מאָל דער-מאָנט אין גענעראל האלדימאנד'ס מאנוסקריפטען אין די דאמיניאן ארכיווען אין אטאווא. זיין ערשטער וואוינונגס-ארט איז געוועזען אין מאָנטרעאל.

ווען עס איז פאָרגעקומען די שחיטה פונ'ם בריטישען גארוואן דורף די אינדיאנער, יוני 2, 1763, איז יחזקאל סאלאמאנס געוועזען איינער פון די עטליכע, וועלכע האָבען זיך געראטעוועט, אנטלויף פערניג קיין מאָנטרעאל, וואו ער האָט שפעטער אויסגעשוואוירען אן "אפיריוויט" וועגען דער שחיטה, כדי עס זאָל קענען באנוצט ווערען פונ'ם מיליטערישען געריכט.

זיין לאנגע איינוואוינערשאפט אין מעקינעק, זיין מיטגליעדער-שאפט אין דער "רויטענעראל סטאר", און דאָס וואָס מען האָט אים געגעבען אן ערלויבניש צו האנדלען מיט פלווער און שיסער-י מאטעריאלען, צייגט אז ער האָט געהאט א גוטען נאָמען צווישען זיינע שכנים. ווען די פראנצויזישע קאטויליקען וועלכע האָבען דאָרטען געוואוינט האָבען געבעטען ביים קאנאדער גאווערנאר, אז מען זאָל צו זיי שיקען מיסיאנערען, ווי מען פלעגט עס טאן פריער אונטער דער פראנצויזישער הערשאפט, איז סאלאמאנס אויך געוועזען איינער פון די וועלכע האָבען מנדב געוועזען צום פאנר.

ווען מעקינעק איז אָפגעגעבען געוואָרען צו די אמעריקאנער נאָך דער מלחמה פון 1812, האָט ער זיך צוריקגעצויגען צוזאמען מיט די ענגלענדער אין דער נייער ענגלישער קאלאניע אויף "דרומאנד'ס איי-לענד" וואו אפֿשטאמער פון זיין פאמיליע לעבען נאָך."

(מעקינעק איז א קליינער אינזל צפון מערב ביי "לייק יוראן", אין איז היינט צו טאג א זומער-פלאץ. דער אריגינעלער נאָמען פונ'ם אינזל איז געוועזען מיטילימעקינעק, וואָס האָט געמיינט אויף דער שפראך פונ'ם אלגאנקווינער שבט — "דאָס ארט פונ'ם פארוואונדער-

מען גרויסען מענשען". אין יאָר 1670 איז דער אינוועל צום ערשטען מאָל באזעצט געוואָרען פון די פראנצויזען, אָבער אין 1761 איז דער געגענט פארנומען געוואָרען פון די ענגלענדער, און היינט צו טאג איז עס א טייל פונ'ם שטאט מישיגען).

די האלדימאנד פאפיערען אין די קאנאדע רעגירונגס-ארכיווען, וואו עס געפינען זיך אויך די קאפיעס פון בריעף צווישען האלדיר מאנד'ן און די קאמאנדירען אין מיטילימענטעס (בי. 2-97, זייט 577) האָבען אויך א ליסטע פון די דאָרטיגע אייגענטימער פון "דזשענעראל סטארס", און עס ווערט אויך אָנגעגעבען די צאָל פון שיפען מיט סחורה וואָס יעדער האָט געהאט, און זייער ווערט. יחזקאל כאלאז מאָנס ווערט דאָרטען אָנגעגעבען אַלס דער אייגענטימער פון א "סענו" אין ווערט פון פופצען טויזענד פראנק. אין יענער ליסטע איז אויך דאָ דער נאָמען בנימין לויאנס, וואָס ווייזט אויפן צו זיין אידיש, און וועלכער ווערט אָנגעגעבען אַלס דער אייגענטימער פון איינס און א האלב "סענוס" ווערט 22,500 פראנק. אין א צווייטער ליסטע פון ביזשטייערונגען פאר'ן מיכיאנערען כאנד (בי. 1-97, זייט 34) ווערט אָנגעגעבען די סומע פון פופציג פראנק וואָס יחזקאל כאלאמאנס און בנימין לויאנס, האָבען יעדער בייגעשטייערט.

דורך הייראט איז פארבונדען געוועזען די פאמיליע פרענקס און סאלאמאָנס, און שפעטער זענען די צוויי פאמיליעס אויך פארבונדען געוואָרען מיט דער פאמיליע הארט, ווען א טאכטער פון ליוואי סא לאמאנס, רחל, האָט חתונה געהאט מיט הענרי דזשאָזעף פון בערטיע, אהרן הארט'ס א פלימעניק.

די אידישע פאמיליעס, וועלכע האָבען זיך צו יענער צייט באזעצט אין קאנאדע, האָבען אויך געזעהן אריבערצוברענגען זייערע קרובים און נאָענטע, אזוי האָט אויך געטון אהרן הארט, וועלכער האָט באַ איינפלוסט זיין פלימעניק אויסצואוואנדערען קיין קאנאדע. געבוירען אין ענגלאנד אין דעם יאָר 1775, איז הענרי דזשאָזעף אריבערגעקיר מען קיין קאנאדע נאָך אַלס אינגעל (אין 1790) און האָט זיך איינגעדאָרענט ביי דער ארמיי אין פאָרט וויליאם-הענרי, ביים טייך רישעליו. שפעטער אָבער האָט ער רעזיגנירט פון זיין מיליטערישער שטעלע, און האָט זיך באזעצט אין בערטיע, ניט ווייט פונ'ם דאָרטיגען פאָרט,

וואו ער האָט עטאבלירט אַ רייע פון האנדעלס־פאָסטענס, מיט דער הויפט־קווארטיר אין בערטיע, און אפטיילונגען אין מאָנטרעאַל און קוויבעק. דעם האנדעל זיינעם האָט ער שפעטער פיעל אויסגעברייטערט מיט דער הילף פון זיין שווער ליוואי סאלאמאָנס און זיינע שוואַגערס יעקב פרענקס און בנימין סאלאמאָנס, און איבער די קאדנאדער וואסערען זענען דאן געשוואומען הונדערטער פון זיינע שיפען, געפירט פון פראנצויזישע און אינדיאנישע שיף־פירער, פירענדיג די פארשיעדענע סחורות זיינע. איבער די וואסערען פון סט. לאורענס און די "גרייט לייקס", דערצעהלען די אָפגעהיטע רעקאָרדס, האָבען זיך געצויגען זיינע פלאַטען, און זיינע שיפען זענען אויך געשוואומען איבער די אטלאנטישע וואסערען צווישען קאנאדע און אייראָפּע, זיינע אייגענע ווי אויך געדונגענע. ער איז געוועזען דער ערשטער צו לעגען דעם גרונדישטיין פאר אַ קאנאדער האנדעלס פלאַט און זיין שיף "יורעטא" איז געוועזען פון די ערשטע האנדעלס שיפען, וואָס איז געברויכט געוואָרען פאר אויסשליסליכע קאמערץ־צוועקען צווישען קאנאדע און ענגלאנד.

פאר דער געשיכטע פון דער קאנאדער אינדוסטריע און קאָמערץ האָט דארום הענרי דזשאָזעף פיעל בייגעטראָגען, זייענדיג איינער פון די גרינדער פון אַ קאנאדער האנדעלס־פלאַט. ווען אין די יאָרען 1814-1812 איז פאָרגעקומען די ענגליש־אמעריקאנישע מלחמה האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אין די ענגלישע טרופען, און האָט זיך אקטיוו באטייליגט אין עטליכע אטאקעס אין דעם ריזעליז דיסטריקט, באזעצענדיג זיך שפעטער אין מאנטרעאַל, וואו ער איז דעם 21-טען יוני 1832, געפאלען אלס קרבן פון דער כאליעדע מנפה צוזאמען מיט איינעם פון זיינע זין.

אין יענעם יאָר האָט איבער גאנץ אייראָפּע און אמעריקע די מנפה אוועקגערויכט גענוג מענטשליכע לעבענס. הענרי דזשאָזעף איז געוועזען אין מאָנטרעאַל, ווען זיין עלצטער זון שמואל איז אין בערטיע קראנק געוואָרען, און ווען ער האָט זיך דערפון דערוואוסט, האָט ער שנעל געאיילט אהיים, אָבער אהיימקומענדיג איז ער אליין אויך קראנק געוואָרען און געשטארבען דערפון עטליכע שעה שפעטער, קומענדיג צו קבורה אין מאָנטרעאַל.

דער איד אין קאנאדע

(וועגען הענרי דזשעזעפ'ן ווערט דערצעהלט, אז ער איז געוועזען אזוי פרום, דאָס ער האָט זיך אפילו אויסגעלערענט שחיטה, כדי צו קענען שעכטען פאר זיך אליין, און ניט זיך דארפן פארלאָזען אויף דער שחיטה פון אנדערע, ווייל אין קאנאדע גופא זענען דאמאלסט קיין שוחטים ניט געוועזען).

פיער זין און פיער טעכטער האָט ער געלאָזען נאָך זיך, יעקב הענרי, אברהם, דזשעסי און גרשון, און אלע דזשעזעפ'ס האָבען פארנומען וויכטיגע פלעצער אין דער דאמאלסדיגער קאנאדע.

יעקב הענרי דזשעזעפ, איז געבוירען געוואָרען אין בערטיע, אָבער ער האָט זיך שפעטער באזעצט אין מאָנטרעאל, וואָו ער האָט זיך באטייליגט אין פיעלע געשעפטליכע אונטערנעמונגען, הויפטזעכ-ליך אין די ערשטע טעלעגראף-קאמפאניעס פון לאנד, וועלכע האָרבען זיך אָנגעהויבען צו גרינדען אין יענער צייט. ער איז געוועזען איינער פון די ערשטע צו ארגאניזירען דעם טעלעגראף דאָ אין לאנד, האָט זיך אויך באטייליגט אין דער ניופאונדלענד טעלעגראף קאמפאניע, און האָט פיעל צוגעהאָלפן צו שאַפן קייבעלפארבינדונגען מיט אייראפע. חוץ אין טעלעגראף-ביזנעס, איז ער אויך פאראינטערעסירט געוועזען אין דער בויאונג פון באנען, און ער איז באטייליגט געוועזען אין דער בויאונג פון א רייע באן-ליניעס, ווי די "שעמפליין ריילראד קאמפאני" וועלכע איז שפעטער געוואָרען א טייל פון דער גרענד טראנק (יעצט די "קענעדיען ניישאַנעל") און א רייע אנדערע ליניעס, איינגעשלאָסען די ערשטע באן-פארבינדונגען מיט די פאראייניגטע שטאטען.

יעקב הענרי האָט אויך צוגעהאָלפן צו דער גרינדונג פון עטליכע באנק-הייזער, הויפטזעכליך די "יוניאן באנק". וועגען זיין באטייליגונג אין דער גרינדונג פון דער דאָזיגער באנק ווערט דער-צעהלט פאָלגענדער אינצידענט. ווען די באנק איז געגרינדעט גע-וואָרען, איז דער שטאדט מאָנטרעאל צוגעטיילט געוואָרען א געוויסע צאָל אקציעס, אָבער פון זיי איז געבליבען 1,400 אויף וועלכע מען האָט זיך ניט אכאנירט, אין אום צו פארזיכערען דעם ערפאָלג פון דער באנק, האָט ער דאן אליין אויסגעקויפט די גאנצע צאָל פארבליבענע אקציעס. ער איז אויך פאראינטערעסירט געוועזען אין

דער "בענק אף בריטיש נאָרט אמעריקע" (יעצט פאראייניגט מיט דער "בענק אף מאָנטרעאַל") און די "אנטאריא בענק", און איז געוועזען איינער פון די גרעסטע אקציעזאנערען פון דער "מאָנטרעאַל עלעווויטאר קאָמפאני", פון וועלכער ער איז אויך געוועזען פאר א צייט דער פרעזידענט, און טראץ זיינע פיעלע געשעפטליכע אינטערעסען האָט ער נאך אויך צייט געהאט צו זיין פאראינטערעסירט אין א רייע גע- זעלשאפטליכע ארבייטען און אינסטיטוציעס.

דורך הייראט איז ער פארבונדען געוועזען מיט דער באדימטער אמעריקאניש-אידישער פאמיליע גרעץ, חתונה האָבענדיג מיט א קור זינע פון רבקה גרעץ, יענע באדימטע אמעריקאניש-אידישע שעני- הייט, וועגען וועלכער עס ווערט דערזעהלט, אז סער וואָלמער סקאט האָט איר פאראייביגט אין זיין ראָמאן "איווענהא", "שילדערענדיג איר אלס זיין העלדין "רבקה פון יאָרק".

ווי זיין ברודער יעקב הענרי, איז אויך אברהם דושאָזעף, וועל- כער האָט געוואוינט אין קוויבעק געוועזען א פראָמינענטע פיגור, אין ער איז געוועזען פאראינטערעסירט אין א רייע געשעפטען, זייענדיג פרעזידענט פון דער "דאָמיניאן באַאָרד אף טרייד", פרעזידענט פון דער "סטאדאקאמא בענק", א דירעקטאר פון דער "באנק נאסיאנאַל", א דירעקטאר פון דער "קוויבעק ענד גאָלד סטימיטיוס קאָמפאני", און האָט זיך אויך באטייליגט אין דער שטאדטישער פאָליטיק.

הענרי דושאָזעפ'ס דריטער זון, דזשעס, וועלכער האָט נאך אלס קליינער אינגעל איבערגעצויגען פון בערטיע קיין מאָנטרעאַל, האָט פיעל אויפגעטון אויף צו ענטוויקלען דעם האנדעל צווישען קאנאדע און בעלגיע. און פונקט ווי זיין פאָטער איז געוועזען פון די ערשטע צו זייען האנדעלסזשיפען נאך ענגלאנד, אזוי איז ער אויך געוועזען פון די ערשטע צו פארבינדען א "יזעפס-פארקער צווישען קאנאדע און אנטווערפען, בעלגיע. הויז אינ'ם יזעפס-געשעפט איז ער אויך גע- וועזען באטייליגט אין פיעלע אנדערע געשעפטען, און איז אין דער צווייטער העלפט פינ'ם גינגענען יאהונדערט אויך געוועזען דער פרעזידענט פון דער "מאָנטרעאַל געז קאָמפאני", פרעזידענט פון דער "מאָנטרעאַל סטריט ריילוויי קאָמפאניע", און א דירעקטאר אין דער "מאָנטרעאַל טעלעגראף קאָ". "פיעלעס טעלעגראף קאָ" אין

"כאנק נאסיאנאל", און איז פאר זיינע פיעלע פארדיענסטען הויפט-זעכליך פאר'ן האנדעל מיט בעלגיען, באטיימט געוואָרען אלס דער בעלגישער קאנסול אין קאנאדע, אן אימט וואָס ער איז געוועזען דער ערשטער צו האלטען עס, פארטרעטענדיג בעלגיען אין קאנאדע ארום פערציג יאָר, און פאר וועלכען ער איז דעקאָרירט געוואָרען פונ'ם בעלגישען קעניג.

גרשון דושאָזעף איז געוועזען איינער פון די ערשטע אידישע סטודענטען אין טאראנטא (אויב ניט דער ערשטער). זיינע עלטערען האָבען פאר אים באטיימט א פראָפעסיאנעלע קאריערע, און זיי האָבען אים דאָרום געשיקט קיין טאראנטא, וואו ער האָט געלערנט צו ערשט אין דעם אדיסטאקראטישען "אָפער קענעדע קאָלעדזש", און שפעטער אינ'ם טאראנטער אוניווערזיטעט, פון וואנען ער האָט גראד דואירט אין "ארטס" מיט'ן טיטול מ. איי. און אין געזעץ אלס בן. ס. ל. נאָך זיין שטודיום האָט ער באדיינט אייראפע, און דאן זיך באזעצט אלס אדוואָקאט אין מאָנטרעאל, אָבער ווען אין 1849 איז פאָרגעקומען דער געיעג נאָך גאָלד אין קאליפארניע, איז ער צוזאמען מיט אנדערע אוואנטורירסטען אויף אוועק צו די פאסיפישע ברעגעס, וואו ער האָט פארברענגט א לענגערע צייט אין דער גאָלדזוכעריי, צוריקקומענדיג שפעטער קיין מאָנטרעאל, און זיך צוריק גענומען צו דער אדוואקאטור, זיך אויף אָפגעבענדיג מיט אידישער טעטיגקייט. אן אנגעזעהענע פאמיליע איז אויך געוועזען די פאמיליע דייוויד. לאזארוס דייוויד, איינער פון די ערשטע אידישע "סעטלערס" איז געוועזען א גרויסער לאנד'ס באזיצער, און זיין עלצטער זון, דוד דייוויד איז געוועזען איינער פון די ערשטע גרינדער פון דער "בענק אָף מאָנטרעאל".

אינ'ם אָנהויב פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט האָט מאָנטרעאל פארמאָגט א באפעלקערונג פון קנאפע צוואנציג טויזענט מענטשען, אָבער שוין דאמאלט האָט זיך געפילט די נויטיגקייט פון א באנק-אינסטיטוט צו ציע פאר'ן האנדעל, און דורך דער איניציאטיווע פון א קליינער גרופע מענטשען איז עס געשאפען געוואָרען. דעם 23-טען יוני, 1817, איז געגרינדעט געוואָרען די "מאָנטרעאל בענק", און צווישען די גרינדער איז אויך געוועזען דוד דייוויד. געבוירען אין מאָנטרעאל

דער איד אין קאנאדע

אינ'ס יאָר 1764, האָט ער שנעל דערגרייכט צו שטעהן אויף דער שפיץ פון א גרויס און פארצווייגט געשעפט, און ווען אין 1817 איז געגרינדעט געוואָרען די "בענק אָף מאָנטרעאל" קאנאדע'ס היינטיגע גרעסטע באַנק־הויז, איז ער געוועזען נישט נאָר איינער פון די גרינדער, נאָר ער איז אויך ערוועהלט געוואָרען אלס דירעקטאר, אן אמט וואָס ער האָט אָנגעהאלטען ביז זיין טויט אין 1824.

דוד דייוויד.

חץ דוד דייוויד'ן זענען צווישען די ערשטע אקצאנערען פון דער "בענק אָף מאָנטרעאל" אויך געוועזען אנדערע אידען, ווי משה הארט, יחזקאל הארט, חנה דזשאָזעף און מ. העיס (די הונדערט יאר ריגע פייערונג פון דער "בענק אָף מאָנטרעאל" 1817—1917, זייטען 79-80).

פיעלע פון די ערשטע אידישע פאמיליעס, וועלכע האָבען זיך באזעצט אין קאנאדע האָבען דאָרום פיעל בייגעשטייערט פאר קאנאדע'ס וואָסס און ענטוויקלונג, זייענדיג טעטיג אויף יעדען מעגליכען געבייט.

אזוי איז באוואוסט, אז א געוויסער סעמינעל דזשיינקאָבס, א רייכער פראַוויזאנססוחר פון סט. דעניס, קוויבעק, האָט נישט נאָר אָנגעהאלטען דעם אמט פון פאדריאטישק פאר דער כריטישער ארמיי, פאר די יאָרען 1760-1790, נאָר איז אויך געוועזען א גרויסער ווייז סוחר, און איז רעספעקטירט געוואָרען פון אלע וועלכע זענען נאָר געקומען מיט אים אין האנדעלסבאצייהונגען, אזוי אז ער איז פיעלע מאָל געלויבט געוואָרען פון די ענגלישע איטאליענער פאר זיין איר בערגעבענקייט.

ווען עס האָט אין 1764 פאסירט אין מאָנטרעאַל אן אינצידענט, ווען א גרופע אָפיצערען זענען ארעסטירט געוואָרען פאר באפאלען און אטאקירען דעם פריעדענסדריכטער טאָמאס וואָקער, איז אינטער דער פּעטיציע, וועלכע האָט געבעטען זייער באַפֿרייאַונג אויך געוועזען אונטערגעשריבען סעמינעל דזשיינקאָבס, און עטליכע אנדערע אידען. ("רעפאָרט אָן קענעדיען אַרקייווס" 1888).

סעמינעל דזשיינקאָבס האָט נישט נאָר געטון גרויסע געשעפטען אין קאנאדע, נאָר אויך אין אלבאני, ניו יאָרק אין פילאדעלפיע. ער פלעגט אויך אויסלייען געלט אויף קליינע פראָצענטען, אין ווען די הלאות פלעגנען פעליג ווערען, פלעגט ער אָפט האָבען אויסהוּבען אין די קירכען, אז די "גוטע קריסטען" וואָלען באַצאָלען זייערע שולדען צו אים, ערשט ווען דאָס פלעגט נישט העלפען, פלעגט ער זיי מודיע זיין, אז ער וועט זיי משפּט'ן. ביז זיין טייט אין 1790, איז ער באטראכט געוואָרען פאר איינעם פון די רייכסטע אידען אין לאַנד.

די אידישע פאמיליעס זענען געוועזען קליין אין צאָל, אָבער זיי האָבען פיעל בייגעשטייערט צו קאנאדע'ס אויסבוואַונג און ענטוויקלונג.

דאס פערטע קאפיטעל

דער קאמף פאר אידישער גלייכבארעכטיגונג.

די נייטקלאַרקייט פונ'ם פראנצויזישען געזעץ בנוגע אידען — דער קאמף צווישען דער פראנצויזישער מאיאריטעט און די ענגלישע מינאריטעט, — סער דזשיימס הענרי קרעיג, — יהוקאל הארט'ס ערוועהלונג צו דער "אסעמבלי" — די קריסטליכע שבעה און דער קאמף געגען אים, — דער געפלאנטער געזעץ־פראיעקט געגען אידען, — די שטעלונג פונ'ם גאווערנאר — דאָס היסטארישע יאָר 1832 — אויס־צוגען פון אפיציעלע בריעף און דאָקומענטען.

אז אידען זאָלען אנהאלטען און פארנעמען עפענטליכע עמטער אין קאנאדע, איז צו יענער צייט קיין נייעס נישט געוועזען. אזוי האָט נאָך אינ'ם יאָר 1778 א איד יעקב קוהן, אָנגעהאלטען אין מאָנטרעאַל דעם אַמט פון הויפט־פּאָליציי־קאָמיסאַר און שפּעטער האָט דעמועלכען אַמט געהאַלטען דער איד מישה העים, א זון פון איינעם פון די ערשטע אידישע "סעטלערס". אידען האָבען אויך געהאַלטען חוץ ציווילע שטעלעס, אויך פארשיעדענע מיליטערישע שטעלעס, און עס זענען אויך געוועזען אידישע אפיצירען אין דער מיליץ, דאָך האָט אינ'ם אָנהויב פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט פאסירט אן אינצידענט, וואָס קען באצייכענט ווערען אלס דער קאמף פאר פולער אידישער גלייכ־בארעכטיגונג אין לאַנד, און וואָס האָט זיך ענדליך געענדיגט מיט ערפאָלג פאר דער אידישער גלייכבארעכטיגונג.

ווען "ניי פראנקרייך" איז אריבער צו ענגלאַנד, איז די רעגירע־רונג פון קוויבעק געוועזען אין די הענט פון דעם גאווערנאר און זיין "קאונסיל", און דער פראנצויזישער ציווילער קאָדעקס איז געבליבען דאָס הערשענדע געזעץ אינ'ם לעבען. קיין ספעציעלע געזעץ־פונקטען וועגען אידען האָט דער קאדעקס נישט געהאט, ווייל אידען זענען דער

דער איד אין קאנאדע

מאָלט געוועזען בכלל וועניג אין צאָל. אז עס האָט זיך דאָרטען אָנגעהויבען די באוועגונג פאר אן ערוועהלטען פארלאמענט, פאר אן "אסעמבלי", א זאך וואָס איז ענדליך באווייליגט געוואָרען, האָבען די אידען שטארק געשטיצט די דאָזיגע באוועגונג. טראץ דעם ענגלישען זיעג איז נאָך אלץ קאנאדע געבליבען א פלאץ וואו צוויי נאציעס האָבן בען געקעמפט צווישען זיך, און אין דעם קאמף איז אויך אריינגע-שלעפט געוואָרען דער דאמאָלסדיגער קליינער אידישער ישוב.

די מלחמה מיט אמעריקע איז געוועזען צו ענד, אָבער אין דער נייער רעפובליק פון די פאראייניגטע שטאטען איז געוואָרען דער באָדען אן אונפריינדליכער פאר פיעלע ענגלישע לאַיאליסטען, וועלכע האָבען דארום אָנגעהויבען איינצואוואנדערען קיין קאנאדע. די לעצטע יאָרען פונ'ם אכצענטען יארהונדערט האָבען א גרויסע איינ-וואנדערונג צוגעזעהן. עס זענען דאמאָלט קאלאָניזירט געוואָרען נייע פלעצער און עס זענען געוואקסען די שטעט. דער ענגלישער טייל פון דער פראטעסטאנטישער באפעלקערונג איז א דאנק דער דאָזיגער "יוניטעד עמפיוער לאַיעליסט" איינוואנדערונג שטארק אויסגע-וואקסען, און צווישען די צוויי נאציאנאליטעטען איז דער קאנפליקט נאָך מער פארשטארקט געוואָרען. קיין צד האָט ניט צופריעדענ-געשטעלט די רעגירונג דער ענגלישער טייל האָט געטענה'ט, אז זייערע אינטערעסען ווערען פארבויגען צוליב די אינטערעסען פון דער מאיאריטעט, די פראנצויזען וויערער האָבען זיך באטראכט פאר די אונטערדריקטע, און אין לאַנדאָן האָט מען אנגעהויבען איינצוזעהן, אז מען וועט מוזען מאכען ענדערונגען אין דער רעגיר-רונגס-פארם, אין דער פארוואלטונג פאר קאנאדע — פאר אויבער און נידער — קאנאדע איז באווייליגט געוואָרען אן "אסעמבלי" און עס זענען איינגעפירט געוואָרען אנדערע קאנסטיטוציאנעלע ענדע-רונגען, באקאנט אין דער קאנאדער קאנסטיטוציאנעלער געשיכטע אלס דער "קאנסטיטושאנעל עקט 1791", אָבער דאָס איז אלץ געוועזען וועניג צו קענען באזייטיגען דעם צוזאמענשטויס, מיט דער אויסנאם פון עטליכע פלעצער, ווי קוויבעק, מאָנטרעאָל, טהרי דיווערס א. ד. ג. זענען די ענגלענדער געוועזען אין אזא מינאריטעט אין נידער-קאנאדע, אז זיי האָבען ניט געקענט האַפען דורכצופירען א געניגענדע

צאל קאנדידאטען אין דער "אסעמבלי", און אין די ערשטע וואלען האבען זיי טאקע מער ניט געקענט ערוועהלען ווי זעכצען מיטגלידער דער פון די פופציג, פון וועלכע די "אסעמבלי" איז באשטאנען.

עס האט זיך ניט געזעהן קיין וועג פאר אן אויסגלייך, פאר קערט נאך, די אוינזאכען פאר צוזאמענשטויסען זענען מיט דער צייט נאך אלץ שארפער געוואָרען, הויפטזעכליך אין די ערשטע יארען פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט, און באזונדערס שארף איז עס געוואָרען צוליב דעם פאָלגענדען אינצידענט.

די "אסעמבלי" האט אָנגענומען א באשלוס, אז אלע תפוסות וואָלען געבויט ווערען פון דער הכנסה פון דער פראַווינץ. די פראַנצויזען האָבען נאָך דאמאָלט קיין אייגענע צייטונגען ניט געהאט, פארקערט ווידער דער ענגלישער טייל האט געהאט צוויי ארגאנען דעם "קוויבעק מירקורי" און די "מאָנטרעאל גאזעט". ביידע ציר טונגען האָבען רעפּרעזענטירט דעם קאָמערציעלען עלעמענט פון וועלכען דאָס רוב ענגלישע זענען באשטאנען, און אזוי ווי אזא באשלוס האט געמיינט גרעסערע שטייערען, האָבען זיי אָנגעהויבען אנצופירען א העפטיגען קאמף געגען דעם, פארלאנגענדיג אז די לאסט פון בויען תפוסות וואָל פאלען אויף די לאָקאלע פלעצער, און ניט אויף דעם גאנצער פראַווינץ. די פאלעמיק איז געוועזען אזעלכע אז די "אסעמבלי" האט די באטרעפערדע רעדאקטארען גערופען צו פאראנטווארטן ליכקייט, אָכער דאָס האט נאָך מער אויפגערעגט דעם ענגלישען טייל, וועלכע האָבען שוין יעצט אָפּען געטענה'ט, אז גידער קאנאדע איז צופיעל פראנצויזיש. די פראנצויזען האָבען אויף די טענות ניט געשוויגען, און אין חודש נאוועמבער 1806 האט אָנגעהויבען צו ערשיינען די ערשטע פראנצויזישע וואָכען-צייטונג אין קאנאדע "לע קענדעוין", און ווי מען האט דאמאָלט געלאויבט איז די צייטונג קאנטראלירט געוואָרען פונ'ם "ספיקער" פון דער "אסעמבלי" און אנדערע פארלאמענט מיטגלידער. די צייטונג האט גלייך באקומען א גרויסע פארשפרייטונג צווישען דער פראנצויזישער באפעלקערונג, און יעדער נומער אירער האט ענטהאלטען שארפע רייד געגען דער רעגירונג און די בעאמטע, וועלכע זענען מערסטענס געוועזען ענגלישער.

אין יענער צייט (אין 1808) איז קיין קאנאדע ארויסגעקומען אלס גאָווערנאָר סער דזשיימס הענרי קרעיג, דער פינפטער קאנאדער גאָווערנאָר אונטער'ן ענגלישען רעזשים (1807—1811), און מיט זיין אָנקומען איז דער קאמף נאָך מער פארשטארקט געוואָרען. ער האָט חושד געוועזען, אז די צייטונג ווערט אונטערשטיצט פון די אנטי־בריטישע עלעמענטען אין די פאראייניגטע שטאטען, און אזוי ווי עס זענען שוין געוועזען גענוג סמנים וועגען קומענדען קריעג צווישען אמעריקע און ענגלאנד, האָט ער דארום אונטערדריקט דעם "לע קענדיען", ארעסטירט דעם דרוקער, ווי אויף די גרינדער ווי פיער בעדארד און אנדערע. דאָס האָט נאָך מער אויפגערעגט די פראנצויזישע געמייטער, כאָטש קרעיג האָט געדענקט אז מיט דעם וועט ער אונטערדריקען דעם פראנצויזישען נאציאנאליזם.

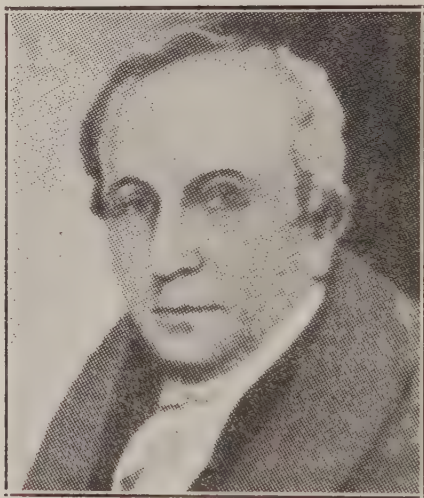
קרעיג איז געוועזען א סאלדאט, און ניט קיין פאָליטיקער, און דאריבער האָט ער זיך גענומען אונטערצודריקען די פראנצויזישע אומצופריעדענהייט מיט א שטארקער האנט. די פראנצויזען האָבען פארלאנגט אז די ריכטער זאָלען ניט האָבען קיין רעכט צו זיצען אין דער "אסעמבלי", און אז די פראָווינץ זאָל האָבען די פולע פאראנטר וואָרטליכקייט פאר די הוצאות און די הכנסות, און ביידע פאָדער חונגען זענען באקעמפט געוואָרען פון קרעיג'ן, וועלכער האָט אין דעם געזעהען א באוועגונג פון "נידער קאנאדע פאר די פראנצויזען".

די "אסעמבלי" האָט אנגענומען א באשלוס אויסצושליסען די ריכטער, אָבער דער גאָווערנאָר און דער "קאונסיל" האָבען עס פארוואָרפען, און די "אסעמבלי" האָט דארום באשלאָסען זיך אָפצורעכענען אויף אן אנדער אופן, און אלס שעיר לעזאזל איז אויסגעקליבען געוואָרען א איד, אָבוואָל זיי האָבען געמיינט מיט דעם גאָר צו טרעפען די ענגלענדע.

יחזקאל הארט, אהרן הארט'ס צווייטער זון (געבוירען אין טהרי ריווערס אין 1767, געשטארבען אין 1843) האָט געירשנ'ט זיין פאָטער אלס "סיניאר פון ביסאָנסאָר", און ווען אין טהרי ריווערס זענען אין 1807 פארגעקומען וואָלען פאר אן אסעמבלי מיטגליעד, איז יחזקאל הארט געוועזען א קאנדידאט. דריי קאנדידאטען זענען גער-וועזען פאר'ן אמט, אָבער דער קריסט טאמא קאפען האָט בלויז בא-

דער איד אין קאנאדע

קומען 41 שטימען, דער צווייטער, מעטיו בעל, נאָר 10 שטימען, און יחזקאל הארט האָט באקומען פופציג שטימען. און דאן האָבען זיך אָנגעהויבען אַ רייזע דריידלאַך, דורך וועלכע די פראנצויזישע נאציאנאליסטען האָבען דורך הארט'ן זיך געוואָלט אפרעכענען מיט דער גאנצער גרופע ענגלענדער. איידער יחזקאל הארט האָט געקענט פארנעמען זיין פלאץ אלס אסעמבלי-מיטגלידער, האָט ער געמוזט אפגע- בען די נויטיגע שבועה, וועלכע איז געוועהנליך געוועזען א קריסט- ליכע שבועה, און מען האָט געדארפט שווערען טרייהייט : "לויט

יחזקאל הארט.

דעם ריכטיגען גלויבען פון א "קריסט". הארט האָט זיך פון אזא שבועה ענטזאגט, און דער באטרעפפערנדר באמייסטער האָט אים ער- לויבט אפצוגעבען א אידישע שבועה לויט'ן אידישען נוסח, מיט א צור געדעקטען קאָפּ, און איבער א תנ"ך. אָבער זיינע פאליטישע אפא- גענטען האָבען זיך אָנגעכאפט אין דער דאזיקער געלעגענהייט, אין אויפגעהויבען א שטירב וועגען דעם, אין נאָך א האנגער דעבאטע

האָט די מאַיאריטעט ענדליך באַטלאָסען, אז יחזקאל האַרט קען נישט פאַרנעמען זיין פּלאַץ אין דער "אסעמבלי", אין זיין "סיט" איז ערשערט געוואָרען אלס "ליידיג". אָנגעהויבען פון זיינע פּאָליטישע געגנער אלס אַ זאָך, צו קענען שלאָגען דערפון קאפיטאל פאַר זיך, און צו טרעפּען די ענגלישע פּראָטעסטאַנטען, האָט זיך עס פאַר-וואַנדעלט אין אַ פּראַגע פון רעליגיעזער טאלעראַנץ און גלייכבאַרעכ-טיגונג. דאָס געזעץ בנוגע אידען וואָס איז ביז יעצט נישט דעפינירט געוועזען, האָט יעצט געמוזט קלאָר באַשטימט ווערען, און יחזקאל האַרט האָט געזוכט אויסצונעמען די דאָזיגע געלעגענהייט פאַר דעם צוועק. ער האָט געטענה'ט, אז זיין ישובּה איז אין איינקלאַנג מיט'ן געזעץ, און איז אין דעם אונטערשטיצט געוואָרען פון דער ענגלישער מינאָריטעט, אָבער די קאטאָליש-פּראַנצויזישע מאַיאריטעט איז גע-וועזען געגען דעם, דעם נייגענטען פעברואַר 1808 האָט דאָס הויז אים אויסגעשלאָסען פון מיטגליעדערשאַפט, און עס האָבען נישט געהאָלפּען האַרט'ס פּראָטעסטען אין אויך נישט די פּראָטעסטען פון זיינע אונטערשטיצער און מיטקעמפּער. ער האָט דאָרום באַ-שלאָסען אַרויסצושטעלען נאכאמאל זיין קאנדידאַטור, און אויך דאָס מאָל איז ער ערוועהלט געוואָרען מיט אַ גרויסער מאַיאריטעט, אַ זאָך וואָס האָט געצויגט, אז די וועהלער האָבען וועגען דעם ענין גאנץ אנדערש געדענקט ווי די פּראַנצויזישע פּאָלקס-פאַרטרעטער. אָבער די "אסעמבלי" איז געבליבען איינגעשפּאַרט, זיי האָבען אים דאָן ווידער נישט געלאָזט פאַרנעמען זיין פּלאַץ, אין זיי האָבען נאָך געוואָלט דורכפירען אַ געזעץ וואָס זאָל פאַרבאָטען אַ אידען צו קענען ערוועהלט ווערען.

"אידען זענען דיסקוואַליפֿיצירט פון צו קענען זיצען אין דער אסעמבלי", האָט געלויטעט דער געזעץ-פּראָיעקט, וועלכער האָט שוין געהאט דערגרייכט די צווייטע פּאַרלעזונג, די פּראַגע וועגען אידישער גלייכבאַרעכטיגונג איז דאָרום גאנץ שאַרף אוועקגעשטעלט געוואָרען, און ס'ער דזשיימס קרעיג, וועלכער האָט נישט געשטימט מיט אַ סך פּראָיעקטען פון דער "אסעמבלי", איז אויך געוועזען געגען האַרט'ס אויסשליסונג, און אום צו מאַכען אַ סוף צו דער געשיכטע, האָט ער די "אסעמבלי" אויפגעלעזט, אידער זי האָט נאָך צייט געהאט צו-

געבען דעם געזעץ־פראיעקט די געזעצליכע דריטע פארלעזונג, וועלכע האט געדארפט פארקומען דעם 15טען מאי 1809.

"איד האט פארברענגט אייער צייט אננעמענדיג געזעצען, וועלכע זענען אן אונקאנסטיטוציאנעלע פארלעזונג פון די רעכטען פון די אונטערטאנען, און וועלכע זענען בוכשטעבליך דערווידער די געזעצען פונ'ם בריטישען קעניגליכען פארלאמענט, אונטער וועמענס יוריס־דיקציע איד זייט, אייערע פארהאנדלונגען זענען געגען די ערשטע פרינציפען פון נאטירליכע גערעכטיגקייט", — אזוי האט ס'ער קרעג געשריבען אין זיין "מעסעדזש", אין וועלכען ער האט אויפגעלעזט די אסעמבלי, און אזוי געטויט דעם שענדליכען געזעץ גלייך ביי זיין געבורט. (*)

(*) ווענען קרעג'ס שטעלונג צו דער הארט־אפערע געפינען מיר אויך האט באהאנדעט אין דער געשיכטע פון "די אורסולין שוועסטער אין טהרי ריווערס" (זייט 380).

"אינ'ם זומער פון 1809, זענען אינזערע קלאסען באזוכט געווארען פון א בארימטען גאסט, זיין עקסעלענץ גאָוערנאר קרעג, און ער האט אויך גרויסקוטיג איינגעווייליגט צו באזוכען אינזער הויז ליגען פאטער, דעם גייסטליכען און די געמיינדע. זייענדיג אין שטאדט איז ער געוועזען דער גאסט פון הער יחזקאל הארט, וועלכער האט געוואוינט אויף דער ריו דע פארדזש. דאָס לאנד הינטער זיין וואוינונג האט פארמירט א פראכטפולע טעראקע, וואו דער אר־קעסטער פונ'ם "קענעדיען" רעגירענט האט געשפיעלט בשעת דעם מיטאג פאר'ן געהויבענעם גאסט. עס איז געוועזען אין זכרון פון דעם באזוך, וואָס מ'האט געגעבען דעם נאָמען קרעג איינעם פון זיינע זין, וועלכער איז געבוירען געוואָרען יענעם זומער. דאָס קינד האט מען א נאָמען געגעבען דושיימס הענרי־קרעג הארט.

דער באזוך פונם גאָוערנאר האט אויך געהאט א פאליטישע זייט, און פאר א לאנגע צייט האט מען וועגען דעם גערעדט אין דער פרעסע. הער הארט איז ערוועהלט געוואָרען אין 1807 פון די פראנצויזישע־קאנאדער אין טהרי ריווערס, געגען די הערען קאפטן, וועסינא און בעל, אָבער אזוי ווי א געוויסע פארטיי האט זיך ער

יאָרען פון אניטאציע פאר און געגען אידישער גלייכבארעכטיגונג האָבען דאן נאכגעפאלגט, אָבער דער פארטייקאמף, ווי אויך דער קאמף צווישען די צוויי ראסען — די ענגלענדער און די פראנצויזען איז מיט דער צייט איינגעשטילט געוואָרען, פארלירען א סך פון זיין שארף קייט, און ממילא אויך אַפגעשוואכט די גענערשאפט צום געדעכטען אידישען פארלאנג. אין דעצעמבער 1828 (י) האָבען א גרופע אידען זיך געווענדעט צום פארלאמענט מיט דעם פארלאנג, מען זאל זיי ער-לויבען צו רעגיסטרירען די געבורטען, טויטענפעלע און חתונות, און אין 1829 איז דער פארלאנג באווייליגט געוואָרען, און איז סאנקציונירט געוואָרען דורך א קעניגליכער פראקלאמאציע דעם 13-טען יאר-נואר, 1831. ערמוטיגט פון דעם ערפאלג, האָבען די אידען בא-שלאָסען צו מאכען א ווייטערדיגען פרוואו און אפגעשיקט אין דעם זעלבען יאָר (יאנואר 31 און פעברואר 7 — 1831) צו דער לעגיסלאטור א פעטיציע, אונטערגעשריבען אויך פון שמואל הארט, יחזקאל הארט'ס

קלערט געגען דער צולאָזונג פונ'ם אידען צו דער אסעמבלי, זענען אין 1808 פאָרגעקומען נייע וואלען, ביי וועלכע די איינוואוינער פון טהרי ריווערס האָבען ערוועהלט די הערען הארט און בעדארד געגען די הערען וועסינא און פאושעי. דער פארלאמענט איז וויע-דער אויפגעלייזט געוואָרען, און דער נאָווערנאר איז פערזענליך גע-קומען קיין טהרי ריווערס אונטערצושטיצען הארט'ס וואלען (אין אס-טאבער 1909), אָבער דער לעצטער האָט אויפגעגעבען דעם קאמף, און די הערען בעל און באדאו זענען ערוועהלט געוואָרען.

אין דער זעלבער געשיכטע (זייטען 524-519) ווערען אויך גע-בראכט די נעמען פון די שילערינס, וועלכע האָבען געלערנט אינ'ם פענסיאנאט פונ'ם דאָזיגען מאָנאסטיר, און צווישען זיי געפינען זיך אויך די קינדער פון בנימין הארט, און הענרי יהודה.

“Les Ursulines des Trois Rivières depuis leur établissement jusqu'à nos jours.”

(*) די אידיש-ענגלישע ענציקלאָפּעדיע גיט אָן דאָס יאר 1823, אָבער ווי די אטאווער ארכיווען צייגען איז עס געוועזען דעם 4-טען דע-צעמבער, 1828.

אזו, אין וועלכער זיי האָבען פארלאנגט גלייכע ציווילע רעכטען. דאָס מאָל האָט עס שוין קיין געגנערשאפט נישט באגעגענט. דעם 16-טען מערץ, 1831, איז ארוינגעטראגען געוואָרען א געזעץ־פראָיעקט, לויט וועלכען די אידען ווערען באוויליגט די זעלבע פאָליטישע רעכטען ווי קריסטען. דער "ביל" איז שנעל דורכגעגאנגען אלע נויטיגע פארמאָליטעטען איז אָנגענומען געוואָרען פון דער "אסעמבלי" און פון דעם "קאנסיל", און דעם פינפטען יוני 1832 האָט דער געזעץ באקומען די קעניגליכע צושטימונג. די קאנאדער אידען זענען דאָדורף געשטעלט געוואָרען אין זייער רעכט אויף דערזעלכער מדרגה ווי די אנדערע קאנאדער בירגער.

די פארהאנדלונגען אין דער „אסעמבלי“

אין צוזאמענהאנג מיט יחזקאל הארט'ס קאמף צו קענען פאר־נעמען זיין "סיט" אינ'ם פארלאמענט, נאכדעם ווי ער איז געזעצליך ערוועהלט געוואָרען, זענען אינטערעסאנט די פארהאנדלונגען, וועלכע זענען פאָרגעקומען וועגען דעם אין דער "אסעמבלי". דאָס ווייטער־דיגע זענען אויסצוגען פון די באטרעפענדע פראטאקאלען וועגען די פארהאנדלונגען פון דעם ענין: *

פרייטאג, יאנואר 29, 1808.

מר. בערטהעלסט האָט באקאנט געמאכט דאָס הויז, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, ערוועהלט צו רעפרעזענטירען די באראה פון טהרי ריווערס, האָט גענומען די שבועה, און אז ער ווארט אויף יענער זייט "באָר" (די אפצוימונג אינ'ם פארלאמענט, וועלכע טיילט אפ די פארלאמענט מיטגלידער פון די איבעריגע טיילען פון דעם זאל), צו קענען ארוינקומען, און אויף דער פראגע פון א מיטגליעד האָט מר. בערטהעלסט צוגעגעבען, אז הער הארט האָט געשוואוירען איבער דער ביבעל מיט א צוגעדעקטען קאָפּ.

(*) די באטרעפענדע פארהאנדלונגען זענען אויף פארעפענטליכט געוואָרען אינ'ם 23-טען באנד פון די "פובליקאציעס" פון דער אמע־ריקאניש אידיש־היסטארישער געזעלשאפט — פארעפענטליכט דורך ראביי דזשוליוס דזשיי. פרייז.

מר. טורגען האָט אינפאָרמירט דאָס הויז, אז ער איז געוועזען
אנוועזענדיג מיט מר. בערטהעלאט, ווען הארט האָט געשוואוירען לויט'ן
אופן ווי מר. בערטהעלאט האָט דערצעהלט.

מאָנטאג, פעברואַר 1, 1808.

דאָס הויז האָט באשלאָסען, אז די פראגע אויפגעווייבען דעם
29-טען יאנואר וועגן יחזקאל הארט, עסקווייער, זאָל יעצט פאָר-
געבראכט ווערען.

מח. בערטהעלאט האָט דאן באקאנט געמאכט, אז דעם 29-טען
יאנואר האָט ער איבערגעגעבען אז יחזקאל הארט האָט גענומען די
שבועה, אָבער ניט די שבועות.

אויפ'ן פארשלאג פונ'ם אטוירני דזשענעראל, אונטערשטיצט פון
ריכטער דע באָנן, איז באשלאָסען געוואָרען, אז עס איז די מיינונג
פונ'ם הויז, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, ערוועהלט צו רעפרעזענטיר-
ען די באראה פון טהרי ריווערס, האָט ניט גענומען די שבועה
לויט'ן געוועהנליכען שטייגער און פאָרדערענט דארום אז דער געהילף
סעקרעטאר פונ'ם פארלאמענט זאָל איבערגעבען דעם באטרעפפנדען
יחזקאל הארט, עסקווייער, א קאָפיע פון די פארהאנדלונגען, כדי ער
זאָל קענען נעמען אזא ווייטערדיגע שטעלונג ווי דער פארלאמענטאר-
רישער געזעץ וועט פאָדערען.

פרייטאג פעברואַר 12, 1808.

א פעטיציע פון יחזקאל הארט, עסקווייער, ערוועהלט צו פאר-
טרעטען די באראה פון טהרי ריווערס, איז געלעזען געוואָרען פון מר.
מייזר, וועלכער האָט פאָרגעשלאגען, און איז אונטערשטיצט געוואָרען
פון מר. בערטהעלאט, אז די באטרעפפנדע פעטיציע זאָל יעצט אויפ-
גענומען ווערען.

דאָס הויז האָט דאן באשלאָסען, אז די אינפארמאציע געגעבען
דעם הויז דעם 29-טען יאנואר, וועגן דעם אופן ווי מר. הארט האָט
געשוואוירען, און אויך די פעטיציע פון טאמא קאפּען, עסקווייער,
געגען יחזקאל הארט'ס ערוועהלונג, זאָל יעצט געלעזען ווערען. די
באטרעפפנדע אינפארמאציע, רעזאָלוציע, און פעטיציעס זענען געלע-
זען געוואָרען. מען האָט געלעזען יחזקאל הארט'ס פעטיציע, אין וועל-

כער ער באהויערט דעם באשלוס פונ'ם הויז, וואָס מען האָט אים מיטגעטיילט, אז ער האָט ניט גענומען די שבועה לויט'ן געוועהנליי- כען שטייגער; אז דעם 29-טען טאג אין יאנואר האָט ער געשוואוירען אין איינקלאנג מיט'ן סטאטוט 31 פון זיין מאיעסטעט'ס געזעץ, קאד פיטעל 31, טייל 29; אז די שבועה איז אים געגעבען געוואָרען אויף א געזעצליכען אופן, ווי דירעקטורט פון זיין מאיעסטעט'ס קאָמיר סארען, און אז ער באטראכט פון זיין זייט די שבועה פאר געזעצליך, בינדענד און תייליג; אז ער וועט אויך ניט האָבען דאגעגען, אז ער זאָל שווערען נאכאמאָל אין דער געוועהנליכער פארם, אָבוואָל ער האלט אויך זיין ערשטע שבועה אין ריכטיגען איינקלאנג מיט'ן קאָד סטיטוציאנעלען געזעץ פון דער פראַווינץ, און ער האָפט דארום אז דאָס הויז וועט אים ערלויבען צו פארנעמען זיין "סיט".

מיטוואך, פעברואר 17, 1808.

באשלאָסען, אז די רעקאָרדען אין די ביכער וועגען דעם אופן ווי יחזקאל הארט, עסקווייער, האָט געשוואוירען, זאָלען יעצט געלעזען ווע- רען — און די באטרעפערע רעקאָרדען זענען געלעזען געוואָרען. באשלאָסען, אז דער אופן, אין וועלכען דער באטרעפערע יחזקאל הארט, עסקווייער, האָט גענומען די זעלבע שבועה ווי זי ווערט פראקטיצירט אין די געריכטס-היזער, ווען מען גיט די שבועה צו פערזאָנען פון דער אידישער רעליגיע.

באשלאָסען, אז דאָס הויז זאָל יעצט אויסהערען אינפארמאציע פון די מיטגלידער, וועגען זייער באקאנטשאפט מיט דער אמונה פון יחזקאל הארט, עסקווייער.

מר. מיור האָט דאן באקאנט געמאכט דאָס הויז, אז עטליכע טעג צוריק, האָט אים מר. הארט פערזענליך אינפארמירט, אז ער איז ערצויגען געוואָרען לויט דער אידישער רעליגיע, און אז ער געד- הערט אויך יעצט צו דעם גלויבען.

און מר. מאַנדעלעט האָט באקענט דאָס הויז, אז אין א געד- שפרעד מיט מר. הארט, האָט ער אים געזאָגט, אז ער קען ניט אפליי- קענען, אז ער איז א איד; אז ער גלויבט אין דער אידישער אמונה.

דער איד אין קאנאדע

ריכטער פאושעי האָט באקאנט געמאכט דאָס הויז, אז ער ווייסט זיכער, אז יחזקאל הארט איז א גלויביגער איד: אז ער קען אים אלס א אידען זינט דעם יאָר 1803; אז מ'האט היט אָפּ די אירישע מנהגים, און אין געריכט האָט ער קיינמאָל נישט געשוואוירען אַז דערש ווי נאָר עס שווערען אידען. ריכטער פאושעי האָט ווייטער ציגעגעבען, אז אלס ריכטער ווייסט ער אויף זיכער אז הארט איז א איד, ווייל ער האָט זיך לעצטענס צו אים פערזענליך געווענדט מיט א בישע, אז ער זאָל נישט דארפן ערשיינען אין געריכט אין די שבתים, וואָס איז זיין רוהטאג, און דער רוהטאג פון אלע אידען.

באשלאָסען, אז דאָס הויז איז מיט דער מיינונג, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, ערוועהלט אלס מיטגליד פאר דער באדאה פון טהרי ריווערס, איז פון דער אירישער רעליגיע, און אז מען זאָל אים קומענדען פרייטאג אויסהערען ביי דער "כאר" פון הויז, אָדער דורך א פארטרעטער אויב ער וועט עס געפינען פאר גרייג, וועגען דער לעגאליטעט פון זיינע פרעטענזיעס צו פארנעמען זיין "סיט" אינ'ם הויז, דאָרט וויען און שטימען, נישט קומענדיג אויף דעם וואָס ער איז פון דער אירישער רעליגיע, און דאָס וואָס ער האָט גע-שוואוירען לויט דעם אופן פון דער רעליגיע. א קאָפּע פון די רעזאָ-לוציעס און אינפארמאציע זאָל צו אים צוגעשטעלט ווערען דורך געהילפס-סעקרעטאר.

שבת, פעברואר 20, 1808.

דאָס הויז האָט באשלאָסען אויפצולעזען זיך אין א "קאמיטי אף דהי האול", דער "ספיקער" האָט פארלאָזען זיין בארזיץ, און מ'האט ווייג, האָט עס פארנומען. נאָך די פארהאנדלונגען האָט דער פאָר-זיצענדער וויעדער פארנומען זיין פלאץ, און מ'האט ווייג האָט באריכט טעט אז דער קאָמיטעט האָט באשלאָסען איבערצוגעבען דורך אים דעם באריכט, ווען דאָס הויז וועט געפינען פאר גרייג.

באשלאָסען, אז דער רעפאָרט זאָל יעצט אויפגענומען ווערען.

דער באריכט איז געוועזען : — באשלאָסען, אז עס איז די מיי-נונג פונ'ם קאָמיטעט, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, פון אירישען גלויבען, קען נישט פארנעמען זיין פלאץ, אָדער שטימען.

ריכטער פאושעי, אונטערשטיצט פון מר. קארטיע, האָט פאר-
געשלאָגן אז עס זאָל גענומען ווערען די אפשטימונג וועגען דער רע-
זאָלוציע. עס האָבען געשטימט —

יא 21

ניין 5.

באשלאָסען, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, פון אידישען גלויבען,
קען נישט זיצען אָדער שטימען אין הויז.

מיטוואך, אפריל 19, 1899

מר. מאַנדאָלעט, אונטערשטיצט פון מר. טרעסטלער האָט פאָר-
געשלאָגן — באשלאָסען, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, ערוועהלט
אלס איינער פון די פארטרעטער פון דער בארא טהרי ריווערס, צו
דיענען אינ'ם יעצטיגען פראָווינציעלען פארלאמענט, און וועלכער
זיצט יעצט אינ'ם הויז, איז דער זעלבער יחזקאל הארט, וועלכער איז
ערוועהלט געוואָרען צו דינען ביי דער פערטער סעסיע פונ'ם פראָ-
ווינציעלען פארלאמענט אויפ'ן פלאץ פונ'ם פארשטארבענעם האנא-
רייכל דזשאָהן ליעס, פאר דער באטרעפענדער בארא.

אויפ'ן פארשלאג פון מר. באורדאזשעי, אונטערשטיצט פון מר.
טורנעאן איז באשלאָסען געוואָרען, אז דער פאָרשלאג זאָל אויס-
געבעסערט ווערען ווי פאָלגט :

נאָכ'ן ווארט "באשלאָסען" זאָל אריינגעשטעלט ווערען, "אז
דאָס הויז זאָל יעצט אויפנעמען אינפארמאציע וועגען יחזקאל הארט,
אז דאָס איז דערזעלבער וועלכער איז ביי דער לעצטער סעסיע
ערקלערט געוואָרען פאר אומפאסיג צו זיצען און שטימען."

מען האָט איינגעשטימט צו דער אויסבעסערונג, און מר. מאנ-
דעלעט, מר. כיוור, און מר. באורדאזשעי האָבען אינפארמירט דאָס
הויז אז דאָס איז דערזעלבער יחזקאל הארט וועלכער איז ערקלערט
געוואָרען פאר אומפאסיג ביי דער לעצטער סעסיע.

פאָרגעשלאָגן פון מר. מאנדעלעט, אונטערשטיצט פון מר. דו-
ראשעי :

דער איד אין קאנאדע

באשלאָסען, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, וועלכער זיצט אין יעצטיגען פארלאמענט אלס מיטגליעד פאר דער באראה פון טהרי ריווערס אין דער זעלבער יחזקאל הארט, וועלכער איז ביי דער לעצטער טער סעסיע ערקלערט געוואָרען פאר אימפאסיג צו זיצען אין הויז און שטימען, ווייל ער איז פון אידישען גלויבען.

געשטימט —

יא, 35.

ניין, 5

די דעוואַלוציע איז אָנגענומען געוואָרען.

פרייטאג, מאי 5, 1809.

אויפ'ן טאגארדנונג ווערט געשטעלט דאָס פארלעזען וועגען דער רעליגיע פון יחזקאל הארט, עסקווייער.

מר. מאנדעלעט שלאָגט פאָר, אונטערשטיצט פון מר. ראביטעל צו באשליסען, אז די מיטגליעדער פון דעם הויז, אין וועמענס אנדערע וועגענהייט יחזקאל הארט, עסקווייער, האָט גענומען די שבועה ביי דער ערעפענונג פונ'ם פארלאמענט, זאָלען דערצעהלען ווי אזוי ער האָט גענומען די באַטרעפערע שבועה.

לויט'ן באשלוס האָט דאָס הויז אויסגעהערט די אינפארמאציע. מר. באורדאזשי און מר. הושעסנעי האָבען דערצעהלט דאָס הויז, אז זיי זענען אנוועזענער געוועזען, ווען יחזקאל הארט, עסקווייער, האָט געשוואוירען, אז זיין קאָפ איז ניט געוועזען צוגעדעקט, און זיין האנט האָט ער געהאלטען אויף א בוך. ווען מען האָט דעם באטרער פגענדען בוך געגעבען צו מר. בלעקוואוד, איינער פון די מיטגליעדער, וועמען מען האָט איינגעשוואוירען צוזאמען מיט יחזקאל הארט, האָט ער, מר. בלעקוואוד, געפרעגט די קאמיסארען, באשטימט צו געבען די שבועה צו די מיטגליעדער — וואָס פאר א בוך עס איז ? אז זיי האָבען געענטפערט, "עס איז דער נייער טעסטאמענט"; אז מר. בלעקוואוד האָט געזאָגט, זעהר גוט; האָט עס א קוש געטון, און האָט עס איבערגעגעבען מר. הארט, וועלכער האָט עס אויך געקושט. מר. מאנדעלעט, אונטערשטיצט פון מר. מארטינעאוו, האָט פאָרגעשלאָגען צו באשליסען :

אז יחזקאל הארט, עסקווייער, פון אידישען גלויבען, ווי עס צייגט דער רעקארד פונ'ם 17-טען פעברואר, 1808, אין די זשורנאלען פון דער לעצטער סעסיע, און אזוי ווי ער האט ביי דער ערעפענונג פון דער יעצטיגער סעסיע געשוואוירען איבערן הייליגען עוואנגעליום, וועלכעס קען אים נישט בינדען, און ער האט דערפאר פארשוועכט די רעליגיעזע אינסטיטוציע דערפון, קען ער דארום נישט פארנעמען זיין "סיט", אָדער זיצען און שווערען אינ'ם הויז.

מר. בעדארד, אונטערשטיצט פון מר. פעפיניו, האט פאָרגעשלאָגן נען אן אויסבעסערונג, אז נאָכ'ן וואָרט "רעליגיע" זאָלען אלע ווער טער אויסגעמעקט ווערען, און עס זאָל נאָר צוגעשטעלט ווערען דאָס פאָלגערע, "קען נישט זיצען אָדער שטימען אין דעם הויז".

די אויסבעסערונג איז אָנגענומען געוואָרען, און די אפשטימונג האָט גענעבען :

יא, 18.

ניין, 8.

באישלאָסען, אז יחזקאל הארט, עסקווייער, פון אידישען גלויבן בען, קען נישט זיצען אָדער שטימען אין דעם הויז.

דער באשלוס פון דער "אסעמבלי" אויסצושליסען יחזקאל הארט'ן, און נישט אים ערלויבען צו פארנעמען זיין פלאץ, איז פינף טעג שפעטער באטראכט געוואָרען פונ'ם אויבערשטען הויז — דער "קאונסיל", (מיטוואָך, מאי 10, 1809). דאָס ווייטערדיגע איז א פאר-קירצטער אויסצוג פון די "קאונסיל" פראָטאקאלען וועגען דער יחזקאל הארט אפערע און זייער באשלוס :

דער "קאונסיל"-צימער אין 'גאווערנאָר דזשענעראל'ס' הויז. עס זענען אנוועזענד געוועזען, זיין עקסעלענז סער דזשיימס ה. קרעיג, ק. ב., דער הויפט-דריכטער; דער לאָרד בישאָפּ פון קוויבעק; טאמאס דאנן, פרענסוא בייבי; פיער א. דעבאנן, דזשאָהן יאנג, און דזשען קין וויליעמס עסקווייער. זיין עקסעלענז האָט מיטגעטיילט צו די פארזאמעלטע דעם באדיכט, אָנגענומען ביים "קאונסיל" קאמיטעט, וועלכען מען האָט גוט געהייסען און באישלאָסען צו פראטאקאלירען.

דער באריכט.

צו זיין עקסעלענץ סער דושיימס קרעיג, ק. ב., הויפט-נוכערנא-טאר פון דער פראווינץ פון נידער-קאנאדע א. א. וו. א. וו. א. וו.

מעג עס געפעלען אייער עקסעלענץ.

דער קאמיטעט איז פון דער מיינונג, אז א איד קען ערוועהלט ווערען צו דער "אסעמבלי" פון דער פראווינץ, און מעג זיצען און שטימען נאכדעם ווי ער שווערט לויט'ן געזעץ און לויט'ן געוועהנליכען אויפן

די מיינונג איז באגרונדעט לויט די פאלגענדע אורזאכען :

סטאטוט 13, טייל 7 — עס ווערט ערקלערט אז אלע נאטוראליזירטע אויסלענדער זאלען פאררעכענט ווערען ווי זיין מאיעסטעט'ס געבוירענע אונטערטאנען אין אלע הינזיכטען, פונקט ווי זיי וואלטען געוועזען געבוירענע, און עס איז זעלבסטפארשטענדליך אז די אידען געהן אונטער אונטער דעם געזעץ.

סטאטוט 31 פארארדענט אז אין יעדער פון די פראווינצען, נידער און אויבער-קאנאדע, זאל זיין אן "אסעמבלי" און א לעגיסלאטור-קאונסיל, צוזאמענגעשטעלט לויט'ן אופן ווי דארטען פארגעשריבען.

לויט סעקציע 14 פונ'ם זעלבען אקט, קען זיין מאיעסטעט אויך טאראזירען דעם גובערנאטאר צו פארזיפן אן "אסעמבלי", אפצוהויטען די דעטאלען א. ד. ג. ווי אז די ערוועהלטע פערזאן זאל ניט זיין באשולדיגט אין שווינדעל, פאראט א. א. וו. — דער קאמיטעט איז דארום מיט דער מיינונג, אז דער שוץ פון זיין מאיעסטעט'ס רעגירונג דארף פונ'ם גובערנאטאר געגעבען ווערען גלייך צו אלע אונטערטאנען, און דארף פארבאטען דער "אסעמבלי" צו וועלען זיך געמען מער רעכט ווי גאראנטירט לויט דער קאנסטיטוציע. דער קאמיטעט איז דארום געגען דער אויסשליסונג פון וועלכען עס איז מיטגליעד, און אז די "אסעמבלי" דארף דערווייל ניט אויפגעלעזט ווערען, אויב זיי ווילען אויסשליסען א איד, נאך צוליעב זיין אידישקייט, ניט אנגע-בענדיג קיין אנדער אורזאכע (דאָ קומען א רייע געזעצליכע ערקלערונגען).

דער קאָמיטעט געפינט אויך, אז יחזקאל הארט איז אויסגעשלאָ-
סען געוואָרען פון דער לעצטער "אסעמבלי", ווייל "ער איז געוועזען
פון דער אידישער רעליגיע", אז דאָס הויז האָט געהאט א סאנקציא-
נירונג פון די פריערדיגע זיצונגען.

דער קאָמיטעט איז מיט דער מיינונג, אז א מיטגליעד אויסגעד-
שלאָסען פון דער "אסעמבלי", וועלכער איז ניט לעגאל דיסקוואלי-
פיצירט, אָדער האָט ניט לעגאל פארלוירען זיין "סיט", איז בארעכ-
טיגט צוגלייך מיט אלע אנדערע אונטערטאנען, וועלכע זענען אונגעד-
רעכט געקרוודעט געוואָרען, צו דער גערעכטיגקייט און שוין פון זיין
מאיעסטעמ'ס רעגירונג, אזוי ווייט ווי עס קען אים געגעבען ווערען
אן שום פאראורטייל צו די אינטערעסען פון די איבעריגע פון זיין
מאיעסטעמ'ס אונטערטאנען בכלל, און זיי זעהען ניט איין אז אזא
שוין זאָל קענען געגעבען ווערען דורך אנדערע מיטלען ווי אויפלעזונג
(אונטערשריבען)

דזשיי. סיועל, פאָרויצענדער.

קאונסיל-טשעמבער, בישאפ'ס פעלעס,

מאי 9, 1809.

אין צוזאמענהאנג מיט קרעיג'ס שטעלונג צו דער הארט געשיכ-
טע איז אויך אינטערעסאנט די אפיציעלע קאָרעספאָנדענץ צווישען
קרעיג' און ראָבערט סטיווארט, וויקאונט קעסלריע, וועלכער איז דא-
מאלט געוועזען דער ענגלישער קריעגס און קאָלאָניאל מיניסטער.

אין איין ברעף, וואו קרעיג טיילט אים מיט וועגען זיין צווא-
מענטטויס מיט דער "אסעמבלי", שרייבט ער אים פאָלגענדעס

"דורכפאלענדיג מיט'ן פארוואָך אויסצושליסען די ריכטער, און
ניט מאכענדיג קיין פאָרשריט אין דער אנגעלעגענהייט, ווילען זיי
אויסשליסען א אידען הארט און דאָס האָבען זיי דורכגעפירט דורך אן
אפשטימונג, "אז יחזקאל הארט פון דער אידישער רעליגיע קען ניט
זיצען אָדער שטימען אין דעם הויז". וועגען ביידע פראגען (די ריכ-
טער און די הארט-געשיכטע) ווילען זיי ניט הערען קיינע ארגומענטען,
און זיי לייקענען פשוט אפ די אויבערהערשאפט פון דעם בריטישען
פארלאמענט, טענה'נדיג אז זיי זענען די איינציגע ריכטער איבער

זייערע אטגעלעגנהייטען. אין דער הארט פאסירונג האָבען זיי גע-
זוכט באווייזע וועגען דעם אויפן, ווי ער האָט גענומען די שבועה, און
עס איז באשטעטיגט געוואָרען, אז ער האָט עס גענומען לויט'ן
שטייגער פון יעדען מיטגלידע. זיי פארלאנגען ניט פון אים, אז ער
זאָל פארלייקענען זיין רעליגיע, און פון זייערע פראטאקאלען קען
אפילו הארט פאררעכענט ווערען פאר א קריסט, שווערענדיג איבער'ן
נייעם טעסטאמענט. דער עקזעקוטיוו קאונסיל איז מיט דער מיינונג
אז ער איז פאסיג צו פארנעמען זיין פלאץ, און אז ער האָט געשוואויר-
רען לויט'ן אקט ווי פארלאנגט פון דעם פארלאמענט."

אין א צווייטען בריעף שרייבט קרעיג צום קאָלאָניאל-מיניסטער.
דער "ספיקער" האָט געזאָגט, אז איך וועל ניט וואנען זיי אויפ-
צולעזען. הארט'ס אויסשליסונג איז אין דירעקטער פארלעצונג פונ'ם
בריטישען פארלאמענט אקט, און איך האָב באשלאָסען ניט נאָך צו
שליסען, נאָר אפילו אויפצולעזען די אסעמבלי. האָבענדיג דאָס בא-
שטימט, האָב איך עס געהאלטען פאר נויטיג צו פארהיטען יעדע נא-
רישע געגנערשע שטעלונג זייערע, וואָס מען האָט געקענט ערווארטען
און איך האָב אָנגענומען מיינע מיטלען אזוי, אז זיי האָבען ניט גע-
האט דעם קלענסטען פארדאכט וועגען דעם, ביז וואנען מען האָט ניט
געהערט אפפיייערען דאָס סאלוטירען מיין אריינקומען אינ'ם הויז."

אויף קרעיג'ס בריעף האָט אים קעסלריע געענטפערט צווישען
אנדערעס: —

"אין באצוג הארט'ס אויסשליסונג, איז קלאָר, אז אן אמת'ער
איד וואָלט ניט קענען ויצען אין דער "אסעמבלי", ווייל ער וואָלט
ניט געקענט שווערען איבער'ן עוואנגעליום. די "אסעמבלי" האָט דא-
הום געהאט א רעכט צו אונטערווכען אויב מר. הארט איז נאכגעקומען
אלע פונקטען, נויטיג צו באשטעטיגען זיין איבערגעהן צום קריסטענ-
טום, און אז ער האָט געשוואוירען אָהן שום גייסטיגער צוריקהאל-
האלטונג." (*)

(*) די אויסזאגען פון די בריעף האָבען מיר ענטנומען פון דער
דאָקומענטען זאמלונג רעדאקטירט פון וו. פ. מ. קענעדי, — דאָקו-
מענטס אף דעי קענעדיען קאנסטיטושאן 1759—1915.

די בקשה פאר א רעגיסטער פאר געבורטען, טוי- טענפאלען און חתונות

אין די פראטאקאלען פון די "אסעמבלי" וואונגען פון נידער-קאנאדע (זייטען 85-84) פאר'ן דאטום דעצעמבער 4, 1828, ווערט צווישען אנדערעס אויך באריכטעט וועגען דער פעטיציע צוגעשטעלט פון די אידען, פארלאנגענדיג אן אייגענעם רעגיסטער פאר געבורטען, טויטענפאלען און חתונות. אין יענע פראטאקאלען לעזען מיר :

"א פעטיציע פון געוויסע איזראעליטען פונ'ם דיסטריקט מאָנט-רעאל, וועמענס נעמען זענען דאָ אונטערשריבען, איז פּרעזענטירט געוואָרען פאר'ן הויז דורך דעם גענעראל-סאליסיטאר, און דאָס זעלבע איז אויפגענומען און געלעזען געוואָרען, ערקלערענדיג : אז די פער-טיציאנערען, וועלכע זענען פון אידישען גלויבען, זענען לויט די יעצטיגע געזעצען פון דער נידער-קאנאדער פראָווינץ בארױבט פון די בענעפיטען פון עפענטליכע רעגיסטערס, צו רעקארדען די געבורטען, חתונות און טויטענפאלען, וועלכע פאסירען צווישען זיי, און פון אזא ניט-זיכערהייט קומט ניט נאָר זיי אליין אויס צו ליידען, נאָר די ערנסטע אומבאקוועמליכקייט און דער מאנגעל פון אזעלכע בא-ווייזען, כאַריט אויך די אונטערטאנען פון אנדערע רעליגיעס : אז אזוי ווי די פערזאָנען פון אידישען גלויבען פארמערען זיך אינ'ם דיסטריקט פון מאָנטרעאל און זיי באזיצען ווערטפול אומבאוועגליך אייגענטום אין דער פראָווינץ, פארגרעסערענדיג עס גאנץ אָפט דורך נייע קניות, האָבען זיי מורא, אז דער מאנגעל אין פארלעס-ליכע געשריבענע באווייזען פון געבורטען, חתונות און טויטענפאלען צווייטען זיי, וועט קענען ווערען געפערליך אי פאר זיי און אי פאר זייערע שכנים : אז די פערזאָנען פונ'ם אידישען גלויבען, זייענדיג לויט'ן געזעץ פון דער אימפעריע בארעכטיגט צו פארמאָנען "ריעל עסטייט", זענען זיי אָבער געשטעלט אין א באזונדערער לאגע ווי די אנדערע מיטגליעדער פון דער געזעלשאפט און זייערע ברידער אין ענגלאנד און אירלאנד; זיי בעטען דארום דאָס הויז עס זאָל עטאבי-לירט ווערען א געוויסע פאָרמע פון אן עפענטליכען רעקארד פאר א מער באשטימטערען און דויערנהאפטען באווייז פון די געבורטען,

חתונות, און טויטענפאלען צווישען די פונ'ם אידישען גלויבען אינ'ם דיסטריקט פון מאָנטרעאַל, ווייל דאָס איז נויטיג פאר'ן וואוילזיין פון דער געמיינדע בכלל, אלס א מיטעל צו באזייטיגען די שוועריג קייטען וועלכע קענען ענטשטעהן אין דער צוקינפט אין פאל פון ירושה פון לאנד און אנדער אייגענטום צווישען די אידישע איינוואוינער פון דער פראַווינץ, און צו פארהיטען סכסוכים, וואָס קענען אין פיעלע פאלען ווערען געפערליך פאר'ן אייגענטומס־רעכט־באשיטעטיגונג פון אנדערע אונטערטאנען פון זיין מאיעסטעט אין שייכות מיט די פעטיציאנערען אָדער זייערע יורשים : אז די פעטיציאנערען וועלכע האָבען ניט קיין רעליגיעזע אינקארפאדירטע קערפערשאפט, קענען ניט האָבען קיין לאנד פאר א בית עֶלְמִין אין דער פראווינץ, וואו צו באגראָבען זייערע טויטע קרובים און פריינט, אין אז דאָס שטיק לאנד אין מאָנטרעאַל, וואָס ווערט זינט דריי דורות, זינט די פעטיציאנערען און זייערע אורעלטערען האָבען זיך באזעצט אין דער פראַווינץ, גענוצט פאר דעם צוועק, איז אָפגעשריבען אויף יחידים צוליב דאָס פעהלען פון א קאָרפאראציע, און די פעטיציאנערען פילען דארום אן אונזיכערהייט וואָס זייערע מתים, א צושטאנד וואָס באַרירט שטארק די רעליגיעזע טראדיציעס פון די פעטיציאנערען, און עס הויבט ביי זיי אין א געוויסער מאָס די באקוועמליכקייט און גליק: אז די פעטיציאנערען ווילען האָבען די מעגליכקייט צו קענען האָבען דורך א קאָרפאראציע, חוץ א בית הקברות פאר זייערע טויטע, געניג לאנד אין דער שטאדט מאָנטרעאַל אָדער אומגעגענד, וואו זיי זאָלען קענען בויען א בנין צום דאוונען, און א פאסיגע וואוינונג פאר א גייסטליכען פון זייער רעליגיע, איז אום צו באזיצען דאָס, וואָס איז אזוי נויטיג פאר'ן גליק און וואוילזיין פון די פעטיציאנערען און זייערע יורשים, מוזען זיי זיך ווענדען צום הויז, און זיי בעטען דארום, אז א געזעץ זאָל אָנגענומען ווערען אינ'ם פארלאמענט, וואָס זאָל ערלויבען די פעטיציאנערען און אנדערע פון דעמועלכען גלויבען, אין דעם דיסטריקט פון מאָנטרעאַל, דעם בענעפיט פון האָרבען אן עפענטליכען דעגיסטער פאר געבורטען, חתונות, און טויטענפאלען, און צו ערמעגליכען זיי דורך טראסטס אָדער אנדערע, צו באזיצען לאנד פאר א בית הקברות און פאר דער אויסבוואונג פון א

בית-תפלה, און א וואוינונג פאר א גייסטליכען פון זייער רעליגיע. אלעס אונטער אזעלכע רעגולאציעס און באדינונגען, ווי דער פאר-לאמענט פון דער פראווינץ וועט געפינען פאר פאסיג."

די פעטיציע פאר גלייכבארעכטיגונג

די פראטאקאלען פארן דאטום יאנואר 31, 1831, (זייטען 38-37) גיבען איבער די פאלגענדע פעטיציע צוגעשטעלט פון די אידען, אין וועלכער עס ווערט פארלאנגט גלייכבארעכטיגונג :

"א פעטיציע פון די אינטערעסירטע פערזאנען פון דער איד-דישער רעליגיע, וועמענס נעמען עס ווערען דאָ צוגעגעבען איז פרעזענטירט געוואָרען פאר'ן הויז דורך מר. געילסאן, און דאָס זעלבע איז אויפגענומען און געלעזען געוואָרען, ערקלערענדיג : אז די גערעכטע און ליבעראלע באציהונג פון דער רעגירונג פון גרויס-בריטאניע כּנוגע די אידען, ווי עס האָט זיך ארויסגעצייגט פון די צוויי פארלא-מענטארישע אקטען, איינס אין דעם דרייצענטען יאָר אינ'ם קעניג-גען פונ'ם פארשטארבענעם קעניג געאָרג דער צווייטער, סאפיטעל 7 און דער אנדערער אינ'ם דרייצענטען יאָר אינ'ם קעניגען פונ'ם פארשטארבענעם קעניג געאָרג דער דריטער, סאפיטעל פינף און צוואנציג, ערמוטיגען די פעטיציאנערען צו גלויבען אז זייערע רע-ליגיעזע געפילען און פרינציפען וועלען נישט געפינען קיין געגנערשאפט צו קענען פארנעמען און געניסען פון יעדען אמט אָדער פארטרויאונגסי-פלאץ, ציוויל אָדער מיליטעריש, אין דער פראווינץ : אז אזוי ווי די פערזאנען פון אידישען גלויבען זענען ביז יעצט געוועזען אונטער-וואָרפען צו א סיסטעם פון אויסשליסונג און בארובט פון זייערע ציווילע רעכטען, וואָס זיי גלויבען זענען די ירושה פון יעדען בריי-טישען אונטערטאן אין זיין מאיעסטעט'ס קאָלאָניעס אין אמעריקע — די פעטיציאנערען בעטען דארום, אז דאָס הויז זאָל ערנסט באטראכ-טען זייער פאל, און געבען זיי די הילף, ווי עס וועט געפונען ווערען פאר פאסיג."

שמואל הארט'ס פעטיציע

(פון די פראטאקאלען פערברואר 7, 1831, זייטען 102-103).

א פעטיציע פון שמואל ביקאנסאד הארט, פון דער שטאדט טהרי ריווערס, וועמענ'ס נאָמען עס איז דאָ אונטערגעשריבען, איז פרעזענטירט געוואָרען פאר'ן הויז דורך מר. נעילסאן, אין דאָס זעלבע איז אויפגענומען און געלעזען געוואָרען ווי פאָלגט: אז דער פעטיציאנער איז אן איינוואוינער פון דער שטאדט טהרי ריווערס, אז ער געהערט צו דער אידישער רעליגיע, און אז ער האָט א באדייט טענער צאָל לאנד-אייגענטום אין דער פראַווינץ, אז ער שטאמט פון אהרן הארט, עסקווייער, א בריטיש-געבוירענער אונטערטאן, וועלכער איז געקומען פון ענגלאנד, ווען קאנאדע איז באזעצט געוואָרען פון גרויסבריטאניענ'ס וואפען: אז די פאמיליע פון דעם פעטיציאנער זענען שטענדיג געוועזען פון אן ערעהאפטען כאראקטער אלס לאַך יאלע אונטערטאמען און אלס נוצליכע און איינפלוסרייכע מיטגלידער פון דער פון דער געמיינדע פון טהרי ריווערס: אז דאָס רעכט פון האָר בען לאנד איז קיינמאָל נישט אפגעלייקענט געוואָרען פאר פערזאָנען פונ'ם אידישען גלויבען, און אז זייער לעגאלע רעכט צי האלטען עמטער איז ביז יעצט נישט געוועזען קיין געגענשטאנד, צום דיסקוטירן רען: אָבער אזוי ווי עס איז געוועזען די שמערצליכע פליכט פונ'ם פעטיציאנער צו באקלאָגען זיך פאר'ן הויז וועגען געוויסע אקטען פון דער עקזעקוטיווע רעגירונג פון דער פראַווינץ, לויט וועלכע ער און אלע פערזאָנען פונ'ם אידישען גלויבען, זענען אויסגעשלאָסען פון עמטער אין אן אופן וואָס איז זעהר באליידיגענד און עפענטליך, אין וואָס דער פעטיציאנער קען נישט פארשווייגען צוליעב זיין כבוד און גוטע מיינונג פון זיינע מיטברוגער, הויפטזעכליך זיינע ברידער פון דער אידישער רעליגיע: אז דעם פארגאנגענעם זעקס און צוואנציגסטען יולי, האָט דער לויטענאנט-קאָלאָנעל יארק, סעקרעטאר צו סער דזשיימס קעמפ, דאן דער רעגירונגס-אדמיניסטראטאר, געשריבען דעם פעטיציאנער א ברעף, אָנפֿרעגענדיג אויב דער פעטיציאנער איז גרייט צו אונטערנעמען די רעגולארע ערפילונג פון די פליכטען אלס א מאגיסטראט אינ'ם דיסטריקט טהרי ריווערס, און צו וועט ער

קוואליפצירען צו האנדלען אלס אזעלכער אונטער דער פראָוויזיע פון אן אקט, אנגענומען ביי דער לעצטער סעסיע פון דער פראָוויז- ציעלער לעגיסלאטור, און באקאנט מאכענדיג דעם פעטיציאנער, אז אויב ער איז גרייט פאר דעם, וועט זיין נאָמען צוגעגעבען ווערען צו דער נייער "קאָמישאַן אָף דעי פייעס": אז אויפ'ן בריעף האָט דער פעטיציאנער געענטפערט, דעם אכט און צוואנציגסטען פונ'ם זעלבען חודש יולי, אז ער איז וויליג צו אונטערנעמען די רעגולארע פליכטען און דורכפירונג פון א מאניסטראט און וועט קוואליפצירען אלס אזעלכער, אויב עס וועט געפעלען זיין עקסעלענץ צו פארלאנגען זיין דיענסט: און אז צו זיין גרויסער און שמערצליכער איבערראשונג האָט דער פעטיציאנער דערהאלטען א בריעף פונ'ם זעלבען ליוטענאנט קאָלאָנעל יארק, ראטירט דעם פארגאנגענעם ניינצענטען אקטאבער. אינפארמירענדיג אים, אז זיין עקסעלענץ דער אדמיניסטראטאר פון דער רעגירונג האָט געפונען פאר פאסיג פאָרצולעגען פאר'ן עקזעסר טיווען ראט די ליסטע פון פערזאָנען, פאָרגעשלאָגען אריינצושטע- לען אין דער נייער "קאָמישאַן אָף דעי פייעס" פאר דעם דיסטריקט פון טהרי ריווערס, אין וועלכער ליסטע זיין נאָמען איז געוועזען, א קאָמיטעט פונ'ם גאנצען ראט האָט אָבער באריכטעט צו זיין עקסע- לענץ זייער מיינונג, אז א פערזאָן פון דער אידישער רעליגיע, קען ניט נעמען די נויטיגע שבועה פאר קוואליפצירונג, און דארום קען ער ניט אריין אין דער קאָמיסיע, און אזוי ווי זיין עקסעלענץ האָט מען געראטען דאָס זעלבע דורכ'ן הויפט געזעץ-בעאמטען פון דער קרוין, מוז ער דארום אויסלאָזען דעם פעטיציאָנער'ס נאָמען פון דער קאָמיסיע, און דארום איז זיין נאָמען אויסגעלאָזען געוואָרען, בלויז צוליב דעם וואָס דער פעטיציאנער גלויבט אין דער רעליגיע פון זיינע עלטערען; די רעליגיע אין וועלכער ער איז געבוירען און ערצויגען גע- וואָרען, וועלכע לערנט די הייליגע פליכטען פון מורא האָבען פאר גאָט, און זיין טריי דעם קעניג, און דאָס אין א צייט פון ליבעראל ליטעט און אוניווערסאלע טאלעראנץ, און אין א לאנד וואו אן אויט- לענדישער איד נאטוראליזירט דורך וואוינען זעכען יאָר איז בארעכ- טיגט צו יעדען אמט, און ווי דער פעטיציאנער איז אינפארמירט, אן אונגעזעצליכקייט פון ענגלאנד קיינמאָל ניט פראקטיצירט, דא-

ריבער בעט דער פעטיציאנער ביים הויז אויפצונעמען זיין פאל, און צו באפרייען אים אזוי גוט ווי זיינע ברודער פון יעדער שטעלונג אונטער וועלכען זיי זענען יעצט אונטערוואָרפֿען דורך די אומלעגאלע אקטען פון דעם עקזעקוטיווען ראט.

באשלאָסען, אז די פעטיציע זאָל איבערגעגעבען ווערען צום קאָ מיטעט פאר קלאגעס.

באשלאָסען, אז הונדערט און פופציג קאָפּיעס פון דער פעטיציע זאָלען אָפּגעדרוקט ווערען פאר'ן געברויך פון די מיטגלידער פון דעם הויז".

די געזעצען וועגען אידישער גלייכבארעכטיגונג

אין די פראָווינציעלע סטאטוטען פון נידער-קאנאדע זענען אפֿ געדרוקט אין ענגליש און אין פראנצויזיש די אָנגענומענע געזעצען וועגען דער אידישער גלייכבארעכטיגונג, וועלכע זענען אָנגענומען געוואָרען אין די שפעטערע יאָרען א דאנק דער יחזקאל הארט אפערש דער געזעץ וועגען רעגיסטראציע פון געבורטען ביי אידען אין נידער-קאנאדע, לעזט זיך ווי פאָלגט :

"אזוי ווי די פערזאָנען פון דער אידישער רעליגיע קומט אויך אויסצושטעהן גרויס אומבאקוועמליכקייט, אונטער די עקזיסטירענדע געזעצען, טראצדעם וואָס זיי זענען בריטישע אונטערטאנען און איינוואוינער פון דער פראָווינץ, צו האָבען פארלעסליכע רעגיסטראציע פון געבורטען, חתונות און קבורות, וועלכע קומען פאָר צווישען זיי, און דאָס קען אויף שערליך אפּעקטירען די אינטערעסען פון די אנדערע בירגער פון זיין מאיעסטעט, איבער דער גאנצער פראָווינץ, און באזונדערס די פון אזעלכע מענשען, וועלכע באקומען זייער רעכט אויף אומבאוועגליך אייגענטום פון פערזאָנען פון דער אידישער רעליגיע, און אזוי ווי עס איז ווינשענסווערט, אז עס זאָלען זיין אין יעדען דיסטריקט פון דער פראָווינץ פאסיגע פלעצער פאר געבעטן הייזער און בית-עולם'ס, פאר'ן געברויך פון אזעלכע פערזאָנען — ווערט דארום איינגעפירט פון זיין קעניגליכער מאיעסטעט, דורך און מיט דער ראט און צושטימונג פונ'ם לעגיסלאטיווקאנסיל אין

"אסעמבלי" פון דער פראווינץ, פון נידער-קאנאדע, קאנסטיטואירט און פארואמעלט לויט דער אויטאריטעט פון אן אקט, אָנגענומען דורכ'ן בריטישען פארלאמענט, טיטולירט "אן אקט צוריקצורופען געוויסע טיילען פון אן אקט אָנגענומען אינ'ם פערצענטען יאָר פון זיין מאיעסטעט'ס רעגירערען, מיט'ן נאָמען, אן אקט פאר מאכען ווירקענ-דער די רעגירונג פון דער פראָווינץ קוויבעק אין צפון-אמעריקע", און צו מאכען ווייטערע פראָוויזיעס פאר דער רעגירונג פון דער באטרעפערדער פראָווינץ. מיט'ן אויטאריטעט פון דעמזעלבען ווערט דאמיט באשלאָסען, אז די הויפט-נאטארוסען פון די געריכטען פון "קינג'ס בענטש" פאר די דיסטריקטען קוויבעק, מאָנטרעאַל, און טהרי ריווערס, רעספעקטיוו, זאָלען זאָפארט נאכדעם ווי דער אקט וועט אָנגענומען ווערען, עפענען און האַלטען, אין יעדען פון די באטרעפערדע דיסטריקטען, א רעגיסטער צו פארשרייבען יעדען פער-זאָן וועלכער וואוינט אינ'ם דיסטריקט, און א בריטישער אנטער-טאן פון אירישען גלויבען, איבער דעם עלטער פון איין און צוואנ-ציג יאָר, זאָל קענען רעגיסטרירען זיין נאָמען, עלטער, צוגאבען, און וואוינ-ארט, נאכדעם ווי ער וועט שווערען ביים נאטארוס, אז ער גלויבט שוין צו זיין פון פולען עלטער."

אינ'ם פערצענטען באנד פון די "פראָווינשלע סטעטיוטס אָף לאָוער-קענעדע" איז אויך פארעפענטליכט דער צווייטער אקט, וועל-כער לעזט זיך: —

"אן אקט צו דערקלערען פערזאָנען פון דער-אירישער רעליגיע בארעכטיגט צו אלע רעכטען און פריוועלעגיעס פון די אנדערע אונ-טערטאנען פון זיין מאיעסטעט אין דער פראָווינץ.

מערץ 31, 1831 — פערזענטירט פאר זיין מאיעסטעט'ס גוט-הייסונג און רעזערווירט "פאר דעם סיגניפיקייטאן אָף דיז מעדזשיס-טי'ס פלעזשור טהעראן".

אפריל 12, 1832 — גוטגעהייסען דורך זיין מאיעסטעט און קאנסיל.

יוני 5, 1832 — די קעניגליכע צושטימונג ערקלערט דורך דער פראקלאמאציע פון זיין עקסעלענץ דעם הויפט-טובערנאטאר.

אזוי ווי עס זענען ענטשטאנען ספּמאָט צו פּערזאָנען פון דער איד-דישער רעליגיע זענען באַרעכטיגט צו פיעלע פון די פּריוועלעגיעס, וואָס עס געניסען אין דער פּראָווינץ די אנדערע אונטערטאנען פון זיין מאַיעסטעט; ווערט דאָרום דערקלערט און איינגעפירט פון זיין קעניגליכער אויסגעצייכענטסטער מאַיעסטעט, דורך און מיט דעם ראַט און צושטימונג פון דעם לעגיסלאטיווען קאָנסיל און "אסעמבלי" פון דער פּראָווינץ פון נידער-קאנאדע, קאָנסטיטואירט און פארזאמעלט לויט דער אויטאריטעט פון אן אַקט אָנגענומען פונ'ם בריטישען פאָר-לאַמענט, טיטולירט "אן אַקט צוריקצורופען געוויסע טיילען פון אן אַקט אָנגענומען אינ'ם פערצענטען יאָר פון זיין מאַיעסטעט'ס רעגירען, מיט'ן נאָמען אן אַקט פאר מאַכען ווירקזאמען די פּראָוויזיעס פאר דער רעגירונג פון דער פּראָווינץ קוויבעק אין צפון-אַמעריקע, און צו מאַכען ווייטערדיגע פּראָוויזיעס פאר דער רעגירונג פון דער באַטרעפּענדער פּראָווינץ קוויבעק אין צפון-אַמעריקע", און עס ווערט דערמיט ערקלערט און איינגעפירט פון דער אויבענדערמאָנטערטער אויטאריטעט, אז אלע פּערזאָנען פון דער אידישער רעליגיע זיינען דיג נאטירליך געבוירענע בריטישע אונטערטאנען, וואוינענדיג אין דער פּראָווינץ, זענען באַרעכטיגט און זאָלען פאררעכענט ווערען צו די פולע רעכט און פּריוועלעגיעס ווי אלע אנדערע אונטערטאנען פון זיין מאַיעסטעט, זיינע יורשים און נאכפאלגער, און אז זיי זאָלען קענען געניסען און פארנעמען יעדען אַמט אָדער פלאץ פון צוטרויען אין דער פּראָווינץ."

לויט אלע פריהערדיגע געזעצען ווערען נאטוראליזירטע בירגער געשטעלט אויף איין שטופע ווי געבוירענע, און דאָס האָט דאָרום פולשטענדיג געלעזט די פראגע. דער קאמף אָנגעהויבען פון יחזקאל הארט'ן איז ערפאלגרייך פארענדיגט געוואָרען אין 1832, ווען די קאנאדער אידען האָבען זיך דערשלאָגען צו גלייכבארעכטיגונג נאָך פריער ווי די אידען אין ענגלאַנד.

א בריעה וועגען יחזקאל הארט'ס טויט

צווישען די מאַנסקריפטען אין די קאנאדער רעגירונגס-אַרכיוו ווען געפינט זיך פאלגענדער בריעה, געשריבען פון אהרן יחזקאל הארט

צו דזשאָהן נעילסאָן פון סוויבעק, רעדאקטאָר פון דער "קוויבעק נא-זעט", וועלכער האָט א היסטאָרישע באדייטונג ניט נאָר צוליב דער הארט-אפערע גופא, נאָר וועלכער דיענט אויך אלס באווייז, אז צו יענער צייט זענען די אידען און די ענגליש-שפרעכענדע מינאָריטעט געוועזען אין די נאָענטסטע און פריינדליכסטע באציאונגען. דער בריעף (אויך פארעפנטליכט אין באנד 26 פון די פובליקאציעס פון דער אמעריקאניש-אידישער היסטאָרישער געזעלשאפט) לעזט זיך:

"טהרי ריווערס, סעפטעמבער 18, 1843.

מיין טיערער הער: —

עס איז מיט טיעפען טרויער וואָס איך דארף אייך מיטטיילען די טרויעריגע ידיעה וועגען דעם טויט פון מיין פאָטער, יחזקאל הארט, עסקווייער, סעיניאר פון ביקאנקאור, אלט 73 יאָר, וועלכער האָט זיך אָפגעשיידט פונ'ם לעבען לעצטען שבת. איך נעם מיר די פרייהייט אייך עס מיטצוטיילען, ווייל איך גלויב אז איר זייט איינער פון מיין פאָטער'ס טייערסטע פריינט, און פון די פיעלע מאָל וואָס ער האָט דערמאָנט אייער נאָמען, קען איך אורטיילען, אז איר זייט געוועזען פון זיינע ערשטע באקאנטע אין קאנאדע.

איר געדענקט זיכער די פראָמינענטע ראָליע, וואָס ער האָט גע-שפיעלט אין דער פראווינצ'ס אנגעלעגעהייטען אין די יאָרען 9--1808, וואָס האָט געבראכט צו זיין אויסשליסונג פון דער פראווינציעלער לעגיסלאטור, ווען סער דזשיימס ה. קרעיג, דאן דער גאָווערנאָר האָט זיך ענטזאגט אונטערצושרייבען א נייעם "ריט" פאר דער ערוועהלונג פון אן אנדער מיטגליעד פאר דער שטאהט, אָנגעבענדיג אלס איינע פון די אורזאכען פאר דער אויפֿלעזונג פונ'ם פארלאמענט אין יענער צייט, אז די מיטגליעדער פון דער "אסעמבלי" האָבען געזוכט אוועק צונעמען די רעכט ביי א רעספעקטירטען טייל פון זיין מאיעסטעט'ס אונטערטאנען אין דער פראָווינץ.

מיין פאָטער איז אין 1808 ערוועהלט געוואָרען געגען זיין ווילען, און דורך דער כמעט איינשטימיגער בירגערשאפט פון טהרי ריווערס, וועלכע האָט דוקא געוואָלט, מיט א טאג פריהער, אז ער זאָל קאנדידירען ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ביי די וואלען זענען געוועזען אנ-

דער איד אין קאנאדע

דערע דריי אָדער פיער קאנדידאטען, און דאָס בלוז פון דער קאד מילישער געמיינדע. נאָך דער אויפֿלעזונג פונ'ם פארלאמענט אין ער ווידער ערוועהלט געוואָרען אין 1809, טראץ זיין פריהערדיגער אויסשליסונג.

איך קען אייך פארזיכערען, אז דעם רעספעקט וואָס ער האָט געהאט ביי די איינוואוינער פון טהרי ריווערס, צו יענער צייט, האָט ער עס אויך געהאט די גאנצע צייט, און אז עס איז ניטא קיין איין פערזאָן אין דער געמיינדע, וועלכער זאָל ניט קענען עדות זאָגען וועגען זיין ערענהאפטען כאראקטער, וואָס ער האָט שטענדיג פאר מאַגט.

ער איז געוועזען איינער פון די לעבען־געבליבענע קינדער פון דעם פארשטאָרבנעם אהרן הארט, וועלכער איז געקומען אין לאנד צוזאמען מיט גענעראל האלדימאנד, גלייך נאָכ'ן זעגן אין דעם יאָר 1759 און איז זיין לעבענס־לאנג געוועזען א פארערער פון די פרינציפען, געפרעדיגט פון אייער צייטונג, און איך גלויב אז איר וועט געפינען זיין נאָמען אויף אייער אבאנענטען־ליסטע, זייענדיג פון די עלצטע, אויב ניט דער עלצטער צו אבאנערען זיך אויף אייער צייטונג.

איר וועט מיר ענטשולדיגען פאר דעם אייליגען אופן, ווי אזוי איך האָב די פאקטען געשילדערט אויף פאפיער. פון דער טיעפער געטראפענער לאגע, אין וועלכער עס געפינען זיך יעצט זיין איבער געבליבענע פאמיליע פון זיעבען, קענט איר קוים ערווארטען, אז מיינע געפילען זאָלען מיר ערלויבען אַפצושטעלען זיך לענגער וועגען זיין זכרון.

איך פארבלייב מיין טייערער הער מיט דער גרעסטער אכטונג, אייער זעהר ערגעבענסטער

אהרן יחזקאל הארט.

צו האָנאָרייבל דזשאָהן נעלסאן, סוויבעס.

דאָס פינפטע קאפיטעל

אידען און ארמיי דיענסט

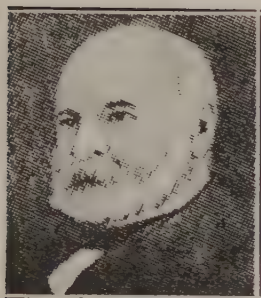
די אידען אקטיוו אין דער ארמיי און אין דער מיליץ — די מלחמה פון 14-1812 און דער אויפשטאנד אין קאנאדע — דער פאל מיט בנימין הארט, — אדאלפוס מרדכי הארט'ס קלאגע.

פיעלע פון די ערשטע קאנאדער אידען זענען געוועזען פארבונדען מיט דער ארמיי. אָבער זיי זענען עס געוועזען ניט נאָר אלס פראָוויאנט-צושטעלער א. ד. ג., נאָר זיי זענען אויך געוועזען אקטיוו באטייליגט אי אין דיענסט פון דער שטענדיגער ארמיי אין אי אין דער מיליץ.

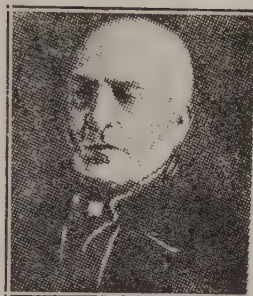
פיעל שטורמדיג זענען געוועזען די יאָרען פון דער ערשטער העלפט אינ'ם ניינצענטען יארהונדערט, און אין יענער שטורמדיגער פעריאדע, דער קריגע מיט אמעריקע, און דער קאנאדער אויפ-שטאנד פון 38-1837, אָנגעפירט פון פעפיניו, מעקענזי און אנדערע רעוואָלוציאָנערע פירער — אין די צוויי בלוטיגע פאסירונגען אין לאנד זענען די אידען געוועזען שטארק באטייליגט. ווען ביים אויפ-שטאנד זענען די בירגער פון לאנד געוועזען צוטיילט אין צוויי גרופעס, אין לאַיאליסטען און אין רעבעלען, איז צוזאמען מיט זיי, אויך צו טיילט געוועזען די קליינע גרופע אידען, וועלכע האָט זיך קאָנצענטרירט ארום דער יפאניש-פאָרטוגעזישער "קאָנגרעגיישאן", וועלכע האָבען זיך אויך אקטיוו באטייליגט אינ'ם קאמף. מיטגלידער פון די פאמיליעס דייוויד, הארט, דזשאָזעף און אנדערע האָבען זיך אקטיוו באטייליגט אויף דער לאַיאלער זייט, און די "קאָנגרעגיישאן" איז שפער טער געלויבט געוואָרען פאר דער דאָזיגער טאט.

שמואל דייוויד, דער צווייטער זון פון לאזארוס דייוויד און אהרן הארט'ס אן איידים (געבוירען אין מאָנטרעאָל, 1766, געשטארב-

דער איד אין קאנאדע

יעקב הענרי דזשאזעף

בנימין הארט

שמואל דייוויד

בען אין 1824), האָט טראץ זיינע גרויסע האנדעלס-פארבינדונגען זיך אָנגעשלאָסען אין דער בריטישער ארמיי, ווען די מלחמה מיט אמעריקע האָט אויסגעבראָכען אין 1812, און האָט געוואונען מיליטערישע אויסצייכנונגען. צוויי פון זיינע זין האָבען שפעטער אויך געדיענט אלס קאוואלעריע אפיצערען אין דער רעוואָלוציע פון 1837-8, און האָבען זיך אויסגעצייכענט ביי עטליכע צוואמענ-

שטויסען. אין דער רעבעליאן איז אויך געוועזען אקטיוו יעקב הענרי דושאָוער, וועלכער האָט געשפּיעלט אזא ראָליע אין דער באן און טעלעגראף ענטוויקלונג אינ'ם לאנד, פארטרעטענדיג דעם אמט פון שליח, פירענדיג די וויכטיגע מיטטיילונגען צווישען די ענגלישע גערעאלען דושאָהן קאלבאָר און גענעראל וועטעראל, אן אמט וואָס איז געוועזען פארבונדען מיט גרויס לעבענסגעפאר, און וואָס האָט נאָר געקענט געטון ווערען אין די פינסטערע נעכט, ווען די געפאר ענטדעקט צו ווערען פונ'ם שונא איז געוועזען א קלענערע. ער האָט אויך פארנומען אן אפיצירען-שטעלע אין א רעגירענע, און זיך געמאכט נוצליך אויף די פארשידענסטע געביטען פון ארמיידיענסט.

אין דער מלחמה פון 14-1812 האָט אויך יחזקאל הארט, וועמען מען האָט ניט דערלאָזען פארנעמען א פארלאמענט-פלאץ, געדיענט אלס מיליטאָפּיצער.

דאָך ווייזט אויס, אז אויך אין דער ארמיידיענסט, האָבען זיך אירען אָנגעשטויסען אין פאראורטיילען געגען זיי.

בנימין הארט, אהרן הארט'ס דריטער זון (געבוירען אין מאָנטרעאל אין 1779, געשטארבען אין 1855), אויך אים, ווי זיין ברודער יחזקאל'ן, איז אויסגעקומען צו קעמפען פאר אידישער גלויבבארעכטיגונג אין לאנד.

דעם 12טען פעברואר, 1811, האָט בנימין הארט צוגעשיקט א בריעף פון טהרי ריווערס, אדרעסירט צום הויפט-גאווערנאָר, בעטער דיג אים, אז מען זאָל אים ערלויבען אנצושליסען זיך אין דער מיליטאָר, און זיין פארלאנג איז דאמאלסט איבערגעגעבען געוואָרען צום קאָלאָנעל קאפּען, ער זאָל די זאך באטראכטען.

א גאנץ יאָר, האָט דער קאָלאָנעל אָפּגעצויגען דעם ענטפער, און ערשט אינ'ם זומער פון 1812, האָט ער געענטפערט דעם גאווערנאָר, אז הארט'ס אָנשליסונג קען נאָך אויפרייצען די סאלדאטען און אפירערען פון די אנדערע גלויבענס. אז מען האָט עס געלאָזט וויסען הארט'ן, האָט ער דאן אָפּגעשיקט צום גאווערנאָר א צווייטע בקשה, וועלכע געפינט זיך צווישען די קאנאדער שטאאטס-פאפירען, און וועלכע האָט זיך טיילווייז געלעזען ווי פאָלגט :

דער איד אין קאנאדע

"צו זיין עקסעלענץ, סער דזשאָרדזש פרעוואסט, באראנעט, קא-פיטאן-גענעראל, הויפט גאווערנאָר איבער די פראָווינצען נידער אין אויבער קאנאדע, נאָווא סקאָטיא, ניו בראַנזוויק . . . א. א. וו. !

מעג עס געפעלען אייער עקסעלענץ.

אייער מעמאָריאליסט, כאָטיש אונטער'ן איינדרוק, אז עס בלייבט וועניג צייט אייער עקסעלענץ פאר פרוואטע זאכען, דאָך וואגט ער צו דערמאָנען אייער עקסעלענץ וועגען דער אנגעלעגענהייט, צו וואָס אייער מעמאָריאליסט האָט לעצטענס געצויגען אייער אויפמערקזאמ-קייט, וועגען דעם אז מען האָט אים דורכגעלאָזט אין די ראנגהעכער רונגען אין דער מיליז פון טהרי ריווערס, אייער מעמאָריאליסט (בריעף-שרייבער) איז אינפאָרמירט געוואָרען דורך אן אנדירעקטער אָבער פארלעסליכער קוועלע, אז קאָלאָנעל קאפענ'ס אויסזעצונג גע-גען דער "פראומאוישען" פונ'ם בריעף-שרייבער איז דאָס, אז עס וועט זיין ניט-צופריעדענשטעלענדר פאר'ן פאָלס אין אלגעמיין, און באזונדערס פאר די רוימישע-קאטויליקען, צוליבע דעם וואָס דער בריעף-שרייבער איז א איד. אייער מעמאָריאליסט האלט עס פאר זיין פליכט מיטצוטיילען אייער עקסעלענץ, אז די אויסזעצונג (אויב געמאכט) איז אָן שום גרונד און א מיסערעפּרעזענטירונג.

אייער מעמאָריאליסט ציהט די אויפמערקזאמקייט פון אייער עקסעלענץ צום בייגעלעגטען סערטיפיקאט פון האָג. ל. סי. פאושעי, ריכטער פונ'ם דיסטריקט און ליוטענאנט-קאָלאָנעל פון דער דייוויזיע, פון רעוו. פרענסוא נואזועי, גראנד-ווייקאר פונ'ם דיסטריקט, פון רעוו. דאָקטאר שארט, און אויך צום אינטערנעשריבענעם סערטי-פיקאט פון די אפיצירען און סאָלדאטען פון דער שטאדט.

צו באשטעטיגען ווי ניט אויפריכטיג קאָלאָנעל קאפען איז געווע-זען אין באטראכטען די זאך, וויל אייער מעמאָריאליסט באווייזען אייער עקסעלענץ דורך דעם פאקט, אז אייער מעמאָריאליסט'ס ברודער, יחזקאל הארט, איז צוויי מאָל ערוועהלט געוואָרען אלס מיט-גליעד פון דער "אסעמבלי", און איינמאָל אפילו געגען קאָלאָנעל קאפען אליין. צו צייגען אייער עקסעלענץ ווי ניט שטאנדהאפט עס איז קאָלאָנעל קאפען אפילו מיט זיין אויפפירונג גופא, וויל אייער

מעמאריאליסט דערמאָנען אייער עקסעלענץ, אז ערשט ניט לאַנג צוריק איז מר. יצחק פינעאס דערהויבען געוואָרען צו "אינסיון" אין דער דיוויזיע אונטער קאָל. האַפּען, אָבוואָל ער איז פון דערוועלכער רע-ליגיע ווי אייער בריעה-שרייבער.

אויב קאָלאָנעל האַפּען האָט רעקאמענדירט געגען מיר, האָט ער עס דאָרום געטון צוליב א פּריוואַטע אורזאכע געגען דעם בריעה-שרייבער.

אייער מעמאריאליסט פארלאנגענדיג די דאָזיגע שטעלע, ווערט נאָר באוועגט דורך דער איבערגעבענהייט און לאַיאליטעט צו שטיצען די זאך פון זיין קעניג און לאַנד, און וואָס עס מעג זיין אייער עק-סעלענצ'ס פארגעניגען, אייער מעמאריאליסט וועט זיך פילען בא-פרידיגט האָבענדיג אויסגעדריקט דעם אמת פאר אייער עקסעלענץ. און אייער מעמאריאליסט וועט שטענדיג בעטען, בנימין הארט, טהרי ריווערס, אויגוסט 26, 1812."

דער בייגעלענטער סערטיפיקאט (אין פראנצויזיש) לעזט זיך אן: "מיר די אונטערצייכענער באשטעטיגען, אז מיר האָבען ניט קיין אויסזעצונג צו דיענען אין דער ארמיי צוזאמען מיט הער בנימין הארט, אי אלס אפיציער אָדער אויף אן אנדער אופן," און איז אונטערגע-שריעבען פון זיעבען און פערציג פערזאָן, פראנצויזען און ענגלענדער. אויף די דאָזיגע פעטיציעס האָט בנימין הארט דערהאלטען דעם 23-טען סעפטעמבער, 1812, אן ענטפער פונ'ם גאָווערנאר, אז דער זאך וועט געגעבען ווערען די טויטיגע אויפמערקזאמקייט, און אז מען וועט אים מיטטיילען דעם באשלוס עטליכע טעג שפעטער, דעם 29-טען סעפטעמבער, האָט בנימין הארט געענטפערט אויף דעם, שרייבענדיג צום גאָווערנאר צווישען אנדערעס :

"אייער עקסעלענץ ווייסט גאנץ גוט, אז וואָלט איך ניט פאר-דיענטט דורך אויסצייכונג די שטעלע, וואָלט איך זיך אָנגעשלאָסען אלס געוועהנליכער וואלאנטיר איידער צו פארלאנגען אן אפיצער-אמט, אָבער אזוי ווי איך בין א זעהר לאַיאלער אונטערטאן, זאָל איך דאָרום אן אמט. איך בין אינפאָרמירט געוואָרען, אייער עקסעלענץ, פון עט-ליכע מיליציאנער, אז קאָלאָנעל האַפּען האָט באמערקט אז ער

דער איד אין קאנאדע

האָט מיר געראטען אנצושליסען זיך אין די וואָלונטירען, און צו מאַך
 כען די איבונגען דריי מאל א וואָך, אָבער דעם ראַט האָט ער מיר
 געגעבען, ווען איך בין געוועזען קראַנק, און זיך ניט געקענט באנוצען
 מיט דער געלעגנהייט. מען האָט מיר לעצטענס אויף מודיע געוועזען,
 אז איך בין א ניט-געווינשטער, ווייל איך בין א איד, דאָך האָב איך
 אויף צוגעשיקט א צאָל נעמען פון דער מיליץ, וועלכע זענען וויליג צו
 דיענען מיט מיר צוזאמען."

דער סוף פון דער אפערע ווייזט אויס צו האַכען זיך געענדיגט
 אָן רעזולטאטען, דער מעמאראנדום וועגען דעם, קען זיין, איז פאר-
 לירען געוואָרען (אפשר בכיוון) צווישען די פארשיעדענע רעגירונגס-
 פאפיערען. ראביי דזשוליוס דזשיי. פרייס, וועלכער האָט געטריבען
 וועגען דעם אין דעם 23-טען באַנד פון די "פובליקאציעס פון דער א.
 א. ה. ג." שרייבט דאָרטען, אז ער האָט אונטערזוכט די רעקאָרדען ווע-
 גען די פארשיעדענע עמטער, אויסגעטיילט אין די יאָרען 1811-1840,
 אָבער ער האָט ניט געפונען דעם נאָמען בנימין הארט צווישען זיי.

חוז די צוויי עפיוואָדען מיט יחזקאל און בנימין הארט, איז נאָך
 פאָרגעקומען א דריטע פאסירונג, אויף פון אלגעמיינער וויכטיגקייט,
 ביי וועלכער א מיטגליעד פון דער הארט פאמיליע האָט געשפיעלט די
 הויפט-ראָליע.

אדאלפוס מרדכי הארט, א יוריסט אין קוויבעק, (יחזקאל הארט'ס
 א זון, און דער פארפאסער פון א געשיכטע פון דעם מיסיסיפי טאל)
 האָט נאָך וואָס סטודענט אָנגעקלאָגט א דאָרטיגען ריכטער באווען, אז
 די מערסטע אורטיילען וואָס דער ריכטער גיט ארויס זענען אומגער-
 רעכטע, באווייזענדיג עס דורך פיעלע פון די פראָצעסען, וועלכע
 זענען פאָרגעקומען פאר'ן באטרעפענדען ריכטער, אז די אורטיילען
 זענען געוועזען אונגעזעצליכע, און אז פריינט פונ'ם ריכטער פלעגען
 שטענדיג באקומען גינסטיגע אורטיילען. די זאך האָט אָנגעהויבען
 ארויסצורופען צו זיך א ברייטען געזעלשאפטליכען אינטערעס, און
 מיט דער הילף פון פריינט האָט ער צוגעשטעלט צו דער "אסעמבלי"
 א שריפט (יאנואר 7, 1836) אָנקלאָגענדיג ריכטער באווען אין פאר-

דער איד אין קאנאדע

טייאישקייט און אין איבערטערעטען זיין ריכטערליכע אויטאריטעט, און אז אין ענליכע פראצעסען זאל ער האָבען ארויסגעגעבען פאר- שיעדענע אורטיילעך.

א ברייטע אגראציע איז אָנגעפירט געוואָרען, אזוי אז די "אסעמבלי" האָט געפונען פאר נויטיג צו באשטימען אן אונטערזוך כונגס-קאמיסיע, און די לעצטע האָט נאָך א גענויער אונטערזוכונג רעקאמענדירט, אז ריכטער באוען זאל זיין פאָרויכטיגער מיט זיינע אורטיילעך, איינגעפינענדיג אז עס איז דאָ גענוג פלאץ פאר באשול- דיגונגען געגען אים.

ריכטער באוען האָט ווייזט אויס זיך געפונען געטראפען פון דעם באשלוס, און עטליכע יאָר שפעטער האָט ער רעזיגנירט פון זיין ריכטער-אמט.

אידישע פראָצעסען און קלאגעס זענען ניט געוועזען קיין זעל- טענהייט אין יענער פעריאדע. חוץ דעם פראָצעס געגען דוד סילסבי פּרענקס, וועגען וועלכען מיר האָבען שוין גערעדט אין דעם דריטען קאפיטעל, דערמאָנט אויך דער קאנאדער היסטאריקער, וויליאם סינגספארד אין זיין קאנאדער געשיכטע וועגען אן ענליכער קריי- געריי צווישען א פראנצויז לאפעיליע און א איד סאלאמאן (באנד 5, זייט 254), און אין בריטישען מוזעאום געפינט זיך אויך א קאָפּיע פון אן אפּיעל פון עלזיער ליוואי פון מאָנטרעאל געגען דניאל רא- בערטסאן, ראָבערט בוירטאן און די מיליטערישע אויטאריטעטען ("רעפארט אן קענעדיען אדקיוווס" — 1881).

דאָס זעקסטע קאפיטעל

די איינוואַנדערונג פון אן אשכנזישען עלעמענט

דער נייער אידישער עמיגראנטען שטראם. — דער אשכנזישער עלעמענט גרינדעט א שול פאר זיך. — די "קאָנגרעגיאַנ" פון ענגלישע, פוילישע און דייטשע אידען. — די ערשטע אידישע "קאָנגרעגיאַנ" אין טאראנטא. — די קהלות אין קוויבעק, וויקטאריא און אנדערע שטעט. — רעוועניז אברהם דע סאלא, — אידען באקליידען פיעלע עפענטליכע עמטער, — די "יאנג מענס היכרו בענעוואַלענט סאָסייטי", — די "אנגלאדזשואיש אסאסיאציאן".

פאר א גאנצער רייע פון יאָרען (ביז די פערציגער יאָרען פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט), איז די ספרדיש-פארטוגעזישע שול "שארית ישראל" געוועזען די איינציגע ארגאניזירטע קהלה ביי די קאנאדער אידען, אָבער מיט דעם אָנהויב פון א פארגרעסערטער אשכנזישער איינוואַנדערונג, וועלכע האָט אָנגעהויבען אריינצוקומען אין לאַנד פון אזעלכע לענדער ווי דייטשלאַנד, ענגלאַנד, די ענגלישע קאָלאָניעס, און אנדערע מלוכות, האָט זיך דאָס אידישע לעבען אויך אָנגעהויבען אויסצוברייטערען, אויסצושפרייטען אויך אויסער דער פראַווינץ קוויבעק, און די צאָל אידישע קהלות האָט אָנגעהויבען פאר גרעסערט צו ווערען אי אין צאָל, און אי אין זייער באדייטונג.

פון דעם ערשטען אָנהויב פון אן ארגאניזירטען אידישען ישיב, פון דער ספרדיש-פארטוגעזישער קהלה, איז דורך דער נייער איינ-וואַנדערונג, דאָס אידישע לעבען אין קאנאדע איבערגעגאנגען צו א נייער פעריאָדע אין איר געשיכטע, צו דער פעריאָדע פון אויסברייטונג און פארשטארקונג.

דער ניינצענטער יארהונדערט האָט געבראכט מיט זיך פאר'ן אידישען לעבען אין איראפא צוויי נייע ערשיינונגען. פון איין זייט

האָבען די אידען אין מערב־אייראפּא באקומען גלייכבאַרעכטיגונג אין אזעלכע לענדער ווי דייטשלאנד און עסטרייך, פון דער צווייטער זייט אָבער זענען אָפּגעשוואכט געוואָרען די עקאָנאָמישע פּאָזיציעס זייערע, און אויך א דאנק דער טיילווייזער רעאקציע, וועלכע איז אריינגעטרעטען ארום דער צווייטער העלפט פונ'ם יארהונדערט, האָט זיך דארום אָנגעהויבען א גרויסע אויסוואנדערונג צו דער נייער וועלט — די פאראייניגטע שטאטען און קאנאדע.

אויב אין די ערשטע 80—70 יאָר פונ'ם אידיש־קאנאדישען ישוב, איז די איינוואנדערונג געוועזען מערסטענס א ספרדיש־פארטיג־געזישע, און זיך קאָנצענטרירט הויפטזעכליך ארום און אין מאָנט־רעאַל, איז אָבער דער נייער אידישער עמיגראנטען־שטראם, וועלכער איז מערסטענס געקומען פון דייטשלאנד, עסטרייך, ענגלאנד, אין פוילען, באשטאנען פון אן אישכנזישען עלעמענט, און ניט נאָר איז דער דאָזיגער שטראם געאנגען נאָך מאָנט־רעאַל אליין, נאָר ער איז אויך אריינגעדורנגען אין די פארשיעדענע קאנאדער ווינקלען, געהער־דיג האנט אין האנט מיט דער אלגעמיינער איינוואנדערונג אין לאנד.

די ערשטע קאנאדער צענזוסען, גענומען אינ'ם אָנהויב פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט, איז אין נידער־קאנאדע און אי אין אייר־בער־קאנאדע רעדען בכלל וועגען א ווייסער באפעלקערונג אין אונז טערשייד צו דער רויט־הויטיגער באפעלקערונג, אזוי אז מען קען ניט וויסען דעם פלאץ וואָס די אידישע גרופע האָט צו יענער צייט פארנומען אינ'ם לעבען. אזוי איז אויך מיט די סטאטיסטישע דאטען וועגען דער איינוואנדערונג, וועלכע זענען מערסטענס וועגען דער צאָל איינוואנדערונג בכלל אין יענער צייט, אזוי אז מען קען ניט וויסען גענוי די צאָל פון אידישע איינוואנדערער, אָבער זיכער איז אז מערערע אידישע פאמיליעס האָבען דאן איינגעוואנדערט. אָבער די רעגירונגס־צענזוסען, אָנהויבענדיג פונ'ם יאָר 1851-2, טיילען שוין אויס די אידישע רעליגיע אין א באזונדער קאטעגאָריע, און פון דאמאָלס אָן קענען מיר באקומען א גענוי בילד וועגען דער צאָל אידען אין קאנאדע און זייער וואוקס, שטיצענדיג זיך אויף די דאָזיגע רע־ניערונגס־ציפערען.

לויט דעם באטרעפענדען צענזוס איז דאמאלס די באפעלקערונג אין אויבער און נידער קאנאדע באשטאנען פון 1,842,265 נפשות, פון זיי זענען אין נידער-קאנאדע (קוויבעק) געוועזען 248 אידען, אין אויבער-קאנאדע (אנטאריא) 103, א סך הכל פון 351 אידען, וועלכע האבען געוואוינט אין די פאלגענדע שטעט אין דיסטריקטען :

אויבער-קאנאדע : קינגסטאן 2, סטארטאן 5, וואלדינגהעם 7, אקסברידזש 1, דאמפריעס נאָרט 3, גאלט 3, טאראלד 1, טארנטא און אומגעגענד 77, האמילטאן 4.

נידער-קאנאדע : דער דארף סט. דזשאָהן 5, דע ראזיער 6, טהרי ריווערס און אומגעגענד 15, סט. זעפירען 1, מאָנטרעאל 181, קוויבעק 40.

אין די קומענדע צען יאר איז די צאָל אידען כמעט ווי פאר-דרייפאכט געוואָרען, און דער רעגירונגס צענזוס פון 1861 גיט שוין אָן אלס די צאָל אידען 1,186, פון וועלכע 572 האָבען זיך געפונען אין נידער-קאנאדע, און 614 אין אויבער-קאנאדע. א נרעסערע צאָל אידען האָבען דאמאלס געוואוינט אין פאלגענדע פלעצער : מאָנטרעאל 403; קוויבעק 110; טהרי ריווערס 14; האמילטאן 77; טארנטא 153; לאָנדאָן 3; קינגסטאן 5; אטאווה 4.

צווישען דעם צענזוס און דעם קומענדען יאָר 1871, האָט קאנאדע דורכגעמאכט א וויכטיגע פערזאָנע. אין 1867 איז געשאפען געוואָרען די פאראייניגטע "דאָמיניאן אף קאנאדע", אָבער אין די צען יאר איז ניט נאָר די צאָל אידען גיט געוואקסען, נאָר פארקערט, נאָך זיך אויך עטוואָס פארקלענערט. אזוי גיט אָן דער צענזוס פון 1871 די צאָל אידען אלס 1,115, צוטיילט לויט די באזונדערע פראָווינצען ווי פאלגט :

אנטאריא 518; קוויבעק 549; ניו בראַנזוויק 48; (די פערטע דאמאלסדיגע פראָווינץ נאָוואַ סקאשיא, האָט צו יענער צייט קיין איין אידישען איינוואוינער גיט געהאט).

אלס אידען ווערען געוועהנליך אין די קאנאדער צענזוסען באַ-צייכענט די יעניגע וועלכע גיבען זיך אָן אלס אנגעהערדיגע צו דער אר-דישער רעליגיע, פארקערט וויעדער געהען אין דער נאציאנאליטעטען-

נרופע אריין די ענטפערס וועגען מלוכה-אנגעהעריגקייט. אָדער גע-
בורטס-לאנד, אין דעם צענזוס אָבער טרעפען מיר שוין אויך 125 איד-
דען, וועלכע האָבען זיך אָנגעגעבען ניט נאָר אלס אידען לויט דער
רעליגיע, נאָר אויך אלס אידען לויט דער נאציאנאליטעט.

אין די קומענדע צען יאר איז ווידער די אידישע באפעלקער-
רונג געוואקסען און איז מער ווי פארטאפעלט געוואָרען. אין דעם
צענזוס פון 1881 געפינען מיר שוין אין דער גרופע פון דער אידישער
רעליגיע 2,393, און 667 אידען האָבען אויך אָנגעגעבען זייער
אידישע נאציאנאליטעט. אידען געפינט מען שוין צו יענער צייט
אין כמעט יעדען דיסטריקט פון דער גרויסער און ברייטער "דאָמיני-
יאן". לויט דעם ווי דער באטרעפער צענזוס אינפארמירט, זענען
די אידען אין יענער צייט צוטיילט געוועזען צווישען די פאלגערע-
פראָווינצען: נאָווא סקאָשיא 19; ניו בראָנזוויק 55; קוויבעק 989;
אנטאריא 1,193; מאַניטאבא 33 אין בריטיש קאלומביא 104.

די צאָל אידען אין קאנאדע איז אלוא לאנגזאם געוואקסען אין
זיך פארגרעסערט, אזוי אז נאָך אין די פערציגער יאָרען פונ'ם ניינ-
צענטען יארהונדערט, איז שוין אין מאַנטרעאל געווען א צאָל אידען,
געקומענע פון דייטשלאנד, ענגלאנד, און פוילען וועלכע האָבען ניט
געוואלט מתפלל זיין צוזאמען מיט די ספרדישע אידען פון דער
"שארית ישראל" יודל וועלענדיג דאוונען לויט זייער אייגענעם נוסח
— נוסח אישכנז, און אין יאָר 1846 האָבען זיי זיך דארום אינקאר-
פאָרירט אלס "די קאנגרעגיישאן פון ענגלישע, דייטשע און פוילישע
אידען" (די יעצטיגע "שער השמים" יודל אין וועסטמאונט, מאַנט-
רעאל). פאר צוועלף יאָר צייט האָבען זיי געהאט א באזונדערען
מנין אין א געדונגענעם צימער, אָבער אין 1858 האָבען זיי באשלאָ-
סען צו בויען אן אייגענע שול, אן אונטערנעמונג אין וועלכער די
"שארית ישראל" יודל האָט זיי פיעל מיטגעהאלפן. זיי האָבען
געשאפען א פאנד, צו וועלכען די צוויי בירדער, אידען פון ענגלאנד,
דוד און עדווארד מאָס, האָבען בייגעשטייערט גרעסערע סומען, אין
אויסגעבויט א שול אויף סט. קאנסטענט גאס (די יעצטיגע קעדזשו
גאס) מיט 150 זיידפלעצער פאר מענער, און א פרויען-גאלעריע
מיט פופציג פלעצער.

דער איד אין קאנאדע

דעם 17-טען סעפטעמבער, 1922 (כ"ד אלול, תרפ"ב) איז זייער יעצטיגע נייע שול ערעפענט געוואָרען, און לכבוד דעם, האָבען זיי פארעפענטליכט אַ קליינע בראַשורע, וואו עס ווערט אויף איבערגעגעבען די געשיכטע פון דער דאָזיגער צווייטער שול אין קאנאדע, און זייער געשיכטע־שרייבער האָט דאָרטען פאָלגענדעס צו דער צעהלען :

"עס איז אויסגעוואקסען אן איינפלוסדייכע קאָלאָניע פון אידען, וועלכע זענען געקומען פון ענגלאנד, דייטשלאנד און פוילען, פאר וועמען די ספרדישע ריטואלען זענען געוועזען פרעמד, עס איז דאָרום ענטשטאנען די נייטיגקייט פאר א געבעטרהייז לויט'ן אשכנזישען נוסח. אין 1846 איז באווייליגט געוואָרען א טשארטער, און פאר א צייט איז דער מנין געוועזען אין א צייטווייליגען פלאץ. דעם 12-טען סעפטעמבער, 1858, איז פאָרגעקומען א פאדאמאלינג, און מען האָט אפגעלירט פאר א פאנד צו בויען א שול. דער ענטיילאזט איז געוועזען גרויס, און דוד און עדווארד מאָס האָבען יעדער ביי געשטייערט צו פינף הונדערט דאָלאַר. דריי וואָכען שפעטער האָט דער קאָמיטעט באדריכטעט, אז זיי האָבען שוין דעם פלאץ אין אז אלע פלענער זענען פארטיג, דאָס לאנד האָט געזאָלט קאָסטען 275 פונט. דעם 12-טען יולי, 1859 איז דער ווינקעל־שטיין געלעגט געוואָרען, און דער כבוד צו לעגען אים איז צוגעמיילט געוואָרען צו דוד מאָס.

די ערשטע בעאמטע פון דער שול זענען געוועזען, מר. אלענדאָרף פאָרזיצענדער, עדווארד היימס קאסירער, און א. האָפּנונג ערעד סעקרעטאר. די גרינדער האָבען שטארק שטאלצירט מיט דעם וואָס זיי זענען געוועזען די ערשטע צו בויען אן אשכנזישע שול אין דער בריטישער צפון־אמעריקע, א זאך פאר וועלכען עס איז געקומען א גרויסען דאנק דער מאָס פאמיליע.

די "קאָנגרעגיישאַן" איז שטארק געוואקסען צוזאמען מיט'ן גאנצען וואוקס פון דער אידישער באפעלקערונג אין מאָנטרעאַל, אזוי אז דער פלאץ איז געוואָרען צו קליין. די שפאניש־פאָרטוגעזישע שול האָט זיך צו יענער צייט מיט אונז געוואָלט פאראייניגען, כדי מען זאָל אויסבויען א גרעסערע פאראייניגטע שול, מיט א נוסח התפלה

וואָס זאָל צופריעדענשטעלען ביידע טיילען, אָבער פון דער זאך איז נאָר ניט געוואָרען. דעם 21-טען אקטאבער, 1885, האָט דער פרעזידענט, דזשאָהן עדוואַרד מאָס, דיר מאָס'ס א זון, געלענט דעם גרונד-שטיין פאר דער שול אויף מעקגיל קאָלעדזש עוועניו, און מען האָט דער שול א נאָמען געגעבען "שער השמים".

אין דער ערשטער העלפט פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט האָר בען זיך אידען אויך אָנגעהויבען צו באזעצען אין אנטאריא, און ארום דעם יאָר 1845 איז שוין געוועזען אין טאראנטא א צאָל אידען, וועלכע האָבען געזוכט צו איינאָרדנען פאר זיך א שול. די ערשטע עטליכע יאָר איז עס אָבער צוגעגאנגען שווער, ווייל די אידען, מערסטענס פערלער און הענדלער פלעגען גאנצע וואָכען זיין ווייט פון שטאדט און צושפרייט איבער דעם ארומיגען ישוב. אָבער אין 1852 איז ענדליך געלונגען צו קויפֿען א בית עֶלְמִין און צו גרינדען די "האָלי בלאָסאָם" שול, מיט א מיטגלידערשאפט פון ארום פופציג מענטשען איינגעפינענדיג זיך צוערשט אויף ריטשמאנד און וויקטאריא, און שפעטער מיט'ן וואוקס און אויסברייטונג פון טאר ראָנטא בכלל, איבערציהענדיג זיך מיט יאָרען שפעטער אויף באָנד נאם (דער גרונדשטיין פאר דער יעצטיגער שול איז געלעגט געוואָרען אין 1896). אין געגענטאזן צו די ערשטע צוויי שולען אין מאָנטרעאל, איז די נייע שול אין טאראנטא מערסטענס באשטאנען פון אן ענגליש-אידישען עלעמענט, ווי מארק סעמיועל, לואיס סעמיועל, אלעקסאנדער מילער און אנדערע, און דאָס האָט געבראכט דערצו, אז אנשטאט עס זאָל זיין א ישרעניג ארטאדאָקסישע שול, זענען דאָרטען איינגעדפירט געוואָרען ענגלישע "סירויסעס" און "סוירמאָנס", און דער נוסח התפלה איז פארקירצט געוואָרען, אזוי אז זי האָט זיך מיט יאָרען שפעטער פארוואנדעלט אין א רעפאָרם טעמפל, געפינענדיג זיך אין נאָענטע באציהונגען מיט דער גאנצער רעפאָרם-באוועגונג אין אמעריקע, וועמענס גייסטיגער צענטר עס איז די ראבינער-שול פון סינסינעטי, אהייוא.

צוערשט האָט די שול מיט גרויס שוועריגקייטען געקענט האָבען א מנין, און דאָס נאָר שבתים און די יום טובים, אָבער מיט'ן

דער איר אין קאנאדע

וואוקס פון דער באפעלקערונג איז אויך די עקזיסטענץ פון דער "קאנגרעגיישאן" געוואָרען א פארצווייגטערע. אין 1874 האָט שוין די שול געהאט איר אייגען הויז אויף ריטשמאנד גאס, און זי האָט פונקציאנירט מיט לואיס סעמיועל אלס פרעזידענט. זי האָט אויך אין גיכען אָנגעשטעלט א שטענדיגען חזן (דער ערשטער חזן איז געוועזען מר. פיליפס) וועלכער פלעגט אויך האלטען פון צייט צו צייט "סוירמאָנס" און אין די ניינציגער יאָרען איז אויך אָנגעשטעלט געוואָרען א "ראביי" דר. בארנעט א. עלזאס, וועלכער האָט אייני געפירט דעם ענגלישען נוסח התפלה אין דער שול.

אידען האָבען געוואוינט אין קוויבעק זייט דער ענגלישער אקט פאציע, און אין די פופציגער יאָרען פונ'ם 19טען יאָרהונדערט איז דאָרטען אויך געגרינדעט געוואָרען א שול, די פערטע אין לאנד.

די ענטדעקונג פון גאלד אין בריטיש-קאָלאָמביא, אינ'ם יאָר 1857, וואָס האָט צוגעצויגען אהין א גרויסע צאָל מענשען, האָט אויך געהאט אירע אידישע גאָלד-זוכער, און אזוי איז ענטשטאנען און געשאפען געוואָרען א אידישע קהלה אין וויקטאריא, וואו א שול איז אויסגעבויט געוואָרען אין 1862. די צווייטע העלפט פונ'ם יאָר-הונדערט האָט אויך צוגעזעהן די ענטשטעהונג פון אידישע קהלות אין האמילטאן, האליפאקס, אטאווא, וויניפּעג, און א רייע אנדערע שטעט. אין יאָר 1862 איז שוין אין טאראנטא געוועזען א באדייטענדע צאָל אידען, אזוי אז אין יענעם יאָר איז געגרינדעט געוואָרען נאָך א "קאנגרעגיישאן", די "גואל צדק" שול, מיט ה' אלבערט, אלס איר ערשטען פרעזידענט. געגרינדעט איז זי געוואָרען אין גאנצען מיט אכט מיטגלידער, און ניט קיין קליינע ראָליע האָט דערביי געשפּיעלט דאָס וואָס אירע גרינדער זענען געוועזען פרומע אידען פון מזרח-איראפע, פאר וועמען דאָס גאנצע "ענגלישקייט" פון דער "האלי בלאָסאָם" איז געוועזען טיילווייז פרעמד אין יעדען הינזיכט.

אין דער צווייטער העלפט פונ'ם ניינצענטען יאָרהונדערט האָבן בען אין די פארשיעדענע קאנאדער שטעט געלעבט עטליכע טויזענד אידישע נפשות, וועמענס גאנצעס געזעלשאפטליך לעבען האָט זיך

הויפטוועכליך קאנצענטרירט ארום דער שול, און ענליכע ארגאניזאציעס. אינ'ם עקאנאמישען לעבען האבען זיי געהערט צום הענדלער-קלאס, אי אלס באדייטענדע סוחרים, אָדער אלס פערלער. פיעלע פון די אידען זענען אויך געוועזען צווישען די רייכע פון לאנד, און אנדערע האבען אויך פארנומען באדייטענדע ציווילע און רעגירונגס-שטעלעס.

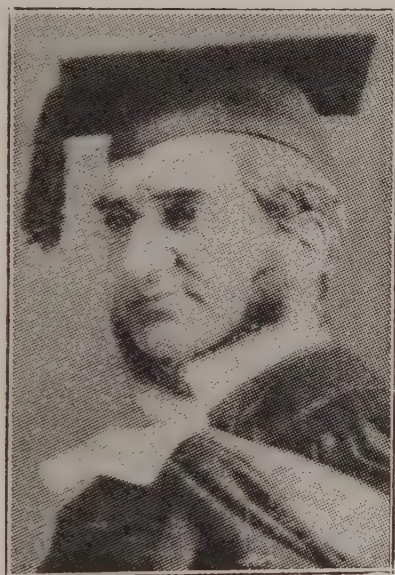
די "שארית ישראל קאנגרעגיישאן", אלס די עלצטע שול, איז אויך פאר א צייט כמעט פאר'ן גאנצען יארהונדערט געבליבען די באדייטענדסטע אין לאנד, און נאכדעם ווי רעוו. יעקב רפאל קאָהען האָט אויפגעגעבען די דאָרטיגע רבנות-שטעלע, איז די דאָזיגע שטעלע פארנומען געוואָרען צו פארשיעדענע צייטען פון די חזנים ר. דע לארא, מ. ליוואי, יצחק וועלענטין, און רעוורענד דוד פינא, וועלכער האָט פארנומען די דאָזיגע שטעלע אין די יאָרען 46—1840, שפעטער אָנגענומען די רבנות-שטעלע אין לאָנדאָן, ענגלאנד, און אין יענעם יאָר (1846) איז אלס רב פון דער שפאניש-פארטוגעזישער שול ערוועהלט געוואָרען רעוורענד אברהם דע סאלא, א מיטגליד פון א שפאניש-אידישער פאמיליע און פון גרויסען יחוס, און וועלכער איז אויך געוועזען א וויכטיגער אריענטאלישער געלערנטער אין זיין צייט.

געבוירען אין לאָנדאָן, ענגלאנד, דעם 18-טען סעפטעמבער. 1825, א זון פון דוד אהרן דע סאלא, רב ביי די לאָנדאָנער פארטוגעזישע אידען, און זייענדיג דורך דער מוטערס צד אן אייניקעל פון דר. הפאל מעלדאלא, הויפט רבי פון ענגלאנד, האָט ער צו זיין יחוס געהאט א קייט פון צוועלף דורות רבנים. ער האָט באקומען אן אל-זייטיגע ערציהונג און בילדונג, ספעציאליזירענדיג זיך אין טעאלאגיע און אין אריענטאלישע לערען, און קומענדיג פון ענגלאנד אין 1847, צו פארנעמען די רבנות שטעלע, איז ער יארען שפעטער (אין 1853) אויך באשטימט געוואָרען אלס פראָפּעסאָר פון העברעאיש און אריענטאלישע ליטעראטור אין דעם מעקגיל אוניווערזיטעט, אָנ-האלטענדיג די פראָפּעסאָר שטעלע ביז צו דער ענד פון זיין לעבען אין 1882, אויפטוענדיג פיעלעס אין דער צייט פאר דער ענטוויקלונג פון דעם אוניווערזיטעט, און אָפּגעבענדיג זיך צו דערזעלבער צייט

דער איד אין קאנאדע

אויך מיט ליטערארישע ארבייטען, פאר וועלכען ער איז באערט גע-
וואָרען פון דעם אוניווערזיטעט מיט'ן טיטעל ל. ל. ד. (אין 1858),
זייענדיג דער ערשטער איד אין קאנאדע, וועמען אזא כבוד איז צו-
געטיילט געוואָרען.

אין זיין צייט איז רעוועננד דע סאלא באטראכט געוואָרען אלס
א וויכטיגער זייל פונ'ם ארטאדאקסישען אידענטום אין קאנאדע און

רעוו. אברהם דע סאלא
(1825 — 1882)

אין אמעריקע, און א געגנער פון רעפארם-אידענטום. אין 1872 איז
אים צוגעטיילט געוואָרען דער כבוד פונ'ם אמעריקאנער פרעזידענט
גענעראל גרענט, צו עפענען דעם וואשינגטאנער קאנגרעס, מיט א
צערעמאניע און תפלה וועלכע ער האָט דורכגעפירט אויפ'ן אידישען

פרומען שטייגער, מיט א צוגעדעקטען קאפ, זייענדיג אן ענגלישער אונטערמאן, איז ער שפעטער באדאנקט געוואָרען פון דער ענגלישער דעניערונג פאר דער דאָזיגער טאט.

נאָך זייענדיג אין לאָנדאָן האָט ער ארויסגעגעבען א זשורנאַל "קול יעקב", און אויך דאָ אין קאנאדע האָט ער פאָרגעזעצט זיינע ליטעראַרישע אַרבייטען, ארויסגעגעבנדיג אין 1848 אן אפהאַנדלונג וועגען "די אידען אין פערסיע". שפעטער האָט ער פארעפנטליכט אַרבייטען איבער "זאָפּלאַניע אין דער ביבעל", "מאזאאישע קאסמאד גראפיע", "א קאָמענטאר איבער שמואל הנגיד'ס מבווא התלמוד", "סאניטארישע אינסטיטוציעס ביי אידען", "בהמות טמאות", און פיעלע פון זיינע ווערק זענען אויך ערשינען איבערגעזעצט אין עטליכע שפראכען.

אין 1854 איז אויך ערשינען "א אידישער קאלענדאר פאר פופציג יאָר", מיט אן אָפּהאַנדלונג וועגען דעם אידישען לוח, צו זאמענגעשטעלט פון אים בשותפות מיט דזשאק דזשיי, לייאנס, רב פון דער "שארית ישראל" שול אין ניו יארק, דער קאלענדאר, וועלכער איז ערשינען אין מאָנטרעאַל, האָט אויך פיעלע אינפאר-מאציעס וועגען די אידישען שולען און חברות, וועלכע האָבען צו יענער צייט עקזיסטירט אין דרום, און צפון אמעריקע. ער האָט אויך געשריבען וועגען מעדיצינישע פראגען אין שייכות מיט די אידישע דינים, אידיש-היסטארישע טעמעס ווי "שבתי צבי" און איבער דער העברייאישער און אראמייאישער שפראך.

זייענדיג פאראינטערעסירט אין וויסענשאפט, איז ער ענג פארבונדען געוועזען מיט דער "נייטשירעל היסטארי סאָבייטוי", אי אלס מיטגליעד און אי אלס פרעזידענט, ווי אויך מיט א רייע אנדערע וויסענשאפטליכע און ליטעראַרישע געזעלשאפטען.

נאָך אין די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען האָט ער באוויזען צו פארעפנטליכען אַרבייטען איבער "יהודת אלהרווי און דער תחכמוני", "סעדיה גאון און זיין לעבען", זייענדיג אקטיוו ביז די לעצטע טעג, ווען ער איז געשטארבען אין ניו יארק דעם 5טען יוני, 1882, וואותין ער איז געפאָרען אויף א קורצען באזוך צו זיין שוועסטער, און קומענדיג צו קבר ישראל אין מאָנטרעאַל.

דער איד אין קאנאדע

אין 1852 האָט רעוורענד דע סאלא תתונה געהאט מיט אסתר דזשאָזעף, די אינגסטע טאכטער פון הענרי דזשאָזעף פון בערטיע, און נאָך זיין טויט איז זיין עלצטער זון רעוו. מעלדאלא דע סאלא באשטימט געוואָרען אלס זיין נאכפאלגער, אלס רב פון דער שפאניש-פאָרטוגעזישער שול.

א פראָפעסאר שטעלע צו יענער צייט האָט אויך פארנומען דר. אהרן הארט דייוויד, געבוירען אין מאָנטרעאל אין 1817, און וועל-כער איז אויך פיעל מאָל געוועזען פרעזידענט פון דער "שארית ישראל" שול.

א זון פון שמואל דייוויד און אן אייניקעל פון לאזארוס דייוויד איז ער ערצויגען געוואָרען צוערשט אין א מאָנטרעאלער שולע, און אין א שולע אין נאָרטהעמפטאן, מאסאטשוסעטס, איז ער שפעטער אָפגעפאָרען אינ'ם עדינבורגער אוניווערזיטעט צו פארפאלקאמען זיך אין דער מעדיצין, גראדואירענדיג פון דאָרטען אין 1835. ער איז דאן צוריקגעקומען קיין מאָנטרעאל, וואו ער האָט באקומען א גרויסן מעדיצינישע פראקטיק, און האָט אויך אָנגעהאלטען די פראָפעסאר שטעלע פון פראקטישער מעדיצין, אין דער מעדיצינישער אפטיילונג פון "בישאפ'ס קאלעדזש", וואו וועלכער ער איז אויך געוועזען דער "דיען".

צוזאמען מיט זיין מעדיצינישער קאפערדע איז ער אויך געוועזען טעטיג אין פיעלע וויסענשאפטליכע און מעדיצינישע געזעלשאפטען, אמעריקאנישע און קאנאדישע, און האָט אויך געדיענט אלס מיליטערישער דאָקטאר, זייענדיג אָנגעשלאָסען אין א מאָנטרעאלער רעגיר-מענט, און אלס דאָקטאר האָט ער זיך אויך אקטיוו באטייליגט אין דער ארמיי, ווען עס זענען אין 1866 פאָרגעקומען די פיניען-אָנ-פאלען, דיענענדיג דאן אלס דאָקטאר אין דער "האטשילענגע לייט אינפערמארי". ער איז געשטארבען אין 1882.

יעקב הענרי דזשאָזעף, וועלכער האָט אויפגעטון אזוי פיעל פאר קאנאדע דורך דער אויסבוואונג פון באן און טעלעגראפן-ליניעס, אין די גרינדונג פון עטליכע בענק-הייזער, האָט זיך עטליכע מאָל ענטזאגט

פונ'ם כבוד אָנצונעמען פאָליטישע עמטער, ווי אין דער לעגיסלאטור א. ד. ג., דערפאר אָבער האָבען אנדערע אידען זיך ניט ענטזאגט פון דעם כבוד.

מאָנטרעאל האָט אויך ארום יענער צייט געהאט א אירישען פארטרעטער אינ'ם "סיטי קאונסיל" אין דעם פערזאָן פון שמואל בענדזשאמין, א איריש-ענגלישע פאמיליע פון עטליכע ברידער, וועלכע האָבען פאר א לענגערער צייט געלעבט אין קאנאדע, אָבער וועלכע האָבען זיך צום סוף פונ'ם יארהונדערט צוריקגעקערט נאָך ענגלאנד.

ערווין מאָרדעס (געבוירען אין לאָנדאָן אין 1824, געשטארבען אין מאָנטרעאל אין 1899) וועלכער איז אלס אינגעל אריבערגעקומען קיין קאנאדע, און דאָ געוואָרען א רייכער פוטערווארג סוחר, האָט פארנומען עמטער ביי די "פרי מייסאָנס", זייענדיג אויך "דעפיוטי גרענדר מאסטער" פאר'ן מאָנטרעאלער דיסטריקט.

זיגמונד מאָהר (געבוירען אין 1827 אין ברעסלאו, דייטשלאנד, געשטארבען אין קוויבעק אין 1893), אן עלעקטרישער אינזשעניר, א גראדואירטער פונ'ם ברעסלאווער אוניווערזיטעט, איז געקומען קיין קאנאדע ארום דעם יאר 1871, און האָט זיך באזעצט אין קוויבעק. ער איז געוועזען פון די ערשטע איינצופירען אין לאנד היידרא-עלעקטריק, גרינדענדיג די "קוויבעק און לעווי עלעקטריק קאָ.", וועלכע האָט עלעקטריזירט קוויבעק און אומגעגענד, באנוצענדיג פאר דעם צוועק די וואסערען פון "מאנטמארענסי פאָלס", 12 מייל ווייט פון שטאדט, און פאר דעם דאָזיגען אויפטו איז ער שפעטער אפיציעל באדאנקט געוואָרען פון דער שטאדט-פארוואלטונג. ער איז אויך געוועזען דער גרינדער פון דער "סיטי און דיסטריקט טעלעגראף קאָ".

ווען די פראָווינץ בריטיש קאָלאָמביא האָט זיך אין 1871 אָנגעד-שלאָסען אין דער "דאָמיניאן אף קענעדע" און געשיקט אירע פאר-טרעטער צום פערדעראלען פארלאמענט, איז צווישען דער ערשטער גרופע פארטרעטער פון דער פאסיפישער פראָווינץ אויך געוועזען דער איד הענרי נייטען דזשוניאָר פון וויקטאריא, ב. ס.

הענרי נייטען איז געוועזען א געבוירענער פון לאָנדאָן, ענגלאנד און נאָך זיין ענדיגען דעם לאָנדאָנער אוניווערזיטעט איז ער געקומען

קײן קאנאדע, וואו ער האָט זיך באזעצט אין וויקטאריא, פארטרעד טענדיג די שטאדט אין דער לעניסלאטור פון בריטיש קאָלאָמביא אין די יאָרען 1870—1871, ווען ער איז אין די נאָוועמבער וואלען פון 1871 ערוועהלט געוואָרען אלס ליבעראלער פארטרעטער צום פערעראלען הויז.

דער קאמף אָנגעהויבען פון יחזקאל הארט'ן אין אָנהויב פון דעם יארהונדערט, און וועלכער האָט זיך געענדיגט זיענרייך מיט דער אידישער גלייכבארעכטיגונג האָט דארום די קאנאדער אידען גע- נעכען אין די זיבעציגער יאָרען זייער ערשטען אידישען פארטרעטער אין פארלאמענט.

עס האָבען אויך ארום יענער צייט אָנגעהויבען צו ענטשטעהן פיעלע ארגאניזאציעס ביי די קאנאדער אידען, אזוי איז אין 1848 — 1847 געטרינדעט געוואָרען אין מאָנטרעאל די "היברו פילאנטראפיק סאָסייטי", אָדער חברה עזרת אביוני ישראל, און אין 1863 די "יאנג מענס היברו בענעוואָלענט סאָסייטי", פון וועלכער עס איז שפעטער ארויסגעוואקסען דער דאָרטיגער "באראן הירש אינסטי- טוט", און ווען אין יאָר 1871 איז אין ענגלאנד ענטשטאנען די "אנגלא דזשואיש אסאסיאציע" א געזעלשאפט צו ארבייטען פאר אידישער עמאנסיפאציע און שטיצען אידען, זענען אויך געגרינדעט געוואָרען אפטיילונגען אין די ענגלישע קאָלאָניעס, קאנאדע אריינגע- רעכענט, ווען דער טאראנטער "ברענטש" איז געגרינדעט געוואָרען אין 1882, מיט מאַרק סעמיועל אלס פרעזידענט.

ברידערליכע ארגאניזאציעס און ליטערארישע פאראייניגען זענען אויך געשאפען געוואָרען אין עטליכע אנדערע אידישע צענטערען, און ביז די אכציגער יאָרען איז דאָס אידישע לעבען אין קאנאדע געפלאָ- סען גאנץ רוהיג און נאָרמאל, לויט די ראמען פון יענער צייט. מיט די אכציגער יאָרען אָבער האָט זיך אָנגעהויבען די נייע אידישע איינ- וואנדערונג אין לאנד, הויפטזעכליך פון רומעניען, רוסלאנד, פוילען און גאליציען, און דאָס אידישע לעבען אין קאנאדע האָט דאן אי- בערגעמישט א ניי בלאט אין איר ענטוויקלונג.

דאָס זיבעטע קאפיטעל

די אידישע איינוואַנדערונג פון מזרח-אייראָפּע

די פאָרגאַמען און רדיפות אויף אידען אין רוסלאַנד, — די אידישע אויסוואַנדערונג, — דער אנטיסעמיטיזם אין אייראָפּע, — דער וואַקס פון דער צאָל אידען אין קאנאדע, — די אידישע באשעפטיגונגען, — די געזעלשאפטליכע אויסברייטונג, — אנטיסעמיטיזם אין קאנאדע, ראביליאַרד; דער דרייפּוס פראָצעס, — דער קוויבעקער קאנגרעס פון דער קאטוילישער יוגענד, — דער "דיילי ווימנעס".

אין די אכציגער יאָרען פון דעם לעצטען יאָרהונדערט, האָט זיך דאָס גאַנצע בילד פונ'ם מזרח-אייראָפּיאישען אידענטום פול-שטענדיג געביטען. אין רוסלאַנד און אין אלע לענדערייען איבער וועלכע דער רוסישער אדלער האָט דאמאָלס געהערשט זענען פאָרגעקומען די שרעקליכסטע פאָרגאַמען אויף אידען, און חוץ די פיעלע בלוט-פארגיסונגען האָבען זיך אויף די אידישע קעפּ דאָרטען א שאָט געטאן א גאַנצע רייע פון די אונמעגליכסטע פארפאָלגונגען, וואָס די טייפּעלשע פאנטאזיעס פון די דאמאָלסדיגע צארישע באאמטע האָבען נאָר געקענט אויסטראכטען. פאָרגאַמען, בלבלוים, רעכטלאָז זיגקייט, דאָס אוועקרויבען די עלעמענטארסטע רעכטען, באגרע-נצונגען אויף יעדען געביעט — דאָס איז דאָרטען געוועזען דער גורל פון די מיליאנען אידען, פאר וועמען עס איז געבליבען נאָר איין אויסוועג, אויסצואוואַנדערען פון דעם לאַנד, וואו אידישע לעבענס-זענען געוואָרען הפקר, און וואו דער באָדען פון אונטער די פיס איז זיי ארויסגעריסען געוואָרען.

רוסלאַנד, די דאמאָלסטיגע רוסלאַנד פון די זעלבסטהערשענדע צארען און זייערע דינער, האָט גרויזאם פארפאָלגט די אלע עלע-מענטען וועלכע האָבען געקעמפט פאר א פרייהייטליכע רוסלאַנד. אין

די געפענגנישען, אין סיביר, אויף קאטאָרגע און צו דער תליה זענען די אלע פרייהייטס־קעמפער איבערגעגעבען געוואָרען, און די רעוואַלוציאַנערען און פרייהייטס־קעמפער האָבען אפגעשטערט מיט דעם, וואָס דעם ערשטען מערץ, 1881, איז דורך א רעוואָלוציאַנערער באַמבע אויפגעריסען געוואָרען דער צאר אלעקסאנדער דער צווייטער. אָבער דורך דעם דינאמיט, געוואָרען פון די רוסישע טעראריסטען, איז נאָך געטויט געוואָרען איין צאר, אויפ'ן טראַן איז דאן ארויף זיין יורש, אלעקסאנדער דער דריטער, און וויעדער זענען די פאר־פאָלגונגען אויף די רעוואָלוציאַנערען באנייט געוואָרען, און אלס א צוגאב איז די גאנצע אידישע "משערטא" איבערגעגעבען געוואָרען צום ווילקיר פון די פאָרגאָמען־משחיתים.

אונטער'ן אויסרייד אז די אידען זענען שולדיג אין דעם צאר'ס טויט, האָבען געהיימע און אָפּענע ארגאניזאציעס גענומען ארגאניזירען די פאָרגאָמען אויף אידען, און אָנהויבענדיג זיך אין יעליזאוועט טראד, קיעוו און וואדעס, האָבען זיך די אידען־שחיתות שנעל פארשפרייט איבער אלע טיילען פון רוסלאנד, פוילען ארויפגעכענט, און וואָס די פאָרגאָמען האָבען איבערגעלאָזט אינ'ם אידישען לעבען, האָט גענומען אויף זיך צו פארניכטען אלעקסאנדער דעם דריטענ'ס אינערען־מיניסטער, ניקאלאי פאוולאָוויטש איגנאטיעוו, וועלכער האָט געזעהן צו באַגרענצען אלץ מער די רעכטען פון די אידען דורך זיינע אזוי געוופענע "צייטווייליגע באַגרענצונגען". באַרויבט און באַגול'ט פון יעדער מעגליכקייט צום לעבען, אין שטענדיגער שרעק און ניט זיכערקייט. האָבען אידען אָנגעהויבען צו פארלאָזען רוסלאנד, פוילען, ליטע, און אלע אנדערע פלעצער פונ'ם תחום המושב. הויפטזעכליך האָט זיך די דאָזיגע אויסוואנדערונג געצויגען נאָך אמעריקע, נאָך די פאראייניגטע שטאטען, אָבער קליינע טיילען פון דעם דאָזיגען שמראס זענען אויך געגאנגען קיין קאנאדא, וועלכע זענען אלץ גרעסער געוואָרען מיט דעם וואָס קאנאדע האָט אָנגעהויבען בכלל פאָפולערער צו ווערען אויף דער וועלט, און ווערען אויס "טערא אַינקאָגנימא".

די פאָרגאָמען און די פארפאָלגונגען אויף אידען אין רוסלאנד זענען מיט די יאָרען 1881—1882 ניט אָפּגעשטעלט געוואָרען, אין

איז אריינגעטרעטען א צייטווייליגע פעריודע פון שטילשטאנד, איז עס נאך געוועזען ווי פאר א נייעם שטורם, א שטילשטאנד פאר א נייעם אויסברוך. נאך די פאָרגאָמען פון קיעוו און ווארשע, זענען אין די שפעטערדיגע יאָרען געקומען די פאָרגאָמען פון קישניעוו, האָמעל, ביאליסטאק, שעדלעץ, און אנדערע. אויך די אנדערע פאר פאָלגונגען זענען ניט אָפגעשטעלט געוואָרען, און אָנהויבענדיג פון די אכציגער יאָרען איז ביז דעם אויסברוך פונ'ם וועלט־קריגע פאָר געזעצט געוואָרען איין לאנגע קייט פון פארפאָלגונגען, וואָס האָט געטריבען די אידען צום וואנדער־שטאק. דורך דער אידישער איינ־וואנדערונג פון מזרח־איראפע איז געוואקסען און האָט זיך ענטוויקעלט דער אמעריקאניש־אידישער ישוב, און פון דער זעלבער איינוואנדערונג האָט אויך זיך ענטוויקעלט דער שכנה'שער קאנאדיש־אידישער ישוב.

צום סוף פונ'ם נייצענטען יארהונדערט האָט זיך אין איראפע שטארק אנטוויקעלט די אנטיסעמיטישע באוועגונג, און אידען־שנאה איז געוואָרען אן אפמע ערשיינונג אפילו דאָרטען, וואו מען פלעגט פריהער אידען טאלערירען, און די דאָזיגע פארפאָלגונגען האָבען איבעראל אונטערגעגראָבען די אידישע עקזיסטענץ. עס זענען אינ־טערגעגראָבען געוואָרען די עקאָנאָמישע פאָזיציעס פון די אידען אין גאליציע, און אין רומעניען האָבען די אידען־פארפאָלגונגען אָנגענוג מען אזא שטארקע פאָרמע, אז פאר די אידען פון ביידע פלעצער איז אויך נאך געבליבען צו אויסוואנדערען.

און פון יעדען אידישען עמיגרנטען שטראם איז א טייל אויך געגאנגען נאך קאנאדע, וואו די אידישע באפעלקערונג האָט צוליעב דער איינוואנדערונג געהאלטען אין איין וואקסען.

דער רעגירונגס־צענטוס פון 1891 ווייסט שוין צו פארצייעכענען 6,414 אידען, כמעט דריי מאָל אזוי פיעל אידען ווי מיט צען יאר פריהער. צען יאר שפעטער, אינ'ם צענטוס פון 1901 ווערט שוין די צאָל אָנגעגעבען אלס 16,401, און אין דער פאָלקס־צעהלונג פון דעם יאָר 1911 איז שוין די צאָל 75,681 אָדער 1,03 פראָצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג (74,564 האָבען אָנגעגעבען זייער אָנגע-

דער איד אין קאנאדע

העריגקייט צו דער אידישער רעליגיע), און מיר געפינען שוין א גאנצע נעץ פון באדייטענדע אידישע קהלות איבער'ן גאנצען לאנד.

לויט דערזעלבער פאָלקס צעהלונג האָבען די פּאָלנענדע צאָל

אידען געוואוינט אין די פארשיעדענע קאנאדער פּראָווינצען : —

אלבערטה 1,207; בריטיש קאָלאָמביא 1,384; מאניטאבא

10,636; ניו בראָנזוויק 998; נאָווא סקאשיא 1,170; אנטאריא

26,767; פרינס ערווארד איילענד 36; קוויבעק 30,268; קאסקא-

טשעוואן 2,060; יוסאן 38.

ווי גרויס עס איז געוועזען די אידישע איינוואנדערונג אין קא-

נאדע קען מען אויך האָבען א באגריף פון פאָלגענדען פאקט. אין

די ערשטע יאָרען ווען קאנאדע איז געוואָרען אן אימיגראציע-לאַנד

פונקט, פלעגען געוועהנליך די אייראפּיאישע איינוואנדערער נישט

קלאסיפּיצירט ווערען לויט די נאציאנאליטעטען אין די פארשיעדענע

רעגירונגס-באריכטען, פון דעם יאָר 1900 אָבער ווערט שוין די

קלאסיפּיקאציע יא געמאכט, אזוי אז פון די באטרעפענדע רעגירונגס

באריכטען וועגען איינוואנדערונג קען מען זעהן, אז פון דעם ערשטען

יולי 1900 ביז מערץ 1915,31, ווען די איינוואנדערונג בכלל האָט

זיך אין גאנצען אָפגעשטעלט צוליב דער וועלט מלחמה, האָבען קיין

קאנאדע איינגעוואנדערט 75,743 אידען :

עס האָבען איינגעוואנדערט אין די יאָרען : —

1900—1901	—	—	—	—	—	2,765	אידען.
1901—1902	—	—	—	—	—	1,015	
1902—1903	—	—	—	—	—	2,066	
1903—1904	—	—	—	—	—	3,727	
1904—1905	—	—	—	—	—	7,715	
1905—1906	—	—	—	—	—	7,127	
1907 (ניין חדשים)	—	—	—	—	—	6,584	
1907—1908	—	—	—	—	—	7,712	
1908—1909	—	—	—	—	—	1,636	
1909—1910	—	—	—	—	—	3,182	
1910—1911	—	—	—	—	—	5,146	

דער איד אין קאנאדע

5,322	—	—	—	—	—	1911—1912
7,387	—	—	—	—	—	1912—1913
11,252	—	—	—	—	—	1913—1914
3,107	—	—	—	—	—	1914—1915
75,743	סך הכל					

די אידישע איינוואנדערונג פאלט און שטייגט לויט די פאר-
שיעדענע יארען אלס רעזולטאט פון די פאסירונגען און רדיפות אויף
אידען, הויפטזעכליך אין מזרח-אייראפע, און די נייע אידישע
איינוואנדערונג וועלכע איז הויפטזעכליך באשטאנען פון רוסיש-
פּוילישע און גאליציש-רומענישע אידען האָט ניט נאָר פארגרעסערט
דעם אידישען ישוב אין קאנאדע אין צאָלען, נאָר אויך אין איכות, אין
די נייע לעבענס-פאַרמען, אריינברענגענדיג א פולשטענדיגע ענדערונג
אינ'ם גאנצען אידישען לעבען.

די ערשטע איינוואנדערונג פון די ספרדים האָט געבראכט מיט
זיך א רייכען קלאס אידען, די צווייטע איינוואנדערונג פון די
דייטשע און ענגלישע אידען איז באשטאנען מערסטענס פון א מיר-
טעלען און קלענערען האנדעלס-קלאס, די דריטע איינוואנדערונג פון
די מזרח-אייראפּיאישע אידען אָבער, געיאָגט און געטריבען פון דער
אַרעמקייט און די פארפאָלגונגען, האָט געבראכט מיט זיך דעם איי-
דישען ארבייטער, דעם אידישען קליינהענדלער און דעם אידישען
פּעדלער.

פאר די נייע אידישע איינוואנדערער, וועלכע האָבען זיך מערס-
טענס באזעצט אין די גרעסערע קאנאדער שטעט, איז גאנץ שארף
געשטאנען די פראגע פון איינאַרדנען זיך, פון פארנעמען א פאזיציע
אין לעבען, דורך וועלכע זיי זאָלען זיך קענען איינארדנען אין דער
נייער היים. טיילען זענען אוועק צום קליין-האנדעל, אלס פּעדלער
אָדער קליינע קרעמער, טיילען זענען אוועק ארבייטען אין די פאר-
שיעדענע פאבריקען און אינדוסטריעס, און מיט זייער הילף זענען
געשאפען געוואָרען נייע אינדוסטריעס אָדער ענטוויקעלטער די
שוין עקזיסטירענדע אינדוסטריעלע צווייגען, ווי די פראָדוצירונג פון
פרויען און מענער קליידער, אָדער די אנדערע אפטיילונגען פון דער
נאָדעל-אינדוסטריע.

דער איד אין קאנאדע

פיעלע פון די רומענישע אידישע אימיגראנטען זענען למשל אוועק ארבייטען אין די מינען ארום סידני, גלעיס בעי, און אנדערע פלעצער פון קייפ ברעטאן. און אין 1902 האָבע די רעזיגע אידישע מינען ארבייטער פיעל מיטגעהאָלפּען צו דער ארגאניזירונג פון א ציוניסטישער ארגאניזאציע אין גלעיס בעי.

פיעלע פון די נייגעקומענע האָבען זיך מיט'ן לויף פון יאָרען שטארק באפעסטיגט עקאָנאָמיש, און אָנגעהויבען צו ווערען לייטענדיגע גייסטער אין די פארשיעדענסטע עקאָנאָמישע פאכען און ארבייטס־צווייגען פון לאַנד, אזוי אז די זין און אייניקלאך פון אמאָליגע איד־מיגראנטען געפינען זיך היינט צווישען די רייכע פון לאַנד, טראַדערס וואָס די גרויסע אידישע מאסע איז געבליבען אן ארבייטענדע אָדער געהערט טיילווייז צום מיטעל־און קליינע־נדרער קלאס.

קאנאדע, וועלכע ווערט פאררעכענט פאר'ן ווייז־שפייכלער פון דער וועלט, איז נאך היינט צו טאג הויפטזעכליך אן אנריקולטור לאַנד, וואו פארמערן און די לאנדווירטשאפט שפיעלט די הויפט־ראָלע, אָבער די אידישע איינוואַנדערונג איז הויפטזעכליך געוועזען א שטאָדטישע, די אידישע מאסען האָבען אויסגעקליבען די גרעסערע אָדער קלענערע שטעט, וועלכע זענען אויך די אינדוסטריעלע צענטערען פון לאַנד. איינצעלנע אידען זענען צואוואָרפן דאָ אין דאָרטען איבער'ן גאנצען קאנאדער שטח, דער רוב אָבער האָט זיך באזעצט אין די גרעסערע שטעט. ווי דער צענזוס פון 1911 גיט אָן, האָבען אידען געוואוינט אין די קאנאדער שטעט, ווי פאָלגט :

מאָנטרעאַל 27,622; טאראַנטא 18,143; וויניפּעג 8,934; וואַנ־קאָוער 967; אטאווא 1,745; האמילטאן 1,691; קוויבעק 396; האליפאס 236; לאַנדאָן 569; קאלגאַרי 613; סט. רושאָה 641; וויקטאריא 139; רידזשיינע 129; סידני 162; עדמאנטאן 182; ברענטפארד 151, און קינגסטאן 234 — אלץ גרעסערע אינדוסטריעלע שטעט און האַנדעלס־צענטרען.

די פארמערונג פון אידען אין קאנאדע האָט אויך געבראכט צו דעם אז דאָס אידישע לעבען זאָל זיך בכלל אָנהויבען אויסצוברייטערען, אי געזעלשאַפטליך און אי קולטורעל. אויב אין דער ערשטער צייט

האָט זיך דאָס גאנצע ארגאניזירטע אידישע לעבען אויסגעדרוקט נאָר אין דער "קאָנגרעגיישאַן" און אין דער ארגאניזאציע ארום דער שול, איז מיט דער פארגרעסערונג פון דער צאָל אידען אין לאנד אויך ארויסגערופען געוואָרען דאָס אידישע ארגאניזאציאנס-לעבען אויף די פארשיעדענע געביטען.

עס האָבען זיך ארגאניזירט א גאנצע רייע פון געזעלשאפטען, וואָס האָבען געדארפט צופריערען שטעלען די נויטען פון דער פאר גרעסערטער און אלץ וואקסענדער אידישער באפעלקערונג. עס זענען געשאפען געוואָרען אימיגראציאנס-געזעלשאפטען צו העלפֿען דעם נייעגעקומענעם ביים איינארדנען זיך אין דער נייער היים, עס זענען געגרינדעט געוואָרען פארשיעדענע "לאָדזשען" און "סאָסייטיס", איינצעלנע און אפטיילונגען פון מאנכע אמעריקאנישע ארבעטס ווי דער "אָרדען פון די זין פון בנימין", "בני ברית" און אנדערע. אין מאַנטרעאל איז פון די רייכערע אידען נאָך אין יאר 1890 געשאפען געוואָרען דער מאנטעפיאר קלוב, נאָך וועמענס מוסטער און ביישפּיל, עס זענען שפעטער געשאפען געוואָרען ענליכע קלובען אין די אנדערע אידישע קהלות.

אפילו אין אזא קליינעם אידישען ישוב ווי אין סט. דזשאָהן איז אין די ערשטע יאָרען פונ'ם צוואנציגסטען יאָרהונדערט געשאפען געוואָרען אן אימיגראנטען געזעלשאפט. דער ארדען פון די "סאנס אָף בענדזשאמין" האָט געהאט פיעלע אפטיילונגען און אפילו געהאט א געלד דעפאָזיט ביי דער קוויבעקער רעניערונג, אלס גאראנטיע, צו קענען טון די פארויכערונגס-געשעפטען פון אירע מיטגליעדער.

עס האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צו ארגאניזירען די אידישע פרויען אין ארגאניזאציעס און קלובען, און אינ'ם חודש אפריל 1902, האָט שוין די מאַנטרעאלער "ליידים היברו בענעוואָלענט" גע-פייערט איר 25 יאָריגע עקזיסטענץ.

מיט די ניי געקומענע אידען איז אויך אויסגעברייטערט געוואָרען דאָס אידיש-רעליגיעזע לעבען, עס זענען צוגעקומען נייע שולען, און עס האָבען זיך אויך פארמערט די אידישע כלי קודש. צו די ספרדישע און אשכנזישע שולען איז אין מאַנטרעאל צוגעקומען די בני יעקב שול

דער איד אין קאנאדע

(אין 1886), די חברה קדישא שול (אין 1892), די "חברה תהלים" און אנדערע שולען אין טאראנטא, און אידישע שולען, אָדער מנינים זענען געשאפען געוואָרען אפילו אין וועלכע ווייטע פלעצער ווי דאוסאן סיטי, אין דעם יוקאן געגענד, וואו צום סוף פון דעם ניין צענטען יארהונדערט האָבען זיך געהאט צונויפגעקליבען א צאָל אידען צווישען די גאָלדזוכער, צווישען די וועלכע האָבען זיך אוועק געלאָזען זוכען די דאָרטיגע גאָלדאוצרות. אין יעדען אידישען קבוץ, וואו עס פלעגען זיך נאָר צוזאמענקלייבען א צאָל אידישע משפחות, האָט זיך די ערשטע פאָרמע פון אידישען ארגאניזירטען לעבען אויס געדריקט אין איינאָרדנען א מנין, און שפעטער איז פון דעם אויס געוואקסען אן ארגאניזירטע קהלה מיט אן אייגענער שול, און אזא ישוב פלעגט זיך שפעטער אויך ארגאניזירען אויף אנדערע געביעטען.

אין יענע יאָרען האָט אין קאנאדע (אין מאָנטרעאל) שוין אויך אָנגעהויבען צו ערשיינען א צוויי-וועכענטליכע אידיש-ענגלישע צייטונג "רהי קענעדיען דזשואיש טיימס", און אין יענער אויסגאבע געפינען מיר א גאנצע רייע פון בריעף, אין וועלכע עס שפיגעלט זיך אַפ טיילווייז דאָס לעבען פון די דאָזיגע נייע אידישע ישובים.

וועגען דאוסאן סיטי למשל, וואָס מיר האָבען שוין פריער דער מאָנט שרייבט א קאָרעספאָנדענט אין יענער צייטונג (אינ'ס יאר 1899) א קורצען בריעף, וואָס גיט אונז איבער א גאנץ גענויעם באגריף וועגען זייער פילען און שטימונגען אין א שטאדט געהענטער צום נאָרט-פאל ווי צו א אידישען ישוב. ער שרייבט : —

"ווי אין יעדער שטאדט און שטעטעל איבער דער גאנצער וועלט, האָבען זיך דאָ אויך די זין פון ישראל צוזאמענגעקליבען מתפלל צו זיין. מיט דער אויסנאם פון א גאנץ קליינער צאָל, זענען די אידען, וועלכע וואוינען ביי די ברעגעס פונ'ם יוקאן, פון פוילען און רוסלאַנד, כמעט אלע אונזערע אידען אזוי גוט ווי די קריסטען וואוינען דאָ אין פאלאטקעס, און מיר האָבען נאָך גיט קיין שול. אָבער פאר די וועלכע האָבען געוואָלט דאווענען ראש השנה האָב איך אָפגעגעבען מיין גרויסע נייע קראָם, און עס איז מיט דאָס אָנגענומען געוואָרען. פערציג פון אונזערע ברידער האָבען זיך צו-

דער איד אין קאנאדע

נויפגעקליבען, צוויי פון די מער געבילדעטערע האָבען געדיענט אלס חזנים, און דאָס דאווענען איז פארשטעהט זיך געוועזען לויט'ן שטרענגען ארטאדאקסישען שטייגער. מיר האָבען געהאט גענוג מחוורים און טליתים, און מיר האָבען אויך געדאווענט שבת תשובה, און וועלען אויך מתפלל זיין יום כפור. מיר זענען שטאלץ מיט דעם וואָס אונזער תפלה פון ראוסאן סיטי וועט זיך אנשליסען מיט אלע אנדערע אידישע תפלות, און מיר פילען זיך גליקליך מיט דער איי-ניגקייט פון אונזער פאָלק, וואָס קיין זאך קען ניט צושטערען." .

אז א שטענדיגע שול פלעגט אין אזא קליינעם אידישען ישוב אויסגעבויט ווערען, איז עס ניט נאָר געוועזען דער יום טוב פון די דאָרטיגע אידען, נאָר אין זייער שמחה פלעגען זיך אויך באטייליגען פיעלע פון זייערע ניט-אידישע שכנים, ווי דער מעיאר פון שטאדט און פארטרעטער פון די פארשיעדענע רעליגיעזע קערפערשאפטען און קירכען אין שטאדט. אזוי ווערט אין דער "קענעדיען דזשואיש טיימס" באשריבען דער יום טוב אין סט. דזשאָהן נ. ב. ווען דעם 11-טען יאנואר, 1899, איז דאָרטען ערעפענט געוואָרען די אידישע שול, א צערעמאָניע אין וועלכער עס האָבען זיך באטייליגט פיעלע אידישע געסט פון דער פרעמד, און אויך פיעלע קריסטליכע גייסט-ליכע און נעאמעטע, ווי דער מעיאר א. ד. ג.

נאָכ'ן טויט פון רעוו. אברהם דע סאלא, איז ווי שוין דערמאָנט אינ'ם פריהערדיגען קאפיטעל, די רבנות-שטעלע פון דער מאָנטרעאל-לער "שארית ישראל קאָנגרעגיישאן", זיכערגעגאנגען צו זיין עלצטען זון אהרן דוד מעלאַלא דע סאלא (געבוירען אין מאָנטרעאל אין 1853, געשטארבען אין 1918), וועלכער איז ווי זיין פאָטער געוועזען א געגנער פון דער רעפאָרם-באוועגונג, און זיך אקטיוו באטייליגט אין דער "יוניאן אָף ארטאדאקס דזשואיש קאָנגרעגיישאנס" פון די פאראייניגטע שטאטען און קאנאדע. עס זענען אויך מיט'ן נייעם אימיגראנטען-שטראם אָנגעקומען פיעלע אידישע כלי קודש, און איינער פון די מאָנטרעאלער אימיגראנטען-רבנים, רבי מ. אשינסקי איז אפילו באשטימט געוואָרען פון דער קוויבעקער רעגירונג אלס "טשעפליין" פאר די אידישע ארעסטאנטען (אין 1899).

דער איר אין קאנאדע

איינצעלנע אידען האָבען אויך פארנומען וויכטיגע פאָליטישע און שטאטישע עמטער און ניט וועניג האָבען דערגרייכט צו גרויס כבוד. דער שנעלער וואוקס אָבער פון די אידען אין לאנד האָט ניט געקענט פארבייגעהן ניט אָנצושטויסען זיך אין די באציהונגען צו זיי פון די נייט־אידישע שכנים, און מיט דער אידישער מאסען־איינ־וואנדערונג אין לאנד איז אויך ענטשטאנען דער אַנטיסעמיטישער אויסברוך אין לאנד. כל זמן די אידען זענען געוועזען קליין אין צאָל האָט זיי די אלגעמיינע געזעלשאפט ווי ניט באמערקט, מיט'ן וואוקס פון די אידישע משפחות אין לאנד, האָט זיך די מיינונג פון דער קאנאדער געזעלשאפט טיילווייז אָנגעהויבען אויסצוקריסטאליזירען. אין עס איז קלאָר געוואָרען, אז אין קאנאדע זענען פאראן חוץ די ליבעראלע אידען־פריינטליכע עלעמענטען אויך פארביסענע אידען־פיינט.

אָנגעהויבען האָט זיך דער געשריי מיט דער אידישער איינוואנדרערונג פון רומעניען, און דער אַנטיסעמיטישער אַדוויסטריט איז זיך דאן אלץ מער צוואוואקסען.

צו דערזעלבער צייט, ווען עס האָבען אָנגעהויבען אריינצוקומען אין לאנד אידישע אימיגראנטען פון רומעניען אין עטוואס א פאר גרעסערטער צאָל (צו עטליכע הונדערט א וואָך) האָט מען אין מאנכע אויסלענדישע קרייזען אָנגעהויבען צו רעדען וועגען דעם, אז אזוי ווי אין קאנאדע קאָלאָניזירען זיך יעצט די דוכאבאָרען, מענאניטען, נאָר ליציאנער־רוטענער און אנדערע, וואָלט אויך געוועזען א פלאן צו פרובירען א גרעסערע קאָלאָניזאציע אין לאנד פון רומענישע אידען, פאר וועמען חומעניען זייער געבורטס־לאנד איז געוואָרען ערנער פון א שטייע־מוטער. וועגען דעם פלאן איז גערעדט געוואָרען אין די ברייטסטע אידישע קרייזען, און אוועלכע אהנאנען ווי דער לאַנד־דאָנער "דזשוואיש קראָניקל" און ענליכע צייטונגען האָבען דערפראגע געווידמעט מערערע ארטיקלען. צו יענער צייט האט שוין די יק"א אויך געהאט געמאכט פארוועסן צו גרינדען עטליכע אידי־שע קאָלאָניעס אין די נאָרמיוועסט טעריטאריעס, און מען האָט דאָרום געהאפט, אז די יק"א וועט אויסברייטען איר טעטיגקייט. אָבער דאָס וועגען וועלכען מען האָט אויף דער אידישער גאס נאָר

גערעדט, איז פאר די רעאקציענערע כחות שוין געוואָרען א פאקט. און מען האָט אויפגעהויבען א געשריי, אז קאנאדע איז אין געפאר פארפלייצט צו ווערען פון די רומענישע אידען.

די ערשטע אָנצוהויבען אַנטיסעמיטישע העצעס געגען אידען זע-נען געוועזען די פראנצויזישע צייטונגען וועלכע זענען הויפטזעכליך געשטאנען אונטער דעם קלעריקאלען איינפלוס, אָבער שפעטער איז די אידען-שנאה אויך אריינגעטרעטען אין מאנכע ענגלישע קרייזען.

אין מאָנטרעאל איז אין די לעצטע יארען פונ'ם ניינצענטען יאָרהונדערט און דעם אנהויב פונ'ם צוואנציגסטען יאָרהונדערט טעטיג געוועזען פ. ראבילארד, א פראנצויז וועלכער האָט ארגאניזירט די "יוניאן פראנקאקאנאדיען" מיט איבער צוואנציג טויזענד מיטגלידער, און ער האָט ארויסגעגעבען צוויי צייטונגען דעם "פיי-אָניער" און די "אילוסטרירטע וועלט". א פעהיגער זשורנאליסט, און אויסנוצענדיג דעם גאנצען אַנטיסעמיטישען מאטעריאל פון איירא-פע, באזונדערס פון פראנקרייך, וואו עס איז דאמאָלס געוועזען טעטיג דער אַנטיסעמיט הרומאן, האָט ער אינ'ם גאָמען פון דער קירכע אָנגעפירט א פאנאטישען קאמף געגען די אידען, ניט אָפּשטעלענדיג זיך פאר די ערגסטע בלבול'ס. זיינע העצערישע אר-טיקלען, וועלכע האָבען גערופען צו א ביטערען קאמף געגען די אידען זענען געוועזען אזעלכע, אז זיי האָבען געמוזט ארויסרופען געגען זיך די ארענטליכע געזעלשאפטליכע מיינונג, און ער איז גערופען געוואָרען צו פאראנטווארטליכקייט פאר'ן געריכט. און דאָ האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דער אַנטיסעמיט ראבילארד איז אויך גע-וועזען א שווינדלער, און אז אלס פרעזידענט און פארוואלטער פון דער "יוניאן פראנקאקאנאדיען" האָט ער באשווינדעלט די אקציע-נערען פון דער געזעלשאפט, ווי צוואַגענדיג זיי פאלשע פארזיכערונג געשטעלט ווערענדיג אונטער "בייל" ביז'ן משפט, איז ער שפעטער אנטלאָפּען פון לאַנד, וויסענדיג די שטראף וועלכע ערווארט איב, איבערלאָזענדיג בריעף, אז ער מוז פארלאָזען קאנאדע, ווייל פאר זיין געזונט איז נויטיג אן אנדער קלימאט.

דער "פייאָניער" איז געוועזען א פראנצויזישע זונטאג צייטונג אין מאָנטרעאל, און אונטער'ן איבערשריפט "דאָס אידענטום אונזער

שונא", אונטערגעשריבען אויף יעדען ארטיקל מיט זיין נאָמען, האָט ער עס פארעפענטליכט זיינע הויפט־אטאקעס געגען אידען, וואָס זענען בלויז געוועזען א ווידערהאַלונג פון די טענות פונ'ם פראנצויזישען אנטיסעמיט ערמאנד דרומאָן, און די אטאקעס זיינע האָט ער נאָך מער פארשטארקט, ווען מען האָט אָנגעהויבען אויפצו־ צייגען אויפ'ן שווינדעל מיט זיין "יוניאן פראנקא קאנאדיען"

די באטרעפערנדע קאמפאניע האָט געהאט אן אפטיילונג פאר לעבענס־פארזיכערונג, וועלכע ער האָט אויף פארוואלטעט. יעדער וואָס האָט איינגעצאָלט די סומע פון \$93.00 איז באדעכטיגט גע־ וועזען נאָך צוואנציג יאָר צו א לעבענס פּענסיע פון צוויי הונדערט דאָלאַר יערליך. ראבילאָרד האָט פארשטאנען ווי אזוי אויסצונוצען פאר זיין שווינדעל די קירכע, און די גלחים וואָס פלעגען אמיטירען פאר דעם פלעגען באקומען פאר דעם באצאָלט. טויזענדער פראנצויז־ זישע פאמיליעס האָבען זיך אָנגעשלאָסען אין דעם פארזיכערונגס־ פלאַן, און ראבילאָרד'ס שווינדלען זענען אזוי לאנג אָנגעגאנגען ביז וואנען עטליכע עקאָנאָמיסטען האָבען אין די פראנצויזישע צייט טונגען ווי "לא פרעס" און "דעבאטס" אנגעוועזען אויף דער האַלשקייט און אוממעגליכקייט פון אזא פענסיע. צוערשט האָט ראב־ יל־אָרד געענטפערט זיינע קריטיקער, אז זיי זענען פארקויפט צו די אידען, און געוואָלט אפּקומען מיט דעם, אָבער זענען איינמאָל זיינע שווינדלען אויפגעדעקט געוואָרען, האָט דער אמת שוין מער ניט געקענט אונטערדריקט ווערען, און דער גאנצער שווינדעל איז אויפגעדעקט געוואָרען.

ראבילאָרד, וועלכער איז פאררעכענט געוועזען פאר א מין פינאנציעלען נאפאָלאָן, האָט פארשטאנען אויסצונוצען די קירכע פאר זיין צוועק, וויסענדיג גאנץ גוט דעם איינפלוס וואָס די קירכע האָט אינ'ם לעבען פון דעם פראנצויזישען־קאנאדער, און ער האָט זיך אין זיין אויסרעכענונג ניט אָפּגענארט. ניט נאָר זענען צו זיין פארזיכערונגס־פלאַן צוגעשטאנען פיעלע ערוואקסענע, נאָר די על־טערען פלעגען אפילו פארזיכערען זייערע קליינע קינדער, אזוי איינגעגלויבט איז מען געוועזען אין אים, און ווען דזשול העל־בראנער, רעדאקטאר פון דער "פרעס", האָט אין זיין צייטונג

אויפגעוויזען אויפ'ן שווינדעל, האָט זיך ראבילאָרד געפרובירט פאר-
טיידיגען מיט דעם, אז זיינע געגנער זענען אונטערגעקויפט פון די
אידען, אז העלבראנער אליין איז א איד, אָבער דער פארפירטער
פראָצעס און זיין אנטלויפען האָט ענדליך אויפגעדעקט דעם גאנצען
שווינדעל פון דער געשיכטע.

אָבער אויב אין אָנהויב זענען די אידען-אטאקעס נאָר געוועזען
צו געפינען אין די פראנצויזיש-קאטוילישע צייטונגען, האָט מען
זיי שפעטער אויך אָנגעהויבען צו באמערקען אין די ענגליש-קאטויר-
לישע אָרגאנען און אנדערע אויסגאבען. דער פראנצויזיש-קאנאדער
אנטיסעמיטום האָט געפונען זיין אורשפּרונג אין פראנקרייך, פון
וואנען ער האָט די גאנצע צייט געצויגען זיין יניקה, און ווען אין
יאָר 1894 האָט זיך האָרטען אָנגעהויבען דער בארימטער דרייפוס-
פראָצעס, ווען דער אידישער אפיצער, קאפיטאן דרייפוס איז בא-
שולדיגט געוואָרען אין מיליטערישען פארראט גענען פראנקרייך,
האָט דאָס געדיענט ווי ברען-שטאף נאָך מער צו צופלאקערען אין
קאנאדע די אידען-שנאה.

אזוי האָט די מאָנטרעאַלער ענגליש-קאטוילישע צייטונג "דהי
טרו וויטנעס" געשריבען, ווען דרייפוס איז געפונען געוואָרען שולדיג:

"עס איז מעגליך, דאָס הייסט עס קען זיין מעגליך, ווי אונז
ווערע פראנצויזישע פריינט זאָגען, אז קאפיטאן דרייפוס איז פאר-
אורטיילט געוואָרען אומשולדיג. אָבער מען דארף געדענקען, אז
די העכסטע פראנצויזישע ארמיי-בעאמטע, און אלע מיטגליעדער פון
קריעגס-געריכט פאר וועמען ער איז געמשפט געוואָרען, האָבען ארויס-
געזאָגט זייער גלויבען, אז ער איז באגאנגען דעם פארברעכען פאר-
קויפענדיג וויכטיגע מיליטערישע סודות. צום דייטשען קריעגס-
מיניסטעריום."

אפילו אין דער פראַטעסטאנטישער טאראנטא, וואו עס איז
ערשינען "דהי טאראנטא סאָן", האָט פראָפעסאר גאלדווין סמיט.
וועלכער האָט מיטגעארבייט אין יענער צייטונג אונטער'ן פסעוודא-
נים "בייסטענדער" געשריבען וועגען דעם דרייפוס פראָצעס אין אז
ענליכען זין. ער פלעגט אָפט רעדען וועגען אידען, "אז זיי זוכען

זיך אהומצודרעהען ארום אלע אנדערע פעלקער צונעמענדיג זייער רייכטום הורך פינאנציעלער פעהיגקייט, פאראייניגענדיג זיך צוויי שטען זיך נופא פאר'ן דאָזיגען צוועק."

פּראָפּעסאָר גאָלדווין סמיט האָט ניט באהאלטען זיין שנאה צו אידען, און אין איינער פון זיינע עסייען האָט ער גאנץ קלאָר ערקלערט, אז א איד קען קיינמאל ניט זיין קיין פאטריאט אין וועלכען לאנד ער וואָל ניט וואוינען, און ווען אין 1905 האָבען זיך אָנגעהויבן בען די גרויסע פּאָגראַמען אויף אידען אין רוסלאנד, איז ער געוועזען רוסלאַנדס פארטיידיגער, בארעכטיגענדיג די פּאָגראַמען.

אין זיין בוך "עסייען איבער טאג־פראגען" ("עססיים און קוועסטשאנס אף דהי דעי" — מעקמילען און קא., 1893) ווידמעט ער א לענגערען ארטיקל דער אידען־פראגע (זייטען 260—221) וואו ער באטראכט אלזייטיג די דאָזיגע פראגע. זיין מיינונג איז, אז די אידישע רעליגיע איז א גלויבען פון סאָציאלער אפגעזונדערטקייט, באַ ציענדיג זיך צו די קריסטליכע שכנים ווי צו אומריינע און ווי צו גיר דעריגערע וועזענס, די אידען זייענדיג דאָס אויסדערוועהלטע פאָלק.

צו זיין א גענער פונ'ם אידענטום אלס סיסטעם, דענקט פראָפּעסאָר גאָלדווין סמיט, מיינט נאָך ניט צו זיין א שונא פון אידען, אָבער ער איז געגען דער אידישער אָפגעזונדערטקייט און זייער משיח גלויבען, ווייל מען קען ניט געהערען צו צוויי נאציאנאליטעטען מיט איינמאל. אזא צושטאנד, איז לויט זיין מיינונג אונדערטרעגליך, און די אידען דארפן אָדער זיך צוריקקערען קיין ירושלים, אָדער עס אין גאנצען פארגעסען, און צוזאמענמישען זיך מיט דער מענשהייט, אָפגעבענדיג דאָס גאנצע הארץ פאר'ן לאנד פון געבורט.

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען די באוועגונג פאר דרייפוס'עס באפרייאונג, האָט דער "סעמאליק רעקאָרד" (געהרוקט אין לאַנדאָן אטט.) געשריבען, אז דרייפוס האָט גוטע אויסזיכטען באפרייט צו ווערען, ווייל "אכט און דרייסיג מיליאן פראנצויזען ווערען קאנטראַלירט פון הונדערט אידען."

און די אניטאציע געגען אידען איז ניט געוועזען קיין אומזיסטע. ניט נאָר האָט מען געשמורעמט געגען די נייע אָנגעקומענע אידישע

אימיגראנטען, נאָר מען האָט אויך אָנגעהויבען זוכען חסרונות געגען אידען סתם. אויב אינ'ם יאָר 1896 האָט נאָר פאסירט איין פאפ, ווען דער מאָנטרעאלער פראנצויזישער "טשעמבער אָף קאָמערס" האָט אָנגענומען א געוויסען באשלוס געגען א מיטגליעד, נאָר צוליעב דעם וואָס ער איז געוועזען א איד, איז צוועלף יאר שפעטער, אין 1908 פאָרגעקומען אין קוויבעק דער קאָנגרעס פון דער קאטוילי-שער יוגענד, וועלכער האָט באשלאָסען צו גרינדען אן אנטיסעמיטישע ליגע צו באשאפען א באגרענצונגס-צוים דורך אלע געזעצליכע מיטל לען, צו פארהייטען דאָס אריינדרינגען פון די אידען אין לאַנד.

צו יענער צייט האָט אין קוויבעק אָנגעהויבען צו ערשיינען א נייער קלעריקאלער ארגאן "אָקסיאָן סאָציאל", און אין איינעם פון די ערשטע נומערען האָט זיך גלייך באוויזען אן אטאקע אויף די מאָנטרעאלער אידען, אין דער פאָרמע פון א קאָרעספאָנדענץ, וואו דער שרייבער דערצעהלט וועגען דער אידישער געפאר אין מאָנטרעאל, וואו עס ווערען פארבאפט פון די אידען אלע קאָמערציעלע און רע-וידענדיגענעסער, אז מאָנטרעאל ווערט פאראירישט, און אז פאלי-טיש קאָנטראלירען זיי שוין דעם געגענד, באקאנט אלס "סט. לאורענס דיוויזשאן". דער שרייבער דערצעהלט דאן ווייטער, אז קיינער האָט נישט געהאט קיין מוט אויפצוהויבען, זיין שטימע געגען דער דאָזיגער אידישער אינוואזיע, און אז דער איינציגער וואָס האָט עס לעצטענס יא געטאן איז דער רעו. קורעי באלאנזשער, וועלכער האָט אין זיין קירכע "סט. לואי דע פראנס" געוואָרענט זיינע צוהערער וועגען דעם וואָס עס קומט פאָר.

"לא וועריטעי" איז געוועזען דער נאָמען פון א צווייטען קלע-ריקאלען ארגאן אין קוויבעק, מיט א גרויסען איינפלוס אין דער רוימיש-קאטוילישער קירכע, און די דאָזיגע צייטונג האָט נישט נאָר שטענדיג אָפגעלאכט פון אידען, נאָר זי איז אויך שטארק צופריע-דען געוועזען פון דעם קאָנגרעס פון דער קאטוילישער יוגענד מיט'ן באשלוס צו פארבאָטען דאָס אריינקומען פון די אידען אין לאַנד, און האָט אין יאָר 1909 גערופען צו דער גרינדונג פון אן אנטיסעמי-טישער ליגע, וועלכע זאָל נישט דערלאָזען, אז די פראָווינץ קוויבעק זאָל יודאאיזירט ווערען.

די צייטונג האָט געשריבען : —

"עס איז שוין די העכסטע צייט, אז א באוועגונג זאל ארגאניזירט ווערען נישט צו דערלאזען די ווייטערדיגע אינוואזיע פון די אידען אין קאנאדע, אין יעדען פאל, אין דער פראווינץ קוויבעק. לאַנדאָן ווייזט אויס האָט זיך געגעבען א שבועה צו דערטרינסען אונזער באפעלקערונג מיט דער אָנקומענדער אידישער כוואליע. מאָנטרעאל איז שוין פאראידישט געוואָרען, און נאָך מאָנטרעאל וועלען קוויבעק און אנדערע שטעט אויך פארטרונסען ווערען. די מערסטע פון אונזערע דערפער האָבען שוין זייער אידישע קראָם. די אידען זענען גוט ארגאניזירט, די וועלכע זענען שוין אין קאנאדע פארמירען א צוזאמענבונד מיט זייערע ברודער אין די פאראייניגטע שטאטעס, וועלכע זענען דאָרטען א שטארקע מאכט. עס זענען שוין היינט צו טאג פאראן אין קאנאדע א צאָל "קאָנגרעגיישאַנס, סאָ-סייטיס" און קלובען, אלע פון וועלכע זענען קאמפסלוסטיג. מאָנטרעאל האָט צווישען אנדערע געזעלשאפטען און קלובען די "קאָנגרעגיישאַן בית דוד", די "היברו סיק בענעפיט אסאסיאיישאַן", די "קינג עדוואַרד בענעפיט אסאסיאיישאַן", דעם באראן דע הירש איינ-סטיטוט און "היברו בענעוואָלענט סאָסייטי". קוויבעק האָט איר "בית ישראל" שול, און טאראנטא די "בנות ציון קדימה", און אויב מיר וועלען נאָר שטודירען די אידישע ארגאניזאציעס, וועלען מיר זעהען אז מיר האָבען פון זיי פיעל צו לערנען.

אז מיר דערען פונ'ם אידען מוזען מיר אויך דערמאָנען די "פרימייסאָנס", די מערסטע פון זייערע בעאמטע טראגען אין מאָנטרעאל אידישע נעמען די קאטוילישע אסאציאציע פון דער קא-נאדער יוגענד קען טון א גרויסע דיענסט דער פראווינץ דורכצופירען דעם פראָיעקט פון ארגאניזירען אן אנטווערטישע ליגע. מיר מעגען זיין זיכער, אז אויב עס איז אויפגעגעבען געוואָרען דער פלאן צו פארענגלישען אונז דורך דער ענגלישער איינוואנדערונג, האָט מען צוגעמראכט א צווייטען מיטעל, דאָס איז אונז צו פאראידישען. פון דער גאנצער "דאָמיניאן" האָט מען אויסגעקליבען קוויבעק, די איינ-ציגע פראווינץ וואו עס איז פאראן א פראנצויזישע אָדער קאטוילישע מאַיאָריטעט, וואָס מוז אומגעבראכט ווערען. די אידישע געפאָר

דער איד אין קאנאדע

וואָס דרױהעט אונז איז געפערליכער ווי דער אנגלױזירונגס־פלאַן. דער ענגלענדער און דער שאטלענדער זענען אסימילירט געוואָרען, דער איד אָבער קען זיך נישט אסימילירען, דער קריסט איז דעם איד'ס קרבן, און דער איד לאָזט קיינמאָל נישט ארויס זיין קרבן.

די אנטיסעמיטישע ליגע דארף אויפדעקען די אידישע געפאר פאר קאנאדע."

די "לא וועריטעי" און איר רעדאקטאר הער טארדיוואל האָבען נישט אויפגעהערט צו העצען געגען די אידען און פארשפרייטען די ראסען־שנאה. נאכדעם ווי דער אויבענדרעמאָנטער אויפרופ איז אָפגעדרוקט געוואָרען, איז דער הער טארדיוואל ארויסגעקומען עטלעכע שפעטער מיט א נייעם אָנפאל, דאָסמאָל שוין אויך געגען דער קאנאדער רעגירונג.

"די אידען", האָט זיך דער נייער אנפאל געלעזען, "דרייסיג אָדער פערציג טויזענט אין צאָל, זענען באפאלען קאנאדע לויט'ן אויפטראג פון דער אטאוער רעגירונג, און זיי נאטוראליזירען זיך אלס קאנאדער.

די נאטוראליזירונגס־פאָרמען, וואָס די אידישע אפליקאנטען דארפן אויספילען האָט די פאָלגענדע אינסטרוקציע: —

דער אפליקאנט פאר נאטוראליזירונג דארף אונטערשרייבען דעם נאָמען, מיט וועלכען ער איז באקאנט געוועזען אין אויסלאנד, אזוי נישט ווי דעם פאלשען נאָמען וואָס ער וויל אָננעמען וועלענדיג ווערען א קאנאדער.

צווישען דער גרעסערער צאָל פון די אימיגראנטען געבראכט פון לאַנדאָן דורך די באמיהונגען פון דעם ענגליש־אידישען קאָמיטעט, אָנגעפירט פון לאָרד ראטשילד, צייגט זיך ארויס דער וואונש אָנצור נעמען פאלשע פאמיליען־נעמען, פארענגלישט אזוי ווייט ווי מעגליך, צו דער צייט וואָס מען צווינגט די נישט־אידישע אימיגראנטען צו נוצען זייערע ריכטיגע נעמען.

אין אייראפא ווערט דאָס באנוצען א פאלשען נאָמען באטראכט פאר א פארברעכען, אין קאנאדע אָבער ערלויבט עס די רעגירונג.

דער איד אין קאנאדע

די אידען נעמען אָן ענגלישע נעמען, כדי בעסער צו באהאלטען זייער אָפּשטאמונג, און דורך דעם שווינדעל ווילען זיי זיך אריינרייסען צווישען אונז, און לייכטער דורכפירען זייער ציעל.

מיר טארען זיך ניט לאָזען אָפּנארען פון די שווינדלערישע נעמען, וואָס דער איד נעמט אָן.

דער באטרעפערטער פאראיין פון דער קאנאדער יונגער איז געוועזען שטארק אונטער'ן איינפלוס פון הענרי בוראסא, דער פירער פון די נאציאנאליסטישע "פרענטשקענדענעם". יענע פארטיי וועמענס לאָזונג עס איז "קוויבעק נאָר פאר די קאנאדער פראנצויזען", און אָט דער בוראסא וועלכער האָט אין זיין לאנגער פאליטישער קארעערע ניט דורכגעלאָזען קיין איין געלעגנהייט צו אטאקירען די אידען, איז עס געוועזען דער גייסטיגער פאָטער און רבי פון דער קאטוילישער יוגענד, און איר ארגאן "לא וועריטעי".

אזוי האָבען זיך געמערט די שטימען געגען אידען, און מען קען זאָגען אז פאר דער גאנצער צייט איז געוועזען דער מאָנטרעאלער "דיילי וויטנעס" (ערשיינט שוין ניט מער) כמעט די איינציגע באַדייטענדע צייטונג, וואָס איז געוועזען פריינדליך צו אידען. ווען פיעלע האָבען געשטורעמט געגען די רומעניש-אידישע אימיגראנטען, האָט דער "דיילי וויטנעס" געשריבען וועגען די דאָזיגע פלייסיגע אידישע אימיגראנטען, וועלכע פארדיענען אונטערגעשטיצט צו ווערען, און אז יעדע הילף זאָל זיי געגעבען ווערען, אז זיי זאָלען זיך קענען איינפֿאַרדנען.

"דער איד איז ניט קיין אויסלענדער", האָט די צייטונג געשריבן בען אינ'ם יאָר 1900, "ער האָט פאר הונדערטער יאָרען געלעבט אין רומעניע, און האָט פילייכט מער ווי אנדערע עלעמענטען בייגע-שטייערט צו דער שפע אינ'ם לאַנד. ער איז געצוואונגען צו דינען אין דער ארמיי און צו ערפילען אלע אנדערע בירגער־פליכטען, אָבער מעטאדיש און סיסטעמאטיש פירט מען איין געגען די אידען באגרענ-צונגען און זיי ווערען דאָרום אַרויסגעוואָרפען פון זייערע געוועהנליכע באשעפטיגונגען. עס איז דאָרום ניט קיין וואונדער, אז זיי מוזען וועלכען שוץ אים אויסוואנדערונג, און מען מעג א טראכט געבען

צו האָט מען נאָר געדארפט אזא מיטעלאַטערליכע און אונטאַלעראַנטע ראסע ווי די רומענישע צייגען זיך ארויס צו זיין, צו באַפרייען פונ'ם טערסישען יאָך. דערווייַל אָבער געפינען זיך די הוימלאָזע רומענישע אידען אין אונזערע טויערען, פלייסיגע, געזעץ-ליעבענדע, ארויסגע-טריבען פון זייער לאַנד נישט דורך זייער שולד, נאָר דורך פארפאָל-גונגען, און זיי פארדיענען יעדע הילף וואָס די רעגירונג קען זיי לעגאל געבען."

"דחי ניוס", אן ענגלישע צייטונג אין טאראנטא (אונטערנע-גאננען אין די מלחמה-יאָרען) פלעגט אויך גאנץ אָפט אויפהויבען איר שטימע פאר אידען, ערקלערענדיג אז קאנאדע טאר נישט וויסען פון קיין ראסען-באגערעניגען, און אזוי האָבען זיך די אידען באגער-גענט מיט צוויי וועלטען, מיט פריינדליכקייט און פיינדליכקייט, און די צוויי פארמען פון באציהונגען האָט מען געקענט באגעגענען אויף יעדען געביעט פון לעבען. פון איין זייט האָט מען זיך ענטד-זאגט למשל צו פארדיינען וואוינונגען צו אידען, און אין א גאנצער רייע פון אזעלכע אנאָנסען אין די צייטונגען האָט מען געקענט באגעגענען די ווערטער — אידען דארפן נישט נאכפרעגען, — און פון דער אנדער זייט, האָט דער "מעקניל קאלעדזש", איינער פון די גרעסטע אוניווערזיטעטען אין לאנד באשלאָסען אין 1909, אז שטעספיר'ס "סוחר פון ווענעדיג", זאָל נישט געגעבען ווערען אלס עקזאמען פאר די מאטריקולאַנטען, ווייל "שיילאָס" באליידיגט די אידישע געפילען. אָבער דאָס ארויסטרעטען פאר אידען האָט נישט אָפגעשטעלט די פיינדליכקייט, די אָפענע און די באהאַל-טענע שנאה. אזוי האָט פאסירט, אז אין דער צייט פון בייליס בלבול למשל, האָבען זיך אין קאנאדע געפונען זשורנאליסטען, וועלכע האָבען אין א קוויבעקער צייטונג באשטעטיגט, אז אידען נוצען טאקע קריסטליך בלוט. און ארום דער זעלבער צייט האָט דער "קווינס אוניווערזיטעט", איינער פון די בעסערע אוניווערזיטע-טען אין לאנד (אין קינגסטאן אנט.) באשלאָסען (אין 1912) אויף אן איידעלען אופן אויסצושליסען אידישע פראָפּעסאָרען, אָנגער-מענדיג א באשלוס, אז נאָר קריסטען קענען דאָרטען פארנעמען

דער איד אין קאנאדע

פראָפּעסאר־שטעלעס, אָבוואָל אין פיעלע אנדערע אוניווערזיטעטען ווי מעקגיל א. ד. ג. האָבען שטענדיג אידען פארנומען פראָפּעסאָר־שטעלעס.

דער קאנאדער אנטיסעמיטזם איז נאָך פילייכט יונג, אָבער אלענפאלס אזוי אלט, וויפיעל דער אידישער ישוב איז אלט אין באדייטונג.

זיינע אורזאכען זענען דיזעלבע ווי פון דעם אנטיסעמיטזם אין יעדען לאנד, אידישע פעהיגקייט, קאָנטורענץ, דאָס אייגענארטיגע אידישע לעבען, און אלעס אנדערעס, פון וואנען דער אנטיסעמיטזם שעפט איבעראל זיין יניקה. חוץ די אלגעמיינע סבות, איז נאָך פאראן די ספעציעלע סבה פאר דעם וואוס אין דער פראָווינץ קוויבעק, וואו ער איז אמשטארקסטען, האָבענדיג פון דאָרטען זיך ערשט פארשפרייט איבער די איבעריגע טיילען פון לאנד.

דער קאטאליציזם בכלל איז תמיד א בעסערער באָדען פאר דער אנטיסעמיטישער זריעה, און די פראנצויזיש־שפרעכענדע באפעל־קערונג פון דער פראָווינץ וועלכע איז א קאטאלישע האָט דארום שוין אליין געגעבען פיעל מער רעקרוטען פאר דער אנטיסעמיטישער פארטיי, ווי וועלכער עס איז אנדערער טייל, דערצו איז נאָך צוגעקומען דאָס, וואָס אין פראנקרייך איז אָפגעטיילט געוואָרען די קירכע פון דעם שטאאט, און די אָן שטעלען־געבליבענע גלחים און אנדערע קלעריקאלען, האָבען זיך מאסענווייז א לאָז געטאן אין דער פראנצויזישער קאנאדע, און אָנגעהויבען צו פארשפרייטען די דרומאך אידעען, און אזוי ווי דער קאנאדער פראנצויז איז בכלל אפגעשטאנען און שטעלט נאָך פאָר מיט זיך דעם פראנצויז פון יאָרען צוריק, האָט זייער אגיטאציע געפונען אן אפּקלאנג.

צום וואוס פונ'ם אנטיסעמיטזם אין קוויבעק האָט אויף ביי געשטייערט דאָס, וואָס עס זענען אונטערדריקט געוואָרען אין א געוויסען זין די "פרענטישע־נעדריענס" אין אזעלכע פראָווינצען ווי אנטאריא. דאָס האָט פיעל געשטארקט די פראנצויזישע נאציאנאליסטישע באוועגונג, וועמענס לאָזונג עס איז "אונזער שפראך, אונזער רעליגיאן, אונזערע געזעצען", א דריט־אייניגקייט, וואָס

דער איד אין קאנאדע

שטעלט פאר מיט זיך די ארכייטס-פראגראם פון די "פרענטש-קע-נעדענס". די אידען האבען אויך אינסטינקטיוו געפילט אז עס איז פאר זיי זיכערער צו געהן האנט אין האנט אין דער פאליטיק מיט די פראטעסטאנטישע ענגלענדער ווי מיט די קאטאלישע פראנצויזען. און דאס האט אויך טיילווייז געגעבען א באדען אין געוויסע קרייזען, אז דער אנטיסעמיטיזם זאל זיך דארטען קענען איינווארצלען, אב-וואל מען קען שוין זעהען סמנים צום בעסערען.

אין דער פעריואדע פונ'ם באדייטענדען וואוקס אינ'ם אידישען ישוב אין קאנאדע איז דארום דער אנטיסעמיטיזם געוועזען א וויכטיג פראבלעם. עס איז אבער ניט געוועזען די איינציגע וויכטיגע פראגע, ווייל מיט'ן וואוקס פונ'ם אידישען ישוב אין לאנד זענען אויך אויס-געוואקסען אנדערע אינערליכע און אויסערליכע פראבלעמען.

דאָס אַכטע קאָפיטעל

בלעטלאך פון טאראנטא'ס אידישע געשיכטע

די ערשטע ספר תורה אין טאראנטא, — א איד ערט ביסמארק'ס נאמען, — ריטישמאנד גאס, — קירכען פארזאנדעלט אין שולען. — די דריי אידישע "קאנגרעגיישאנס" — א "בשר כשר געשיכטע", — די ערשטע אידישע "בענעוואלעט מאסיימי", — די ערשטע רבנים, — די געזעלשאפטליכע באציהונגען.

די טאראנטאר אידישע קהלה איז ניט אזוי אלט ווי די מאָנטרעאלער, אָבער מאַכע בלעטלאך פון איר געשיכטליכער ענטוויקלונג זענען געוועזען גאנץ אייגענארטיג, און האָבען בייגעטראָגען זייער טייל צו דער כאַראַקטער אויסבילדונג פונ'ם קאנאדיש-אידישען ישוב, און פֿונקט ווי מאָנטרעאַל, אזוי איז אויך טאראנטא געוואָרען א וויכטיגער צענטער, א מיטעלפונקט פאר א גאנצער רייע פון אידישע קהלות, צווייט און צושפרייט איבער דער גרויסער פראַווינץ און טאריא.

ווי מיר האָבען געזעהן אין איינס פון די פריערדיגע קאפיטלאך, האָט שוין דער צענזוס פון 1851—1852 רעגיסטרירט אין אויבער קאנאדע 103 אידען, פון וועלכע 57 האָבען געוואוינט אין טאראנטא. די ערשטע אידען אין טאראנטא האָבען זיך ווארשיינליך באזעצט צום סוף פון די הרייסיגער יאָרען פונ'ם 19-טען יאָרהונדערט, ווייל אין די פערציגער יאָרען געפינט מען שוין אין די שטאטישע רעגיסטרען פון געשעפטען א קראָם פון א אידישען אייגענטימער.

פון די פאמיליעס וואָס האָבען זיך צו יענער צייט געפונען אין טאראנטא (אינ'ם אָנהויב פון דער צווייטער העלפט פונ'ם 19-טען יאָרהונדערט), ווען עס האָט זיך ארגאניזירט די ערשטע אידישע "קאנגרעגיישאן" (די "האלי בלאסאם") זענען געוועזען די מערסטע

פראמינענטסטע אידישע פאמיליעס די, וועלכע זענען געקומען פון ענגלאנד, און זיי האָבען געשפּיעלט די הויפט־ראָלע אינ'ם עפענט־ליכען אידישען לעבען. שפעטער איז צו זייער צאָל אויך צוגעקומען אַ רייע אידען, געקומענע פון דייטשלאנד, און ערשט צום סוף פונ'ם יארהונדערט, האָבען אויך מורחא־איראפּיאישע אידען אָנגעהויבען צו פארנעמען א פּלאץ אין דער עפענטליכקייט.

צווישען די אידען אין טאראנטא פון יענער צייט, האָט פאר־נומען אן אנגעזעהענעם פּלאץ לואיס סעמיועל, (געשטארבען אין 1887) וועלכער איז אויך פאָפּולער געוועזען צווישען די קריסטליכע יעבנים, און אין יאָר 1877 איז אים צוגעטיילט געוואָרען דער כבוד, אויסגעליכען צו ווערען אלס פרעזידענט פון "מעקעניס אינסטי־טוט". ער האָט געהאט א גרויסען נאָמען אין דער דאמאָלסדיגער געשעפטס־וועלט און ווען אין 1879 האָט זיך באזעצט אין טאראנטא א. ד. בענדזשעמין, א געבוירענער פון אויסטראליען, און זיך אָנגעשלאָסען אין אים אלס שותף, איז די האנדעלס־פירמע "סעמיועל, בענדזשעמין און קא." געוואָרען נאָך פארצווייגטער און פאָפּולערער איבער'ן גאנצען לאַנד.

פיעלע פון די ערשטע טאראנטאר אידישע איינוואוינער זענען אויך געוועזען דורך קרובה'שאפט פארבונדען מיט די מאָנטרעאלער אידישע פאמיליעס, ווי למשל די פאמיליע אשער. די פאמיליע אשער האָט געשטאמט פון פלימוט, ענגלאנד, באזעצנדיג זיך צוערשט אין מאָנטרעאל, וואו זיי האָבען געעפּענט א ציערונג־געשעפט. אין 1851 האָבען זיי געעפּענט אן אפטיילונג אין טאראנטא, און די צוויי ברי־דער אשער, זין פון י. אשער פון מאָנטרעאל, האָבען זיך דאן בא־זעצט אין טאראנטא. ווען אין טאראנטא איז געגרינדעט געוואָרען דער ערשטער אידישער מנין, האָט י. אשער געמאכט זיי א מתנה אין יאָר 1857, די ערשטע ספר תורה, פאר וועלכען די "קאָנגרעגיי־שאן" האָט אים צוגעשיקט אן אפיציעלען דאנק־בריעף. די ספר תורה געפינט זיך יעצט אין דער באַנד נאם שול.

(פון די צוויי ברידער, האָט איינער אלכערט אשער פארלאָזען טאָראַנטא, אָפּפאַרענדיג קיין אויסטראליען, און דער אנדערער יעסב

אשער, האָט זיך באזעצט אין מאָנטרעאַל, וואו ער האָט פאר אַ רייע פון יאָרען רעדאקטירט די מאָנטרעאַלער "סטאר".

ג. ל. סטיינער, אן עסטרייכישער איד, וועלכער איז נאָך אין די אכציגער יאָרען געוועזען אַ מיטגליעד פונ'ם "סיטי סאונסיל", האָט זיך באזעצט אין טאראנטא ארום 1856, וואו ער האָט זיך באשעפטיגט אלס אַ שטיין-שניידער. אין די 70-ער יאָרען איז ער באשטימט געוואָרען אלס דושיי. פ. (פריעדענסדריכטער) זייענדיג דער ערשטער איד צו באקומען אזא אמט אין אנטאריא. ער האָט ביז זיין טויט אין 1902 פארטרעטען אַ רייע עמטער און זיך באטייליגט אין פילע שטאטישע צערגעמאָניעס, פון וועלכע דאָס פאָלגענדע איז זעהר מערקווירדיג. ווען מען האָט אים פון דער שטאדט-פארוואלטונג צו געטיילט דעם כבוד (אין 1883), אז ער זאָל אַ נאָמען געבען אַ נע-וויסע נאם, האָט ער איד אַ נאָמען געגעבען ביסמארק עוועניו, און אלע האָבען זיך געוואונדערט אויף דעם וואָס אַ איד זוכט צו ערען אַ דיימזשען אירען-פיינט.

צווישען די אידען, וועלכע האָבען זיך באזעצט אין טאראנטא אין די פופציגער און זעכציגער יאָרען, זענען אויך געוועזען די פא-מיליעס ע. גאנטער, מ. קאסעל, אלעקסאנדער מילער, סעמיועל סא-לאמאן, סעמיועל סטערן, און אַ רייע אנדערע פאמיליעס, מערסטענס פון ענגלאנד, דייטשלאנד און עסטרייך, באשעפטיגענדיג זיך דאָ מיט'ן האנדעל פון ציערונג, טאבאק און ציגארען, קליידער און אימ-פארטרגעשעפט.

(סעמיועל סטערן האָט אין 1875 געגרינדעט די ערשטע אידישע "בענעוואָלענט סאָסייטי" מיט'ן נאָמען "טאראנטא היברו בענעוואָ-לענט סאָסייטי").

אין די זיבעציגער און אכציגער יאָרען, האָבען זיך אין טאראנטא אויך באזעצט די פאמיליעס א. קאָהען (איינער פון די אכט גרינדער פון דער "גואל צדק סאָנגרעגיישאן"), שאיער (ערמאנד שאיער, דער שפעטערדיגער גרינדער פון דער טאראנטא צדקה פערדראציע), לעווינסקי (לעווינסקי איז געוועזען איינער פון די ערשטע תלמידי תורה-טוער אין שטאדט), בארני לאָרענס, וועלכער האָט אויך, ביז

דער איד אין קאנאדע

זיינע געשעפטען, פארטראטען דעם קאנסול-אמט פאר אן אייראפיי- אישער מלוכה, יעקב קאהען, וועלכער איז שפעטער געוואָרען אן אָפֿיציעלער פּאָליציי איבערזעצער און פּאָליציי־ריכטער (אין 1910), און א צאָל אידישע פאמיליעס פון רוסלאַנד און גאליציען, ווי די פא- מיליעס מעהר, באכראק, און אנדערע.

הויז די פאמיליעס געקומענע פון אייראפע, האָבען זיך אין טא- ראָנטא אויך באזעצט א צאָל פאמיליעס, וועלכע זענען געקומען פון די פאראייניגטע שטאטען. אידען האָבען אויך געגרינדעט דאָ פאבריק- קען, און בכלל בייגעשטייערט צו קאנאדע'ס עקאָנאָמישען לעבען. פיעלע פון זיי האָבען מיט דער צייט דערגרייכט צו גרויס רייכטום, און האָבען געשפּיעלט אנגעזעהענע ראָליען אין דער "באארד אף טרייד".

ריטשמאנד גאס, וועלכע האָט אין אָנהויב פון דעם צוואנציגסטען יארהונדערט אָנגעהויבען פארוואנדעלט צו ווערען אין א פאבריק- געגענד, איז נאָך צו יענער צייט געוועזען איינע פון די הויפט־דע- זידענץ גאסען אין שטאדט, און זי איז אויך געוועזען דער צענטר פאר דער קליינער אידישער קהלה.

אויף ריטשמאנד און וויקטאריא איז געוועזען די "האלי בלא- סאם" שול, און ווען אין 1862 האָבען א צאָל רוסישע אידען גע- גרינדעט די "גואל צדק קאָנגרעגיישאן", האָבען זיי אלס זייער מקום קדוש געמאכט א געדונגענעם עטאזש אין א הויז ארום ריטש- מאנד און יאָרק גאס, און ערשט שפעטער האָט זיך די דאָזיגע שול אריבערגעצויגען אין אן אייגען הויז, ווען זיי האָבען אפגעקויפט אן אלטע געגער־קירכע אויפ'ן ראָג יוניווערזיטי עוועניו און עלם גאס (די זעלבע קירכע האָט דורכגעמאכט א רייע פון גלגולים, צוערשט א קירכע, שפעטער א שול, איז עס ארום 1907 פארוואנדעלט געוואָרען אין א געביידע פאר'ן דאמאָלסדיגען אידישען "פּיפּעלס־טעאטער", און נאָך עטליכע יאָר אלס אידישער טעאטער, איז עס צוריס פאר- וואנדעלט געוואָרען אין א געגער־קירכע). מיט דעם וואוקס פון טאראנטא איז אויך געוואקסען די "גואל צדק קאָנגרעגיישאן", אין אויך די נייע געביידע איז געוואָרען צו קליין, אזוי אז מען האָט

דער איד אין קאנאדע

גענומען קלייבען א בוי-פאטר פאר א נייער גרעסערער שול, א זאך וואס איז רעאליזירט געוואָרען, ווען דעם 29-טען אפריל, 1906, איז דורך יצחק ברוידא געלעגט געוואָרען דער גרונדשטיין פאר'ן יעצטיגען שול-בנין אויף יוניווערזיטי עוועניו, פייערענדיג א יאָר שפעטער דעם חנוכת הבית.

(עס ווערט דערצעהלט א שפאס, אז ווען די "גואל צדק" שול איז געגרינדעט געוואָרען, איז זי באקאנט געוועזען אלס "די קאזאצקע שול", צוליב דעם וואָס די מערסטע מיטגליעדער זענען דאָרטען געוועזען רוסישע אידען).

צו די צוויי שולען, די "האלי בלאסאם" און די "גואל צדק" איז אין גלויבן אויף צוגעקומען און די זיבעציגער יאָרען דער בנין "חברה משה מאנטעפיאר", פון וועלכען עס איז שפעטער ארויס-געוואקסען דער "בית מדרש הגדול חברה תהלים", וועלכער האָט זיך אויך איינגעפונען אין די ערשטע יאָרען אויף ריטשמאנד גאס. פאר די האנדלונגען פלעגען אָפט געפירט ווערען צווישען די צוויי ארטאדאָקסישע "קאָנגרעגיישאנס" ("גואל צדק" און חברה תהלים"), אז זיי זאָלען זיך פאראייניגען, אָבער די פארהאנדלונגען האָבען צו גאָר ניט געבראכט. שפעטער האָט דער "בית המדרש הגדול חברה תהלים", אָפגעקויפט א גרויסע מעטאָדיסטישע קירכע אויף מיקאל גאס, און עס איבערגעבויט פאר דער יעצטיגער שול.

די צאָל אידען אין טאראנטא, האָט זיך דורך דער איינוואנדער-רונג געהאלטען אין איין מערען, און די דריי שולען זענען שוין מער ניט גענוג געוועזען פאר די רעליגיעזע הצטרכות'ן, און עס האָבען אָנגעהויבען אויסצובילדען זיך נייע מנינים און שולען, אזוי אז אין די ערשטע צוואנציג יאָר פונ'ם יעצטיגען יאָרהונדערט, זענען צוגע-קומען א גאנצע רייע פון נייע שולען, גרעסערע און קלענערע, ווי די שול "מחזיקי הדת" פון די גאליציאנער אידען, די רומענישע שול, די רוסישע שול, און א רייע שולען פון פארשיעדענע לאנדסמאנ-שאפטען.

פונקט ווי אין מאָנטרעאל, ווען אין די ערשטע יאָרען, האָט זיך דאָס גאנצע אידישע לעבען ארגאניזירט ארום דער שול, אזוי איז עס

אויך געוועזען אין טאראנטא, און נאך אזוי פרי ווי דאס יאָר 1864, האָט טאראנטא שוין געהאט איר ערשטען "בשר כשר" טומעל, און דער דאמאָלסדיגער איינציגער שול איז אויסגעקומען צו ברענגען אָרדנונג אין דער הינזיכט.

די אידישע באפעלקערונג איז דאמאָלס געוועזען קליין, און קיין אידישע קצבים וואָס זאָלען זיך באשעפטיגען נאָר מיט "בשר כשר" זענען דאמאָלס ניט געוועזען, פֿלעגט דארום דער איינציגער אידישער קצב אין שטאדט אי פארקויפֿען טרפה פֿלייש און אי "בשר כשר". אין די ערשטע יאָרען פֿלעגט א פֿחומער איד, חיים גאָלדבערג, אכטונג געבען אויף דעם, אז עס זאָל זיין כשר לויט'ן דין, אָבער ווען ער האָט פארלאָזען די שטאדט, איז דער קצב געבליבען אָן השגחה. אלעקסאנדער מילער, א מיטגליעד פֿון דער "האלי בלאסאם" שול האָט דאן אָנגעקלאַנגט דעם קצב פאר דער שול, אז ער נוצט אין זיין געשעפט איין קלאָז, אויף וועלכען ער האקט אי כשר פֿלייש און אי טרפות, און אפילו חזיר-פֿלייש.

דעם 11-טען סעפטעמבער, 1864, האָט די שול פארהאנדעלט די זאך, און באשלאָסען צו באזאָרגען דעם קצב מיט א באזונדער סלאָז, מעסערס, וואָג, און אנדערע מכשירים, וועלכע זאָלען געדנוצט ווערען נאָר פאר כשר פֿלייש, און אז די זאכען זאָלען בלייבען דאָס אייגענטום פֿון דער שול.

קיין שטענדיגע רבנים זענען די ערשטע צייט אין טאראנטא ניט געוועזען, נאָר פֿון צייט צו צייט פֿלעגט זיך אָפשטעלען א דורכרייזענדער רב פאר א קורצער צייט. ערשט ארום יאָר 1890 האָט די "האלי בלאסאם" שול אויפגענומען א שטענדיגען רב, הר. בארנעט א. עלזאס, וועלכער האָט אָנגעהאלטען די שטעלע ביז 1893, ווערענדיג נאכגעפאלגט פֿון ראבי לאזארוס (ביז ארום 1899), און שפעטער איז די דאָרטיגע רבנות-שטעלע פארנומען געוואָרען פֿון ראביי ס. דזשיי-קאָבס (1890—1900).

די ארטאדאָקסישע "גואל צדק" שול האָט נאָר פאר א קורצער צייט געהאט צייטווייליג אן אייגענעם רב, הרב לאסקער; ערשט אינ'ם אָנהויב פֿונ'ם צוואנציגסטען יאָרהונדערט האָט די טאראנטא אידישע

דער איד אין קאנאדע

קהלה באקומען איר ערשטען שטענדיגען רב (הרב י. וויינרעב), און מיט דער ענטוויקלונג פון די שולען, איז אויך די צאל רבנים פאר גרעסערט געוואָרען.

מיט דעם וואוס פון דער טאראנטאר אידישער קהלה, איז אויך פאָרגעקומען אן ענדערונג אין די געזעלשאפטליכע באציאונגען צו אידען מצד די ניט אידישע שכנים.

ווען דער ישוב איז נאָך געוועזען קליין, האָבען אידען סאָציאל פארקערט מיט ניט־אידען אין יעדען הינזיכט. אידען האָבען ניט נאָר געהערט אלס מיטגליעדער צו פארשיעדענע אלגעמיינע ארגאניזאציעס און קלובען, נאָר זיי האָבען אויך פארנומען די העכסטע עמטער פון די דאָזיגע געזעלשאפטען, מיט'ן וואוס אָבער פון דער צאל אידען אין שטאדט, האָט מען אין די דאָזיגע אלגעמיינע ארגאניזאציעס אָנגהויבען קוקען קרום אויף אים. דאָס האָט געבראכט צו דעם אז א רייע פון אייגענע אידישע ארגאניזאציעס זאָלען זיך ענטוויקלען אויף יעדען געביעט, איינגעשלאָסען א אידישען קלוב (דער "קאָסמאפאליטען" קלוב, וועלכער עקזיסטירט יעצט אונטערן נאָמען "פרימראוו" קלוב).

אָבער טראץ די אפטע ניט פריינדליכע באציאונגען, איז מיט'ן וואוס און שטייגען פון דער אידישער וואנדערונג געוואקסען די טאראנטער אידישע קהלה, ווערענדיג די צווייטע גרעסטע אידישע קהלה אין לאנד, און דער צענטער פאר די פיעלע אידישע קהלות אין דער פראווינץ אנטאריא.

דאָס ניינטע קאפיטעל.

בלעטלאך פון וויניפעג'ס אידישער געשיכטע.

דער ערשטער איד אין וויניפעג, — די "אלד טיימערס" — דאָס יאָר 1882, — די ערשטע שול און ברידערליכע ארגאניזאציע, — די אויסוואנדערונג, — די מחלוקת, — די ווייטער-דיגע ענטוויקלונג.

אין דער גאנצער געשיכטע פון דער איינוואנדערונג און קאלאָניזירונג פון קאנאדע מערקט זיך דער שטענדיגער דראגנ נאָכ'ן מערב, פונקט ווי קאנאדע זעלבסט איז אויסגעבויט געוואָרען פון אויסלענדישער אימיגראציע, אזוי איז דער מערב אויפגעריכט געוואָרען דורך דער איינוואנדערונג פון מזרח-קאנאדע, און מיט דעם אלגעמיינעם אימיגראנטען-שטראם איז אויך געגאנגען דער אידישער וואנדערער.

נאָך אין די זעכציגער יאָרען פונ'ם פאָריגען יארהונדערט האָבען שוין אידען געוואוינט ביים פאסיפישען ברעג, און געהאט ארגאניזירטע אידישע קהלות, ווי אין וויקטאריא למשל, און שפעטער, מיט דער אלגעמיינער איינוואנדערונג אין דער וועסט, האָבען זיך אידען אויך אָנגעהויבען צו באזעצען אין פיעלע מערב צענטערען, הויפטזעכ-ליך אין וויניפעג.

לויט אן ארטיקל געשריבען פון אן אלטען וויניפעגער תושב, מישה פינקעלשטיין, אינ'ם "רעפארם עדוואָקייט" (אין א ספעציעלער וויניפעגער אויסגאבע), זאָל דער ערשטער איד, וועלכער האָט זיך דאָרטען באזעצט, האָבען געוועזען, ראובן גאָלדשטיין, א רוסישער איד וועלכער איז אהין געקומען אין 1879, באשעפטיגענדיג זיך מיט'ן פוטער-האנדל וואָס ער האָט אָנגעפירט מיט די אינדיאנער, אויס-בייטענדיג ביי זיי די פוטערווארג פאר פארשיעדענע סחורות. א יאָר שפעטער, אין 1880, האָט ער אריבער געבראכט זיין פאמיליע, און אינ'ם זעלבען יאָר זענען אויך אהין געקומען א צאָל אידישע פאמיליעס.

דער איד אין קאנאדע

ליעם, ווי פיליפ בראון, דזש. פראנקפורטער, וו. הערס, לואיס ווערטהיים, דוד און שמעון ריפשטיין, און אנדערע "אלד טיימערס". פיעלע פון די נייע אָנגעקומענע האָבען אויך ארויסגעפאָדערט צו זיך די קרובים זייערע, אזוי אז אין 1881 האָבען זיך די קליינע צאָל אידען שוין ארגאניזירט אין א קהלה, און אננאזשירט א געוויסען א. בענדזשאמין, וועלכער האָט געדארפט ערפילען א רייע רעליגיעזע פונקציעס, ווי שוחט, מוהל, און חזן.

די פאָרגאָמען־כוואליע אין מזרח־איראפע פון די אכציגער יאָרען, און דער געדאנק צו באזעצען אידען אויפ'ן לאנד, האָט געגעבען א נייעם שטויס דער קליינער וויניפעגער אידישער קהלה אין איר ווייט טערריטאָרע ענטוויקלונג, ווען אין 1882 האָבען אהין אָנגעהויבען צו קומען גרעסערע גרופעס פון אידישע אימיגראנטען, וועלכע מען האָט געוואָלט קאלאניזירען אויפ'ן לאנד.

פון דעם געדאנק צו פארוואנדלען די דאָזיגע אימיגראנטען־גרויפּען אין פארמער האָט זיך אָבער וועניג וואָס אויסגעלאָזען, בלויז א קליינע צאָל האָבען זיך באזעצט אויפ'ן לאנד, דערפאר אָבער האָבען זיך די נייע אָנגעקומענע גאנץ שנעל איינגעארדענט ביי אנדערע באַ־שעפטיגונגען.

אין דער קאנאדער וועסט איז דאמאָלס געוועזען א סך ארבייט, עס האָט זיך געבויט די "קענעדיען פאסיפיק" אייזענבאן ליניע, עס האָט זיך ענטוויקעלט א ריזיגע געהילץ־אינדוסטריע, און די נייע געקומענע האָבען דארום געפונען גענוג באשעפטיגונג אלס לוינ־אר־בייטער מיט גוטע שכירות. אנדערע האָבען זיך איינגעארדענט אין קליינע געשעפטען, און דער ערוואקסענער עלעמענט האָט זיך גענוי מען צו ארגאניזירען און איינאָרדנען דאָס היימישע לעבען אין דער נייער סביבה.

מען האָט געשיקט נאָך א ספר תורה, געגרינדעט די "קאָנגרעג נישאן בית ישראל", געקויפט א בית עולם, און אינ'ם ווינטער פון 3—1882 איז אויך געגרינדעט געוואָרען די ערשטע ברידערליכע ארגאניזאציע "אהבת אחים".

ווי יעדער פיאָנערען ישוב, אזוי האָט אויך דער אידישער מערב־ישוב געהאט זיינע פיעלע שוועריגקייטען און איבערלעבונגען. די

יעניגע וועלכע האָבען זיך געהאט באזעצט אויפ'ן לאנד אין דער מיר סאָמין קאָלאָניע, האָבען זיך ניט געקענט צוגעוואוינען צו די פיעלע שוועריגקייטען, וואָס פארמעריי אין דער וועסט האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך אין יענע יאָרען, זיי האָבען ענדליך אויפגעגעבען דאָס לאנד און צוריקגעקומען אין וויניפעג, אָדער זיך באזעצט אין די אנדערע צענטרען. אנדערע, וועלכע האָבען ניט געקענט פארטראגען דעם קאלטען קלימאט, האָבען אויסגעוואנדערט אין די שטאטטען, אין צווישען די אויסוואנדערער זענען געוועזען אי די וועלכע האָבען זיך באזעצט אין וויניפעג, און אי אויפ'ן לאנד, פון די לעצטע האָבען א פליינע צאָל זיך קאָלאָניזירט אין שטאטט דאקאטא, אָבער אויך דאָרטען זענען זיי אויפ'ן לאנד פארבליבען נאָר א קורצע צייט.

אין די קומענדע עטליכע יאָר, זענען א צאָל אידישע קאָלאָניסט געגרינדעט געוואָרען אין דער וועסט, אָבער דער וויניפעגער אידישער ישוב גיפא איז שטארק געפאלען דורך דער אויסוואנדערונג, הויפט זעכליך צווישען די יאָרען 1890—1884, טראצדעם וואָס זיי האָבען שוין דאמאָלס געהאט צוויי "קאָנגרעגיישאנס", די "בית ישראל", און די "בית אל", געגרינדעט אין 1885.

ארום דעם יאָר 1890 איז די לאנע עטוואָס בעסער געוואָרען, וי צוויי באזונדערע "קאָנגרעגיישאנס" איז געלונגען צו פאראייניגען און אין יענעם יאר איז אויסגעבויט געוואָרען דער ערשטער שול-בנין, אָבער גלייך נאָכ'ן חנוכת הבית זענען ווידער אויסגעבראָכען אלטע מחלוקת'ן, די זעלבע וואָס האָבען אַמאָל געפירט צו דער גרינדונג פון א צווייטער "קאָנגרעגיישאן", און א צאָל אידען האָבען זיך ווידער אָפגעטיילט און געגרינדעט די "שערי צדק" שול.

אין די גיינציגער יאָרען איז די לאנע בעסער געוואָרען, מען האָט זיך מער צוגעוואוינט צו דער נייער סביבה, און פון דאמאָלס אָן האָט זיך דער ישוב אָנגעהויבען נאָרמאל צו ענטוויקלען, אויס-וואקסענדיג אי אין צאָל, און אי אין זיין ארגאניזירטקייט; אין יענע יאָרען האָבען אפילו די אידען געפרובירט ארויסשטעלען אן איי-גענעם קאנדידאט פאר'ן שטאדט-ראט, לואיס ווערטהיים, וועלכער איז אָבער דורכגעפאלען, ווייל די אידישע שטימען זענען געוועזען צו וועניג אין צאָל כדי צו קענען ערוועהלען אן אייגענעם פארטרעטער.

דער איד איז קאנאדע

מיט דעם וואוקס פון דער אידישער איינוואנדערונג אין אָנהויב פונ'ם צוואנציגסטען יארהונדערט איז די וויניפעגער אידישע קהלה נאך מער אויסגעוואקסען, און עס האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צו שאפען גרעסערע אידישע קהלות אין דער גאנצער קאנאדער וועסט, פאר וועלכע וויניפעג איז געוואָרען די מעטראפאליע. עס זענען אויסגעבויט געוואָרען נייע שולען און אנדערע רעליגיעזע אינסטיטוציעס, ווי תלמוד תורות, עס זענען אויך געשאפען געוואָרען אנדערע קערפערשאפטען, און דאָס מערב־קאנאדער אידענטום, אונטער דער פירערשאפט פון וויניפעג, איז געוואָרען א וויכטיגער טייל פונ'ם גאנצען קאנאדיש-אידישען ישוב.

נאָך אזוי פרי ווי דאָס יאר 1883, איז א וויניפעגער איד, לאַוויס וויינבערג, באשטימט געוואָרען אלס פריעדענס-דיכטער (דוֹשאַכטִיז אָף פיעס), און פון דאמאָלס אָן זענען אידען געערט געוואָרען אויף פארשיעדענע אופנים, און אנדערע זענען אויך ערוועהלט געוואָרען צו פארשיעדענע עמטער, ווי אין שטאדט־ראט, פראָווינציעלען פארלאַמענט א. ד. ג.

די קאנאדער וועסט, האָט א צאָל סלאווישע איינוואוינער, ווי רוסענער א. ד. ג., און צוליב שפראכליכע אורזאכען איז דארום דער איד אין דער וועסט געווארען אפטמאָל דער פארמיטלער צווישען דעם רוסענער און דעם קאנאדער, אזוי אז עקאָנאָמיש קומט דער מערב איד אין גאנץ אָפטע האנדעלס פארבינדונגען מיט'ן רוסענער אין די אנדערע "אויסלענדער", איבער יענער גאנצער טעריטאריע, פאר וועלכע וויניפעג איז דער הויפט-צענטר.

דאָס צענטע קאפיטעל

די פראַבלעמען פונ'ם אידישען ישוב

די פראגע פון פארטרעטער פון אידישען גלויבען אָדער פאר-
טרעטער פון די אידישע אינטערעסען. — די טעטיגקייט
פון די מיסיאנערען-משומדים, — דער אלטער בית עולם
פון מתי ריווערס, — די פראגע פון זונטאג רוח, — דער
"לאַרד'ס דעי ביל", — די פאָגראַמען אין רוסלאנד, — די
אידישע צומיילונג צווישען זיך.

די געאגראפישע נאָענטקייט פון קאנאדע צו דער רעפובליק פון
די פאראייניגטע שטאַטען, די זעלבע ענגלישע שפראך און ענגלישע
שפראכליכע מאסען קולטור וועלכע הערשט אין ביידע לענדער —
דאָס זענען געוועזען פון די וויכטיגסטע אורזאכען, וועלכע האָבען גע-
שאפען אן ענגליכקייט אין די לעבענס-פאַרמען אין ביידע שטענדישע
לענדער, אין דאָס וואָס עס איז מיט קאנאדע בכלל, איז אויך מיט
דער אידישער באפעלקערונג, מיט'ן קאנאדיש-אידישען ישוב. צו
דער צייט ווען אין די לעצטע פופציג יאָר האָבען קיין קאנאדע נאָר
איינגעוואנדערט אידישע מאסען אין קליינע צאָלען, איז קיין אַמע-
ריקע געגאנגען דער גרויסער שטראם פון דער אידישער וואנדערונג,
אַמעריקע איז דארום געוואָרען דאָס וואוינאָרט פון פיעלע מיליאָנען
אידען געגען קאנאדע'ס קליינער צאָל, און מימלא איז שוין אויך
דער גאנצער הינער אידישער ישוב געשטעלט געוואָרען אונטער אַמע-
ריקע'ס איינפלוס אין א סך הינזיכטען.

אָבער טראץ דעמדאָזיגען איינפלוס, טראץ דער דאָזיגער העגע-
מאניע זענען דאָך פאר'ן קאנאדיש-אידישען ישוב ארויסגערוקט גע-
וואָרען א רייע פון פראַבלעמען א דאנק דער באזונדערער פאָליטי-
שער לאגע פון קאנאדע און צוליבע פיעלע אנדערע אורזאכען, ווי למשל
דאָס וואָס די קאנאדער אידען שטעלען פאַר מיט זיך אן אומבאדיי-
ר

טענדע מינאָריטעט אין לאַנד, אָדער דאָס וואָס קאנאדע איז הויפט־
זעכליך אַ לאַנד פון צוויי נאציעס — ענגלענדער און פראנצויזען
צווישען וועלכע עס קומט פאַר א טיילווייזער נאציאנאלער קאמף,
און אין וועלכען די אידען ווערען אויך טיילווייז אריינגעשלעפט, הויפט־
זעכליך אין דער פראָווינץ קוויבעק.

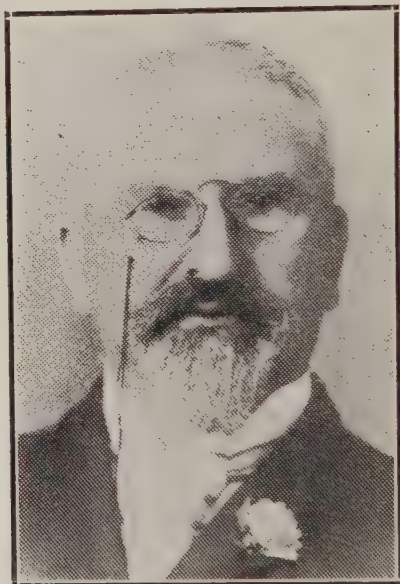
און די אלע פראָבלעמען זענען געוואקסען צוזאמען מיט'ן ישוב.
זייט די אידען האָבען זיך אָנגעהויבען צו באזעצען אין לאַנד
און זיך איינצובירגערען האָבען זיי אָנגעהויבען צו פארנעמען וויכטיגע
פאָליטישע אמטען אין לאַנד, נאכדעם ווי עס איז געזעצליך מעגליך
געוואָרען (ווי מיר האָבען עס געזעהן אין די פריערדיגע קאפיטלאך)
און אידען האָבען זיך דירעקט און אומדירעקט באטייליגט אין דער
פאָליטיק פון לאַנד, פערדעראלע, פראָווינציעלע אָדער שטאטישע.

ווען בריטיש קאָלאָמביא האָט זיך אָנגעשלאָסען אין דער "דאָך־
מיניאן" איז, ווי שוין דערצעהלט, איינער פון אירע ערשטע פאר־
טרעטער צום פארלאמענט געוועזען דער איד נייטען, וואנקאווער
און אנדערע שטעדט האָבען געהאט צו פארשיעדענע צייטען אידישע
מעיאָרס, פונקט ווי אטאווא, טאראנטא, מאָנטרעאַל, וויניפּעג און
אנדערע שטעדט האָבען געהאט אידישע "אָלדערמען", פארטרעטער
אין די שטאטישע ראטען, ריכטער און אנדערע בעאמטע.

נאָך אזוי פרי ווי דאָס יאָר 1885, האָט טאָראַנטא געהאט א
אידישען אָלדערמאן אין דער פערזאָן פון ניומאן ל. סטיינער, וועלכער
האָט פארטראטען דעם אלטען סט. דזשיימס וואָרד אינ'ם שטאדט־
ראט פאר די יאָרען 1885, 1886, און שפעטער פאר'ן יאָר 1899.
ווען וואנקאווער איז געוואָרען א שטאָדט, איז איר ערשטער מעיאָר
געוועזען דער איד דוד אפענהיימער, וועלכער איז געוועזען דער
העכסטער שטאטישער בעאמטער פאר די יאָרען 1891—1888 (גער־
שטארבען אין 1897). די פירמע אָפענהיימער ברידער איז אין וואנ־
קאווער געוועזען א גוט באקאנטע, און אי דוד אפענהיימער און אי
זיין ברודער האָבען אויך געשפיעלט א גרויסע ראָליע אין דער דאָר־
טיגער "באָאָרד אף טרייד", און דוד אפענהיימער איז אויך געוועזען
דער פרעזידענט פון דער באָאָרד פאר די יאָרען 1889—1887.

דער איד אין קאנאדע

עס איז אויך געווען צו פארדאנקען זיין אונטערנעמונגס-גייסט און איניציאטיוו, אז די "קענעדיען פעסיפיק ריילוויי" האָט זיך ענדליך איבערגעצויגט אין דער וויכטיגקייט פון וואנקואווער אלס האפען-שטאדט, און די סי. פי. אר. האָט דאָרטען ענדליך אויסגעבויט אירע האפענס, וועלכע פארבינדען קאנאדע מיט'ן אריענט. אין יאָר 1892 האָט ער אויך פיעל מיטגעהאָלפֿען אין דער גרינדונג פון דער "קא-

דוד אפענהיימער.

נארער-אויסטראליען שיפס-ליניע" און אנדערע טראנספארטאציאנס-קאמפאניעס.

ווען ער איז געשטארבען, האָט די שטאדט וואנקואווער אויסגע-דריקט דעם גרעסטען טרויער, און צו דער לויה זענען אלע געשעפטען געשלאָסען געוואָרען, און צו ערען זיין אָנדענקען איז אויך אויפגע-

דער איד אין סאנאדע

שטעלט געוואָרען א מאָנומענט אין סטענלי פארק, וועלכער איז אַפּר
ציעל אויפגעדרעקט געוואָרען דעם 14-טען דעצעמבער 1911, דורכ'ן
דאמאָלסדיגען פרעמיער פון בריטיש קלאמביא ר. מעסכרייד.
ווען אטאווא האָט נאָך געהאט אין 1900 א גאנץ קליינע אידישע
קהלה, האָט אטאווא שוין אויך געהאט א אידישען אַלדערמאן אין

דער מאָנומענט אין סטענלי פארק.

דער פערזאָן פון שמואל ראָזענטאַל, וועלכער האט פארטראטען
אינ'ם שטאטישען ראט דעם וויקטאריא וואָרד. נייטען י. פראַיז, אליין
אן אימיגראנט איז געוועזען אַלדערמאן פאר פיעלע יארען אין קארנ-
וואל, אנטאריא, און האָט אויך באקליידט דעם אמט פון פרעזידענט

פון דער "באָארד אף טרייד". די אידען פון וויניפעג האָבען ניט נאָר אין 1905 ערוועהלט א אידישען אלדערמאן אין דער פערזאן פון משה פינקעלשטיין, נאָר אין די יולי וואָלען פון 1910 האָבען זיי אויך ערוועהלט אלס ליבעראלען פארטרעטער צו דער מאניטאבער לעגיסלאטור דעם אידישען אדוואָקאט ס. הארט גרין (געבוירען אין סט. דזשאָהן נ. ב. אין 1886). אין מאָנטרעאַל, וואו עס האָבען שוין פון לאנג אָן די אידען פארנומען פארשיעדענע אמטען, זענען ארום דער צייט אויך געוועזען אידישע פארטרעטער אין שטאדט־ראט, ווי די אַלדערמען בלומענטאַל, הובינשטיין און אנדערע.

דאָס זענען אָבער מערסטענס געוועזען נאָר אלגעמיינע קאנאדער פארטרעטער און בעאמטע, מער ניט ווי פונ'ם אידישען גלויבען, אָבער ניט קיין ספעציעל אידישע פארטרעטער. אָבער ווען דער אידישער ישוב האָט אָנגעהויבען באדייטענד אויסצואוואקסען איז גאנץ שארף אוועקגעשטעלט געוואָרען די פראגע, צי דארפען זיך אידען באטייליגן אין דער לאַנד־פּאָליטיק נאָר אלס קאנאדער בירגער, אָדער אויך אלס אידען, צי דארף מען נעמען א שטעלונג צו געוויסע פאָליטישע פראגען נאָר אלס אלגעמיינע בירגער, אָדער ביים אורטייל דארף אויך שפיעלען א ראָליע דער אידישער מאָמענט, צי איז א געוויסע שטעלונג אין א פראגע פאר אָדער געגען די אידישע אינטערעסען. די פראגע האָט אָנגעהויבען ארויסצורופען א גרויסען אינטערעס אין די אידישע קרייזען, ווען זי איז געשטעלט געוואָרען. אין אן אנדערע קעמפ וואָס איז אָנגעפירט געוואָרען וועגען דעם פון דער "קענעדיען דזשואיש טיימס" (אין יאָר 1900) האָבען זיך אלע אָנגעפרעגטע, און מייסטענס ענגליש־שפרעכענדע קאנאדיוזרטע איינוואוינער ארויסגעזאָגט געגען דעם, אז אידען זאָלען זיך קלאסיפיצירען באזונדער אין דער פאָליטיק, נאָר אנטוילנעמען אלס אלגעמיינע בירגער. מאנכע האָבען זיך אפילו ארויסגעזאָגט געגען דער איינבארופונג פון באזונדערע אירישע וואל־פארזאמלונגען, און צווישען די אלע געגנער פון די ענגליש־שפרעכענדע עלעמענטען, זענען דערפוענטירט געוועזען די פארשיעדענסטע אידישע ריכטונגען, ווי ציוניסטישע פירער, שול־טווער, פּראָפּעסיאנאלען א. ד. ג. אידען האָבען גלייכע ציווילע און רעליגיעזע רעכטען ווי אלע אנדערע בירגער, און דארום טאר ניט

דער איד אין קאנאדע

זיין אזא זאך ווי א אידישע "שטימע" — דאָס איז אומגעפער געדוועזען דער מאָטיוו פון די אלע, וועלכע האָבען זיך ארויסגעזאָגט געגעבן א באַזונדערער אידישער באַציהונג צו די פאָליטישע פארטייען פון לאַנד.

דאָס איז צו יענער צייט געוועזען דער ענטפער אויף דער פראַגע, אָבער שפעטער ווען די אידיש־שפרעכענרע און מער נאציאנאלע עלעמענטען האָבען זיך פארמערט אין לאַנד, און זיך מער איינגעבירגערט איז די שטעלונג געביטען געוואָרען, און ווען מאַנכע אידען זענען ארויסגעשטעלט געוואָרען אלס קאנדידאטען פאר פארשיעדענע עמטער, האָבען אי די אידען און אי די נישט־אידען אָנגעהויבען צו קוקען אויף זיי, ניט ווי אויף סתם פארטרעטער, נאָר אויך ווי אידישע פארטרעטער, און זיך באַמיט צו ערוועהלען זיי אלס אַזעלכע, ווייל מען האָט אָנגעהויבען צו פארשטעהן, אז אויך די אידישע מינאָריטעט מוז האָבען פארטרעטערשאַפט, ווי עס האָבען עס די אנדערע.

דער טיעפער אונטערשייד צווישען דער קריסטליכער און איד־שער רעליגיע, האָט מיט'ן וואוקס פונ'ם ישוב אויך פאדארוואכט א רייע פראָבלעמען און פראַגען. פארשיעדענע מיסיאנערען געדעלשאפטען האָבען אָנגעהויבען טעטיג צו ווערען צווישען די פארשיעדענע אידישע געמיינדעס, א טעטיגקייט אָנגעפירט מערסטענס פון אידען־משומדים און אָפטמאָל האָבען די דאָזיגע "נייע קריסטען" באנוצט אין זייער מיסיאנס־ארבייט אזא באַליידיגענדען טאן פאר אידען, אז עס פלעגט ברענגען צו צוזאמענשטויסען, און פיעלע אונגערעכטיגקייטען צו אידען זענען געוועזען א רעזולטאט פון דעם, וואָס די דאָזיגע אידישע מיסיאנערען פלעגען פאלש אינפאָרמירען דער נישט־אידישער וועלט וועגען דעם, וואָס עס קומט פאָר אויף דער אידישער גאס.

אן אינצידענט וואָס האָט אין די יארען 1900-1902 שטארק אויפ־גערודערט די עפענטליכע אידישע מיינונג איז געוועזען דער פאל מיט'ן בית עולם פון טהרי ריווערס.

דער איד אין קאנאדע

די פאמיליע הארט, וועלכע האָט זיך געהאט דאָרטען באזעצט אינ'ם אכצענטען יארהונדערט, און געבילדעט די דאָרטיגע אידישע קהלה, האָט אויך געהאט איר אידישען בית עולם. אָבער ביים אָנ-הויב פונ'ם צוואנציגסטען יארהונדערט, איז שוין די קהלה פון טהרי ריווערס לאנג געוועזען צופאלען. פיעלע פון די מיטגלידער פון דער

די פאמיליע הארט האָט אין טהרי ריווערס אויך געהאט געגרינדעט א באנק וועלכע האָט אויך ארויסגעלאָזען אירע אייגענע באנקנאָטען.

הארט פאמיליע האָבען זיך אין פארלויר פון יאָרען פולשטענדיג אסיר מיליט און זיך צוואמענגעגאָסען מיט די אהומיגע פראנצויזיש-קאטויר לישע שכנים, אנדערע וועדער האָבען זיך איבערגעצויגען פון טהרי ריווערס אין אנדערע פלעצער, און אזוי איז דער קליינער אידישער

בית עולם דארטען געבליבען א פארגעסענער און א פארלאזטער. ארום יענער צייט איז אבער דאס לאנד, וואו די אידישע קברים האָבען זיך געפונען, פארקויפט געוואָרען, און ווי עס איז דאמאָלס אָנגעגעבען געוואָרען אלס אן ארגומענט, האָבען די אידישע מתים פון דארטען געמוזט אוועקגענומען ווערען צוליעב סאניטארע אורזאכען. די אידען, באזונדערס די ספרדישע "קאָנגרעגיישאַן" פון מאָנטרעאַל האָט זיך פאראינטערעסירט אין דעם, און האָט איינגעזעהען אין דעם א פאר שוועכונג געגען דעם זכרון פון די אידישע פיאָנערען וועלכע האָבען אין זייער צייט געשפּיעלט אזא ראלע ביים אָנהויב פון דער קאנאדיש-אידישער געשיכטע, און א צייט לאנג האָט עס פאראורזאכט א געוויסע אויפגענונג, ווייל מען האָט געגלויבט אין יענע אידישע קרייז זען, אז די סאניטארע אורזאכע איז ניט מער ווי אן אויסרייד, און אז באמת דארף מען גאר ניט דאָס פלאץ פונ'ם אלטען אידישען בית עולם, וואו עס זענען געוועזען די קברים פון די ערשטע אידישע "סעטלערס". דער קאמף איז אָבער געבליבען אן רעוולטאטען, און די קברים האָבען געמוזט פון דארטען אוועקגענומען ווערען.

א וויכטיג פראָבלעם פאר'ן אידישען ישוב איז אויך געוואָרען די פראגע פון זונטאג-רוה.

כמעט אין יעדער פראָווינץ איז די פראגע פון דער שטרענגער זונטאג-רוה געוואָרען א שווער פראָבלעם פאר די אידען, פיעלע פון וועלכע עס האָבען אָפּגעהויט שבת לויט אלע אידישע דינים, און פאר די פרומע אידען איז עס דארום געוואָרען א הארבע עקאָנאָמישע פראגע, ווי אזוי צו רוהען אי שבת און אי זונטאג, אי דעם זיכעטען טאג פון דער וואָך, און אי דעם ערשטען טאג פון דער וואָך. אויב אין מאנכע ערטער זענען נאָך די ארטיגע אויטאריטעטען גענוגט געוועזען ניט דורכצופירען מיט אזא שטרענגקייט די עקזיסטירענדע זונטאג-געזעצען, איז אָבער די אגיטאציע פון דער "לאָרדס דעי עליענס", א קירכליכע ארגאניזאציע צו אגטירען פאר פולשטענדיגער זונטאג-רוה אזוי אויסגעוואקסען, אז א געזעץ ווענען זונטאג-רוה איז אריינגעטראגען געוואָרען אין 1906 אין קאנאדער פערדעראלען פארלאמענט דורכ'ן דאמאָלסדיגען יוסטיץ-מיניסטער האָנאָרייבל טשארלז פיזפעטריק (שפעטער א סער). די אידישע קהלות איינזעהענדיג

דער איד אין קאנאדע

דעם שאדען, וואָס אזא געזעץ קען עקאָנאָמיש ברענגען די אידען, האָט בען דאָרום פאָרגעלעגט א רייע אויסבעסערונגען צום געזעץ־פּראָיעקט.

דעם פערצענטען מערץ, 1906, האָט זיך דאָרום פאר דער רע־גירונג אין אטאווא פאָרגעשטעלט א אידישע דעפוטאציע, וועלכע איז אויפגענומען געוואָרען פונ'ם פרעמיער סער ווילפריעד לאָריע אין דעם יוסטיץ־מיניסטער טשארלז פיצפערטריק, און זיי איבערגעגעבן בען דעם אידישען פארלאנג. די דעפוטאציע, באשטעהענדיג פון די מאָנטרעאלער רבנים מעלדאלא דע סאלא, דר. ה. אבראמאָוויטש, הרב קארנפער, ראביי סאלאמאן דזשיקאָבס פון דער טאראנטא "האלי בלאסאם" שול (רב פון דער שול פון 1900 ביז זיין טויט אין 1920), ראבי ווייס פון האמילטאן, אין די הערען הערים וויינבערג, קלארענס י. דע סאלא, לייאן קאָהען, ד. ס. פרידמאן, ס. וו. דזשיקאָבס און אנדערע מאָנטרעאלער אידישע פארטרעטער, מיט מעקסוועל גאָלדשטיין ק. ס. אלס רעדנער פון דער דעפוטאציע, האָט דער רע־גירונג איבערגעגעבען מאַנכע אויסבעסערונגען צום געפלאַנטען געזעץ וועגען זונטאג־רוה, אין דער פאָרמע פון א מעמאָריעל.

דער מעמאָראַנדום האָט צווישען אנדערעם באַמאָנט, אז די אידען זענען מיט דער מיינונג, אז די רעגירונג דארף זיך ניט ארויף מישען אין רעליגיעזע פראגען, און בפרט נאָך אין אזעלכע, וועלכע בארייען די אינטערעסען פון מינאָריטעטען, אז א געזעץ וועגען צוואַנגס־רוה אום זונטאג מיינט ארויפצווינגען אויף מאַנכע בירגער זאכען, וואָס איז געגען זייערע רעליגיעזע איבערצייגונגען, אז דאָס נאָכט דאָרום אינטער די גלייכהייט פאר'ן געזעץ וואָס עס האָבען אלע רעליגיעזע גרופען, אז שבת איז דער רוה־טאג ניט נאָר פון די אידען נאָר אויך פון פיעלע קריסטען ווי די "סעווענט דעי עדווענטיסטס", אז די אידען רוהען פינף און זעכציג טעג אין יאָר (שבתים און יום טובים) און א שטרענגער זונטאג געזעץ וואָס וועט מיינען נאָך צוויי און פופציג רוה־טעג וועט זיי רואינירען עקאָנאָמיש, ווייל אפטמאָל וועלען זיי זיין געצוואונגען אויפצוגעבען זייער באַשעפטיגונג אויף גאנצע פיער טעג, ווען א יום טוב וועט לימיטל אויספאלען אין א מאָנטאג אָדער אין א דאָנערשטאג.

דער מעמאראנדרום האָט אויך אָנגעצייגט אויף דעם, אז לויט דעם פאָרגעשלאָגענעם געזעץ קען מען אפילו אויסטייטשען, אז עס איז פארבאָטען אפילו צו טון יעדע הויז־ארבייט ביי זיך אין דער היים, און דער מעמאראנדרום האָט דאָרום פארלאנגט, אז איידער דער געזעץ ווערט אָנגענומען, זאָל דער פארלאמענט באשטימען א קאָמיטעט, וואָס זאָל די גאנצע זאך אונטערזוכען און זעהען אז דער געזעץ זאָל קענען זיין אנגעמבאר פאר יעדען טייל פון דער בירגערשאפט, און אז הויז דעם זאָל אויך זיין א פונקט, אז די וועלכע רוהען אין אן אנדער טאג אין דער וואָך, זאָל מען זיי ניט פארפאָלגען, ווען זיי וועלען טון אן ארבייט אין זייער פריוואטען פלאץ.

א לענגערע דעבאטע האָט זיך ביי יענער פארלאמענט־סעסיע אנטוויקעלט ארום די דאָזיגע פאָדערונגען, א דעבאטע אין וועלכער עס האָבען זיך באטייליגט א גרעסערע צאָל פון די פארלאמענט־מייטגלידער. מאנכע האָבען געשטיצט דעם אידישען פארלאנג, אנדערע אָבער ווי בוראסא זענען שארף ארויסגעטרעטען געגען דעם מאטיוו־רענדיג זייער געגנערשאפט מיט דעם וואָס די אידען זענען אי א מינאָריטעט און אי פרעמדע אין לאַנד, און "אז מען וואוינט אין רוים מוז מען זיך פירען ווי די רוימער". קאנאדע, האָבען די געגנער געטענה'ט, איז א קריסטליך לאַנד, פירט זיך לויט א קריסטליכען שטייגער, און פונקט ווי ביי אידען האָט זיך אמאָל געפירט, אז אויך דער פרעמדער, דער גר, האָט געדארפט אָפהיטען שבת, אזוי דארפען זיי רעספעקטירען דעם קריסטליכען זונטאג, און דער רעזולטאט איז געוועזען, אז מיט 79 שטימען גענען 57 איז די אידישע פאָדערונג, ווי אויסגעדריקט אינ'ם מעמאראנדרום צוריקגעוויזען געוואָרען, און דער אָריגינעלער געזעץ־פראָיעקט איז אָנגענומען געוואָרען.

דער געזעץ ווי אנגענומען (פארעפענטליכט אין באנד 1, 1906, קאפיטעל 27, זייט 145) — פארלאמענט אקטען פאר דער צווייטער סעסיע פונ'ם צענטען פארלאמענט) באטראכט אלס א פארברעכען יעדע ארבייט וואָס ווערט געטאן זונטאג, ווי למשל דאָס פארקויפן פארשיעדענע סחורות אָדער די געוועהנליכע מלאכה פון דער גאנצער וואָך, און שרייבט פאָר א שטראף פון איין דאָלאַר ביז פערציג

דאָלאַר פאר איבערטערטען דאָס געזעץ, סיידען דאָס זענען ארבייטען פון גרויס וויכטיגקייט, ווי למשל מעדיצינישע הילף, באַן און שיפס-ארבייטען, פאָסט, טעלעפאָן און טעלעגראַף, א. ד. ג.

ביי דערוועלכער פארלאמענט סעסיע פון 1906 האָט אויך א צווייטע וויכטיגע פראגע פון א אידישען שטאנדפונקט, פארנומען א פלאץ אין די פארלאמענט דעבאטען — די רעזאָלוציע וועגען די אידן'ישע פאָרגרעמען אין רוסלאנד.

איי. סי. מעקדאנעל, וועלכער האָט דאמאָלס אין פארלאמענט פארטראטען סאוט טאראנטא (ער איז אין די שפעטערע יאָרען באד שטימט געוואָרען אלס סענאטאר), האָט אין חודש מערץ פון דער סעסיע אריינגעטראגען פאָלגענדע רעזאָלוציע :

''אזוי ווי דורך דער טעראר-הערשאפט, וואָס האָט לעצטענס געהערשט אין פיעלע טיילען פון רוסלאנד, זענען גרויסע צאָלען פון הילפלאָזע מענער, פרויען און קינדער פון דער אידישער ראסע, פאָרגאָמירט געוואָרען אויף דעם ברוטאלסטען און אונגענשליכסטען אופן, און ווי עס ווייזט אויס זענען ניט געמאכט געוואָרען קיינע באמיהונגען אפצוהאלטען די דאָזיגע גוואלדטאטען, פארקערט די אָנפירער איז נאָך ערלויבט געוואָרען אָנצופירען זייער צושטערענדע ארבייט.

''דער קאנאדער פארלאמענט, אויסדריקענדיג דעם סענטימענט פונ'ם קאנאדער פאָלק, אָן אונטערשייד פון ראסע, גלויבען אָדער פארטיי, באדויערט דארום די דאָזיגע במזיד'ע און אונגענשליכע שחיטה אויף די אידען אין רוסלאנד, און דריקט אויס די מיינונג אז די שחיטות זענען א שאנדע פאר דער ציוויליזאציע פון דעם צוואנציגסטען יאָרהונדערט.

''אז די רעזאָלוציע זאָל אפגעשיקט ווערען דורך זיין עקסעלענץ דעם גענעראל-גאווערנאר צום ''רייט האָנאָרייבל'' שטאטס-סעקרעטאר פאר די קאָלאָניעס, כדי מען זאָל ראטען זיין מאיעסטעט ווער גען די געפילען פון די קאנאדער אונטערטאנען, און אזעלכע מיטלען זאָלען גענומען ווערען, ווי זיין מאיעסטעט'ס ראטגעבער, וועלען געפינען פאר פאסיג.

ד ע ר א י ד א י ז ק א נ א ד ע

אריינטראגענדיג זיין רעזאָלוציע האָט הער מעקדאנעל געהאלטען דערביי אַ לענגערע רעדע, אין וועלכער ער האָט ערסלערט דעם צוועק פון דער רעזאָלוציע, וועלכער איז א צווייפאכער, ערשטענס אויס צודריקען מיטגעפיל צו די קרבנות און די לידענדע פון די פּאָגראַמען און שחיטות, און צווייטענס, אויב עס איז מעגליך, צו פארהיטען, אז אזעלכע שחיטות זאָלען מער נישט קענען פאסירען.

"עס איז גענוג צו דערצעהלען", האָט דער טאראנטער פאד-לאמענט-מיטגליד צווישען אנדערעס דאמאָלס געיאָגט, "אז אין די לעצטע צוויי יאָר האָבען איבער הונדערט טויזענט רוסישע אידען געליטען פון די פּאָגראַמען. די רוסען האָבען אליין געהעצט צו דעם, און געבראכט צו דער בלוט-באד. די גאנצע וועלט איז יעצט געניג דער דאָזיגער לאגע, און אויך קאנאדע שטעהט נישט אפ פון דעם. איבער'ן לאנד זענען אָפּגעהאלטען געוואָרען א רייע מאסענפארזאמלונגען, וואו עס זענען אָנגענומען געוואָרען פארדאמונגס-רעזאָלוציעס געגען די פּאָגראַמען, און אפילו דער פרעמיער אליין האָט בא-ערט איין פארזאמלונג אזעלכע אין דער שטאדט (אטאווא) מיט זיין אנוועזנהייט. די גייסטליכע איבער'ן לאנד רעדען וועגען דעם, מען קלייבט געלט צו העלפען די געליטענע, די פרעסע אָן אויסנאם, פארדאמט די שחיטות, אין חודש יאנואר האָט אויך דער קאָנגרעס פון די פאראייניגטע שטאטען אָנגענומען א רעזאָלוציע ענליך צו די, וועלכע איך שלאָג יעצט פאָר, נאָר מיט נאָך א שטארקערער שפראך און אויסדריקען. איך גלויב דארום, אז איך כעס דארום נישט צופיעל פונ'ם הויז, אז מיין רעזאָלוציע זאָל אינדאדאסירט ווערען אָן שום אונטערשייד פון פארטיי ראסע אָדער גלויבען. זאָל דער רעי-זאָלוציע געלינגען אפצוראטעווען איין פּאָגראַם אפילו; דאן וועט זי שוין אויך נישט זיין אומזיסט."

זיין רעדע איז גאנצעפאלגט געוואָרען פון א צווייטער ענליכער רעדע געהאלטען פונ'ם פרעמיער סער ווילפריד לאָריע, וועלכער האָט שטארק געלויבט די קאנאדער אידען, אויסדריקענדיג זיין גלויב כען, אז די אידען פון רוסלאנד זענען אויך זיכער פון אזא פאר-טרויענסווערטען עלעמענט. דער פרעמיער האָט דאן פאר'ן "הויז"

ערקלערט זיין פולע צושטימיגקייט מיט דער פראטעסט באוועגונג, מיט'ן אינהאלט פון דער רעזאָלוציע, און אז ער האלט, אז עס איז די פליכט פון יעדע קאנאדער בירגער צו העלפען באשיצען די אידישע לעבענס, וועלכע זענען אין געפאר. אָבער, האָט דער פרעמיער וויי-טער צוגעגעבן, דאָס "הויז" דארף געדענקען אז דער פארלאמענט שטעלט נישט פאר מיט זיך די פולע רעגירונגס-מאכט, און אז קאנאדע האָט נישט דאָס רעכט ביים יעצטיגען מאָמענט צו מישען זיך אין אויסלענדישע פראגען, איבער וועלכע נאָר די ענגלישע קרוין האָט די יוריסדיקציע און פאראנטווארטליכקייט, דורכ'ן אויסלענ-דישען מיניסטעריום, אז אין די דיפלאמאטישע פארהאנדלונגען צוויי-שען רוסלאנד און ענגלאנד האָט קאנאדע קיין שטימע נישט, און ער האָט דערפאר פארלאנגט פון דעם פארלאמענט, אז די פראגע זאָל דערווייל אָפגעלעגט ווערען, כדי די רעגירונג זאָל קענען באטראכט-טען צי עס איז ראטזאם פאר'ן פארלאמענט אויפצונעמען אזא ענין, טראצדעם וואָס ער סימפאטיזירט פולשטענדיג אי מיט דער רעזאָ-לוציע און אי מיט די ארויסגעזאָגטע חומאנע מאטיווען אירע.

אין דער דעבאטע וואָס האָט זיך ענטוויקעלט ארום דער ראט-זאמקייט פון דער זאך, צי דער קאנאדער פארלאמענט קען זיך אריינ-מישען אין די רוסיש-ענגלישע באציהונגען, איז פרעמיער לאָרע'ס מיינונג אויך אינטערשטיצט געוואָרען פונ'ם פירער פון דער קאנסערו-וואטיווער אפאזיציע האָבערט. בָּאָרדען (שפעטער א סער), אָבער פון א גאנצ אנדער שטאנדפונקט איז די זאך באלויבטען געוואָרען, אינ'ם פארלויף פון דער דעבאטע, פון הענרי בוראסא, פירער פון די פראנצויזיש-קאטוילישע נאציאנאליסטען.

"איך גלויב", האָט בוראסא צווישען אנדערעס געזאָגט, "אז די דעבאטע דארף נישט פארענדיגט ווערען ביז וואנען עס וועט נישט קלאָר ווערען וועגען דעם אויסגעטראכטען סענטימענט, וואָס מען זוכט צו ענטוויקלען דאָ אין לאַנד צו גונסטען די אירען. איך דארף דאָ נישט דערצעהלען, אז איך האָב נישט קיין גענערשאפט צו די אי-דען, די פראווינצן קוויבעק איז געוועזען די ערשטע אינ'ם בריטישען רייך צו געבען די אירען בירגער רעכט, אין דער צייט וואָס מען האָט מיינע גלויבענדיגער (קאטויליקען) ענטזאגט זייער רעכט אין

ענגלאנד, האָט די פראנצויזיש-קאטאלישע פּראָווינץ קוויבעק, אין מיין אייגענער זידע איז געוועזען דער אויטאר דערפון, געגעבען די אידען פולע ציווילע רעכט. אָבער אויב מיר וועלען זיך ערלויבען, אפילו איידער מיר האָבען נאָך דאָס רעכט צו פארוואלטען זיך אלס א נאציע, אריינגעשלעפט צו ווערען אין דעכאטעס פון אינטערנאציאנאלע פראגעס, און צו נעמען אויף זיך די משא פון פאראנט-וואָרטליכקייט צו רעטען אלע פעלקער פון דער וועלט, וואָס זיי זאָלען טון אין באצוג זייערע אינערליכע ענינים, גלויב איך, אז מיר געהען אוועק צו ווייט. מיר קענען למשל באאיינפלוסט ווערען אַז צונעמען רעזאָלוציעס געגען די אמעריקאנער לינטשערייען אייף שווארצע, אָדער געגען די טערקישע שחיטות אויף קריסטען. וואָס עס אנבאלאנגט רוסלאנד, דארפן מיר זיין פאָרויכטיגער מיט אוי-זערע סימפאטיעס צוליעב דעם פאקט אליין, וואָס די אידען דאָרטען זענען שולדיג אין די אלע דאָרטיגע סאָציאלע אנרוהען, און צוליעב דעם וואָס א גרויסער טייל פון די הייליגסטע פאר אידען וואָס ווערט געקליבען אויף דער גאנצער וועלט, ווערט גאָר פארנוצט אויף קויפן געווער פאר די רעוואָלוציאנערען. עס איז אויך א גוט באוואוסטער פאקט אז די פאָגראַמען אין א סך שטעט זענען ערשט געמאכט גע-וואָרען דאמאָלס, ווען די קריסטען האָבען זיך דערוואוסט אז די אידען גרייטען צו אויף זיי שחיטות."

ה. בוראסא האָט דאן פאָרגעזעצט אין זיין רעדע צו באציהען זיך אויף דער מיינונג פון גאָלדווין סמיט, אז די שנאה געגען אידען, איז פאראן נישט נאָר אין רוסלאנד נאָר אין אלע לענדער, ווייל דער איד וויל זיך נישט אסימילירען מיט'ן לאנד, וואו ער וואוינט, אז דער איד זוכט נאָר רייכער צו ווערען פון זיין בירגערשאפט, אָבער ער ביישטייערט גאָר נישט צו דער ענטוויקלונג פונ'ם לאנד, אז אין רוסלאנד רעכענען זיך נאָר די רוסישע פויערים אָפּ מיט די אידישע בלוטזויגער זייערע, און דארום וועט זיין נאדיש פאר'ן קאנאדער פארלאמענט אָנצונעמען אזעלכע רעזאָלוציעס ווי די פאָרגעשלאָגענע ער האָט אויך באשולדיגט דעם פאָרשלאגענער, אז מיט זיין רעזאָלוציע האָט ער געזוכט מושא. חן צו זיין ביי די אידישע שטימוגעבער פון זיין דיסטריקט.

עס האָבען אנדערע מיטגליעדער געענטפערט בוראסאן און צו דער פראגע איז ניט גענומען געוואָרען קיין באשטימטע שטעלונג. דער אָפיציעלער רעפּאָרט פון די פארלאמענטארישע דעבאטען פאר'ן 15טען טאג אין מערץ (באנד 74, זייטען 226—235) וואו די דע- באטע וועגען דער רעזאָלוציע ווערט איבערגעגעבען, ענטהאַט מער נאָר ניט וועגען דער רעזאָלוציע, אזוי אז מען קען גלויבען, אז די פארשיעדענע צדדים האָבען זיך איינפארשטאנען, אז די פראגע זאָל מער ניט פאָרגעבראכט ווערען אויף דער פארלאמענטאריבונע.

* * *

מיר האָבען געזעהן ווי מיט'ן וואוקס פונ'ם אידישען ישוב זע- נען אויף אויסגעוואקסען א רייע פראָבלעמען, און הויפטזעכליך איז געוואָרען א וויכטיגע פראגע די באציהונגען צו אידען פון מאנכע ניט-אידישע קרייזען און זייערע פארטרעטער, אָבער מיט'ן זעלבן וואוקס פונ'ם ישוב איז אויך ענטשטאנען א נייע פראגע — די בא- ציהונגען צווישען זיך, צווישען די אידען גופא.

דער אידישער ישוב וועלכער איז ביז די אכציגער יאָרען פונ'ם לעצטען יאָרהונדערט באשטאנען נאָר פון צוויי עלעמענטען, ספרדים און ענגליש-דייטשע אידען, האָט זיך שוין יעצט צוטיילט אין א סך גרופעס. הײַז די צוויי עלעמענטען זענען שוין יעצט געוועזען אידען פון פוילען, רוסלאנד, גאליציען, רומעניען א. ד. ג., און אנשטאט א אידישע איינהייט איז שוין יעצט געוועזען א טיעפע צי- טיילונג צווישען זיך. דאָ און דאָרט איז נאָך די ארגאניזירונג פונ'ם אידישען ישוב פאָרגעקומען אין אלגעמיינע פאָרמען, אָבער וואָס גרעסער דער ישוב איז געוואָרען, אלץ מער האָבען אָנגעהויבען צו שפּיעלען א ראָליע די פארשיעדענע געבורטס-לענדער פון די גע- קומענע, און איין גרופע האָט אָנגעהויבען צו קוקען מיט מיסטרױען אויף דער צווייטער. אויב דאָס ארגאניזירען זיך לױט די "לאנדס- מאנשאפטען" האָט געהאט די מעלה, וואָס עס זענען פאראייניגט געוואָרען אין איין קערפערשאפט די אלע געקומענע פון איין לאנד אָדער פון איין שטאדט, וועלכע האָבען זיך געפילט עלענד און פאר-

דער איד אין קאנאדע

לאָזען אין דער נייער היים, האָט אָבער דער קאנאדיש-אידישער ישוב זיכער פיעל פארלאָרען פון דעם, ווי אזוי עס האָט זיך באצויגען איין גרופע אידען צו דער צווייטער.

אין די אכציגער יאָרען האָט אין מאָנטרעאל געוואוינט דער בא-קאנטער אידישער געלערטער אלעקסאנדער הארסאוו, און ער פלעגט פון צייט צו צייט פארעפענטליכען אין דער העברעאישער פרעסע פון אייראפע בריעף וועגען קאנאדיש-אידישען לעבען. אין איינעם פון זיינע בריעף גיט ער איבער א געשפרעך וואָס ער האָט געהאט מיט א מאָנטרעאלער איד הער שוואב, א איד פון עלזאס וועלכער האָט דאָרטען פארטראטען דעם אמט פון געהילפס-קאנסול פאר פראנקרייך, און אין דעם געשפרעך האָט הער שוואב ארויס-געזאָגט מיינונגען וועגען די פוילישע אידען אין מאָנטרעאל, וואָס מען הערט אָפט פון די אידישע שונאים וועגען אידען בכלל.

אויף ווי ווייט דער מיסטרויען צווישען איין אידישע גרופע און דער צווייטער האָט עקזיסטירט קען אויך דיענען דער פאָלגענדער פאל. אין יאָר 1898 האָט די קוויבעקער אידישע קהלה אנאָנסירט אין א ניו יארקער אידישער צייטונג, אז זיי דארפען האָבען א שוחד, און אין דער מודעה איז בפירוש געזאָגט געוואָרען אז "קינע ליטוואקעס דארפען גיט נאכפרעגען".

יעדע גרופע אידען האָט גיט נאָר געקוקט מיט חשד אויף דער צווייטער, נאָר אויך זיי באטראכט אלס א נידעריגען עלעמענט, אין אין די פארשיעדענע אידישע קהלות האָבען זיך דארום גענומען אויסבילדען פארשיעדענע באזונדערע לאנדסמאנשאפטען קהלות, מיט באזונדערע שולען, רבנים, תלמוד תורות, אונטערשטיצונגס-פאראיינען, צדקה-אנשטאלטען, שוחדים, א. ד. ג., אזוי אז אין דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג האָט עס פאָרגעשטעלט מיט זיך א וויכטיג פראָבלעם.

די ערציהונגס-פראגע, די פראגע ווי אזוי צו ערציהען די אידישע קינדער איז בכלל געוועזען א וויכטיגע פראגע פאר'ן ישוב, און זי איז געלעזט געוואָרען מיליוניז אויף פאָלגענדען אופן. פאר אלגעמיינער נער בילדונג האָבען די אידישע עלטערען געשיקט זייערע קינדער אין

ד ע ר א י ד א י נ ק א נ א ד ע

די אלגעמיינע שולען פון לאנד, פאָלקס-שולען, מיטעלע און הע-
כערע שולען, באנוצענדיג זיך מיט דער אלגעמיינער שול-סיסטעם
פונ'ם לאנד, פאר אידישע ידיעות וויעדער, פאר די אידישע
למודים, פאר דעם זענען פון די אידען אויסגעבויט געוואָרען פאר-
שיעדענע טיפּען פון שולעס, ווי תלמוד תורות, חדרים, זונטאג-
שולען, העברייאישע שולען, פאָלקס-שולען, און אין די לעצטע
יאָרען ראדיקאל-אידישע שולען.

אָבער אין קיין פראָווינץ איז די פראגע פון אלגעמיינער ביל-
דונג פאר די אידישע קינדער נישט געוועזען אזא פראָבלעם, ווי אין
דער פראָווינץ קוויבעק, צו וועלכען עס איז געווידמעט דאָס קומענדע
קאפיטעל.

דאָס עלפטע קאפיטעל

די שול-פראגע אין דער פראווינץ קוויבעק

די צוויי שול-סיסטעמען פון דער פראווינץ קוויבעק. — די שטייערען, — אן אייגענע שול-סיסטעם אָדער ניט, — די אידען שטייען צו צום פראטעסטאנטישען שול פאנד — פראטעסטאנטען ערקלערען אז די אידישע שטייערען זענען ניט גענוג צו דעקען די שול-אויסגאבען, — די פראגע פון פרייען און "סקאלערשיפס", — דער פראצעס אין געריכט וועגען דעם, — די פארהערען פאר דער רעגירונג, — די פיעלע פארהאנדלונגען ארום דער שול-פראגע פון צייט צו צייט.

דאָס ערציהונגס-סיסטעם איז אין קאנאדע ניט קיין זאך וואָס נעהערט צו דער פערעראלער רעגירונג, נאָר עס געהט ארונטער אונטער דער יוריסדיקציע פון די פראווינציעלע רעגירונגען, אין יעדע פראווינץ האָט דאָרום איר אייגענע ערציהונגס-סיסטעם און אירע אייגענע באזונדערע בילדונגס-געזעצען. צו דער צייט למשל, ווען אין דער פראווינץ אנטאריא איז פאראן איין שול-סיסטעם, און עס ווערען בלויז געמאכט אויסגאבען פאר די שולען אין די פראנצויזיש-באפעלקערטע געגענדען, וואו מען מעג אין די פאָלקס-שולען אויך לערנען פראנצויזיש (די ענגליש-קאטוילישע "סעפרייט סקוהלס" זענען דיזעלבע שולען ווי די אלגעמיינע פאָלקס-שולען נאָר זיי גיעבען אויך אַפּ פלאץ פאר רעליגיע, קיינע העכערע שולען פון דעם מין עקזיסטירען ניט אין אנטאריא), איז אָבער גאנץ אנדערש די שול-סיסטעם אין דער פראווינץ קוויבעק. קוויבעק מיט איר קאטויליש-פראנצויזישער באפעלקערונג אָלן ענגליש-פראטעסטאנטישע מינאָר-ריטעט האָט געמוזט שאפען א שול-געזעץ וואָס זאָל קענען באפרידיגען אי דער מאיאריטעט און אי דער מינאריטעט. און דאָרום עקזיסטירען

דאָרטען צוויי שול-סיסטעמען, אָדער ווי מען רופט זיי געווענליך צוויי שול-''פענעלס'', וועלכע דארפֿען באַפֿרידנען די שול-נויטען פון די צוויי ראַסען, וועלכע אונטערשיידען זיך אי אין דער שפּראַך און אי אין דער רעליגיע. די פּראָווינץ קוויבעס האָט דאָריבער אירע קאטויליש-פּראַנצויזישע שולען און ענגליש-פּראָטעסטאַנטישע שולען.

אָבער צו וועלכען שול-סיסטעם געהערען די אידישע קינדער פון דער פּראָווינץ קוויבעס, צו וועלכער דארפֿען זיי געהערען?

כל זמן עס זענען געוועזען וועניג אידישע קינדער פון שול-עלטער אין דער פּראָווינץ, האָט עס קיין פּראַגע ניט געקענט זיין, אָבער מיט'ן וואַקס פונ'ם אידישען ישוב בכלל, באַזונדערס זינט אין דער שטאָדט מאָנטרעאַל איז אויסגעוואַקסען אַ גרויסע אידישע קהלה און ממילא איז אויף גרעסער געוואָרען די צאָל פון אידישע קינדער פון שול-עלטער, איז די פּראַגע געוואָרען גאנץ שאַרף, און טראץ פיעלע יאָרען פון פאַרהאַנדלונגען און קאָמפּראָמיסען, איז די פּראַגע דער-ווייל נאָך אלץ ניט געלייזט געוואָרען נאָר פאַרקערט, אין די לעצטע יאָרען איז דאָס דאָזיגע פּראָבלעם געוואָרען נאָך מער קאָמפּליצירטער. דאָס שול-סיסטעם אין דער פּראָווינץ קוויבעס ווערט, ווי אין די אנדערע פּראָווינצען, פאַרוואַלטעט פון דער פּראָווינציאַלער רעגירונג, אָבער די הוצאות פאַר אויסהאַלטען די שולען ווערען מערסטענס געדעקט לאָקאַל (באַזונדערס אין די גרויסע שטעט), פון די אַרטיגע שטייערען אויף אומבאוועגליך אייגענטום, און עס איז גע-וועזען דאָס לעצטע וואָס האָט פיעל בייגעטראַגען צו דער שאַרפֿקייט און קאָמפּליצירטקייט פון דער שול-פּראַגע פאַר די אידישע קינדער אין דער פּראָווינץ קוויבעס, הויפטזעכליך אין דער שטאָדט מאָנטרעאַל, מיט איר גרויסער אידישער קהלה.

די שטייערען וועלכע ווערען איינגענומען פאַר דעקען די שול-אויסגאַבען ווערען אין דער פּראָווינץ קוויבעס צוטיילט לויט געוויסע אָפּמאַכען צו די צוויי באַזונדערע שול-סיסטעמען, און יעדער שטייער-צאָלער קען נאָר שיקען זיינע קינדער אין יענע שולען, צו וועלכער שול-סיסטעם ער צאָלט.

צו וועלכער סיסטעם ווערען געצאָלט די שטייערען פון אירען, און וואוהין שיקען די אירען זייערע קינדער?

די פראווינץ קוויבעק האָט בכלל זעהר וועניג אידישע קהלות, און די וועלכע זענען פאראן זענען אויך קליין אין זייער מיטגליד דערשאפט, אין די אלע ערטער איז דאריבער אזא פראגע ניט גע- וועזען, און דאָס גאנצע פראָבלעם דרעהט זיך דארום ארום דער גרויסער מאָנטרעאלער אידישער קהלה. — וואָס פאר אן ענטפער האָבען די דאָרטיגע אידען אויף דעם געגעבען?

צוויי ענטפערס האָבען געקענט געגעבען ווערען — אַנצושליסען זיך אין איינער פון די עקזיסטירענדע שול־סיסטעמען, אָדער פֿור- בירען שאפען אן אייגענע דריטע שול־סיסטעם, א סיסטעם פון איר דינע שולען, וועלכע זאָלען אויסגעהאלטען ווערען פון די אידישע שטייערען.

ווען די מאָנטרעאלער אידישע קהלה איז נאָך געוועזען גאנץ קליין, פלעגען די אידישע שטייערען געצאָלט ווערען צום קאטוילישען שול־פאנדה. פון די אידישע שטייערען פלעגען נאָך ארונטערגענומען ווערען צען פראָצענט פאר די אלגעמיינע קאטויליש־פראנצויזישע שולען, און פונ'ם איבעריגען איז אויסגעהאלטען געוואָרען די תלמוד תורה פון דער שפאניש־פאָרטוגעזישער שול, וואו מען האָט גע- לערענט איי אידישע למודים און אי אלגעמיינע געגענשטאנדען. די אידישע קינדער פלעגען באקומען זייער גאנצע אויסבילדונג אין די נידעריגע קלאסען פון דער תלמוד תורה, און ווען זיי פלעגען דארפן איבערגעהן אין העכערע קלאסען, פלעגען זיי באזוכען די אלגעמיינע שולען, ווייל די תלמוד תורה האָט קיין העכערע קלאסען ניט געהאט.

אזוי האָט עס אָנגעהאלטען ביז די ניינציגער יאָרען פונ'ם פאָ- ריגען יארהונדערט, ווען ארום 1894 איז באשלאָסען געוואָרען, אז די אידישע שול־שטייערען זאָלען געצאָלט ווערען צום פראָטעסטאנט טישען שול־פאנדה. אין יענער צייט זענען שוין די מאָנטרעאלער אידישע וואוינונגען געוועזען צושפרייט איבער פארשיעדענע שטאדט- טיילען, און פאר די אידישע קינדער איז שוין מער ניט געוועזען גענוג איין שול, און זיי האָבען געמוזט האָבען די מעגליכקייט צו קענען באזוכען די געגענט־שולען אפגאָהענטסטען צו זייערע וואוי- נונגען. לויט דעם געשלאָסענעם אפמאך מיט דער ענגליש־פראַטעסט- טאנטישער שול־קאָמיסיע, האָט די דאמאָלס שוין עקזיסטירענדע

באראן דע הירש שול, וואו עס האָבען געלערנט א צאָל אידישע קינדער, באקומען פון די שטייערען צו אכט דאָלאַר א יאָר, פאר יעדען קינד וואָס האָט געלערענט אין דער באראן דע הירש שול, אין א צווייטער שול איז פונ'ם זעלבען פאנד אויסגעהאלטען געוואָרען א אידישער לערער, און די אידישע קינדער האָבען באזוכט די פאר- שיערענע פראָטעסטאנטישע שולען.

אין גיכען האָבען אָבער אָנגעהויבען צו הערען זיך טענות מצד די פראָטעסטאנטישע שול-פארוואלטער, אז עס לוינט זיי ניט דער אָפמאך, ווייל דאָס לערנען מיט די אידישע קינדער קאסט זיי פיעל מער וויפיעל זיי נעמען אריין פון די אידישע שטייערען, און עס איז אויסגעדריקט געוואָרען אָבען די מיינונג, אז זיי וואָלטען זיך וועלען אין גאנצען באפרייען פון די אידישע קינדער. עס האָבען ניט געהאָלפֿען די אידישע ארגומענטען, וועלכע האָבען אויפגעצויגט, אז די פראָטעסטאנטישע שול קאָמיסיע האָט ניט קיין גרונד צו בא- קלאַגען זיך אויף די אידישע שטייערען, און די פראָטעסטאנטישע שול-פארוואלטונג האָט זיך געווענדעט מיט אן אנפראגע צו דער קוויבעקער רעגירונג, אז מען זאָל ענטשיידען די רעכטען פון די אידען אין די שולען. די פראגע פון די אידישע קינדער אין די פראָטעסטאנטישע שולען האָט דארום אָנגעהויבען ארויסצורופען א ברייטען געזעלשאפטליכען אינטערעס, פיעלע קלירענדע קרויזען האָבען זיך דאמאָלט איבערצויגט, אז די טענות זענען אומבאגרייך דעט, און די פראָטעסטאנטישע שול-באָארד האָט א קורצע צייט ניט געדריקט מיט די טענות, און נאך פיעלע פארהאנדלונגען צווישען דער פראָטעסטאנטישער שול-קאָמיסיע און די אידען איז באשלאָסען געוואָרען, אז עס זאָל דערווייל בלייבען ביים אלטען. אין גיכען אָבער איז עס געקומען צו נייע שטרייטען און צוזאמענשטויסען, ווען אין יאָר 1900 האָט די פראָטעסטאנטישע שול-פארוואלטונג בא- שלאָסען, אז קיין אידיש קינד קען ניט באקומען אין די שולען קיין "סקאלערשיפ", אָדער וועלכען עס איז אנדערען פרייז. די אידישע שילער זענען די גאנצע צייט באטרעכט געוואָרען ווי שטייפקינדער, און מען האָט עס זיי געגעבען צו פילען ביי יעדער געלעגנהייט, אין דער באשלוס האָט דארום די געמיטער נאכמער אויפגערייצט.

די אידישע קינדער, וועלכע האָבען באזוכט די פּראָטעסטאנטישע שולען, האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייער פֿלייס און בעהינגקייט. און זיי פלעגן דאָרום אָפט געווינען פּרייזען, און די פּראָטעסטאנטישע פארוואלטער האָבען אויף דעם געקוקט קרום און מיט אומחן. מען האָט עס נישט געקענט ארויסזאָגען אָפּען, דערפאר אָבער האָט מען פון דאָס ניי ארויסגעשטעלט דעם ארגומענט, אז אזוי ווי די אידישע שטייערען זענען נישט גענוג צו דעקען די שול-אויסגאבען פון די אידישע קינדער, קען מען דאָרום נישט ערווארטען, אז זיי זאָלען נאָך באקומען פּרייזען אויך. ווען מען האָט די שול-פארוואלטונג באשולדיגט אין דיסקרימינירען געגען די אידישע קינדער, האָט דאמאָלט דער פארוואלטונגס-סעקרעטאר ע. וו. ארטחי געזוכט צו פארטיידיגען (אין א געשפרעך מיט א פארטרעטער פון דער מאָנטרעאלער צייטונג "דזילי וויטנעס"), אז די פּראָטעסטאנטישע שולען דיסקרימינירען נישט געגען קיינעם, צוגעבענדיג אָבער דערביי, אז עס איז מער נישט ווי ריכטיג, אז פאר די פּראָטעסטאנטישע קינדער זאָל געזאָרגט ווערען צוערשט, און אז די "סקאַלערשיפּס" זענען גע-גרינדעט געוואָרען הויפטזעכליך פאר די ארעמע פּראָטעסטאנטישע שילער, צו וועלכען די אידישע קינדער זענען נישט בארעכטיגט. די פראגע פון די "סקאַלערשיפּס" האָט ענדליך דערפירט צו דעם, אז די שול-פראגע איז אויך אריבערגעטראגען געוואָרען אין די קוויבעקער געריכטען, און אין חודש פעברואר 1903 איז פאָרגעקומען דער ערשטער פּראָצעס ארום דער דאָזיגער פראגע, ווען פ. פילזנער, א מאָנטרעאלער איד, האָט אנגעקלאָגט די פּראָטעסטאנטישע שול-פאר-וואלטונג אין אונגעזעצליכקייט, פאר אוועקנעמען פון זיין זון, יעקב פילזנער, דעם פרייז צו וועלכען ער איז געוועזען בארעכטיגט, בשעת ער האָט געדארפט איבערגעהן אין א העכערע שול.

דער אָנקלאָגער האָט אנגעגעבען אין זיין אנקלאגע, אז ער איז א בריטישער אונטערטאן, און זייט פיעלע יאָרען א מאָנטרעאלער איינ-וואוינער; אז זיין זון יעקב איז זינט סעפטעמבער 1895 א שילער אין דער "דאפערין סקוהל", וואו ער האָט אין די יוני עקזאמענס פון 1901 געוואונען דעם ערשטען פלאץ, אן אויסצייכנונג וואָס בארעכטיגט אים צום "קאמישיאנער'ס סקאַלערשיפּ", צו לערנען

פריי אין א העכערער שול. ווייטער איז אין דער קלאגע אָנגעגעבען געוואָרען, אז לויט די שול־רעגולאציעס פון 1892 זענען די פראָ-טעסטאנטישע שולען געוועזען אָפּען פאר אלע אידישע קינדער, און ער גלויבט דאָרום, אז דער סטאטוס פון זיין זון איז דערזעלבער ווי די פון די אנדערע שילער.

אָבער ריכטער דייווידסאָן פונ'ם "סופיריאר קאורט", פאר וועמען דער פארהער איז פאָרגעקומען, האָט דעם 14-טען פעברואר צוריקגעוויזען פ. פילזנער'ס פארלאנג, און לויט דער דאָזיגער גע-ריכטליכער אויסטייטשונג, איז ווי פעסט געשטעלט געוואָרען, אז די אידען האָבען ניט קיין סטאטוס אין דער שול־סיסטעם. די מאָנט-רעאלער אידען האָבען דאָרום באשלאָסען פארצוועצען דעם קאמף ארום דער שול־זאך, און דעם 5-טען מערץ פונ'ם זעלבען יאָר האָט א אידישע דעפוטאציע אינטערוויואירט די רעגירונג וועגען דעם.

די אידישע דעפוטאציע איז באשטאנען פון א גרופע פארטרע-טער פון מאָנטרעאל, ווי אויך פארטרעטער פון עטליכע אנדערע אידישע קהלות. עס איז אויך געוועזען פארטראטען א קאָמיטעט פון דער פראָטעסטאנטישער שול־באָארד, און חוץ ביידע דעפוטאציעס און די פארטרעטער פון דער קוויבעקער רעגירונג, האָבען דעם פארהער אויך בייגעוואוינט א רייע אנדערע פערזאָנען, פאראינטע-רעסירטע אין דער שול־פראגע.

די אידישע דעפוטאציע האָט ביים פארהער פאָרגעלעזען א מער מאָראנדום, אין וועלכען עס זענען ערקלערט געוואָרען די שול־שווע-ריגקייטען וואָס די אידען קומט אויס אויסצושטעהן ביי דער ערציהונג פון זייערע קינדער, וואָס איז נאָך מער פארשווערט געוואָרען דורך ריכטער דייווידסאָן'ס געריכטליכער ענטשיידונג. דער מעמאָראנדום האָט דאָרום פארלאנגט, אז די אידישע קינדער זאָלען האָבען די זעלבע שול־רעכטען ווי אלע אנדערע, און אום דאָס פעסטצושטעלען זאָל די קוויבעקער לעגיסלאטור אָננעמען א געזעץ, וואָס זאָל סאנקציא-נירען דעם אפמאך וואָס איז געהאט געשלאָסען געוואָרען, אז די אידען זאָלען צוגערעכענט ווערען צום פראָטעסטאנטישען שול "פענעל" די אידען, איז ערקלערט געוואָרען, זענען זייט 1831 פולבארעכטיגטע בירגער, זיי זאָלען זייערע שטייערען צו דער שטאדט און צו דער

פראווינץ צוגלייך מיט אלע אנדערע, אין זיי דארפן דארום באהאנדלען ווערן מער יושר'דיג.

געגען דעם אידישען מעמארנאדום און פאדערונגען זענען ארויס-געטראטען די פארטרעטער פון דער פראטעסטאנטישער שול-באָדער. דיען אייווענס, איינער פון די רעדנער, האָט ערקלערט, אז די באָדער וויל גאָר ניט טראגן אויף זיך די לאסט פון ערציהען די אידישע קינדער, און אויב זיי טוען עס יא, איז עס נאָר צוליב פאטריא-טיזם, ווייל די אידישע קינדער קאסטען זיי פיל מער, וויפיל זיי קריגען אריין הכנסה פון די אידישע שטייערען.

דער אידישער גערעכטער פארלאנג איז אָבער אונטערשטיצט געוואָרען פון פילע פון די אנוועזנדע קריסטליכע ליבעראלען, וועלכע האָבען אַנימירט פאר אַן אויסגלייך, און אז די שולען, כאָטש קריסטליך פראטעסטאנטישע זאָלען אָבער זיין טאָלעראנט צו אלעמען. אזא קאָמיטעט איז זיך צוזאמענגעקומען, און דער רעזולטאט פון יענעם פארהער און אויסגלייך איז געוועזען דער שול-אקט פון 1903, וואָס די פראווינציעלע לעגיסלאטור האָט אנגענומען אויף דער בקשה פון די פראטעסטאנטען און די אידען.

לויט יענעם אקט זענען די אידען צוגעשריבען געוואָרען צום פראטעסטאנטישען "פענעל", און אלע אידישע שול-שטייערען האָבען געדארפט געצאָלט ווערען צו זיי, דערפאר האָבען די אידישע קינדער באקומען אין די שולען פולע און גלייכע רעכט ווי אלע אנדערע קינדער. אין יענעם אקט איז אויך אריינגעשטעלט געווארען א געוויסענס-פונקט, צו פארזיכערען די רעליגיעזע פרייהייט פון די אידישע קינדער אין די שולען.

דער ניוער שול-געזעץ, וועלכער האָט געמאכט א סוף צו דער אידישער נייטראליטעט*) און זיי פולשטענדיג פאררעכענט אינ'ם (* חוץ די צוויי שול "פענעלס", דער פראטעסטאנטישער און דער קאטאלישער, איז אויך פאראן א נייטראלער "פענעל", צו וועלכען עס געהערען פערזאָנען פון די אנדערע רעליגיעס, ווי גריכען, רוסען, כינעזער א. א. וו. די שול שטייערען פון די וואָס געהערען צו דעם "פענעל" זענען העכערע, און זיי האָבען אויך ניט קיין דעה אין דער שול-פארוואלטונג.

שול-וועזען אלס פראָטעסטאנטען, האָט פאר א צייט געשאפן פריער-
ליכע באציהונגען אין ביידע לאַגערען, אָבער אין 1909, איז ווידער
שטורמיד געוואָרען ארום דער שול-פראגע.

אין יענעם יאָר איז אין דער לעגיסלאטור אריינגעבראכט געוואָ-
רען א געזעץ-פראָיעקט, אז די פראָטעסטאנטישע שול-באָארד זאָל
ערוועלט ווערען פון די פראָטעסטאנטישע "ריעל עסטייט" אייגענ-
טימער, און דערביי איז געוועזען א כאַמערסונג, אז אונטער דער
דעפיניציע "פראָטעסטאנט" ווערען אויך אריינגערעכענט די אידען.
די געגנער פון דעם פראָיעקט האָבען זיך דארום אנגעכאפט אין דער
כאמערסונג, און דערקלערט, אז דער גאנצער געזעץ-פראָיעקט ווערט
אינספירירט פון די אידען. די פראָטעסטאנטישע שול-פארוואלטער,
וועלכע פלעגן ביז יעצט באשטימט ווערען און וועלכע זענען דארי-
בער געוועזען געגנער פון וואלען, האָבען זיך אָנגעכאפט אין דעם
געשריי, און ערקלערט, אז די אידען האָבען געבראָכען דעם אָפמאך.
טראצדעם וואָס די אידען האָבען מיט'ן גאנצען געזעץ-פראָיעקט מין
שייכות ניט געהאט, האָבען דאָך די מיטגלידער פון דער שול-
באָארד פארשפרייט איבעראל קלאנגען וועגען דער אידישער געפאר,
און אונטער'ן אויסרייד צו באשיצען זיך פון דער דאָזיגער געפאר,
האָבען זיי אנטירט געגען א געוועלטע פארוואלטונג, איינשמועסענדיג,
אז ביי די וואלען, קענען נאָך די אידען ערוועלען זייערע פארטרעטער
און פארכאפן אינגאנצען די פראָטעסטאנטישע שולען.

זעקס יאָר (1909—1903) האָט געהערשט די פריערליכע באציי-
הונג אין דער שול פראגע, אָבער פון יענער פאסירונג אָן האָבען זיך
די באציהונגען אין גאנצען געענדערט. לויט דעם הערשענדען קווי-
בעקער געזעץ ווערט די פראָטעסטאנטישע שול-פארוואלטונג ניט גע-
וועלט דירעקט פון די וועלער, נאָר אויף א קאָמפליצירטען אופן, אין
אזוי ערוועלט אויך דער מאָנטרעאלער שטאדט-ראט (סיטי קאונסיל) א
צאָל פארטרעטער פון זיך, צו דער פראָטעסטאנטישער שול-באָארד.
אָבער ווען דער זעלבער שטאדט-ראט האָט געפרובירט ביי א געלע-
גענהייט צו שיקען אלס איינעם פון זיינע פארטרעטער דעם דאמאלס-
דיגען אידישען מיטגליעד פונ'ם שטאדט-ראט, אָלדערמאן ל. רובינ-
ס.

שטיין, האָט די פּראָטעסטאנטישע שול־קאָמיסיע צוריקגעוויזען די דאָזיגע ערוועלונג.

עטליכע מאל האָט דער שטאדט־ראט געפרובירט אים שיקען אלס זיין פארטרעטער, אָבער יעדעס מאל האָבען די פּראָטעסטאנטען אים צוריקגעוויזען, טראצדעם וואָס לויט דעם שול־אקט פון 1903 האָבען די אידען גלייכע שול־רעכט צוגלייך מיט אלעמען. עס האָבען ניט געהאָלפּען די ברייטע פּאָלקס־פּראָטעסטען וועלכע זענען פאָרגעקומען ארום דער פאסירונג, די פּראָטעסטאנטישע שול־פירער זענען געבליבן בען עקשנות'דיג איינגעשפארט, און דער שטאדט־ראט האָט געמוזט שיקען א ניטאידען אלס פארטרעטער.

אין די אידישע קרייזען האָט די פראגע פון דער פארטרעטער־שאפט געהאָלפּען קלאָר מאכען די לאגע, אז טראצדעם וואָס געזעצליך עקזיסטירט גלייכבאדעכטיגונג אינ'ם שול־וועזען, עקזיסטירט אָבער ניט די דאָזיגע גלייכהייט אין דער ווירקליכקייט. דאָך איז דער אומדעכט, פון צוריקווייזען א שטאטישען פארטרעטער נאָך ווייל ער איז א איד, פארשוויגען געוואָרען פון די אידען, וועלכע האָבען ניט געוואָלט פאראורזאכען נייעם טומעל אין דער שול־זאך. אָבער אין 1923 איז א נייער טומעל אויפגעהויבען געוואָרען ארום דער שול־פראגע, ווען די פּראָטעסטאנטישע שול־באָאָרד האָט פאָרגעשלאָגען אין דער קוויבעקער לעגיסלאטור נייע געזעצעכונג וועגען די שולען.

דאָס צוועלפטע קאפיטעל

ווייטערדיגע אָנפאַלען אויף אידען

דער יוקאריסטישער קאָנגרעס אין דער אנפאל אויף קלארענס
י. דע סאַלא, — דער מעיאר פון רוים און דער מאָנטרעאַל
לער שטאדט־ראט, — דער פלאמאנדאן, — ארמענבערג.
פּראָצעס.

דאָס יאר 1910 האָט וויעדער צו געזעהן א נאנצע רייע פון
אנטיסעמיטישע אניטאציע געגען אידען, און וויעדער איז עס מערס-
טענס פאָרגעקומען אין דער פּראָווינץ קוויבעק.

אין יענעם יאָר איז אין מאָנטרעאַל געהאַלטען געוואָרען דער
אַל-וועלטליכער קאטויליש-יוקאריסטישער קאָנגרעס, און טראצדעם
וואָס אידען האָבען גאָר קיין שייכות ניט געהאט מיט דעם רעליגיעזען
צוזאַמענפאַך, האָט דאָך די פראנצויזישע צייטונג "לע דעוואואר",
א צייטונג מיט וועלכער דער נאָמען הענרי בוראסא איז ענג פאר-
בונדען, געפונען געלעגענהייט אָנצופאלען אויף אידען.

דער בעלגישער קאנסול אין מאָנטרעאַל איז דאמאָלס געוועזען
קלארענס י. דע סאַלא, דער פרעזידענט פון דער קאנאדישער ציו-
ניסטישער ארגאניזאציע און דעם 22-טען סעפטעמבער האָט "לע
דעוואואר" אונטערן איבערשריפט "די פאָן און דער איד" אָפגע-
דרוקט פאָלגענדען אָנפאַל אויף אידען :

"אין פארלוף פון דער קאָנגרעס וואָך, האָט צווישען די פילע
דעקאראציעס און פאָנען, וועלכע האָבען געפלאטערט איבער אלע
פאָנען־שטאנגען, זיך שטארק געמערקט דאָס פעלען פון דעם בעל-
נישען פלאג. עס איז געוועזען אנזייערדיג, ווייל עס האָט געפעלט
ביי דעם בעלגישען קאנסולאט, 180 סט. דזשיימס גאס.

בישעט יעדער איינער האָט געטון אלעס מעגליכעס בייצושטוי-
ערען זיין טייל צו ערען אונזערע געסט, ווען אפילו די פראָטעסטאנט

טען און די קאנסולען פון ניט־קאטאלישע לענדער האָבען אויסגע־ האנגען זייערע נאציאנאלע פּאָנען, האָט דער רעפּרעזענטאַנט פון דעם קאטאלישסטען לאַנד אין אייראָפּע עס פארפּעלט צו טון.

און צווישען די געסט אויפ'ן קאָנגרעס זענען געוועזען דער גע־ ערטער פרעזידענט פונ'ם שטענדיגען קאָמיטעט פונ'ם יוקאריסטישען קאָנגרעס, הער העילען, בישאָפּ פון נאמור, אזוי אויך דער דע־ פוטאט פונ'ם בעלגישען פארלאמענט מ. סטאנדאערט, און פיעלע אנדערע פּראָמינענטע פערזענליכקייטען, וועלכע האָבען זיך גע־ פילט געטראפּען פון דעם.

עס איז פאראן א בעלגישער געזעץ, אז בישאפּען מיט מיליטע־ רישער באגלייטונג זענען בארעכטיגט דעם זעלבען כבוד ווי גובער־ נאטארען פון פּראָווינצען. צוליב דעם פאקט האָט דער מיליץ דע־ פארטמענט באווייליגט פאר זיי אן ערען־וואך, און עס איז מער ניט ווי רעכט געוועזען, אז דער בעלגישער קאנסול זאָל אָפּגעבען דעם נויטיגען כבוד צו זיינע עלצטע. אָבער דער בעלגישער קאנסול אין מאָנטרעאַל איז ניט קיין בעלגער, און ניט קיין קאטאלי — ער איז אפילו ניט קיין קריסט — ער איז א איד, א גדול אין ישראל, ער איז א רב.

עס האָבען אים באוואויגען די שלעכטע געפילען געגען די שונאים פון זיין רעליגיע, וועלכע האָבען געוואגט צו רעפּראָדוצירען נאָך 2000 יאָר, דעם נצחון־ארוינגאנג פון יעזוס'ן אין ירושלים, אין איך בין זיכער, אז אויב דאָס וואנדערערנדיג פּאָלק, פון וועלכען ער שטאמט, וואָלט געהאט א פאסיגע פּאָן, וואָלט עס דער רב־קאנסול ארויסגעהאנגען האלב־מאסט, צו ווייזען זיין טרויער, פונקט ווי די קינדער פון ישראל האָבען געקלאָגט איבער זייערע חורבות ביי בבל. עס וואָלט געוועזען פאלש, פונקט ווי אלס בעלגישער פארי־ טרעטער איז ער געוועזען פאלש ניט נאכקומענדיג די באדינגונגען פונ'ם פּראָטאקאל, ווייל טרעטענדיג אונטער די פיס דעם כבוד וואָס קומט דעם בישאָפּ און זיינע באגלייטער, האָט ער דערמאָנט די פאראינטערעסירטע פערזאָנען, אז זיין אנוועזנהייט אויף דעם דיפלאמאטישען פּאָסטען איז אן אנאמאליע.

מעגשען פרענען היינט צו טאג די פראגע, מיט וואָס פאר א רעכט האָט א איד אזוי לאנג רעפרעזענטירט, אין א שטאדט ווי מאָנטרעאַל, אזא רעליגיעז לאַנד ווי בעלגיען, א לאַנד וואו פאר די לעצטע זיבען און צוואנציג יאָר איז די רעגירונג געוועזען קאטוי-ליש, און וואו די אידען זענען זעהר א קליינע צאָל אין פראָפאָרציע צו דער גאנצער באפעלקערונג.

עס איז יעדענס מיינונג, אז עס איז צייט אז דאָס זאָל אויפהערען, און אז מען זאָל אמשנעלסטען צוריקשיקען דעם איד צי זיין קראָם און דעם רב צו זיין שול."

אַלס דעם מחבר פון דעם ארטיקל איז אָנגעגעבען געוואָרען דער נאָמען רושיי. ווערוויער, וועלכער האָט זיך אפילו ניט געגעבען די מי אויסצוגעפינען, אז קלארענס דע סאלא האָט קינמאל ניט פיגור רירט אַלס רב, און אז רבנים זענען גאָר געוועזען זיין פאָטער און ברודער. דער מחבר און די צייטונג האָבען זיך אויך ניט באמיט אויסצוגעפינען די ריכטיגע פאקטען פאר זייער אומבאגרינדעטע אָנפאל. ווי די זאך האָט זיך שפעטער ארויסגעצייגט, האָט כמעט קיין קאנסולאט ניט ארויסגעהאנגען קיין פאָן לכבוד דעם יוקאריס-טישען קאָנגרעס צוליעב דער איינציגער אורזאכע, וואָס די בא-טרעפענדע רעגירונגען האָבען ניט פארקערענט אזא זאך, און צו-ליעב דעם, וואָס די מערסטע קאנסולאטען האָבען זיך איינגעפונען אין גרויסע געביידעס, וואו עס איז ניט ערלויבט צו האָבען קיין פלאגישטאנען. אפילו דער עסטרייכישער קאנסולאט, רעפרעזענטיר-דענדיג די מעכטיגסטע קאטוילישע מלוכה פון יענער צייט, וועלכער האָט זיך איינגעפונען אין דערזעלכער געביידע ווי דער בעלגישער קאנסולאט, האָט צוליעב דער אורזאכע ניט ארויסגעהאנגען וקיין פאָן, דאָך איז קיינער פון די קאנסולען ניט אטאקירט געוואָרען פון דער "לע דעוואואר", גאָר דער איד, קלארענס דע סאלא.

ווען קלארענס דע סאלא האָט באשלאָסען די זאך ניט צו פאר-שווייגען, און געלאָזט וויסען דער "לע דעוואואר", אז ער וועט פאר-קלאָנען די צייטונג געריכטליך פאר באליידיגונג, האָט זיך דאן די "לע דעוואואר", פארענטפערט, זפרוקענדיג אן ארטיקל ערקלערענדיג אז

פון די 14 מאָנטרעאַלער קאנסולען האָט נאָר איינער ארויסגעהאנגען א פאן, ווייל עס איז ניטא קיין מנהג פאר פאָנען־דעקאראציעס לכבוד רעליגיעזע צערעמאָניעס, און דער בעלגישער קאנסול האָט דאריבער ניט באליידיגט די קאטויליקען אויף קיין שום אופן.

אין דעמזעלבען יאָר האָט אויך פאסירט א צווייטע קאנטראַ ווערווע, וועלכע האָט אויפגערעגט די מאָנטרעאַלער אידישע קהלה, ווי אויך אלע ליבעראל־דענקענדע קריסטליכע איינוואוינער פון שטאדט. אין רוים האָט דאמאלס דער דאָרטיגער שטאדט־מעיאר, דער איד ערנעסט נייטען, זיך אויסגעדריקט אין א געוויסער רעדע אין א זין, פון וועלכען מאנכע קאטויליקען האָבען זיך געפילט באַ ליידגט, און זיי האָבען עס אָנגענומען אלס באליידיגונג געגען דעם פויפסט און דאָס קריסטענטום בכלל. דער אינצידענט האָט געפונען אן אפּקלאנג אין'ס מאָנטרעאַלער שטאדט־ראט, וואו עס איז פאָר געשלאַגען געוואָרען א מין פראָטעסט־דעמאָנציע געגען דעם רוימישען מעיאר. דעם אונזין פון דעם האָבען אלע איינגעזעהן, ווייל מעג מאָנטרעאַל זיין א קאטוילישע שטאדט, האָט זי אָבער קיין שייכות ניט צו די אינערליכע אנגעלעגנהייטען פון רוים, און וועלען איר דיקטירען, ווער עס זאָל זיין דער דאָרטיגער מעיאר. פיעלע האָבען אין דעם איינגעזעהן, אז דאָס איז נאָר א מיטעל פון מאנכע צו געבען דערווייל א שטאף די אידען, אין אזעלכע צייטונגען ווי דער "העראַלד" און דער "וויטנעס" האָבען אין גאנץ שארפע ווערטער קריטיקירט דעם אונטאקטישען שריט פונ'ם מאָנטרעאַלער שטאדט־ראט, און א פארזאמלונג פון מאָנטרעאַלער איטאליענישע איינוואוינער האָט אפגעשיקט א מעלעגראמע צום מעיאר אין רוים, אין וועלכען זיי האָבען אים אויסגעדריקט צוטרויען.

בכלל האָט זיך דאָס גאנצע יאָר אויסגעצייכענט אין דער פֿאַר ווינץ קוויבעק מיט פיעלע אנפאלען אויף אידען, פון וועלכע דער וויכטיגסטער אינצידענט איז געוואָרען דער פאל מיט דעם קוויבעקער "נאטארי" פלאמאנדאן. פלאמאנדאן האָט זיך ניט באנוגענט מיט זיינע פיעלע אנטיסעמיטישע רעדעס, וועלכע ער האָט געהאלטען איבער דער גאנצער פראווינץ, נאָר ער האָט זיי אויך ארויסגעגעבען אין בראשורען, וועלכע זענען שטארק צושפרייט געוואָרען. צו

מאכען א סוף צו דער אניטאציע, האָט גענומען אויף זיך א קווי-
בעקער אידישער תושב, הער ארטענבערג, וועלכער האָט די זאך
געבראכט אין געריכט אריין, אָנגעבענדיג אין דער קלאַנע, אז דעם
30טען מערץ 1910, האָט פלאמאנדאן אדרעסירט א פארזאמלונג
אויף דער טעמע "דער איד", אין וועלכער ער האָט ערקלערט, אז
אלע אידען אָן אויסנאם זענען די שונאים פונ'ם קאטוילישען גלויבען,
און זענען א געפאר פאר די לעבענס און וואוילזיין פון די קריסטען
בכלל. דער אָנקלאַגער האָט אויך אָנגעגעבען אז ער האָט א גרונד
צו גלויבען, אז פלאמאנדאן האָט געציעלט געגען אים און די אנדערע
קוויבעקער אידען, ווען ער האָט אָנגערופען די אידען גנבים, פרויען-
פארפירער, קריסטוס-מערדער א. ד. ג. און געוואָרענט אז די אידען
וועלען טון מיט קוויבעק דאָס וואָס זיי האָבען איבעראל געטון, אזוי
שנעל ווי זיי וועלען זיך נאָך דערפילען שטארק גענוג.

דער אָנקלאַגער האָט ווייטער איבערגעגעבען, אז די דאָזיגע
אנטיסעמיטישע אניטאציע שאדט אים ניט נאָר געשעפטליך, נאָר עס
האָט שוין אויך פאסירט, אז א טייל פון דער באפעלקערונג, אויפ-
געהעצט פון דער אנטי-אידישער אניטאציע, איז באפאלען די אידישע
שול, ווען מען האָט דאָרטען געדאווענט, און אויסגעבראָכען די
פענסטער, — פאר דעם אלעמען מאָנט ער פונ'ם אנגעקלאַגטען אלס
שאדענערזאץ די סומע פון 500 דאָלאַר.

אין דער פארטיידיגונג פאר'ן געריכט, האָט פלאמאנדאן צוגע-
געבען, אז ער האָט גענוג באווייזע דורך שטעלען פונ'ם תלמוד און
אנדערע אידישע ספרים, וועלכע באשטעטיגען זיין מיינונג ווענען
אידען, ער האָט אָבער קיינמאָל ניט געראטען זיינע נאכפאלגער צו
מיסהאנדלען די אידען, ווי עס האָט פאסירט, ער האָט פארקערט,
זיי שטענדיג אָפגעשלאָגען פון דעם, ווען מען האָט עס אים דער-
צעהלט. ער האָט ווייטער צוגעגעבען, אז דאָס וואָס אידען באזע-
צען זיך אין א קריסטליך לאַנד, ווערט דאדורך געשאפען א רייע
פאָליטישע, רעליגיעזע, און סאָציאלע פראגען, ווייל די לעצטע
קוקען אויף זיך ווי אויף גאָט'ס אויסדעוויילט פאָלק, וואָס באטראכט
קריסטוס'ן ווי א געט'ש און די קריסטען ווי געטשענדיגער; אז די
אידען זענען א געפאר פאר קוויבעק, איז צו דרינגען פון דעם, וואָס

די פארזיכערונגס-געזעלשאפטען ענטזאנען זיך צו פארזיכערען אידען. פלאמאנדאן האָט זיין פארטיידיגונג פארענדיגט מיט דעם, אז זיינע באווייזע האָט ער גענומען פון דעם תנ"ך און דעם נייעם טעסטא-מענט חוץ אנדערע ספרים, ווי אויך פון דער פרעסע, און אז ער זעהט גאָר ניט איין וואָס עס זאָל האָבען צו טון פערזענליך מיט א מענשען. ווי הער ארטענבערג, וועלכען ער קען גאָר ניט.

דער פלאמאנדאן-אַרטענבערג פראָצעס האָט זיך געהאלטען אין איין פארציען, און ענדליך איז ער אין מאי, 1913, נאָך פיעלע אפ-לעגונגען, פאָרגעקומען פאר ריכטער מאלואין פון "סופיריאַר קאירט" אין דער שטאדט קוויבעק, ווען דעם 19-טען מאי האָבען זיך פאר'ן ריכטער אָנגעהויבען די דריי פראָצעסען פון ב. ארטענבערג געגען פלאמאנדאן, פון 5. לאזאראוויטש געגען פלאמאנדאן, און פון 5. לאזאראוויטש געגען רען לעדוקס. פאר די אנשליסנער זענען ארויסגע-טרעטען די אדוואָקאטען ס. וו. דזשיקאָבס, דזשי. סי. פי. קאוטור, לאַויס פיטש, און 5. א. קענאן. די אָנגעקלאָגטע ווידער זענען פאר-טיידיגט געוואָרען פון דזשיי. בעדאָרד, ע. בעללאָו, אין דזשיי. א. ליינ.

ב. אַרטענבערג איז דער ערשטער פאָרגערופען געוואָרען פאר'ן ריכטער, און ער האָט דערזעהלט אלעס וואָס ער ווייסט וועגען פלאמאנדאנען פערזענליך, וועגען זיינע לעקציעס אין דער שטאדט קוויבעק, און האָט פארענדיגט מיט דעם, אז זיינע געשעפטען האָבען פיעל געליטען דורך די דאָזיגע לעקציעס, און אז זיין פאָטער ווי אויך אנדערע קוויבעקער אידען זענען באפאלען געוואָרען דורך מענשען, וואָס זענען אויפגעהעצט געוואָרען דורך דעם פאָרט לעקציעס. א פאָליציי-בעאמטער, וועלכער איז שפעטער פאָרגערופען גע-וואָרען, האָט דערזעהלט אז ער האָט ארעסטירט עטליכע בחורי-מ'לאָד, וועלכע זענען באשולדיגט געוואָרען אין באפאלען די אידען, און דורך א געריכטליכען פאפיער האָט זיך אויך ארויסגעוויזען, אז איינער פון די ארעסטירטע איז געוועזען א רעפאָרטער אין דער "לאַקסיואן סאָסיאל".

ראביי דר. הערמאן אבראמאָוויטש פון מאָנטרעאַל. מאנטעפיאר דזשאָזעף, קענאן פ. דזשי. סקאָט, א גייסטליכער פון דער שטאדט קוויבעק, זענען דאן אלע אויפגעטראטען 'פאר דער אָנקלאגע, דער ערשטער מיט א לענגערער פארטיידיגונג פונ'ם תלמוד, און דער לעצטער האָט ערקלערט, אז טראצדעם וואָס פון א רעליגיעזען שטאנד פונקט וואָלט ער אלס קאטויל מער געדארפט סימפאטיזירען מיט די "פרענט־שקענעדיענס", איז ער אָבער פרייוויליג געקומען צום פראָצעס, ווייל פלאמאנדאנ'ס ארגומענטען אין דער בראשורע זענען ניט מער ווי א פארס, אז אלע זיינע באשולדיגונגען זענען נאָך אָפגעלייקענט געוואָרען אינ'ם פופצענטען יארהונדערט.

א צווייטער קריסט, דר. ענסליע יאנג, א פרינציפאל פון א קוויבעקער העכערער שול, האָט דערצעהלט, אז ער וואוינט שוין אין קוויבעק איבער דרייסיג יאָר, ער קען גוט די אידען און דעם תלמוד און ער ווייסט דארום אז אלע פלאמאנדאנ'ס באשולדיגונגען זענען פאלש און גרונדלאָז.

נאכדעם, ווי דער ריכטער האָט אויסגעהערט די אידען ארטענ־בערג לאזאראוויטש און ליעבלינג וועגען זייער שאדען וואָס זיי האָבען געליטען, האָט זיך אָנגעהויבען די פארטיידיגונג. צוערשט איז ארויסגעטרעטען פלאמאנדאן.

ער האָט באהויפטעט, אז ער קען ניט פערזענליך קיינעם פון די אָנקלעגער, אז בישעט זיין לעקציע אין 1910 האָט ער קיינעם ספעציעל ניט אין זינען געהאט, אז זיין אינפארמאציע האָט ער גענומען פון צווייטע קוועלען, ווייל ער אליין קען ניט דעם תלמוד אָדער העברייאיש, און זיין גאנצע אינפארמאציע האָט ער גענומען פון דרומאנ'ען און אנדערע, וועמענס מאטעריאלען ער האָט שטודירט איבער צוויי חדשים. לויט זיין מיינונג, האָט ער געטענה'ט, זענען די אידען א געפאר פאר'ן לאנד, אז זיי טארען ניט האָבען קיין גלייכע בירגער־רעכט, נאָר עס מוזען זיין פאר זיי ספעציעלע געזעצן ווי אינ'ם מיטעלאַטער, און אז מען דארף ארכייטען פאר א געוויזן וואָס זאָל זיי אינגאנצען אויסשליסען פונ'ם לאנד.

דער ערשטער עדות פאר דער פארטיידיגונג, דער גלח ראמור, דער רעדאקטאר פון דער "לאקסיאן סאסיאל" האט אויך בשעת דעם עקזאמען צוגעגעבען, אז ער קען ניט קיין העברייאיש, און אז פון דעם תלמוד ווייסט ער נאָר לויט אנטיסעמיטישע אויסטייט שונגען, אָבער ער גלויבט אויך, ווי פלאמאנדאן, אז די אידען זענען א געפאר פאר'ן לאנד. ער האט דערביי אויך אויסגעדריקט זיין באדויערען, וואָס אין דער פראָווינץ קוויבעק האָבען די אידען גלויבכארעכטיגונג, טראצדעם וואָס ער קען די אידען וועניג, ווייל נאָר איינמאָל איז ער געקומען אין דירעקטער באדירונג מיט א איד, און אויך דאָס נאָר, ווען יענער האט זיך געוואָלט שמד'ען.

א צווייטער עדות איז געוועזען דער גלח נאדעאן, א פראָפעסאר פון גריכיש, אָבער אויך ער האט צוגעגעבען, אז ער קען ניט קיין העברייאיש אָדער דעם תלמוד, אז ער האט קיינמאָל אין זיין לעבען ניט געהאט צו טון מיט אידען, אָבער ער שטימט איין מיט די פריערדיגע און אז ער גלויבט אויך אין די בלוט-בלבולים.

דער גלח גרענדבוא, א פראָפעסאר פון טעאלאָגיע אין לאוואל אוניווערזיטעט, האט ערקלערט, אז ער קען דעם ביבלישען העבריי איש, אָבער ניט דעם תלמודישען, און דאריבער ווייסט ער נאָר ניט וועגען דעם תלמוד, ער ווייסט אָבער אז אין 1590 זענען אין ווארשע אויסגעמעקט געוואָרען געוויסע שטעלען אינ'ם תלמוד.

עס זענען אויך אויפגעטרעטען לעדוק און אנדערע, און איבער פיער טעג האט זיך פארצויגען דאָס אויסהערען די עדות און דער קרייץ-פארהער. אויפ'ן פינפטען טאָג האָבען זיך אנגעהויבען די טענות פון די אדוואָקאטען פון ביידע צדדים, און דאָס געענדיגט, האט דער ריכטער אפגעלענט דעם אורטייל, ביז וואנען ער וועט זיך מישב זיין.

דעם ריכטער'ס אורטייל איז דאמאָלס געוועזען, אז די אָנגע-קלאָגטע זענען ניט שולדיג, און זיי באפרייט פון יעדער שטראף, מא-טיווירענדיג עס מיט דעם, אז פלאמאנדאן האט ניט דערמאָנט קיינע נעמען אין זיין בראשורע, און עס איז נאָר א קריטיק געגען אידען בכלל. די קלעגער האָבען דאן אפגעלירט אין א העכערען געריכט געגען

דער איד אין קאנאדע

דעם אורטייל, און דער "קאורט אף אפיעל" האָט געפונען די קלאַנע גענוג באַגרינדעט, אַפּוואַרפּענדיג דאָריבער דעם ערשטען אורטייל, אין צוגע'משפּט די קלענער אַ קליינע סומע שאַדענערזאַץ.

אזוי האָט זיך געענדיגט אין קוויבעק דער פּראָצעס איבער דער אידישער רעליגיע און דעם תּלמוד, וועלכער איז פאַרגעקומען אַרום דער זעלבער צייט ווי דער בייליס בלוט־בלבול פּראָצעס אין רוסלאַנד.

דאָס דרייצנטע קאפיטעל

דער האליפאקסער שחיטה-פראצעס

די האליפאקסער חברה צער בעלי חיים, — די קלאגע געגען דעם שוחט, — די שטראף, — די באוועגונג אין די פראץ ווינצען נאָווא סקאשיא און ניו בראנזוויק, — די ענטשיידונג פונ'ם העכערען געריכט.

דער פראנצויזיש-קאנאדישער אנטיסעמיטיזם, וועלכער האָט אין דער פראָווינץ קוויבעק געפונען זיין העכסטען אויסדרוק אין דעם פלאמאנדאן פראָצעס, האָט ארום דער פעריאדע באאיינפלוסט פיעלע "פרענטשקענדיענס", וועלכע האָבען גאָר ניט געוואלט צו באהאַלטען זייער שטאם צו אידען. עס איז דערנאָנגען אזוי ווייט, אז ביי איין געלעגענהייט, ווען מען האָט אין דער קוויבעקער לעגיסלאטור (אין 1911) געהאנדעלט וועגען געוויסע שטיצע וואָס די פראַווינץ טיילט אויס צו צדקה אינסטיטוציעס, און די פראגע איז אויך אויפגעוויבען געוואָרען וועגען דער מאָנטרעאלער אידישער צדקה אינסטיטוציע, דער באראן דע היזש אינסטיטוט, האָט איינער פון די מיטגלידער ערקלערט, "אז די אידען זענען א רייך פאָלק, און אויב עס זענען דאָ ארעמע אידען, וועלען זיי אַמאָל זיין רייך", און דאריבער דארף מען זיי ניט שטיצען. דער מאָנטרעאלער שטאדט-ראט האָט נאָך פריער, אין חודש יאנואר, 1911, אויסטיילענדיג 55 טויזענט דאָלאַר צווישען די שטאדטישע צדקה אינסטיטוציעס, אין גאנצען אינגאָרירט די אידישע אנשטאלטען.

דער אנטיסעמיטיזם אין דער פראָווינץ קוויבעק האָט דערגרייכט אזוי ווייט, אז ווען אין 1911 זענען פאָרגעקומען די אלגעמיינע פערדעראלע וואלען, איז הענרי בוראסא און זיין פארטיי באקעמפט געוואָרען פון די פיעלע אידען אין די אידישע וואל דיסטריקטען צוליב דעם אנטיסעמיטיזם פון בוראסא'ס פראנצויזיש-נאציאנאליסטישער פארטיי.

אין טאראנטא, דער צווייטער גרעסטער אידישער צענטער אין קאנאדע, וואו דער אנטיסעמיטיזם האָט קיינמאָל נישט אָנגענומען אזעלכע פאָרמען ווי אין דער פראָווינץ קוויבעק, און וואו די דערליגענע טאלעראנץ האָט זיך אפטמאָל אויסגעדרוקט אויף אן אופן, ווען קריסטען האָבען אפילו בייגעשטייערט צו דער בויאונג פון שולען, ווי למשל ביי דער בויאונג פון דער "האלי בלאסאם" שול, האָבען זיך אויף ארום דער צייט אָנגעהויבען צו ווייזען סמנים פון געזעלשאפטליכער אונפריינדליכקייט צו אידען, א נויגונג צו ציען א געוויסען סען צוים צווישען אידען און נישטאידען. אזוי האָט דער "קווין סיטי יאכט קלוב" אין 1911 פארהאנדעלט א רעזאָלוציע, "אז אין דער צוקונפט זאָלען אלע אידען, נעגרען, און פערזאָנען פון אלע אנדערע אונגעוויינטע נאציאנאליטעטען נישט אויפגענומען ווערען אלס מיטגלידער פונ'ם קלוב". עס האָבען אויך אָנגעהויבען פאסירען פאלען, ווען מען האָט ענטזאנט אידען אריינצונעמען אין געוויסע האָטעלען און זומער-וואוינונגען.

ארום דער צייט זענען אין טאראנטא אויך פארשטארקט געוואָרען די באלעסטיגונגען, וואָס די אידען איז אויסגעקומען איבערצולעבען פון די מיסיאנערען-מישומדים, און אין געוויסע פאלען, ווען די אידען האָבען מער נישט געקענט פארטראגען די כאלידיגונגען פון די מיסיאנערען אין די אידישע קווארטאלען, איז עס געקומען צו צוראמענשטויסען און אפטמאָל אויך צו פראָצעסען אין פאליציי-געריכט.

א פראָצעס, וואָס האָט ארויסגערופען דעם ברייטסטען אינטערעס צווישען אלע קאנאדער אידען, איז אין 1913 געוועזען דער פראָצעס, באקאנט אלס "דער האליפאקסער שחיטה פראָצעס", ווייל דער אויסגאנג פונ'ם פראָצעס האָט געקענט באאיינפלוסען די אידישע שחיטה אויף אין די אנדערע פראָווינצען.

אין יענעם יאָר, איז א שוחט אין האליפאקס, אברהם לעוויט, אָנגעקלאָגט געוואָרען אין געריכט, דורך דער דאָרטיגער חברה "צער בעלי חיים", אז ער האָט פאראורזאכט אומנויטיגע שמערצען צו א יונגען אַקס, בשעת דער שחיטה. אן אויפזעהער פון דער געזעלשאפט, וועלכער איז ארויסגעטרעטען אלס דער אנקלעגער, האָט אין זיין

דער איד אין קאנאדע

אנקלאגע אָנגעגעבען, אז דעם 19-טען מערץ האָט ער געזעהן ווי אזוי עס איז פאָרגעקומען די שחיטה. מען האָט צוערשט אנגעבונדען דעם אָקס ביי די הערנער א שטריק, מיט וועלכען מען האָט אים ארויפֿ געצויגען מיט א מאשין אין דער הויך, און עס איז אויסגעקומען אזוי, אז דער אָקס איז אומגעוואָרפען געוואָרען אויפֿ'ן רוקען, מיט'ן קאָפּ ארונטער צו דער ערד. מען האָט דאמאָלס אויפגעבונדען דעם שטריק, באַפֿרייט דעם קאָפּ פונ'ם אייזערנעם רינג, און דער שוחט האָט דאמאָלס דורכגעפירט דעם שחיטה-דאָסט, וואָס האָט גענומען גאנץ לאַנג, — אזוי האָט געלויטעט זיין ערצעהלונג.

דעם אנקלעגער'ס טענות זענען אויך באשטעטיגט געוואָרען פון דעם וועטערינאר-דאָקטאר, וועלכער האָט די שחיטה צוגעזעהן. דער לעצטער האָט ערקלערט, אז די מעטאדע פון צוערשט פארטויכען די בהמה און דאן איבערשניידען דעם האלז, איז פיעל הומאנער, ווייל עס פאראורזאכט דעם טויט אין א פינפטעל צייט פון דעם וואָס עס נעמט ביי גיט-פארטויכונג.

דער האַליפּאָקסער ריכטער פיעלדינג, פאר וועמען דער פאר-הער איז אין חודש אפריל פאָרגעקומען האָט צוערשט אפגעלעגט דעם פראָצעס, כדי ווייטערע עדות זאָלען קענען ארויסגערופען ווערען, אָבער ווען אין א וואך ארום, ביים צווייטען פארהער, האָבען עדות באשטעטיגט, אז עס האָט גענומען פערצען מינוטען ביז וואנען דער אָקס האָט פארבילוטעט צום טויט, האָט ער באשטראפט דעם שוחט מיט זעקס דאָלאַר און \$7.65 געריכטס-קאָסטען פאר "צער פאראור-זאכט דעם אָקס דורך דער אידישער מעטאדע פון שחיטה".

דער דאָזיגער פאל איז פון די קאנאדער אידען ריכטיג אפגע-שאצט געוואָרען אלס פרעצעדענט, אז אויב די אויסטייטשונג פונ'ם האַליפּאָקסער ריכטער ווענען אידישער שחיטה זאָל בלייבען, קען עס נאָך געפינען אן אפסלאנג אין אנדערע קאנאדער שטעט, אין מען קען ערווארטען אנדערע שחיטה-פראָצעסען אויך. די פאסירונג איז דאָרום אויפגענומען געוואָרען ניט אלס די איינצעל-זאך פון די האַליפּאָקסער אידען, נאָר ווי אן ענין וואָס האָט א שייכות, מיט אלע קאנאדער אידען, און רירט אָן די אידישע רעליגיעזע שחיטה

ככלל. צום ערשטען מאל האָט עס פאסירט אויפ'ן אמעריקאנער קאָנטינענט, אז א שוחד זאָל באשטראפט ווערען פאר שחט'ען לויט'ן אידישען דין, אָבוואָל עס איז ניטא קיין געזעץ וואָס זאָל פעסט שטעלען וויפיעל מינוטען עס דארף נעמען די שחיטה, אָדער וועלכער עס איז אנדער אופן פון טויטען א בהמה, און אז דער פרעזעדענט איז ריכטיג אפגעשאצט געוואָרען, איז געוועזען צו זעהען פון דעם, וואָס גלייך נאָך דעם אורטייל, האָט זיך איבער דער גאנצער פראווינץ נאָווא סקאשיא אָנגעהויבען א קאמפיין פאר דעם, אז מען זאָל מווען יעדע בהמה צוערשט פארטויבען מיט א האמער איבער'ן קאָפּ, איי-דער מען שניידט איבער דעם האלז. די דאָזיגע באוועגונג האָט זיך אויך אָנגעהויבען צו פארשפרייטען אין דער דערבייאַגער פראָווינץ ניו בראַנזוויק, און די האליפאקסער חברה "צער בעלי חיים" איז אין דעם קאמף געגען דער אידישער שחיטה ערמויגט געוואָרען פון א רייע ארגאניזאציעס, אמעריקאנישע און אייראפייאישע.

די זאך האָט געמוזט געברענגט ווערען צו א העכערען געריכט, אין דעם 13טען יוני, 1913, איז דער אפיעל פון די האליפאקסער אידען געגען דעם שטראף-אורטייל פאָרגעקומען פאר ריכטער וואלעס. פיעלע עדות זענען ארויסגערופען געוואָרען, צווישען וועלכע עס איז אויך געוועזען דער דאמאָלסדיגער מאַנטרעאלער רב ס. גלאזער, וועל-כער דאָט עדות געזאָגט, אז דער באטרעפפנדער שוחד האָט קבלה אויף שחיטה, און אז די אידישע שחיטה איז גוט געהייסען געוואָרען פון אזא אויטאריטעט ווי פראָפעסאָר דעמבא.

פראָפעסאָר דוד פרייזער הערס, פראָפעסאָר פון פיזאָלאָגיע פון דעם דאלהאוזי אוניווערזיטעט, האליפאקס, א באקאנטער מע-דיקער און דער מחבר פון א ווערק מיט'ן נאָמען "נערווען", האָט בישעט דעם אפיעל ערקלערט פאר'ן ריכטער, אז די בהמה פארלירט איר באוואוסטזיין אין די ערשטע פינף סעקונדען, קיין רייד וועגען פילען די שמערצען קען זיין ניט זיין, מענען נאָך אפילו געוויסע אברים האָבען אין זיך לעבען, און ער האָט אויסגעדריקט זיין מיינונג, אז די אידישע שחיטה איז פיעל הומאנער ווי די קריסטליכע.

אויסדערענדיג די אלע עדות, האָט דאָן ריכטער וואַלעס ער-קלערט, אז ער דארף אפילו זיך ניט מישב זיין, ווייל די אנגעגעבענע ארגומענטען זענען גענוג אים צו איבערצייגען, אז די אידישע שחיטה פארשאפט ניט דער כהמה קיין איבעריגע און אונגויטיגע שמערצען, פארקערט די אידישע מעטאדע ווייזט אויס צו זיין גאנץ רחמנות'דיג און בעסער ווי די אנדערע מעטאדען, ער ווארפט דארום אָפּ דעם אורטייל, און באפרייט דעם שוחט פון דער שטראף. אזוי איז די געפאר געגען דער אידישער שחיטה דורך דער אויסטייטשונג פונ'ם העכערען געריכט באזייטיגט געוואָרען.

אינ'ם זעלבען יאָר (1913) האָבען די מאָנטרעאַלער אידען אויך געהאט צו פארצייכענען א צווייטען ערפאָלג. נאָך פיעלע פארהאנדלונגען מיט דער פראָטעסטאנטישער שול'באָארד, האָט די לעצטע ענדליך באווייליגט דעם גערעכטען אידישען פארלאנג אנצושטעלען אין די שולען אויך אידישע לערער. טראצדעם וואָס פערציג פראָצענט פון די שילער אין די פראָטעסטאנטישע שולען זענען געוועזען אידישע קינדער, איז קיין איין אידישער לערער ניט געוועזען. ערשט אין 1913 איז דער חרם געגען אידישע לערער ארונטערגענומען געוואָרען פון דער פראָטעסטאנטישער שול'פארוואלטונג, און עס האָבען אָנגעהויבען צוגעלאָזען צו ווערען אידישע לערער און לערעדיגס אין די שולען, הויפטזעכליך אין יענע, וואו עס האָבען געלערענט א גרויסע צאָל אידישע קינדער.

דאס פערצענטע קאפיטעל

די גרינדונג פון אידישע קאלאניעס.

די טרידערליכע הילף, — די הילפס־קאמיטעטען, — די ערשטע אידישע קאלאניע, — די יק"א, — דער "באראן דע הירש אינסטיטוט" פון מאַנטרעאל, — די דורכפאלען, — די קאָלאָניע "הירש", — די שבת־זונטאג פראגע, — סער לאַר־ריע'ס ענטפער, — צוויי בריעף פון היסטארישער וויכטיג־קייט. — די שאפונג פון א קאנאדער יק"א קאמיטעט.

מיר האָבען שוין אָנגעוועזען אין די פריערדיגע קאפיטלאך אויף דעם אונטערשייד צווישען דער ערשטער אידישער איינוואנדערונג, און אויף דער נייער אידישער אימיגראציע צום סוף פונ'ם ניינצענטען יארהונדערט, וועלכע איז געוועזען אן ארבייטס־אימיגראציע און אויך גרעסער אין צאָל, א זאך וואָס האָט פיעל געהאָלפֿען צו דער פאר־גרעסערונג פונ'ם ישוב. די נייע אידישע איינוואנדערונג וועלכע איז בכלל געוועזען אנדערש, האָט אויך געלעגט דעם גרונדשטיין פאר אידישער קאלאָניזאציע אין קאנאדע, און געהאָלפֿען באשאפֿען א צאָל אידישע קאלאָניעס אין איינצעלנע פארמס איבער'ן לאנד, הויפט־זעכליך אין דער קאנאדער וועסט.

ניט אלע מאָל האָט דער אידישער וואנדערער געהאט גענוג אייגענע געלט־מיטלען אויף הוצאות, אָדער אויף איינצוארדנען זיך ביי זיין אנקומען, און הויפטזעכליך איז דאָס געוועזען דער פאל בשעת א מאסען־וואנדערונג, געטריבען פון רדיפות און פאָגראַמען, ווי אין די אכציגער יאָרען נאָך די פאָגראַמען אין רוסלאַנד און די אידישע פארפאָלגונגען אין רומעניען. די אידישע אימיגראציע און די אידישע קאלאָניזאציע, דער פארוואָרף צו שאפֿען אין קאנאדע אידישע ערד־ארבייטער, האָט דאָרום געמוזט געשיצט ווערען פון די פארמעגליכע אידישע עלעמענטען, און אין יענע יאָרען איז דאָרום אין כמעט

יעדער עקזיסטירענדער קאנאדיש-אידישער קהלה געשאפען געוואָרען א מין אימיגראנטען-געזעלשאפט, צו געבען ברידערליכע הילף די נייע אָנגעקומענע, און צו העלפען זיי איינפֿאַרנעם זיך אין דער נייער היים.

ווען די מזרח-אייראפּיאישע אידען, געיאגט און געטריבען פון די פארפֿאַלגונגען און פּאָגראַמען, האָבען צום סוף פונ'ם נייענענטען יארהונדערט, געמוזט אויסוואנדערען מאסענווייז אין דער נייער וועלט, זענען א צאָל אידען געשטיצט געוואָרען מיט ריזיג-קאָסטען פון א אידישען קאָמיטעט אין לאָנדאָן, ענגלאנד, געשאפען ספעציעל פאר דעם צוועק און שפעטער אויך דורך דער יס"א (אידישע קאָלאָניז-זאציאנס געזעלשאפט). אין מאָנטרעאַל, טאראנטא, און אין אַל דערע פלעצער, האָבען זיך פארמירט קאָמיטעטען צו העלפען די דאָ-זיגע אומגליקליכע, און אין אייניגע ערטער, צוועהענדיג די נויט און די ארעמקייט פונ'ם פארפֿאַלגטען אידישען וואנדערער, האָבען זיך אויך די קריסטליכע איינוואוינער אָנגעשלאָסען אין דער דאָזיגער הילפֿס־טעיגקייט.

די מערב פריירים, דער קאנאדער צפון-מערב, די גרויסע שטערקעס לאַנד, זענען נאָך דאמאָלס געוועזען גאָר וועניג באפעלקערט, און אזוי ווי מען האָט דאמאָלס אונטערגענומען פיעלע פראיעקטע צו באזעצען דעם דאָזיגען שטח לאַנד, האָט מען אויך פארוזוכט צו באזעצען דאָרטען אידען, און שאפען א צאָל אידישע קאָלאָניסטען, און אין 1884 איז געשאפען געוואָרען דורך דעם לאָנדאָנער "מענד-שאן האוז" קאָמיטעט דער ערשטער אידישער לאַנד-ישוב ארום מר סאמין אין אסינאביא, א געגענט ארום צוויי הונדערט מייל (219) מערב פון וויניפעג.

אָבער צו פארוואנדלען געכטיגע בעלי מלאכות און הענדלער, אָן שום ערפארונג אין לאַנד-ארבייט, אין נומע קאָלאָניסטען, און בפרט נאָך אין דער דאמאָלסדיגער אונענטוויקעלטער קאנאדער נאָרט-וועסט, — אזא עקספערעמענט האָט געמוזט אין די ערשטע יאָרען ברענגען נאָר ענטווישונג, און די פארוזוכען פון דער ערשטער אידישער קאָלאָניזאציע אין לאַנד האָבען זיך דארום געענדיגט מיט גאנץ אומבאדייטענדע רעזולטאטען. ערשט מיט יאָרען שפעטער, מיט דער

ערפארונג פון די ערשטע דורכפאלען, איז געלונגען צו שאפען אידישע קאלאניעס און קאלאניסטען, וועלכע זאלען עקזיסטירען, און ניט צופאלען ווי די ערשטע. פאר די נייערע אידישע קאלאניעס, וועלכע זענען שפעטער געגרינדעט געווארען, איז אויך די עקזיסטענץ פארלייכטערט געווארען, א דאנק דער הילף וואס עס האט זיי געגעבען די יק"א.

בכלל איז מיט דער הילפס-ארבייט אין יענער צייט צווישען די אידישע אימיגראנטען און קאלאניסטען, דער נאמען פון דער יק"א ענג פארבונדען, א דאנק דער הילפס-מעטיגקייט וואס דער פארשטארבענער באראן דע הירש האט אָנגעהויבען אויף אנצופירען אין דער קאנאדער "דאמיניאן", דורך דער "יאנג מענ'ס היברו בענע" וואָלענט סאָסייטי" פון מאָנטרעאל, באקאנט אלס דער יעצטיגער "באראן דע הירש אינסטיטוט".

דעם 23-טען יולי, 1863, האָבען א גרופע מאָנטרעאלער אידען אָפּגעהאלטען א פארזאמלונג פון א צאָל אידען, וועלכע זענען זיך צוזאמענגעקומען כדי צו באהאנדלען ווי אזוי צו העלפען די אידישע אָרעמע אין יטאליע, און אויף יענער פארזאמלונג איז עס געלעגט געווארען דער גרונדישטיין פאר דער ארגאניזאציע, פון וועלכער עס איז שפעטער ארויסגעוואקסען דער "באראן דע הירש אינסטיטוט". יענע פארזאמלונג האט באטייליגט צו שאפען די צדקה ארגאניזאציע, וועלכע זאָל געפירט ווערען נאר פון בעאמטע-בחורים (ווייל מען האט געגלויבט, אז אונפארהייראטע האָבען מער צייט אפצוגעבען זיך מיט כלל און צדקה ארבייט), און דעם 16-טען נאָוועמבער 1870 איז די ארגאניזאציע שוין אינקאָרפארירט געוועזען מיט יעקב אשער, משה שוואַב, אברהם עדוארד קאָהען, און סאליווען דוד, אלס טשאַר-טער-מיטגליעדער.

דער ערשטער באטייליגט פון נאָר בעאמטע-בחורים האט זיך ארויסגעצייגט פאר ניט ארבייטסזאם, און אין גיכען איז דער באטייליגט געענדערט געווארען (אין 1869), אָבער די פינאנסען פון דער געזעלשאפט זענען די גאנצע צייט געוועזען גאנץ קליינע, און די ארבייט און טעטיגקייט האט דאריבער געמוזט זיין א באגרענעצטע.

נאנץ אנדערש איז אָבער געוואָרען די לאַגע אַרום 1890. צו יענער צייט איז דער סעקרעטאר פון די "יאנג מענ'ס" געוועזען לייאָן קאָהען, וועלכער איז שוין אין יענע יארען געוועזען טעטיג אין איר דישער כלל-ארבייט, און נאָך א לענגערער קאַרעספּאָנדענץ צווישען אים און באראן מאָריץ דע הירש, האָט דער לעצטער זיך פאראינטער-רעסירט אין דער ארבייט פון דער געזעלשאפט, און באוויליגט א סומע פון צוואנציג טויזענט דאָלאַר אלס ספעציעלען הילפס-פאַנד.

די "יאנגס מענ'ס" היברו בענעוואָלענט סאָסייטי" באקומענדיג פינאנציעלע מעגליכקייטען, האָט דאריבער באשלאָסען אויסצוברייטן טען איר ארבייט, און נאָך פיעלע פארהאנדלונגען איז באשלאָסען געוואָרען אינ'ם זעלבען יאָר (1890), צו ענדערען דעם נאָמען אויף "באראן דע הירש אינסטיטוט", וועמענ'ס אויפגאבע עס זאָל זיין "צו ערציהען די ארעמע אידישע קינדער, שאַפן א הכנסת אורחים פאר אימיגראנטען און א שוין-פלאץ פאר יתומים".

דעם ערשטען דעצעמבער 1890, האָט דער אינסטיטוט גע-עפענט אויף סט. עליזאבעט גאס א שול פאר קינדער, וואו עס האָב בען זיך פארשריבען 77 שילער, א צאָל וואָס איז אינ'ם ערשטען יאָר פארגרעסערט געוואָרען אויף 227 שילער, און עס זענען אויך אייניג געאָרדענט געוואָרען קלאסען פאר ערוואקסענע, א הויז פאר עמי-גראנטען, און א יאָר שפּעטער איז דעם אינסטיטוט אויך אויסגע-קומען אָנצוהויבען קאָלאָניאַליזאַציאנס-טעטיגקייט.

צו יענער צייט האָט באראן דע הירש פאָרגעשלאָגען די דירעקט-טארען פונ'ם אינסטיטוט, אויפצונעמען די ארבייט פון גרינדען א אידישע קאָלאָניע אין קאנאדע, מיט א פאָרצוג אין די צפון-מערב טעריטאריעס. די דירעקטארען פון דעם אינסטיטוט (הערס ווייני-בערג, פרעזידענט; י. שערמאן, וויצע-פרעזידענט; ד. ס. פרידמאן, קאסירער; ס. וו. דזשיקאבס, ערענסעקרעטאר), וויסענדיג אז דער באראן וועט שטיצען דעם קאָלאָניאַליזאַציאנס-פראָיעקט, האָבען דאן גע-נומען פארהאנדלען מיט דער רעגירונג וועגען דעם, און די רעגירע-רונג סימפאטיזירענדיג מיט דער זאך, האָט באוויליגט פאר דעם צוועק א גרויס שטיק לאַנד אין דעם געגענט, וואָס איז יעצט באקאנט

אלס הירש, סאסקאטשיווען. עס איז געשאפען געוואָרען א ספעציעלער פאנד פאר דעם צוועק, און עס זענען דאָרטען קאָלאָניזירט געוואָרען זייערע און פערציג פאמיליעס.

אָבער אויך דער קאָלאָניזאציאנס־פארווץ איז געוועזען א דורכ־פאל, די פאמיליעס האָבען איינציגווייז פארלאָזען די קאָלאָניע, און אין א קורצער צייט זענען פון דער גאנצער צאָל דאָרטען געבליבן בען נאָר ניין פאמיליעס. אין די שפעטערדיגע יאָרען איז אָבער געמאכט געוואָרען א צווייטער פארווץ צו רעארגאניזירען די קאָלאָניע, און דער פארווץ האָט זיך איינגעגעבן, אזוי אז די קאָלאָניע איז געוואָרען איינע פון די באדייטענדסטע אידישע קאָלאָניעס אין דער וועלט.

דער אָנפירער פון דער אידישער קאָלאָניזאציאנס געזעלשאפט (י"ק"א) איז דאמאָלס געוועזען דר. זאָנענפעלד, וועלכער האָט געהאט זיין הויפט־קווארטיר אין פאריז, און דר. זאָנענפעלד האָט זיך דאמאָלס געווענדעט מיט אן אנפראגע צום אינסטיטוט, פארלאנגט גענדיג אינפארמאציע וועגען דעם וויפיעל עס דארף קאסטען איינצוצארדנען א צאָל פאמיליעס אויפ'ן לאַנד, אדריינגערעכענט שוין דאָס אויסהאלטען דעם קאָלאָניסט דאָס ערשטע יאר פון זיין באזעצונג. צו דערזעלכער צייט האָט דער אינסטיטוט אויך באקומען א בריווע פון דעם אידישען קאמיטעט אין לאַנדאָן, אין וועלכען עס איז ערקלערט געוואָרען, אז דער קאמיטעט איז גרייט צו טראנספערירען צום אינסטיטוט זייער לאַנד ארום מוסאָמין, אויף אָנצופירען דאָרטען ווייטערע קאָלאָניזאציאנס־ארבייט.

עס האָבען זיך דאן אָנגעהויבען א רייע פארהאנדלונגען פונ'ם אינסטיטוט מיט די פארשיעדענע אנטשטאלטען און מיט דער רעגירונג, אָבער אזוי ווי עס זענען געוועזען אין מאָנטרעאל א גרופע אידען, וועלכע האָבען זיך געוואָלט באזעצען אויפ'ן לאַנד, און זיי זענען געוואָרען אומגעדרויגט, האָבען זיך די דאָזיגע אומגעדרויגטע ארגאניזירט אין א קערפערשאפט, אין באשלאָסען צו שיקען א דעלעגאציע קיין פאריז, דאָרטען צו אונטערהאנדלען דירעקט מיט די יק"א פארטרעטער, און ווען די צוויי שלוחים זענען אהין אָנגעקומען,

דער איר אין קאנאדע

האָבען זיי הר. זאָנענפעלד'ן איבערגעגעבען א ליסטע פון פיער און זיבעציג פערזאָן, רוסישע אידען וועלכע זענען לעצטענס אָנגעקומען קיין קאנאדע, און וועלכע ווילען זיך באשעפטיגען מיט פארמעריי. דאָס קומען פון דער דעלעגאציע האָט ווייזט אויס געהאט איר וויר-קונג, אז מען זאָל זיך צוויילען מיט'ן קאָלאָניזאציאנס-פראָיעקט, און אזוי ווי די דירעקטארען האָבען שוין געהאט צוגעשטעלט זייער באריכט, אז עס איז נויטיג די מינימום-סומע פון \$500 פאר א קאָלאָניסט, איז אין יאנואר 1892, אָנגעקומען אן ענטפער פון הר. זאָנענפעלד'ן, אז די יס"א וועט באווייליגען די סומע פון \$30,000 פאר קאָלאָניזאציאנס-צוועקען. אָבער די זאך איז וויעדער פארצויר-גלן געוואָרען. עס איז געוועזען לכתחלה געפלאנט, אז די ארבייט זאָל אונטערגענומען ווערען בשותפות פון דעם לאַנדאָנער קאָמיטעט און פון דער יס"א, אָבער אזוי ווי דער לאַנדאָנער קאָמיטעט האָט בא-שלאָסען זיך צוריקצוציהען, האָט דאָרום הר. זאָנענפעלד געמאָלדען די דירעקטארען פונ'ם באראן דע הירש אינסטיטוט, אז זיי וועלען מער ניט געבען ווי צוואנציג טויזענט דאָלאַר, ווייל דאָס לאַנד פונ'ם לאַנדאָנער קאָמיטעט ביי מוסקאמין, איז אויך ניט ווערט מער ווי די סומע. דאָבענדיג שוין יעצט פאר זיך קלאָרע פלענער האָבען די אינסטיטוט-דירעקטארען באשטימט א פראקטישע קאָמיסיע די גאנצע זאך צו אונטערזוכען, און די קאָמיסיע האָט שפעטער צוגע-שטעלט איר באריכט, אז דאָס מוסקאמין לאַנד איז ניט פאסיג, ווייל עס איז ווייט פון אן אייזענבאן-ליניע, און אז דער באָדען איז בכלל ווערטלאָז פאר'ן געפלאנטען פראָיעקט, ווייל מען האָט געקענט בא-קומען פון דער דעניערונג ענליכען באדען אלס "האמסטעדס", און דאָס נאָך געהענטער צו א שטאדט

עס איז דאָרום באשלאָסען געוואָרען צו קאָלאָניזירען אנדערען באָדען, און פאר דעם צוועק איז אויסגעקלייזען געוואָרען א שטח לאַנד, לעבען דער שטאדט עסטעווען, א יענענט וואו די קאנאדיש פאסיפישע באן איז פארכייגעלאָפען די קאָלאָניע, און דאָרטען איז געגרינדעט געוואָרען די קאָלאָניע "הירש". מען האָט אָנגעהויבען באזעצען די קאָלאָניסטען, מען האָט אויסגעבויט א שול פאר די קינדער, און א בית תפלה פאר די ערוואקסענע, מען האָט באזאָרגט

דער איד אין קאנאדע

די קאלאניע מיט א שוחד, א לערער, א. ד. ג., און אין דער קאלאניע יעלכע האָט זיך אָנגעהויבען שנעל צו ענטוויקלען, האָט זיך באזונדערס פאראינטערעסירט די באראנעסע דע הירש, וועלכע האָט גע- שטיצט די "הירש" קאלאניע מיט גרעסערע סומען.

ווען דעם ערשטען אפריל, 1899, איז די באראנעסע דע הירש געשטארבען, האָט זי אין איר צוואה איבערגעלאָזען פאר'ן אינסטיטוט זעקס הונדערט טויזענט פראנק, און דאָס האָט געגעבען דעם אינסטי- טוט א נייע מעגליכקייט אויסצוברייטען די טעטיגקייט, באזונדערס אינ'ם יאָר 1900, ווען עס זענען דורכ'ן אינסטיטוט באזאָרגט גע- וואָרען עטליכע טויזענט אידישע אימיגראנטען פון רומעניען, וועלכע זענען געקומען קיין קאנאדע אויפ'ן חשבון פון דער יק"א, און ארבייט, אין וועלכען די אידען פון טאראנטא און אנדערע שטעט האָבען פיעל מיטגעהאָלפּען דעם אינסטיטוט.

דאָס זעלכע יאָר האָט דער אינסטיטוט אויך באקומען אן אויב טערשטיצונג פון דער יק"א (\$10,000) און מיט דעם געלט איז געקויפט געוואָרען דאָס לאנד אויף בלווי גאס, וואו דעם 3טען יוני, 1901, איז מיט פיעל צערעמאָניע געלענט געוואָרען דער גרונדשטיין (דורכ'ן דאמאָלסדיגען פרעזידענט ד. א. אנסעל) פון דער יעצטיגער געביידע, א צערעמאָניע אין וועלכער עס האָט זיך אויך באטייליגט דער מעיאר פון שטאָדט, און דעם 28טען מאי, 1902, איז דער בנין אָפּיציעל ערעפּענט געוואָרען דורכ'ן דאמאָלסדיגען גענעראל- גאָווערנאר, דער אויירל פון מינטא, און רעדעס זענען דערביי גע- האלטען געוואָרען פון פיעלע געסט, ווי דער פרעמיער פון דער פרא- ווינץ קוויבעס און אנדערע.

חזן דער "הירש" קאלאניע זענען ארום דעם אָנהויב פונ'ם 20סטען יאָרהונדערט און אין די ווייטערע יאָרען צוגעקומען נאָך אידישע קאלאניעס, ווי וואפעלא (געגרינדעט אין 1885) אקסבאן, אסינאביא, און אין די אלגעמיינע באריכטען פון דער יק"א אין פאד- ריז און אירע פארבינדעטע געזעלשאפטען געפינען מיר טיילווייזע באריכטען אויך וועגען דער אידישער קאלאניאציע אין קאנאדע.

דער איד אין קאנאדע

אזוי ווערט אינ'ם יק"א באריכט פאר'ן יאָר 1899 איבערגעגעבן, "אז די לאַגע פון די הירש קאָלאָניסטען האָט זיך ניט געענדיגט, אז די קאָלאָניסטען (צוועלף אין צאָל) ווייזען אויס צו זיין צוגעבונדען צו דער ערד, און אז דער יונגער עלעמענט וואַקסט א גוטער אגריקולטור עלעמענט. עס זענען אויך באזוכט געוואָרען די קאָלאָניעס אין וואַפּעלא און אַקסבאו, אז די רעזולטאטען זענען צו פריעדענשטעלענדע, און אזוי ווי בכלל זענען דאָ גוטע אויסזיכטען פאר דער אידישער קאָלאָניזאציע אין מערב קאנאדע, איז דאָרום באַשלאָסען געוואָרען צו באזעצען נאָך פערציג פאמיליעס אין דער "הירש" קאָלאָניע."

דער באריכט פונ'ם יאָר 1900 צו דער "אנגלא דזשואיש אסאָסיאציע" אין לאָנדאָן איז ניט אין גאנצען גינסטיג פאר די קאָלאָניעס, דערפאר אָבער ווערט געזאָגט, "אז עס זענען דאָ גוטע אויסזיכטען צו באזעצען מיט ערפאלג אינדרויסעלע פארמער אין די פארשיעדענע טיילען פון קאנאדע."

די יק"א באריכטען פאר די יאָרען 1902—1903 רעדען אפטימיסטיש וועגען דער "הירש" קאָלאָניע :

"זעקס און צוואנציג קאָלאָניסטען זענען פאראן אין הירש, פון וועלכע עטליכע האָבען נאָך ניט די מיטלען צו קולטיווירען דאָס לאַנד, און ארבייטען דערווייל אויפ'ן לאַנד פון זייערע קרובים. די באפעלקערונג באשטעהט פון 81 נפשות, — 26 מענער, 14 פרויען, און 41 קינדער. די זעקס און צוואנציג פאמיליעס באוואוינען 18 הייזער, די מערסטע פון צוויי צימערען, און עטליכע צו דריי חדרים. די קאָלאָניסטען האָבען 16 שטאלען, אכט שייערען, 52 ארבייטס־פערד און 2 אַקסען. די צאָל קיה איז פארשיעדען, אוי מאנכע קאָלאָניסטען וועלכע האָבען מערערע, האָבען א זייטיגע הכנסה פון פארזויפען די מילך צו די דערבייאַגע פאבריקען. פריי לינג 1902 האָט מען פארזייט 1,026 אקער לאַנד, מיט 270 אקער מער ווי פאראיאָרען. אלע קאָלאָניסטען פארמאָגען אויך עופות. אויף דעם רעניערונגס־אינספעקטאר, וועלכער האָט באזוכט די קאָלאָניע האָט געמאכט א שטארקען איינדרוק די אינזעליגענץ און דער פלייס פון די קאָלאָניסטען."

דער זעלבער באריכט גיט אויך אן איבערבליס וועגען דער קאָלָניע קו'אפעל (אסינאביא), וועגען וועלכער עס ווערט דער צעהלט ווי פאָלגט :

"אלס רעזולטאט פון די פארהאנדלונגען פון לעצטען יאָר דורך אונזערע קאָנדאָנער פארטרעטער מיט די קאנאדער רעגירונגס-אוייטאריטעטען, איז אראנזשירט געוואָרען, אז דער קאנאדער איימי גראציאנס אנענט אין קאָנדאָן זאָל אויסקלייבען א צאָל רומעניש-אידישע פאמיליעס, און אז מיר זאָלען באצאָלען פאר זיי די הוצאות, און א געוויסע סומע אין פאראויס פאר יעדען איינעם, וואָס וועט זיך באזעצען אין דער קאָלאָניע. מיט דער פארוואלטונג פון דער קאָלאָניע זאָלען מיר אָבער גאָר ניט האַבען צו טון. דאָס וועט אין גאנצען געהערען צום קאנאדער אינערען-מיניסטעריום. אין 1901 זענען אָפגעשיקט געוואָרען ארום הונדערט פערזאָן, און אין 1902 נאָך פופציג פאמיליעס פון 260 נפשות. די קאָלאָניע איז צפון פון פאָרט קו'אפעל. אין אסינאביא. די קאנאדער רעגירונג האָט גע-געבען יעדען אימיגראנט א קאָנצעסיע פון 160 אקער לאַנד, און א נוטע צאָל קאָלאָניסטען האָבען עס שוין קולטיווירט, האָבענדיג א נוטען שניט אין 1902, ווייל מען האָט צוגעגרייט דעם באָדען נאָך פאר זייער אָנקומען. עס איז אויך מעגליך, אז א געוויסע צאָל, וואָס איז ניט פעהיג פאר אנדריקולטור, וועלען מוזען פארלאָזען די קאָלאָניע."

וועגען דער קאָלאָניע אין אקסבאו ווערט דערצעהלט, אז זי האָט שוין 16 פאמיליעס, פעהיגע לאַנד-ארבייטער.

דער יק'א באריכט פאר 1904 רעדט ווידער וועגען די צוויי קאָלאָניעס, און מעלדעט אז די הירש קאָלאָניסטען לעבען באשוועס, אז די קאָלאָניע בליט, און קו'אפעל האָט אין הערבסט, 1903, געהאט 56 פאמיליעס באשטעהענדיג פון 156 נפשות.

פאר די אידישע קאָלאָניעס אין מערב קאנאדע, וועלכע האָבען געהאט פאר זיך צו לעזען א גאנצע רייע פון עקאָנאָמישע שוועריגקייטען און פינאנציעלע פראָבלעמען, זענען אין גיכען צוגעקומען נאָך פראנען, הויפטזעכליך די פראנע פון שבת און זונטאג רוח.

דער איר אין קאנאדע

די אידישע קאלאניסטען האָבען אָפּגעהיט שבת און אזוי ווי פארט ארבייט קען אָפּט ניט אָפּגעלעגט ווערען אויף צוויי טעג נאכ-אנאנד, האָט פאסירט, אז מען פלעגט אָנקלאָגען די אידישע קאָלָניסטען פאר ארבייטען זונטאג. אזוי זענען למשל אין דער "הירש" קאלאניע אין 1901 אָנגעקלאָגט געוואָרען זעקס קאלאניסטען פאר ברעכען דעם זונטאג-געזעץ, און זענען באשטראפט געוואָרען מיט א מינימום-שטראף פון 1 דאלאר, מיט דער וואָרנונג אז זיי זאָלען מער ניט מחלל זונטאג זיין. מען האָט אויף דעם פאל אויפֿגעדקאמט גע-מאכט די רעגירונג, און די לעצטע האָט פארשפראכען צו בא-טראכטען די ספעציעלע אומשטענדען פון דער זאך. אָבער די פראגע פון זונטאג-רוה איז ניט נאָר געוועזען א פראגע פון געזעץ, עס איז אין דעם אויף פארוויקעלט געוועזען די סאָציאלע זייט פון דער זאך, די באציהונגען בכלל צווישען די אידישע און די נישט-אידישע פאר-מער, וועלכע זענען געוועזען די מאיאָריטעט אין דער סביבה.

אין א לעקציע געהאלטען אין לאַנדאָן אָנהויב 1906 פון הערמאן לאנדוי ווענען "קאנאדע און די אידען" און וועלכע איז אָפּגעדרוקט געוועזען אין לאַנדאָנער "דזשוואיש קראָניקל", ווערט איבערגעגעבען, אז ווען סער ווילפריעד לאָרע, פרעמיער פון קאנאדע, איז געוועזען אין לאַנדאָן בשעת קעניגין וויקטאריא'ס יובילעאום (אין 1897) איז מיט אים אויפֿגענומען געוואָרען די דאָזיגע שבת-זונטאג פראגע, און סער ווילפריעד זאָל אויף דעם האָבען געענטפערט: "אויב איר ווילט די פראגע נעמען ערנסט און אויסקלייבען וועלכען טייל פון מאניטאר בא איר ווילט, צו באזעצען עס, וועט די דאָמיניאן רעגירונג געבען די אידען אזא מאָס פון זעלבסטרעגירונג, וואָס וועט אויף ער מעגליכען צו מאכען אייערע אייגענע געזעצען צו פארבייטען דעם זונטאג אויף שבת." (*)

(*) אינטערעסאנט איז, אז דער דאָזיגער אנמערקונג פונ'ם פאר-שטארבענעם קאנאדער פרעמיער און שטאאטסמאן איז וועניג אויפֿ-מערקזאמקייט געשאנקען געוואָרען. די יס"א האָבענדיג אירע קאָל-לאַניזאציאנס-דורכפאלען אין ארגענטינע האָט ניט ברעה געהאט אויסצוברייטערען איר טעטיגקייט אין קאנאדע אפילו ניט אונטער

דער איד אין קאנאדע

די יק"א קאָלאָניעס אין קאנאדע האָבען אויך געליטען פון דעם, וואָס עס איז אין קאנאדע גופא ניט געוועזען קיין יק"א קאָמיטעט (דער באראן דע הירש אינסטיטוט האָט אויך געהאט אנדערע צדקה אויפנאבען), און אויף די קאָלאָניעס פלעגט מען אכטונג געבען אי פארזי און אי פון ניו יארק דורך דער דאָרטיגער "אינדאסטריעל אייד סאָסייטי", און צו באזייטיגען דעם איבעל, איז אין 1907 בא- שלאָסען געוואָרען צו שאַפען א קאָמיטעט פאר קאנאדע, וועלכער זאָל אכטונג געבען אויף די דריי יק"א קאָלאָניעס אין מערב קאנאדע. די אלגעמיינע צדקה ארבייט איז געבליבען ביים רעארגאניזירטען באראן דע הירש אינסטיטוט, אָבער פאר דער אימיגראציע און קאָלאָני- זאציע ארבייט איז געשאפען געוואָרען דער קאנאדער יק"א קאָמי- טעט, באשטעהענר פון זעקס פערזאָן, דריי באשטימטע פון דער יק"א און דריי פונ'ם אינסטיטוט. עס איז צוזאמענגעשטעלט גע- וואָרען דער פערזאָנאל פונ'ם יק"א קאָמיטעט (מארטימער ב. דייוויס, לייאָן קאָהען, ס. וו. דושיקאָבס, ד. א. אנסעל, ב. גאָלדשטיין, און הערס וויינבערג), און פון יענעם יאָר אָן פארוואלטעט דער באטרע- פענדער קאָמיטעט מיט אלע ענינים, וועלכע האָבען א שייכות צו אידישער עמיגראציע און קאָלאָניזאציע אין לאַנד,

די גינסטיגסטע באדינגונגען, און קיין אנדערע געזעלשאפטען וואָס זאָלען עס טון זענען אויך ניט געוועזען. ערשט מיט יאָרען שפע- טער, האָט ישראל זאנגוויל, אלס פרעזידענט פון דער יט"א (אידי- שע טעריטאריאליסטישע געזעלשאפט) א פאָר מאָל באמערקט פאר- בייגעהענדיג וועגען די קאָלאָניזאציע-אנס-מעגליכקייטען פאר אירען, וועלכע זענען געוועזען אין קאנאדע, און וועלכע זענען פארנאכלע- סיגט געוואָרען. ווען דער ישריבער פון די יטרות האָט אין 1916 גע- מאכט א בריעפליכע אנפראגע וועגען דעם, ביי סער ווילפריד לאריע און סער ראָבערט באָרדען, ראמאָלס פרעמיער פון קאנאדע וועגען דעם, האָבען זיי זיך ארויסגעזאָגט געגען קאָנצענטרירטער קאָלאָני- זאציע פון אירען אין איין פלאץ, ווי עס צייגען די ענטפערס זייערע :

דער איד אין קאנאדע

Ottawa, March 18th., 1916.

My dear Sir,

I have your favour of yesterday on the subject of a Jewish Colonization project in Canada.

You add that you have reason to believe that the same question was brought to the Canadian government about ten years ago, but was rejected.

With regard to the last statement, I have to observe that it was not the policy of the Canadian government, when I was in office, to grant any blocks of land to establish colonies of the same religious faith or of the same race; but we would welcome Jewish immigrants and give them homesteads on the prairies, taking the homesteads as they were available, but not blocking immigrants together. On these condition, the government would have been most happy to welcome Jewish immigrants, and to see men of your race settle in Canada.

My views are not changed.

Believe me,

Yours sincerely,

W. A. R. D. D. D.

דער איד אין קאנאדע

Ottawa, Ont. March 22nd, 1916

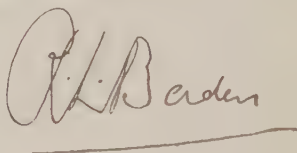
My dear Sir,-

Your letter of the 16th inst. is before me. It has been referred to the Minister of the Interior to whose Department the subject of Immigration appertains. I have asked the Minister to reply direct to your letter.

The Government are thoroughly appreciative of the excellent qualities of the Jewish Immigration to this country and they hope that it may be continued as these citizens have done excellent work in the development and upbuilding of their adopted country.

It has been the policy of this Government and of its predecessor to encourage the immigration of settlers who will engage in agriculture and thus bring under cultivation an increased area of our fertile lands. To this purpose the efforts of the Department of Immigration have been altogether directed during the past fifteen years.

Yours faithfully,

A.L. Borden

ד ע ר א י ן ק א נ א ד ע

דער קאנאדער קאָמיטעט מיט זיין הויפט־קווארטיר אין מאָנט־
 רעאַל, האָט שפּעטער אויך געעפּענט אן אפטיילונג אין מערב־קאנאדע
 נעהענטער צום צענטער פון די קאָלאָניעס, אין דאָס איז זיכער גע־
 וועזען לטובת דער ארבייט. עס זענען אויך צוגעקומען א צאָל
 זעלבסטשטענדיגע אידישע פארמער, וועלכע האָבען זיך גענומען צו
 אנריקולטור מיט אייגענע מיטלען, און חוץ די אידישע קאָלאָניעס
 אין דער וועסט, זענען צוגעקומען א צאָל פון אזעלכע אידישע פאר־
 מער, אין כמעט יעדער קאנאדער פראווינץ.

דאָס פופצענטע קאפיטעל

די ציוניסטישע באוועגונג אין קאנאדע.

דער גינסטיגער באדען — די ערשטע ארגאניזאציע פון "חובבי ציון". — די פאראייניגונג "מוזרת משה", — די פראטא קאלען געפירט אין צוויי שפראכען, — די יאָרען 1898 און 1900, — קלארענס דע סאלא, — דער קאמף פון די יונגע ציוניסטען, — די אויסברייטונג פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע.

אין דער אידישער קאנאדע האָט קיינמאָל די אסימילאציע ניט אָנגענומען קיין מאסען-כאראקטער. איינצעלנע פאלען פלעגן פאסירן דען דאָ און דאָרט, באזונדערס אין די ערשטע יאָרען, צווישען פאמיליעס, וועלכע פלעגן זיין איינצעלנע, ווייט פון א אידישען צענטער, און צווישען ניט-אידישע שכנים, און דאָס נאָך ווען דער אידישער יישוב איז בכלל געוועזען קליין, צו קיין מאסען ערשיינונג איז עס אָבער קיינמאָל ניט דערגאנגען. און ניט נאָר די מאסען-אסימילאציע איז דאָ ניט געוואָרען קיין פראָבלעם, נאָר אפילו דער איינפלוס פונ'ם רעפארם-אידענטיט איז געבליבען באגרענעצט צו זעהר קליינע קרייזן, זען, און דאָס נאָר אויף אין עטליכע שטעטלעך. דער באָדען פאר די נאציאנאלע אידעאלען איז דארום תמיד געוועזען א גינסטיגער, און ניט נאָר איז א פיעל פארצווייגטע ציוניסטישע באוועגונג געשאַט פון געוואָרען איבער'ן גאנצען לאַנד, נאָר די ציוניסטישע ארגאניזאציע איז אויך געבליבען אין קאנאדע די איינציגע אידישע ארגאניזאציע, פארצווייגט איבער דעם גאנצען אידישען יישוב, מיט אפטיילונגען אין יעדען ארט, וואו עס וואוינען נאָר אידען. צו דער צייט וואָס אין דער שטוב'שער אמעריקע האָבען זיך געשאפען און ענטוויקעלט א גאנצע רייע פון אל-אידישע ארגאניזאציעס, ארדענס, און פארבאנדען פון א נאציאנאלען כאראקטער, איז די ציוניסטישע ארגאניזאציע

גאנצאציע געבליבען און קאנאדע די איינציגע אל-אידישע ארגאני ציע, טראצדעם וואָס עס זענען אויך געמאכט געוואָרען פארזוכען צו גרינדען אנדערע אל-אידישע ארגאניזאציעס.

אין די קאנאדער ציוניסטישע רעקאָרדען ווערט געוועהנליך די ענטשטעהונג פון דער ארגאניזאציע צוגעשריבען צום יאָר 1898, אָבער אזוי ווי די "חובבי ציון" באוועגונג איז איבעראל געוועזען די מוטער פון דער שפעטערדיגער ציוניסטישער באוועגונג, אזוי איז עס אויך געוועזען אין קאנאדע, און נאָך אזוי פרי ווי דאָס יאָר 1887, איז שוין אין מאָנטרעאל געוועזען א פאראיין פון "חובבי ציון", פֿין וועלכען אלעקסאנדער האַרקאווי איז געוועזען דער פאָרויצענדער.

וועגען דער גרינדונג און טעטיגקייט פונ'ם דאָזיגען ערשטען ציוניסטישען פאראיין אין קאנאדע, דערצעהלען א רייע בריעף געשריבען פון א. האַרקאווי, און וועלכע זענען פארעפענטליכט געוואָרען אין דער דאמאָלסטיגער העברעאישער פרעסע.

אין איין בריעף, וועלכער איז ערשינען אינ'ם "המגיד" (נומער 10) אין 1887, דערצעהלט א. האַרקאווי אַ וועגען דער גרינדונג פונ'ם פאראיין, און אַ וועגען די פערזאָנען, וועלכע זענען צוגעשטא-נען צו דער באוועגונג. געגרינדעט איז דער פאראיין געוואָרען דעם 16-טען יאנואר, 1887, און אין דריי וואָכען האָבען זיי שוין געהאט די נויטיגע צאָל מיטגליעדער, גענוג פאר דער גרינדונג, ווי עס ווערט דערצעהלט אינ'ם בריעף : —

מאָנטרעאל, אמעריקא, 87—16.

אל כבוד בעל "המגיד" !

בשורה טובה היום בפי, בשורה אשר תדשן את עצמות חובבי ציון, והיא, כי במדינת קאנאדא (אמעריקא הצפונית) בעיר מונטריאול, נוסדה חברה אשר בשם "חובבי ציון" תכונה.

וואָלע תולדות החברה בקיצור : הנני אחר מכאי ויוצאי בית הר"ח ר' יוסף בערנשטיין הי"ו (סופחו של "המליץ") אחד מתושבי העיר הנ"ל. ויהי בשבתי בכיתו ביום ט"ז לח' יאנואר ש"ז בחברת עוד שנים מאחינו ודברנו בישוב א"י גמרנו ליסד פה חברה בשם "הו"צ".

מקץ שלשה שבועות עלה בידינו להשיג מספר חברים המספיק ליסד חברה, וביום א. לח' הני"ל התאספו חברי החברה ובחרו את מנהליה, ואותי הכותב שמו לראשה, ואת אחד ממיועדי ה'ר' שלאססבערג למשנה לראש החברה: את האדון בערנשטיין הני"ל לסופר החברה, ואת מיועדינו היקר כש"ת ה' שינדלער לסוכן.

בהאספה האחרונה בא במספר חברינו גם הרב הדרשן שבתקהלה הגדולה בכל קהלות קאנאדא, ה'ר' אליהו פריעדלענדער הי"ו.

על כל חבר לשלם להחברה כ"ה סענטס והוא כחצי רובל, וכבר נמצאים באמתחתנו כמה דאלארים, ואין אנו מוכרחים להוציא אף אסתר א', כי האספות תהיינה בבית סופרנו הנכבד הנזכר, וא"כ אין אנו צריכים להוציא כסף על שכירת בית לאספותנו. בכלל נקוד כי ברבות הימים נעשה חיל.

במקרה הזה אשתמש לדרוש את שלום ידידי היקר והנכבד כש"ת שפ"ר הי"ו בווארשא ולהודיעהו את כתבתי, והיא : 1890 סט. קעטריען סטריט, מאָנטרעאַל, קוויבֶּק, קאנאדע, אמעריקא.

בשם חברת חו"צ דמונטריאול

אלס' הרכבי (ראש החברה).

דער העברייאישער שרייבער ש. פ. ראבינאָוויטש (שפר) וועלכער האָט דאמאָלס געוואוינט אין ווארשא, איז געוועזען דער סעקרעטאר פון א "חבת ציון" פאראייניגונג מיט'ן נאָמען "מזכרת משה", אין אין א בריעף געשריבען צו שפר'ן דערצעהלט הארקאווי וועגען דעם באשלוס פון די מאָנטרעאַלער חובבי ציון אנצושליסען זיך אין דער "מזכרת משה", און אז די מיטגליעדערשאפט זייערע האלט אין איין וואקסען : —

מכתב גלוי מחברת חו"צ דמונטריאול (קאנאדא, אמעריקא).

אל מעכ"ת יד'נ הר"ח כש"ת שפ"ר הי"ו, סופר לעד "מזכרת משה" בווארשא.

שלום רב לך !

כבר שלחתי הודעה להמגיד מהתיסדות חברת חו"צ בעירי הני"ל ובל"ס כבר נתנה לפני הקוראים. החברה הזאת הולכת ורבה מיום ליום, ויש תקוה כי תשא פרי.

דער איד אין קאנאדע

באספּה האחרונה שהיתה ביום א' ג' אדר, נמנו וגמרו להתחבר
לועד "מזכרת משה", כאשר זה עשו שאר החברות אשר מהמין הזה,
ומסרן לי להודיע להועד את הפצנו זה.

ועתה הנני לבקש ממך, אדוני הנכבד, בשת חברתנו כי תבקש
מועדך למנות אותנו בין שאר החברות הרשומות בספרכם, ואהרי
הערתם לבקשתנו תיטיבו ברצונכם לשלוח לנו את כל החשבונות
וההידיעות מכל הנעשה אצלכם. מזה תצא לנו תועלת גדולה מאוד, כי
בראות אחינו כי אתם נותנים לנו יד יאבו לבא בכריתנו. תסלח לי
על הקיצור, אדון נכבד, כי עסוק אנכי בכמה דברים, וגם זה תרע בי
לא המדרש עיקר אלא המעשה, והמעשה הלא נעשה במכתבי הקצר הזה.
והנני המוקירך והמכבדך כערכך הרם,

אלם' הרבני (ראש החברה).

האדרעסע שלי :

אלעקס. הרבני, 1390, סט. קעטרין סטריט, מאָנטרעאַל, קא
נאדא, אמעריקא.

אין א צווייטען בריעף, געשריבען פון א. האדקאוויץ, צום וואר-
שעווער קאמיטעט פון "מזכרת משה", דערצעהלט דער שרייבער אז
זיי האָבען באשלאָסען צו גרינדען א העברעאישע ביבליאטעק, כדי
צו פארשפרייטען בילדונג און די באקאנטשאפט מיט דער אידישער
געשיכטע, א מיטעל צו פארגרעסערען די צאָל פון די "חובבי ציון";
און אינ'ם בריעף ווערט אויך געמאכט אן אנפֿאנג צו וועמען צו
שיקען דאָס געזאמעלטע געלט, און עס ווערט דערצעהלט, אז די
פראטאקאָלען פון דער חברה ווערען געפירט אין העברעאיש און אין
ענגליש, כדי די פראטאקאָלען זאָלען קענען געלעזען ווערען פון
יעדען : —

מכתב גלוי

מחברת חובבי ציון דמונטריאול לועד "מזכרת משה" בווארשא.
מונטריאול, י"ב תמוז, אתת"ח לחרבן.

שלום לאחינו היקרים חברי ועד "מזכרת משה" !
בלי ספק זה כבר הגיעה עדיכם השמועה הטובה בחמינה,
שבעיהנו, היא עיר מונטריאול, אם עיר קאנאדא המדינה באמעריקא

הצפונית, נוסדה חברה בשם "חובבי ציון" ומטרתה כמטרת שאר החברות הנושאות את השם הנכבד הזה, והיא — לצאת לעזרת אחינו הנדכאים והמגלים מארצות גלותיהם, ולהושיבם על אדמת אבותינו, היא ציון ארץ תפארתנו מקדם, בתור עובדים אדמתה, הקדושה לנו ולכל בית ישראל.

רבות עמלנו למן יום הוסד החברה ועד עתה, למען הביאה למצב ישר, והנה בחסדי הבוחר בציון ובעמנו ישראל באהבה, עלתה בידינו להציבה על כן נכון, ובשמחה רבה נגיד הפעם כי לא שוא היה עמלנו, לא לשוא שקדנו. אך מתי מספר, ארבעה, היינו ביום הוסדה, וכחיום הננו כשלשים איש, ומיום ליום ירבה מספרנו, ויש בקרבנו אנשים המוכנים להתנדב לטובת עניני החברה נדבת כסף מלבד המחיר הקצוב ישר, והנה בחסדי הבוחר בציון ובעמנו ישראל באהבה, עלתה בידנו כי אזי צלחה בידינו להטות אחרי הרעיון הקדוש הזה את לבות כמה מנכבדי עמנו ומנדיביו בעיר הזאת. ביהוד שוים וראוים להזכר במכתבנו הנכחי חמשה מהם, והם: הרב המטיף של עדת אשכנזים — היא העדה הגדולה בקאנאדא, — הר"ה אליהו פרידלענדער, הי"ו; הרה"ח ר' יוסף בערינשטיין, תלמודי ומשכיל מפורסם מעיר קאלווא; הוא ברוסא: הסוחר האמון על דרכי החכמה והאמונה, היקר כש"ת אנסעלס, יליד בריטאניא, האדון הנכבד התלמודי כש"ת אריה ליב שינדלער הי"ו; וגם הסוחר הנכבד בעירנו, היקר ר"ש הענרי דזשיי קאבס הי"ו.

ומהחבה היתירה אשר תחובכ חברתנו את עמנו היתה זאת כי החל זה לא כביר לפעם את חבריה רעיון יסוד בית עקר ספרים עבריים הכתובים בשפת עבר ע"י סופרים ומשכילים באמנות ישראל וחכמתו למען למד את אחינו יושבי הארץ תולדות ישראל ומפעלותיו בתבל. כי נהוץ לנו אשר בני עמנו ידעו להקסיר את נזעם, וזאת יוכלו ללמוד אך מספרות ישראל ועל ידי קנין שפתנו העתיקה המאגדת כהיום את כל בית ישראל בארצות פזוריהם לאגודה אחת. על ידי זה ירכו חובבי ציון בארץ לימים יבואו, ולזאת תכסף נפשנו. שישי ושמחי בת ישראל כי עוד קרן אורה ותקוה נשקפת לך מתוך ענני חלדך! עלו לבך בת ציון, כי בנים נאמנים לך גם בקצוי ארץ וערים רחוקות. ראי ונהרת ורחב לבבך, איך בניך מרחוק יזכרו את אלהיך ואותך יעלו על

לבכם. מה צדקו עתה דברי האומרים כי ישראל עם לנצח יהיה. למרות חורב שונאינו המתהפכת על ראשנו זה כאלפים שנה והננו מפוזרים לארבע כנפות הארץ — עוד ציון חיה ברוחנו, שפתנו עוד אתנו ועוד לא נואשנו מתקותנו לראות בהבנות ארצנו החרבה מבניה אשר הגלו ממנה.

על כל חבר לשלם לקופת החברה עשרים וחמישה סינטים (כסף מדינה זו) לחדש שהם כחמישים קופיקות במחיר רוסיא. ות"ל אין אנו מוכרחים להוציא אף אסתר אחת כי המקום לאספתינו, אשר עליו תציאנה חברות אחרות סך עצום, ינתן לנו חנם אין כסף. המקום הזה הנהו חדר בית הספר המפואר של עדת האשכנזים פה, ועלינו להודות ולהלל על זה למנהלי העדה הנכבדה הזאת. הננו מתאספים פעם אחת לכל חדר, הוא יום הראשון לשבוע הראשון אשר בחודש באספתינו נשיא עצות איך להרחיב את גבול חברתנו, ואיך לפאר אותה בדברים הראויים לנו להתפאר בהם באשר יהודים אספנו.

באחת האספות האחרונות נבחר במקומי לראש החברה, הנדיל ממני, הרב אליהו פרידלענדער הנ"ל, וזאת ערובה היא ביד חברתנו כי תעלה לגדולה בעגלה ובזמן קרוב : כי כבוד הרב הנכבד הזה יקר מאוד בעיני יודעיו ומכיריו, ואם ידבר על דבר מה יטו לו אין שומעת.

החברה הזאת מנתה ועד של שבעה אנשים מקרבנו לחבר תקנות מושכלות הנחוצות לקיומה ובראשם הרב פרידלענדער, וגמרו כי ספר התקנות יהיה ערוך בשפה עברית ובשפה אנגלית, למען יהיה ביד כל אחד מחברתנו, כקורא עברית וקורא אנגלית, לקראו בעצמו.

כל מה שאמרתי עד הנה לא אמרתי אלא בשביל הדבר שאני מוכן להציעו לפניכם בזה. שמעו נא אדוני ! באספותנו האחרונה נמני חברינו פה אחר לבקש בשמם מכם, אחינו ואדונינו היקרים, כי תטיבו ברצונכם להודיע לנו, הן על ידי מכתב פרטי, והן על ידי מכתב גלוי ב"המגיד" — אשר בו נמחנו אנחנו לשים את דברינו אליכם, — על מצב ישוב ארץ ישראל בכלל, ועל מצבכם אתם בפרט : מי ומי המה אשר הכספים ישולחו אליהם, ולשלוח לנו את הגליונות אשר אתם מרפסים בכל שנה ושנה. בהם ירובר על מפעלותיכם במשך השנה,

דער איד אין קאנאדע

ואם אין בידכם גליונות כאלה משנה זו תיטיבו לשלוח לנו כאלה משנה שעברה, ועל כל אלה הננו נותנים לכם את תודתנו למפרע, והיו בטוחים כי נכיר את טובתכם כל הימים, ועשית בקשנו תהיה לנו לעד כי אחים נאמנים אתם לנו ולכל בית ישראל.

הנני הבא בשם חברת חו"צ דמונטריאל, הדורשת שלומכם תמיד,

אלכסנדר הארקאזוי, סופר החברה.

(מקום חותם החברה "חובבי ציון בדמונטריאל").

האדריסה :

אלעקס. הארקאזוי, 2338 סט. קעטרין סטריט, מאָנטרעאַל, קאנאדא, (*)

אין'ס יאר 1892 איז געשאפען געוואָרען א צווייטע ארגאניזאציע.

אין יענעם יאָר איז אין מאָנטרעאַל געגרינדעט געוואָרען די ארד גאניזאציע "שובבי ציון נומער 2", און געגרינדעט איז עס געוואָר רען דורך דער איניציאטיווע פון א מאָנטרעאַלער איד, חיים בערנשטיין, און דר. מיניז פון ניויארק, וואו עס האָבען עקזיסטירט די "שובבי ציון נומער איינס". דער צוועק פון די דאָזיגע ארגאניזאציעס איז געוועזען צו קויפֿען לאַנד אין ארץ ישראל, און דאָרט זיך צו באַזעצן.

אין פארוואס איז צו יענער צייט ארגאניזירט געוואָרען דורך באראן ראטישילד (דער נדיב הירוע) דער פאלעסטינער קאָמיטעט, וועלכער האָט יפּעטער געגרינדעט אידישע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל, און די "שובבי ציון" האָבען זיך דאָרום געשטעלט אין פארבינדונג מיט דעם קאָמיטעט.

א דעלעגאציע באשטעהענד פון לאזארוס קאהען, מאָנטרעאַל, און דר. מיניז, איז אָפּגעפאָרען קיין ארץ ישראל, אָנקוקען לאַנד. און דעם צווייטען מאי, 1892, האָבען זיי באריכטעט אין פארוואס און פארזאמלונג, אז זיי האָבען שוין געקויפט לאַנד אין גליל. דער

(*) מיר ברענגען די אלע בריעף אין זייער העברייאישען אריגינאל, ווייל זיי זענען אינטערעסאנט ניט נאָר מיט זייער אינהאלט, נאָר אויך מיט'ן נוסח זייערען.

דער איר אין קאנאדע

אין די חדשים מערץ און מאי, 1895, האָבען די מאָנטרעאַלער "שובבי ציון" געשיקט די איבעריגע סומען, און דאָס לאַנד־סופּען איז פאַרענדריגט געוואָרען, קויפּענדיג דעם באַדען אויפ'ן נאָמען פֿין א געוויסען הער פרענק פון ביירוט, א טערקישער אונטערטאן. אלעס צוזאַמען איז פארן באַדען איינגעצאָלט געוואָרען די סומע פון 31,360 פראַנק און 3297 פראַנק זענען אויך איינגעצאָלט געוואָרען פאר פלאַנ־צונגען.

אָבער טראץ דער וואַרונג פון פאריז, איז קיין קאָלאָניזירונג זאָל ניט אונטערנומען ווערען, האָבען דאָך צוויי מאָנטרעאַלער פא־מיליעס ניט געקוקט אויף דעם, און אין חודש יולי, 1895, זענען זיי אָפּגעפאַרען קיין ארץ ישראל, און דער סוף דערפון איז געוועזען, אז איין פאמיליע האָט זיך באלד צוריקגעקערט, און די צווייטע האָט געמאָזט פארלאָזען די קאָלאָניע 18 חדשים שפעטער, ווייל די טער־קישע רעגירונג האָט זיך ענטזאָגט צו פארטיידיגען די קאָלאָניע געגען די אָפטע אָנפאלען פון די בעדואינער.

צווישען דעם פאריזער קאָמיטעט און די מאָנטרעאַלער "שובבי ציון", האָבען זיך דאמאָלס אָנגעהויבען א רייע פארהאנדלונגען ארום דעם, און די מיינונג פון די פאריזער טוער איז געוועזען, אז מען מוז אָדער אפּווארטען מיט דער קאָלאָניזירונג, אָדער אין גאנצען אויפ־געבען די ארבייט. ביי דער מאָנטרעאַלער גרופע האָט אָבער ווייזט אויס געפעלט געדולד, אין דער גרופע אליין זענען ענטשטאנען חלוקי דעות וועגען דער זאך, א טייל האָבען געוואָלט, אז מען זאָל די גאנצע זאך אויפגעבען, און צוריק אויסצאָלען דאָס אריינגעלעגטע געלט, אַנ־דערע וויעדער זענען געוועזען פאר דעם, אז מען זאָל אָפּווארטען, אָבער דער פאריזער קאָמיטעט האָט געשיטעלט א באדינגונג, אז אויב אויס־צאָלען, דאן זאָל די גאנצע קניח צונישט געמאכט ווערען, און מען זאָל אלעמען אויסצאָלען. די פארהאנדלונגען ארום דעם האָבען זיך וויעדער פארצויגען, אָבער ענדליך איז אין נאָוועמבער 1897 די זאך פארענדיגט געוואָרען, ווען די מאָנטרעאַלער גרופע האָט צוריק באקומען די איינגעצאָלטע סומע פאר'ן באַדען, נאָר פארלירענדיג

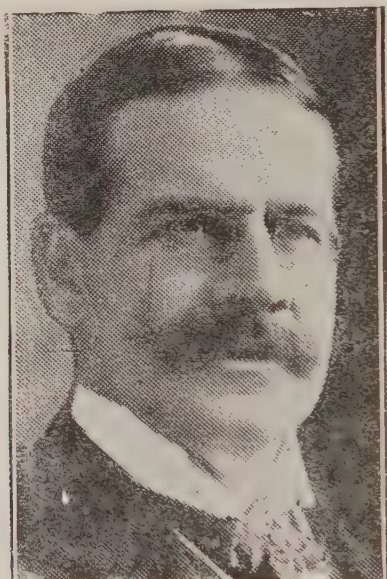
די הוצאות פאר די פלאנצונגען, און אזוי האָט זיך געענדיגט דער ערשטער פארוואַך פון די קאנאדער אידען צו באזעצן זיך אין ארץ ישראל.

אין די שפעטערדיגע יאָרען (אין 1911) איז פון די קאנאדע-אידען ווידער געמאכט געוואָרען א קאָלאָניזאציאָנס פארוואַך, דאָס איז געוועזן, ווען די קאנאדער ציוניסטען האָבען געגעבען דעם נאָם ציאנאל פאנר א סומע פון צען טויזענד דאָלאַר צו גרינדען די קאָלאָניע קאסטיניע, אָבער דאָס זענען געוועזען געלטער געזאמלעט פון דער ברייטער געזעלשאפט, און האָט מיט פרוואַטער אונטערנעמונג ווי אינ'ם פאל פון די "שובבי ציון" גאָר ניט געהאט צו טון.

דעם 16-טען יאנואר, 1898, האָט זיך אין מאָנטרעאַל ארגאניזירט א קאָמיטעט (רבי אשינסקי, חיים בערענשטיין, א. גערמייזער, י. מאקאָפסקי, און מ. גראדזינסקי) מיט'ן צוועק, צוזאמענצורופען א פארזאמלונג און גרינדען א ציוניסטישען פאראיין. אזא פארזאמלונג איז פאָרגעקומען (יאנואר 23, 1898) א וואָך שפעטער אין דער "בני יעקב שול", וואו עס האָבען גערעדט די רבנים אשינסקי, מעלדאָלא דע סאַלא, און הירש קאָהען, און ארום הונדערט פערזאָן. האָבען זיך פארשריבען אלס מיטגלידער. מען האָט אויסגעשליסען אן ארגאניזאציאָנס-קאָמיטעט, כדי צונויפצורופען די פארטרעטער פון די אלע זעקס שולען, וועלכע זענען דאמאָלס געוועזען אין מאָנטרעאַל, און דעם 13-טען פעברואר, 1898, איז אזא פארזאמלונג פאָרגעקומען אינ'ם הויז פון דער "דזשיאיש בענעוואָלענט אסאסיאיישאן", אויף סט. עליזאבעט נאם. יענע פארזאמלונג האָט באשלאָסען צונויפצוריר פון אן אלגעמיינע מיטגלידער-פארזאמלונג און צוצוגרייטען א קאָנסטיטוציע, און דעם 13-טען מערץ, איז פאָרגעקומען די ערשטע גענעראל פארזאמלונג, ביי וועלכער עס איז געגרינדעט געוואָרען די ארגאניזאציע "אגודת ציון" מיט דעם באזעלער פראָגראם אלס הויפּט באזיס פון דער קאָנסטיטוציע, און ווען אין אויגוסט 1898 איז פאָרגעקומען דער באזעלער קאָנגרעס, האָט דער פאראיין איינגעצאָלט פאר הונדערט שקלים, און איז ביים קאָנגרעס פארטראטען געוועזען דורך דזשיקאָב דע האַאז.

דער איד אין קאנאדע

די ארגאניזירונגס-טעטיגקייט איז דערווייל אָנגענאנגען, און אין פעברואר, 1899, האָט מען מדיע געוועזען דר. הערצל'ען, אז אין קאנאדע זענען שוין ארגאניזירט געוואָרען א רייע ציוניסטישע פאר-איינען, און אז א פארוואָך ווערט געמאכט צו גרינדען א ציוניסטישע פאראייניגונג, א פערעראציע.

קלארענס י. דע סאלא.

1858 — 1920

דעם 7-טען נאָוועמבער, 1899, איז פאָרנעקומען אין מאָנטרעאל די גרינדונגס-פארזאמלונג, ביי וועלכער פינף יטעדט זענען פאר-טראטען געוועזען דורך "פראקסיס", און עס איז באריכטעט געוואָרען אז אין קאנאדע זענען שוין דאָ 472 ארגאניזירטע ציוניסטען (מאָנט-רעאל 300; וויניפעג 70; טארנטא 50, קינגסטאן 15, און קוויבעק

37), און עס איז געשאפען געוואָרען די פּעדעראציע, מיט קלארענס י. דע סאלא אלס פרעזידענט, לעאן גאלדמאן, קאָרעספּאָנדענט סעקרעטאר, און דער נויטיגער קאָמיטעט.

אין 1900 ביי דעם קאָנגרעס אין לאַנדאָן זענען שוין די קאנאדער ציוניסטען געווען פארטראמען דורכ'ן פרעזידענט פון דער ארגאניזאציע, קלארענס י. דע סאלא.

(קלארענס יצחק דע סאלא איז געוועזען דער דריטער זון פון אברהם דע סאלא; געבוירען אין מאָנטרעאל אין 1858. זייט דעם יאָר 1887 איז ער אין קאנאדע געוועזען דער פארטרעטער פון א בעלגישער שטאָל און אייזען קאָמפאניע, און איז אויך געוועזען זייט 1905 בעלגישער קאנסול פאר קאנאדע. ער איז געשטארבען אין 1920. הער דע סאלא האָט זיך אויך באשעפטיגט מיט היסטאריש-אידישע ארבייטען, און פיעל בייגעשטייערט צו דער ענגליש-אידישער ענציקלאָפּעדיע).

א ברייטע טעטיגקייט איז ענטוויקעלט געוואָרען דורך דער פאר-אייניגטער ארגאניזאציע פאר די פארשידענע ציוניסטישע ארבייטען, און מיט דער הילף פון די אייגענע מיטגלידער. ווי אויך דורך די ספעציעל איינגעלאדענע ציוניסטישע געסט פון אמערע לענדער, הויפטזעכליך פון דער ציוניסטישער לייטונג, איז א פארצווייגטע טעטיגקייט אָנגעפירט געוואָרען פאר די פארשידענע ציוניסטישע פאנדען. די פיעלזייטיגע ארבייט איז אָנגעפירט געוואָרען פון א צענטראל-פארוואלטונג מיט קלארענס י. דע סאלא, אלס פרעזידענט, אָבער מיט דער צייט איז די טעטיגקייט אזוי אויסגעוואקסען, אז תוך דער צענטראל-פארוואלטונג זענען אויך געשאפען געוואָרען בא-זונדערע געגענט-קאָמיטעטען און עס איז אויסגעטיילט געוואָרען א באזונדער ארגאניזאציע פאר דער יוגענד — די "יאנג דזשודיע", און אויך א פרויען-ארגאניזאציע — די "הרסה".

די ציוניסטישע ארגאניזאציע האָט הויפטזעכליך זיך אָפגעגעבען מיט פינאנציעלע זאמלונגען, אָבער טיילווייז איז אויך א קולטורעלע טעטיגקייט אָנגעפירט געוואָרען איבער'ן גאנצען ישוב, ווי לעקציעס

דער איד אין קאנאדע

און פארלעזונגען איבער פארשיעדענע אידישע פראגען, די שאפונג פון אייגענע שולען און קורסען אדער דאס העלפען די ארטיגע תלמוד-תורות.

די ציוניסטישע פינאנציעלע זאמלונגען זענען אין קאנאדע שטענדיג געוועזען פראפאגאנדעל באדייטענדע, אבער זיי זענען נאך געווארען גרעסער אין פארלוף פון די מלחמה-יארען, ווען די

א. י. פרימאן.

קאנאדער ציוניסטישע פערעזאציע האט אנגעהויבען צו פארנעמען לויט די זאמלונגען דאס צווייטע ארט אין דער ציוניסטישער וועלט-ארגאניזאציע (דאס ערשטע ארט האט פארנומען די פאראייניגטע שטאטען).

די קאנאדער ציוניסטישע ארגאניזאציע האט זיך קיינמאל נישט פארטיעפט צופיעל אין גייסטיגע אדער פראגראם פראגען, און תמיד געקוקט אויף זיך ווי אויף א פראקטישע באוועגונג, געפירט פון פראק-

דער איד אין קאנאדע

מישע מענישען. די פראגע פון פירערשאפט פלעגט דארום נאנץ אפט אויפגעהויבען ווערען ביי די יערליכע ציוניסטישע צוואמענקונפטען. און ביי איין צוואמענקונפט (געהאלטען אין טאראנטא אין 1918) איז די פירערשאפט־פראגע געוואָרען אזוי קאָמפליצירט, אז א קאָרי פראָמיס האָט געמוזט געמאכט ווערען, כדי צופרידענצושטעלען די אומצופריעדענע עלעמענטען, און דער שטענדיגער פרעזידענט קלאַר רענס י. דע סאלאַ איז ערוועהלט געוואָרען אלס ערשט־פרעזידענט, און אלס פאקטישער פירער פון דער ארגאניזאציע איז אויסגעקליבען געוואָרען א. י. פרימאן, א טעטיגער אטאוער ציוניסט, וועלכער האָט די גאנצע צייט פארנומען א חשוב'ען פלאץ אין דער קאנאדער ציוניסטישער באוועגונג און איז אין אידישער כלל־ארבייט אין אלע געמיינ.

דער ציוניזם אין קאנאדע האָט געפונען טועפע וואָרצלען אינ'ם קאנאדיש-אידישען לעבען, הויפטזעכליך צווישען דעם אידישען מיר טעלסקאס, און ארומגעמערדיג דאָס גאנצע אידישע לעבען אין די קלענערע שטעט. אָפטמאָל האָט די באוועגונג געליטען פון דעם, וואָס די פירער האָבען מערסטענס געהערט צו די ענגליש־שפּרעכענדע עלעמענטען, און די שריפטליכע ארבייט און פראפאגאנדע האָט דארום ניט געקענט גרייכען די ברייטע אידישע פאָלקס־מאסען, אָבער בכלל איז דער ציוניזם געוואָרען די פאָפולערסטע אידישע באוועגונג איבער'ן לאַנד, א זאך וואָס איז דעמאָנסטרירט געוואָרען ביי פיעלע געלעגענהייטען.

ווען אין 1917 איז פארעפנטליכט געוואָרען די באַלפור־דעקלאַראציע, זענען אין פיעלע טיילען פון לאַנד פאָרגעקומען גאולה־פאראדען און דעמאָנסטראציעס, אין וועלכע עס האָבען זיך באַטיליגט גרויסע אידישע שיכטען. בכלל האָט דער ציוניזם אין לאַנד שטענדיג געשטיצט זיך אויף די ברייטע פאָלקס־אינטערעסען פון לאַנד, און נאָר אין איין פאל האָט די ציוניסטישע ארגאניזאציע געזוכט צוערשט צו באקעמפען די פאָלקס־שטימונגען, זייענדיג אָבער שפעטער געצוואונגען שוים צו מאכען מיט'ן פאָלקס־ווילען. דאָס איז פאָרגעקומען ארום דעם קאמף פאר א קאנאדיש-אידישען קאָנגרעס.

דאָס זעכצענטע קאפיטעל

די אידישע ארבייטער באוועגונג

די פראָלעמארישע איינוואנדערונג, — די פראָפעסיאנעלע ארגאניזאציעס, — די פארזיכערונגס געזעלשאפטען, — קולטור טעטיגקייט, — פאליטישע ארגאניזאציעס, — די אידישע ארבייטער פרעסע.

אין יעדען לאנד איז די אידישע ארבייטער באוועגונג אן ארגאניזשער טייל פון דער אלגעמיינער באוועגונג, א גליעד פון דער גאנצער ארבייטער משפחה, און קאנאדע איז אין דעם קיין אויסנאם ניט, קומט דאָך אויס די אידישע ארבייטער דאָ אין לאנד צו לעבען גאנץ אַפּט אונטער דיזעלבע באדינגונגען, לעבען זיי דאָך אין דער זעלבער לאנדעס־סביבה, און די פאסירונגען און געזעצען פון לאנד וואָס באַדירען די אלגעמיינע ארבייטער גאס, האָזען זיך אויך פילען אין דער אידישער ארבייטער גאס.

די אידישע ארבייטער באוועגונג אין קאנאדע איז דאָרום ענג צוזאמענגעבונדען מיט דער גאנצער ארבייטער באוועגונג, און אויב עס איז פאראן אן אונטערשייד איז עס דאָס, וואָס די באוועגונג אויף דער אידישער גאס איז פיעל פראָגרעסיווער און פאָרטגעשריטער נער, אין וואָס זי איז פיעל יונגער פון דער אלגעמיינער באוועגונג.

קליין און מאַגער איז געוועזען דער אידישער ישוב אין קאנאדע ביז די ערשטע יאָרען פונ'ם צוואנציגסטען יארהונדערט, און די אידען וועלכע האָבען זיך צו יענער צייט געפונען אין לאנד האָבען געהאט אין זיך א גאנץ קנאפען ארבייטער עלעמענט. ערשט מיט'ן גרויסען אימיגראציאנס שטראם פון מזרח אייראפא, וועלכער איז באזונדערס פארשטארקט געוואָרען צו יענער צייט, איז דער היגער אידישער ישוב אויסגעוואקסען אין צאָל און דער אידישער ארבייטער קלאס, אויב ער איז ניט געוואָרען דער איינפלוסרייכסטער, איז ער אָבער

דער איד אין קאנאדע

געוואָרען דער וויכטיגסטער טייל פון דעם ישוב, אי לויט זיין צאָל, און אי לויט זיין קולטור מצב.

נאָך מיט דרייסיג יאָר פריער זענען געמאכט געוואָרען פארזוכען צו גרינדען יוניאנס אויף דער אידישער גאס, זיי האָבען זיך אָבער ניט געקענט האַלטען צוליב דעם, וואָס עס זענען ניט געוועזען גע- נאָג אידישע ארבייטער, וועלכע זאָלען וועלען טון די פיאנערען-אר- בייט, וואָס יעטועדע באוועגונג פאָדערט אין דער ערשטער צייט, דער אימיגראנטען שטראם האָט אָבער געבראכט מיט זיך ניט נאָר גרויסע מאסען פון אידישע פראָלעטאריער, אָדער עלעמענטען וועלכע האָבען זיך געמוזט פראָלעטאריזירען, נאָר האָט אויך געבראכט מיט זיך באוואוסטזיניגע ארבייטער, וועלכע האָבען שוין די שולע פון דער ארבייטער באוועגונג דורכגעמאכט אין זייער אלטער היים.

דער פונדאמענט פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג אין דארום לייבט געלעגט געוואָרען מיט זייער אָנקומען, און זייט דאן האַלט די באוועגונג אין פארצייכענען פאָרשריט אויף יעדען געביעט.

די אידישע שניידער ביי פרויען און מענער קליידער, די צוויי וויכטיגסטע אינדוסטריען, ביי וועלכע אידישע ארבייטער זענען בא- שעפטיגט זענען פאָלשטענדיג אהגאניזירט, און די יוניאנס אין דיעזע פאכען, אפטיילונגען פון די אמעריקאנער יוניאנס, — די "אינטער- ניישאָנעל ליידיעס גארמענט וואָרקערס יוניאן" און די "אמאלגא- מייטער קלאָדינג וואָרקערס אָף אמעריקא" האָבען פיעל אויפגעטון צו פארבעסערען דעם מצב פון די אידישע ארבייטער. אין דער פראָ- פעסיאנעלער באוועגונג צווישען די אידישע ארבייטער פארנעמען די יוניאנס דעם אויבענאָן, אָבער אויך די אידישע ארבייטער פון די אנ- דערע פאכען האָבען געשאפען גאנץ פעסטע ארגאניזאציעס, ווי למשל די הוט און היטעל-מאכער, די בעקער, די פוטער ארבייטער, און אייניגע אנדערע.

אין דער אידישער ארבייטער באוועגונג בילדען אלע פראפעסיא- נעלע ארגאניזאציעס (יוניאנס) פארשטעהט זיך דעם רוקענביין, אָבער אויך די אנדערע געביטען זענען ניט פארנאכלעסיגט געוואָרען. די דריי קאנאדער הויפט-שטעדט, וואו די מערסטע אידישע ארבייטער זענען

קאנצענטרירט, מאַנטרעאל, טאראנטא, און וויניפעג, פארמאָגען יעדע פיעלע ארבייטער ארגאניזאציעס, וועמענס איינפלוס עס פילט זיך אפילו אויף דער אלגעמיינער אל-אידישער גאס.

די קאָאָפּעראַטיווע ארבייטער פארזיכערונגסרגעזעלשאפטען, דער "ארבייטער רינג" און דער "אידיש נאציאנאלער ארבייטער פאר-באנד", מיט צווייגען און אפטיילונגען אין פיעלע שטערט פון לאנד, העלפען ניט נאָר זייערע מיטגלידער אין א נויט-פאל, נאָר פירען אויך אַן אינטענסיווע קולטור-טעטיגקייט אויף דער אידישער ארבייטער גאס, זוכענדיג אויסצוברייטען דעם קולטורעלען האַרזאָנט, אן אויפגאבע פאר וועלכער עס ענטשטייען אויך גאנץ אַפט ספעציעלע געזעלשאפטען, ווי בילדונגס-פאראיינען, קולטור ארגאניזאציעס און ענליכע קערפערשאפטען, וועלכע שטיצען זיך הויפטזעכליך אין דער קולטור-טעטיגקייט אויפ'ן אידישען ארבייטער און מיטעלקאס.

ווען עס האָט נאָך פונקציאנירט די סאָציאליסטיש-טעריטאריאַליסטישע ארבייטער פארטיי (ס. ט.), זענען אויך געוועזען אפטיילונג-נען צווייטען די קאנאדער אידישע ארבייטער, פונקט ווי עס זענען אויך געוועזען טעטיג אין מאנכע ערטער קליינע אנארכיסטישע גרופעס.

מיט דעם וואָס דער אידישער ארבייטער האָט זיך מער איינגעבירגערט אין לאנד, האָט ער זיך אויך שטארקער דערנעהענטערט צו דער אלגעמיינער קאנאדער ארבייטער באוועגונג, טיילענדיג זיך אָבער צו דערזעלבער צייט אין אידישע ענינים אין צוויי לאגערען, אין א נאציאנאליסטיש-סאציאליסטישען, גרופירט און באאיינפלוסט פון די "פועלי ציון", און אין אן אלגעמיין סאציאליסטישען, א לאגער וואָס נעמט גאנץ אַפט אַן א נעגאטיווע שטעלונג אין אידישע פראגען.

די קאנאדער אידישע ארבייטער האָבען אויך פון צייט צו צייט פארזוכט צו שאפען פאר זיך אן אייגענע פרעסע, אָבער די אלע פארזוכען האָבען זיך ניט איינגעגעבען, און די אפיציעלע ארבייטער צייטינגען זענען אונטערגעגאנגען נאָך א קורצער עקזיסטענץ.

דאָס זיבעצענטע קאפיטעל

די קולטורעלע טעטיגקייט צווישען די קאנאדער אידען

דער איינפלוס, — די ערציהונג פון דער יוגענד, — דאָס אידישע טעאטער, — די פרעסע, — די ערשטע ארגאניזירטע אידישע שול אין לאנד, — די ליטעראריש-דראמאטישע פאר- איינען, — דאָס אידישע בוך, — העברעאישע טעטיג- קייט, — די ביבליאטעקען, — לעקציעס און פארלעזונגען.

עקאָנאָמיש און פינאנציעל, גייסטיג און קולטורעל, איז די אל- געמיינע קאנאדע שטארק פארבונדען מיט דער אמעריקאנער רעפוב- ליק, מיט וועמען זי איז געאָגראפיש אזוי נאָענט, און ממילא בא- איינפלוסט אויף די אמעריקאנער קולטור די יונגע קאנאדער קולטור, און וואָס עס איז מיט דער אלגעמיינער קאנאדע, איז אויך מיט די אידען אין קאנאדע. דער אמעריקאניש-אידישער ישוב אין רעזונג גרויס לגבי דעם קליינעם קאנאדיש-אידישען ישוב, איז קולטורעל רייכער אין פיעלע הינזיכטען, און דאָס אידישע קולטורעלע לעבען אין קאנאדע איז דאָרום ענג צונויפגעבונדען מיט דער גייסטיגער קולטור פון די אמעריקאנער אידען אזוי אז אייגענטליך קען מען קיין באזונדער גרענעץ ניט ציען אין דער הינזיכט. דער אמעריקאניש- אידישער קולטור-צושטאנד איז אויך דער קאנאדיש-אידישער קול- טור-מצב, דאָ ווי דאָרט איבען אויס זייער גייסטיגען איינפלוס די- זעלבע ארואכען און פראבלעמען, און די קולטורעלע ענטוויקלונג פון די קאנאדער אידען איז נאָר א קליין רינגעלע פון דער גאנצער קייט — די אמעריקאניש-אידישע קולטור. אויב עס זענען פאראן קליינע אונטערשיידען איז עס נאָר אין דעטאלען, א רעזולטאט פון דער באזונדערער לאָקאלער לאַגע און סביבה, אין די הויפט-סיסודות אָבער, שטעלט עס פאָר מיט זיך איין גאנצע זאך, איין ערשיינונג.

אין וואָס דריקט זיך אויס די קולטור־טעטיגקייט, דאָס קולטורעלע לעבען פון די קאנאדער אידען ?

הויפטזעכליך אין דער ערציהונג פון דער אידישער יוגענד; דאָס אידישע טעאטער, אידישע אמזירונג; און דאָס אידישע געדרוקטע וואָרט — די פרעסע און דאָס בוך.

די תלמוד תורות, פרייוואטע חדרים, און אידישע וועלטליכע שולען.

די ערציהונג פון דער אידישער יוגענד, א זאך פאר וועלכען דאָס אידישע לעבען זאָרגט איבעראל, איז אויך ניט פארנאכלעסיגט געוואָרען אין קאנאדע, און נאָך אזוי פרי ווי דאָס יאָר 1847, האָר בען שוין די מאָנטרעאלער אידען געהאט זייער ערשטע ארגאניזירטע אידישע שול פאר קינדער, ווען ביי דער "שארית ישראל קאָנגרעגיישאַן" איז געשאפען געוואָרען די טעגליכע העברעאישע שול. א יאָר שפעטער, אין 1848, איז אויך דורך דער "קאָנגרעגיישאַן" געגרינדעט געוואָרען א זונטאג־שול, און א קאָמיטעט איז אויסגעקליבען געוואָרען אויסצוארבייטען פלענער פאר דער גרינדונג פון א "מאָנטרעאל היברו ענד אינגליש אינסטיטוט", וואו די קינדער זאָלען קענען באקומען אַי אלגעמיינע וועלטליכע בילדונג און אַי אידישע.

די מערסטע "קאָנגרעגיישאַנס" וועלכע זענען ענטשטאנען איז בערן גאנצען לאַנד, האָבען אויך געווידמעט א טייל פון זייער טעטיגקייט דער ערציהונגס־פראגע, און זיי האָבען געהאָלפען שאפען שילען און תלמוד תורות, וואו די קינדער האָבען געלערענט דע ליניעזע למודים, און העברעאיש. די רבנים און חזנים פון די באטרעפענדע "קאָנגרעגיישאַנס" זענען מערסטענס אויך געוועזען די לערער און מלמדים אין די דאָזיגע קינדער־שולען, ערשט מיט'ן וואוקס פונ'ם ישוב האָבען זיך אָנגעהויבען אויסצובילדען באזונדערע גרעסערע תלמוד תורות מיט ספעציעלע לערער, און אין מאנכע שולען, ווי למשל די מאָנטרעאלער באראן דע הירש שול, פלעגען אויך געלערענט ווערען אלגעמיינע למודים.

מיט'ן וואוקס פונ'ם ישוב האָבען זיך אויך אנטוויקעלט א צאָל פרוי־וואַטע חדרים און מלמדים, און אין דעם יאָר 1910 האָט זיך אויך אָנגעהויבען אויסצוקריסטאליזירען אינ'ם קאנאדיש-אידישען ישוב די באוועגונג פאר אידיש-וועלטליכע שולען, וואו די הערשענדע שפראך זאָל זיין אידיש, און אנשטאט רעליגיעזע למודים, זאָלען נאָר געלערנט ווערען אידיש-וועלטליכע למודים, ווי ליטעראטור, געשיכטע, אידיש העברייאיש, אידיש געזאנג א. ד. ג. די באוועגונג פאר די דאָזיגע שולען האָט זיך הויפטזעכליך געשטיצט אויף די נאציאנאליסטיש-ליסטישע אידישע ארבייטער און אין 1911 האָט זיך אין טאראנטא געגרינדעט (דורך די סאָציאליסטען טעריטאריאליסטען) די ערשטע אידישע שול פון דעם סאָרט, אָנרופענדיג זיך צוערשט "נאציאנאלי-ראדיקאלע שולע", ענדערענדיג דעם נאָמען אין 1916 אויף "י. ל. פריז שול". ענליכע שולען זענען אויך געשאפען געוואָרען אין ווירניפּעג, מאָנטרעאַל, און א פאָר קלענערע שטעט, אָבער דער איינ-פלוס פון די דאָזיגע שולען איז געבליבען באגרענעצט צו גאנץ קלוינע קרייזען, צוליב דעם וואָס די רעליגיעזע למודים האָבען ניט געפונען קיין פלאץ אין די שול-פראגראמען.

עס זענען אויך געמאכט געוואָרען פארוויכען צו שאפען העכערע אידישע קורסען פאר ערוואקסענע קינדער, און אין א פאָר ערטער האָט מען אויך פארוואכט צו שאפען ישיבות פאר גרעסערע קינדער.

דאָס אידישע טעאטער.

די געשיכטע פון דער אידישער טעאטער ענטוויקלונג אין לאנד-אויז ענג צוזאמענגעבונדען מיט'ן נייעם ישוב, מיט דער נייער פאָר-גרעסערטער אידישער איינוואנדערונג צום סוף פונ'ם ניינצענטען יאָרהונדערט.

די פארשידענע פאראיינען און ארגאניזאציעס, וועלכע זענען צו יענער צייט אויסגעוואקסען אין צאָל, פלעגען פון צייט צו צייט איינאָרדנען אווענטען און קאָנצערטען, כדי צו דערגרייכען צוויי צוויי-קען, ערשטענס צו קענען זיך און די אייגענע אביסעל אמוזירען, אין צווייטענס צו האָבען א געוויסע הכנסה פאר א וואוילטעטיגען צוועק.

אויף די דאזיגע אווענטען פלעגן מערסטענס ארויסטרעטן אייגענע מיטגליעדער-אמאטארען, פארטראגן פון אידישע דיכטער און שריי-בער, און אפט אויך אויספירען א קלענערע בינדזאך, ווי אן איין-אקטיגע פארשטעלונג. די גרעסערע שטערט, ווי מאָנטרעאל און מאַ-ראַנטא, פלעגן אויך פון צייט צו צייט באזוכט ווערען פון אמערי-קאנער (ניו יארקער) אידישע טעאטער-קאמפאניעס, וועלכע פלעגן סומען אויף א פאָר פארשטעלונגען, און אזוי האָט זיך געשאפען אן אינטערעס צו אידישער אמזירונג, און עס איז מעגליך געוואָרען די שאפונג פון שטענדיגע אידישע טעאטערס אין די דריי גרעסערע שטערט — טאראנטא, מאָנטרעאל, און וויניפעג, וואו דאָס אידישע טעאטער האָט זיך סוף כל סוף אמשטארקסטען אנטוויקעלט אין מאַראנטא.

נאָך די איינצעלנע גאסטראליען איז געקומען דאָס שטענדיגע אידישע טעאטער, אָבער צו דער צייט וואָס אין מאָנטרעאל, האָט זיך דאָס אידישע טעאטער תמיד איינגעפונען אין א געדונגענער היים, הויפטזעכליך לעצטענס אין דעם פראנצויזישען פלאץ "מאָ-נומענט ניישאנעל", איז פאר'ן שטענדיגען אידישען טעאטער אין טאראנטא געשאפען געוואָרען אן אייגענע היים צוערשט אין דער גע-וועזענער קירכע אויף יוניווערזיטי גאס, אונטער'ן נאָמען "פיעלס טעאטער", איבערציענדיג ארום 1909 אין אן אנדער קירכע, וועלכע איז איבערגעבויט געוואָרען אין א טעאטער, רופענדיג זיך צוערשט "ליריק", און שפעטער "ניישאנעל" טעאטער, אויסבויענדיג אין 1922 א גרעסער אידיש טעאטער, אונטער'ן נאָמען "סטענדערד".

אויב די גרעסטע אידישע קהלה — מאָנטרעאל, האָט נאָך ביז היינטיגען טאג ניט קיין אייגענעם אידישען טעאטער, און אידיש-טעאטער ווערט אויך דאָרטען ניט שטענדיג געשפיעלט, איז עס אָבער שוין אנדערש אין וויניפעג, וואו עס איז פאראן א שטענדיגער אי-דישער טעאטער, און וואו עס ווערט געשפיעלט מער רעגולאר.

דער רעפערטואר פונ'ם אידישען טעאטער, ווי אויך די שוין שפילער איז פולשטענדיג אפהענגיג פונ'ם אמעריקאנער אידישען טע-אטער-רעפערטואר, און אויך פון זיינע מענשען און באטייליגטע.

דער איד איז קאנאדע

צוזאמינ מיט'ן פראפעסיאנעלען טעאטער זענען אויך טעטיג עטליכע אמאטארען-געזעלשאפטען און דראמאטישע קלובען, וועלכע פירען דורך פון צייט צו צייט פארשטעלונגען פון א מער ליטערארישען ווערט.

צו דער קולטורעלער אויסבילדונג אויף דער קאנאדער אידישער גאס טראגען אויך צו זייער טייל די פיעלע לעקציעס און פארלעזונגען, וואס ווערען געהאלטען איבער די פארשידענסטע טעמעס.

די אידישע פרעסע אין לאנד.

אידען אין דער אלגעמיינער פרעסע האָבען זיך פון תמיד אָן באטייליגט, סיי אין דער ענגלישער און סיי אין דער פראנצויזישער פרעסע, כאַטש זייער צאָל איז געוועזען קליין, און מאַכט צייטונג נען פלעגען פון צייט צו צייט ווידמען לענגערע ארטיקלען און איבער זיכטען וועגען דעם אידישען לעבען. מיט'ן וואקס אָבער פונ'ם ישיב האָט זיך אויך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען אן אייגענע אידישע פרעסע, אין אידיש און ענגליש, וועלכע האָט זיך ענטוויקעלט אין די דריי גרויסע שטעדט — מאָנטרעאל, טאראנטא, און וויניפעג.

מיט דער דאָזיגער ענטוויקלונג האָט א סך געהאט צו טון דער פאל, וואָס אין די דאָזיגע שטעדט האָבען זיך געגרינדעט אידישע דרוקערייען, און דאָס האָט ממילא פארלייכטערט די ענטשטעהונג פון דער אידישער פרעסע אין לאנד.

מאָנטרעאל.

נאָך אזוי פרי ווי אין 1891, איז אין מאָנטרעאל געמאכט געוואָרען א פארוזף פון דעם אידישען שריפטשטעלער ג. זעליקאוויטש ארויסצוגעבען א אידישע שריפט, אָבער אזוי ווי די מאָנטרעאלער אידישע קהלה איז געוועזען זייער קליין, איז פון דעם פארוזף נאָר ניט געוואָרען. עס זענען ערשינען פיער נומערען פון א קליין העקטאד גראפירט בלעטעל, און מיט דעם האָט זיך דער פארוזף געענדיגט.

זעקס יאָר שפעטער, אין 1897, האָט א מאָנטרעאלער איד, א. קאפלאנסקי, געמאכט א צווייטען פארוזף ארויסצוגעבען א אי-

דישע שריפט מיט'ן נאָמען "ליכט", אָבער אויף דער פארוואָך האָט זיך געענדיגט אַן רעזולטאטען, און פון דער אויסגאבע, וועלכע איז שוין טיילווייז געוועזן אָנגעזעצט, איז אפילו קיין איין נומער ניט ערשינען.

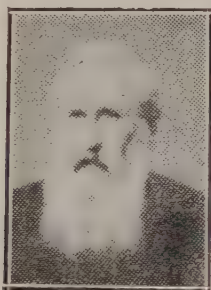
מזל'דיגער איז שוין געוועזן דער פארוואָך צו גרינדען אינ'ם זעלבען יאָר אן ענגליש-אידישע צייטונג, ווען עס איז געגרינדעט געוואָרען די צוויי וועכענטליכע אויסגאבע "דהי דזשואיש טיימס" און פון וועלכער עס איז ערשינען דער ערשטער נומער דעם 10-טען דעצעמבער, 1897. אין דעם לייט-ארטיקל פון יענעם ערשטען נומער ווערט ערקלערט, ווארום די צייטונג איז געגרינדעט געוואָרען.

"די אידישע באפעלקערונג", ווערט דאָרטען געזאָגט, "דער-גרייכט אין קאנאדע א צאָל פון אַהום פופצען טויזענט, מיט א סך געמיינזאמע אינטערעסען, און עס איז דאָרום נויטיג אן אייגענער אָרגאן וואָס זאָל פארשפרייטען די אידישע אידעען, און פארטיילירן גען די אידישע רעכטען ווי פון פרייע בירגער אין א פריי לאַנד." פאָרזעצנדיג, ווערט ווייטער אינ'ם זעלבען ארטיקל ערקלערט, ווא-רום אזא אָרגאן איז נאָך יעצט מער נויטיג ווי ווען עס איז פריער : — "ביים יעצטיגען צושטאנד פון זאכען איז עס טאפעלט וויכטיג, אז די קאנאדער אידען זאָלען האָבען א פארלעסליכען מיטעל צו קענען אויסדריקען זייערע סענטימענטען. די אנטווערטישע באוועגונג אין אייראפע בלייבט ניט אן א ווידערקול אינ'ם לאַנד. מען קען עס טעגליך געפינען אין יענע צייטונגען, וועלכע ווערען אינספירירט דורך דער אלטער וועלט, מערסטענס פון די ארגאנען, וועלכע זענען פיגור-ליך צום אידישען פאָלק."

דער ארויסגעבער פון דער צייטונג איז געוועזן "דהי דזשואיש טיימס פאבלישינג קא", אין וועלכער עס זענען פאראינטערעסירט געוועזן א צאָל אידישע כלל-מאָרע, ווי לייזן קאָהען, ס. וו. דזשיי-קאָבס, און אנדערע. די ארויסגעבער האָבען ניט נאָר פינאנסירט די אונטערנעמונג, נאָר זיך אויף באטייליגט אין דער ליטערארישער זייט פון דער אויסגאבע, און אלס רעדאקטאר פון דער צייטונג איז איינגעלאדען געוואָרען אן ערפארענער זיטורנאליסט, אן אירלענדישער קריסט, וועלכער איז געוועזן באקאנט מיט אידישע ענינים, קאפיטאן

דער איד אין קאנאדע

קעראל רייען, וועלכער האט אין דער צייטונג פארעפנטליכט פיעלע ארטיקלען וועגען אידישע פראגען, ווי אויף ליעדער, אייגענע און איבערזעצטע, מערסטענס אָבער אויף ביבלישע און נאציאנאלע מאטיר ווען. קעראל רייען איז אויף געוועזען א שטענדיגער מיטארבייטער אין דער מאָנטרעאלער טעגליכער צייטונג "דעי וויטנעס", און אויף דאָרטען פלעגט ער פון צייט צו צייט שרייבען וועגען אידישע ענינים, בלייבענדיג פארבונדען מיט אידען ביז זיין טויט אין חודש מעריי, 1910, ווען ער איז געשטארבען אין עלטער פון 71 יאָר.

קאפיטאן קעראל רייען,
דער ערשטער אידיש-קריסטליכער
רעדאקטאר.

אין דער צייטונג האָבען זיך אויף באטייליגט א צאָל "האבייס", און עס פלעגען אפט איבערגעדרוקט ווערען ארטיקלען פונ'ם לאַנדאָנער "דזשוואיש קראָניקל" און אנדערע אויסגאבען, הויפטזעכליך אָבער, האָט מען געשמרעכט צו פארצייעכענען אלעס וואָס עס האָט פאסירט צווישען די קאנאדער אידען, און די אלטע נומערען פון דער "טיימס" האָבען דאָרום א גאנץ אינטערעסאנטען מאטעריאל וועגען דעם אידישען ישוב.

קוקענדיג אויף דעם ערפאָלג פון דער "טיימס", וועלכע איז ערשינען ניט אונטערבראָכען, איז געגרינדעט געוואָרען א צווייטע

אויסגאבע "דחי קענעדיען דזשואיש טריביון", וועלכע האָט אָנגע-
הויבען צו ערשיינען צום סוף יאָר 1908, מיט הוימאן פ. נערוויטש
אלס רעדאקטאר. פון דער "טריביון" אָבער זענען בלויז ערשיענען
עטליכע נומערען, ווייל אין גיכען זענען די צוויי אויסגאבען פאראיי-
ניגט געוואָרען, און דעם ערשטען יאנואר 1909 איז שוין ערשיענען
די פאראייניגטע אויסגאבע, ווערענדיג א וואָכענבלאט, און רעדאגירט
ווערענדיג פון נערוויטש'ן. עס איז אויך עטוואָס געענדערט געוואָרען
דער נאָמען, מען האָט צוגעגעבען דאָס וואָרט "קענעדיען", און
"דחי קענעדיען דזשואיש טיימס" איז ערשיענען ביז אפריל 1914,
בייטענדיג פאר דער צייט עטליכע מאָל אירע אייגענטימער ווי אויך
רעדאקטארען. די צייטונג איז דאמאָלט אפגעשטעלט געוואָרען, און
שפעטער באנייט געוואָרען אלס "דחי קענעדיען דזשואיש קראניקל".
ווערענדיג ארויסגעגעבען פון די אייגענטימער פונ'ם "קענעדער אד-
לער", אונטער דער רעדאקציע (צייטענווייז) פון א. א. ראבאק, הוימאן
עדעלשטיין, און אירא סיגלער.

אין 1905 איז אויך ערשיענען א קליין אנאָנסען-בלעטל אין
אידיש מיט'ן נאָמען "דער טעלעגראף", אָבער עס האָט אי קיין בא-
דייטונג ניט געהאט, און האָט אויך נאָר עקזיסטירט ארום צוויי
חדשים צייט.

אין 1907 האָט אנגעהויבען צו ערשיינען א אידישע וואָכענציי-
טונג "דער אידישער שטערן", וואָס האָט געשטרעבט צו זיין אן אר-
טאדאקסישער ארגאן, אָבער אויך די צייטונג האָט ניט געהאט קיין
אריכט ימים, און האָט זיך געמאטערט קיים א יאָר צייט.

עס זענען אויך געמאכט געוואָרען אנדערע פארזוכען, ווי די
גרינדונג אין 1912 פון א וואָכענבלאט "די אידישע וועלט", וועלכע
איז ערשיענען אונטער דער רעדאקציע פון הרב ס. גלאזער, "דער מא-
קאביער" אין 1911, א צייטונג וועלכע האָט געשטרעבט צו געווי-
נען די אידישע יוגענד פאר די אידישע נאציאנאלע סאציאליסטען,
רעדאקטירט פון י. ש. שניאור, אָבער דער וויכטיגסטער פון די אלע
פארזוכען איז געוועזען די גרינדונג פונ'ם "קענעדער אדלער".

אין חודש יולי, 1907, האָבען א גרופע פערזאָנען באשלאָסען
צו גרינדען א "פאבלישינג קאמפאניע" מיט'ן צוועק ארויסצוגעבען

א צייטונג, און נאכדעם ווי די שותפים האָבען געשאפן צווישן זיך א גרעסערע סומע געלט, איז דעם ערשטען אויגוסט פונ'ם זעלבען יאָר, ערשינען דער ערשטער נומער פון דער צייטונג אלס א וואָכענ-בלאט, מיט'ן נאָמען "דער קענעדער אדלער". אָבער נאָך אין ניכען האָט זיך ארויסגעצייגט, אז ערשטענס איז ניטא גענוג געלט פאר'ן צייטונגס-פאנד, און צווייטענס קען א וואָכענצייטונג אי ניט דעקען די אלע אויסגאבען, און זי קען אויך ניט צופריעדענשטעלען די לעזער. מען האָט דאָרום פארזוכט ארויסצוגעבען די צייטונג צוויי מאל אין וואָך, אָבער אויך דאָס האָט ניט געהאָלפֿען, און די ארויסגעבער האָבען דאָרום באשלאָסען צו פארוואנדלען עס אין א טעגליכע צייטונג. און "דער קענעדער אדלער" האָט אנגעהויבען צו ערשיינען אלס די ערשטע טעגליכע צייטונג אין לאנד. פאר דער צייט פון דעם "אדלער" עקזיסטענץ האָבען זיך די רעדאקטארען פיעל מאל געביטען. און צווישען אירע רעדאקטארען זענען געוועזען מ. ארנסאָן, ל. לאנדוי (א. וואלינער) דר. יחזקאל וואָרטסמאן, ג. וו. גאָלדשטיין, ב. י. גאָלדשטיין, ראובן בריינין, און ה. הירש, ערשיינענדיג זייט 1922 אונטער דער רעדאקציע פון איר ארויסגעבער ה. וואלאָפּסקי. פאר דער צייט פון דעם "אדלער" עקזיסטענץ האָבען זיך אויך געביטען די ארויסגעבער, געהערענדיג היינט צו טאג צו איינעם פון אירע ערשטע גרינדער — ה. וואלאָפּסקי, וועלכער איז אויך דער ארויסגעבער פונ'ם "קענעדישן דזשוואיש קראָניקל".

דער "קענעדער אדלער", זייענדיג מערסטענס גענויגט ליבעראל בנוגע דער לאנד-פאָליטיק, איז אָבער געוועזען אַפּטמאל קאָנסערוואטיוו אין אידישע און ארבייטער ענינים — דאָס פלעגט דאָרום פון צייט צו צייט ארויסרופען אומצופריעדענהייט צווישען די אנדערע קרייזען, און פארזוכען פלעגען דאָרום געמאכט ווערען צו גרינדען אנדערע צייטונגען.

אזוי איז אין 1912 געמאכט געוואָרען א פארוואנדלונג צו גרינדען א אידיש-דאָקאָלע וואָכענצייטונג. עס איז געשאפן געוואָרען "די פאָלקס-צייטונג", אונטער דער רעדאקציע פון ל. כאזאנאוויטש, אָבער זי איז ערשינען בלויז א קורצע צייט, אונטערגעהענדיג צוליב מאַנגעל אין פינאנציעלע מיטלען. א צווייטע אפאזיציאנס-צייטונג

איז געשאפען געוואָרען אין 1913 פון י. ל. מאלאמוט — "דאָס קענע-דער אירישע וואָכענבלאַט", אָבער עס זענען ערשינען פון דעם בלויז צוויי נומערען.

עס זענען אויך ערשינען אין מאָנטרעאַל אנדערע אויסגאבען, ווי הומאַריסטישע ("דער פּיפּערנאָטער", "דער קענדער האָהן", "דער האַמער"), אַרבייטער אויסגאבען (די אַרבייטער צייטונג) און אין 1914, גלייך נאָכ'ן אויסברוך פון דער וועלט-מלחמה איז אויך פאַר-זוכט געוואָרען אַרויסצוגעבן אן אווענט-צייטונג "דער אַבענד קר-ריער", אָבער די אלע אויסגאבען האָבען געלאָזען גאנץ וועניג שפּיר-רען נאָך זיך צוליעב דער קורצער עקזיסטענץ זייערער, באדייטענדר זענען אָבער געוועזען די פאַרוזכען צו גרינדען א וואָכענצייטונג "דאָס פּאָלק" און די טעגליכע צייטונג "דער וועג".

אין די לעצטע עטליכע יאָר פאַר'ן וועלט-קריג, איז דער "קע-נעדער אַדלער" רעדאקטירט געוואָרען פונ'ם באַקאַנטען העברייאיש-אירישען שריפטשטעלער ראובן בריינין, אָבער אין 1915, איז פאַר-געקומען א סכסוך צווישען דעם אַרויסגעבער און ראובן בריינין, און דער לעצטער האָט דאמאָלס פאַרלאָזען די רעדאַקציע, גלינדענדיג אן אייגענע צייטונג "דער וועג" וועלכע האָט אנגעהויבען צו ערשיינען אָנהויב אקטאבער פונ'ם זעלבען יאָר. צווישען ביידע מאָנטרעאַלער טעגליכע צייטונגען "דער קענדער אַדלער" און "דער וועג" האָט זיך דאמאָלט ענטוויקעלט א שרעקליכער קאָנקורענץ-קאמף, אין וועל-כען עס איז אויך אריינגעצויגען געוואָרען די שטאה צווישען ראובן בריינין און דעם "אַדלער". עס האָט זיך שוין דאמאָלס אָנגעהויבען די באוועגונג פאַר'ן "פּאָלקס-פאַרבאַנד" און די קאָנגרעס באוועגונג, וועלכע איז ערמאָגט געוואָרען פון ראובן בריינין און זיין צייטונג, און איז מיינלאַ באַקעמפט געוואָרען פונ'ם "אַדלער". אָבער טראצ-דעם וואָס "דער וועג" האָט באקומען א סך שטיצע פון די ברייטע געזעלשאפטליכע קרייזען, האָט אָבער דער "אַדלער" געהאַט דעם פאַרצוג פון אן עלטערער און מער באַפעסטיגטער צייטונג אין גע-שעפטליכע זין, און טראצ אלע אָנשטרענגונגען האָט ראובן בריינין געמוזט אויפגעבען דעם קאמף און שליסען דעם "וועג".

אין יולי, 1917 איז וויעדער געמאכט געווארען א פארזוך צו שאַפֿען אין מאָנטרעאל אן ארגאן פאר דער קאָנגרעס באוועגונג, עס איז געגרינדעט געוואָרען "דאָס פאָלק", דעאקטירט פון יהודה קויפּמאן, א צייטונג וועלכע האָט געזוכט צו אַניטירען פאר דער קאָנגרעס־באוועגונג צווישען דער מאָנטרעאלער אידישער באפעלקער־רונג, אָבער אויך דער ארגאן האָט זיך געמוזט אין גיכען שליסען צוליב מאַנגעל אין מאטעריעלע מיטלען.

אין הלכות פרעסע בנוגע מאָנטרעאל דארף אויך דערמאָנט ווערען דער פאל, וואָס די דאָרטיגע פּועלי ציון ארגאניזאציע האָט פאר א צייט געהאַלפֿען ארויסצוגעבען דעם "פּועלי ציון בולעטין", דעם צענטראלען ארגאן פון דער פּועלי ציון פארטיי, און מאַכע ארגאניזאציעס האָבען פון צייט צו צייט ארויסגעגעבען פּלוגבלעטער, מערסטענס פאר זייערע אַניטאציאָנס־צוועקען. אין די לעצטע יאָרען האָט היימאן עדעלשטיין אויך געזוכט ארויסצוגעבען אן ענגליש־אידישע וואָכענצייטונג, א. אלמי (א. ת. שפּעס) א מאָנאטליכען זשורנאַל "דער קוואַל", ל. מעלצער אן ארבייטער זשורנאַל "ארבייט", א גרופּע יונגע דיכטער "רויערד", אָבער פון די אלע אויסגאבען זענען בלויז ערשינענען צו פאָר נומערען (פון דער "רויערד" זענען שפּעטער עטליכע נומערען אויך ערשינענען אין טאראנטא).

ט א ר א נ ט א

די ענטוויקלונג פון דער אידישער פרעסע אין טאראנטא הויבט זיך אָן ארום 1906—1907, ווען א דאָרטיגער דרוקער האָט אָנגעהויבן בען ארויסצוגעבען א וואָכענבלאַט "דעי טאראנטא דזשיאיש וויקלי". די אויסגאבע איז באשטאנען מערסטענס פון מידעות מיט עטוואָס לעז־מאטעריאַל אין. ענגליש און אידיש, אָבער פון א גאנץ ווערט־לאזען באראקטער, ווען יענע צייטונג איז אונטערגעגאנגען נאָך א יאָריגער עקזיסטענץ, האָט אין 1907 א צווייטער דרוקער געמאכט א פארזוך ארויסצוגעבען א אידישע וואָכענבלאַט "טאראנטאר אידישע פרעסע". די אויסגאבע איז געוועזען פון דעם זעלבען באראקטער. אָבער זי האָט נאָך וועניגער מזל געהאט, און איז אונטערגעגאנגען

פיער חדשים שפעטער. אין די קומענדע פינף יאָר זענען קיין אַנִי דערע פארוזכען ניט געמאכט געוואָרען ערשט אין 1912, ווען טאָראַנטא האָט שוין געהאט א גרויסע אידישע קהלה האָבען עטליכע אידישע דרוקער זיך פאראייניגט און אויפגענומען דעם פלאַן פון גרינדען א אידישע צייטונג, און נאָך א רייע פארבארייטונגען איז דעם 29-טען נאָוועמבער, 1912, ערשינען א וואָכענבלאט "דער אידישער זשורנאַל", מיט ה. הירש אלס רעדאקטאר. די צייטונג האָט זיך גוט ענטוויקעלט, און אין נאָוועמבער, 1913, האָט זי זיך פאר-וואנדעלט אין א טעגליכער אויסגאבע. דעם דריטען נאָוועמבער, 1913 איז ערשינען דער ערשטער נומער פון דער טעגליכער צייטונג, און מיט א קליינעם איבעררויס, (פון בלויז עטליכע חדשים נאָכ'ן ערשטען יאָר אלס טעגליכע צייטונג, ווען די פארוואלטונג איז רעארגאניזירט געוואָרען) האָט די קאנאדער צווייטע אידישע קהלה איר שטענדיגען טעגליכען אידישען ארגאן, רעדאגירט ווערענדיג זייט 1915 פונ'ם שרייבער פון די שורות.

אין 1915 האָט די "קלאָקמאכער יוניאן" פארוזכט ארויסצוגע-בען אן אייגענעם אויפגעריאדישען בולעטין "דער קלאָקמאכער בולע-טין", אָבער עס זענען ערשינען פון דעם בלויז עטליכע נומערען. עס האָט אויך פארוזכט אין יענעם יאָר "דער קענדער אדלער" ארויס-צוגעבען א טאראנטאר אויסגאבע פונ'ם "אדלער", און עס איז גע-מאכט געוואָרען א פארוזף ארויסצוגעבען אן אנאָנסען-אויסגאבע דער "דוילי אדווערטיזער", וואָס איז צוגעלעגט געוואָרען אלס ביילאגע צו די ניו יארקער אידישע צייטונגען, פארשפרייט אין שטאדט. דער וויכטיגסטער פארוזף איז אָבער געוועזען ארויסצוגעבען א וועכענט-ליכע ארבייטער-צייטונג אין די יאָרען 1917—1918. די "ארביי-טער צייטונג", רעדאגירט פון ש. עלשטיין, וואָס האָט באקומען שטיצ-פון די אידישע יוניאנס און ארבייטער ארגאניזאציעס, דאָך אָבער האָט זי זיך לאנג ניט געקענט האלטען, און איז אונטערגעגאנגען נאָך אן עקזיסטענץ פון זעקס חדשים.

צו די ארבייטער פרעסע פארוזכען געהערען אויך "די נייע צייט", א חודש זשורנאַל וואָס איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין טאראנטא אין

דער איד אין קאנאדע

די יארען 1914—1913 אלס צענטראל־אָרגאן פון דער אידישער פער-
דעראציע ס. ל. פ. און פארשיעדענע איינמאָליגע אויסגאבען פון
מאנכע ארגאניזאציעס פאר אגיטאציע־צוועקען.
אין מאי 1920 איז פארוואקסט געוואָרען ארויסצוגעבען א וועכענט-
ליכע הומאָריסטישע אויסגאבע "דער מזיק" (ש. מ. שאפירא, רעדאקט-
טאר) אָבער אויך די אויסגאבע איז אונטערגעגאנגען א פאָר חדשים
שפּעטער.

זייט 1922 ערשיינט אויך אן ענגליש־אידישע וואָכענצייטונג
"דחי קענעדען דזשואיש רעוויז".

וויניפעג.

די ענטשטעהונג פון א אידישער פרעסע אין דער מעטראפאליע
פון דער קאנאדער וועסט איז, ווי אין טאראנטא געוועזען ארום דעם
יָאָר 1906. אין יענעם יָאָר זענען דערשיענען עטליכע נומערען פון אן
אויסגאבע מיט'ן נאָמען "דער ווידערקלאנג", רעדאקטירט ווערענדיג פון
יוסף גודמאן.

אין 1910 איז ווידער געמאכט געוואָרען א פארוואַך פאר א אי-
דישער אויסגאבע, ווען עס האָט אָנגעהויבען צו ערשיינען "דער
קוריער", א ראדיקאלע ארבייטער־צייטונג, רעדאקטירט ווערענדיג פון
אב. יוסמאן. די אויסגאבע האָט זיך געהאלטען ארום א יָאָר צייט,
טראצדעם וואָס פאר'ן יָאָר זענען ערשיענען ניט מער ווי דרייצען
נומערען, און שפּעטער איז די דרוקעריי און די צייטונג אריבער צו
נייע אייגענטימער, אָנהויבענדיג אינ'ם זעלבען יָאָר צו ערשיינען אלס
וואָכענבלאט מיט א נייעם נאָמען "דער קענעדער איד". די נייע
אויסגאבע איז שפּעטער ערשיענען אלס האלב־וועכענטליכע אויסגא-
בע, און אין 1914 איז זי פאר א קורצער צייט אויך ערשיענען אלס
טעגליכע צייטונג. אָבער די צאָל אידען אין מערב־קאנאדע איז נאָך
געוועזען צו קליין פאר אן אייגענער טעגליכער אידישער צייטונג, און
"דער קענעדער איד" האָט זיך געמוזט שליסען. די צייטונג איז
ווידער אריבער צו נייע בעלי בתים און צוריק אָנגעהויבען צו ערשיי-
נען אין 1917 אלס א וואָכענצייטונג "דאָס אידישע וואָרט", ווערענ-
דיג.

דיג א יאָר שפּעטער א האַלב־וועכענטליכע אויסגאבע. פאר דער צייט איז די דאָזיגע אויסגאבע רעדאגירט געוואָרען פון א רייע פּערזאָנען, ווי ב. י. גאַלדשטיין, י. ל. וויקער, י. העסטריין, א. מ. מאנדעלבוים, און אנדערע. די אַרויסגעבער פון "דאָס אידישע וואָרט" (דחי איד ראַעלייט פרעס, ה. ע. ווילדער־פּרעזידענט) האָבען אויך אין די לעצטע יאָרען געמאכט א פארוואַך אַרויסצוגעבען אן ענגליש־אידישע וואָכענצייטונג "דחי דזשואיש גארדיען", אָבער זי איז בלויז ערשיען נען עטליכע חדשים צייט.

די אנדערע פארוואַכען אויפ'ן פרעס־געביעט אין וויניפעג זענען אויך געוועזען די פּאָלענער: —

"דאָס אידישע לעבען", א וואָכענבלאַט אין 1913, פון וועלכען עס זענען ערשינען נאָך פיער נימערען, אונטער דער רעדאקציע פון ש. פרענקעל.

"דער קענעדער מיזיק", א הומאָריסטישע צייטונג, ערשינען פאר א קורצער צייט אין 1913, אונטער דער רעדאקציע פון א. מ. מאַנ־דעלבוים און י. גורמאן.

"דער איטמדיא", א הומאָריסטישע צייטונג, ערשינען בלויז צוויי נימערען, רעדאגירט פון די ברידער ז. און י. פראסאו, ווערענדיג געדרוקט אין לאַנדאָן, און אַרויסגעגעבען אין וויניפעג. די אויפ־גאבע פון דער צייטונג איז געוועזען א קאמף געגען "קוריער".

"די האָלעסצייטונג", אן ארבייטער צייטונג, ערשינען עטליכע בע נימערען אונטער דער רעדאקציע פון י. וויניק און ח. זאָלצמאן.

"די קענעדער אידישע וועלט" איז ערשינען אין 1914, אין עטליכע נימערען, אַרויסגעגעבען פון י. ל. מאלאמוט.

אין 1920 איז אויך ערשינען פאר דריי חדשים צייט "די איד־דישע ארבייטער צייטונג", שפּעטער ענדערענדיג דעם נאָמען אויף "די צייט", אין ערשיינענדיג נאָך עטליכע וואָכען, אין 1922 זענען ערשינען עטליכע נימערען פון א וואָכענשריפט מיט א ראדיקאלער טענדענץ "די נייע צייט".

אין אן ארטיקל "די אידישע פרעסע אין קענעדע" פון פנחס ("קענעדער אדלער", אויגוסט 8, 1915) ווערען אויך אָנגעגעבען די

דער איד אין קאנאדע

נעמען פון די אויסגאבען "די שטימע", א וואָכענבלאט אונטער דער רעדאקציע פון א. אסאווסקי, און "דאָס פרייע וואָרט", רעדאגירט פון א קאָלעגיום שריפטשטעלער.

די ניויארקער אידישע פרעסע.

צוזאמען מיט דער לאַקסאלער קאנאדער אידישער פרעסע, האָבען אין קאנאדע אויך שטענדיג צירקולירט די ניו יארקער טעגליכע אידן'שע צייטונגען, וועלכע האָבען אין קאנאדע אָנגעהויבען צירקולירען נאָך דאמאָלס, ווען דער ישוב איז געוועזען קליין און צו וועניג צו קענען אויסהאלטען אן אייגענע פרעסע. מאכע פון די צייטונגען האָבען אויך פון צייט צו צייט געזוכט ארויסצוגעבען באזונדערע קאנאדער אויסגאבען.

דאָס אידישע בוך

אויב כּונגע צייטונגען זענען געמאכט געוואָרען פארשיעדענע פארוואַרען פון צייט צו צייט, איז אָבער אין קאנאדע ניט געמאכט געוואָרען קיין איין פארוואַרען צו גרינדען א פארלאַג פאר'ן אידישען בוך. דער מאנעל אין א קאנאדיש-אידישען פארלעגער ערקלערט דארום, ווארום אין לאנד זענען ערשינען אזוי וועניג אידישע ביכער ארויסגעגעבען אין קאנאדע. ערשט אין די לעצטע צען יאָר, האָבען א צאָל קאנאדער אידישע שרייבער ארויסגעגעבען זייערע ווערק אויף אייגענעם רעכענונג, אָבער די צאָל איז גאנץ קליין.

דערפאר אָבער האָט דאָס אלגעמיינע אידישע בוך שטענדיג געפונען א ברייטען אפגאנג צווישען קאנאדיש-אידישען עולם. צוגע-האַלפּען צו דער צירקולירונג פונ'ם אידישען בוך האָבען אויך די אידישע אפטיילונגען אין די שטאטישע ביבליאטעקען, וואו אזעלכע זענען דאָ, און די קליינע צאָל ספעציעל אידישע ביבליאטעקען, וועלכע עקזיסטירען איבער'ן לאנד.

צום אלגעמיינעם קאנאדער בוך האָבען אידען פון צייט צו צייט בייגעשטייערט, און אין דער קאנאדער ליטעראטור געפינען זיך א צאָל ביכער געשריבען פון אידען ווי אויך וועגען אידען.

דער איד אין קאנאדן

וועגען דעם לעצטען איז אויך גאנץ באראקטעריסטיש דער פאל-גענדער היסטארישער פאל. ווען די שטאדט יאָרק האָט געענדערט איר נאָמען אויף "טאראנטא", איז דאָס ערשטע בוך וואָס איז ער-שיענען אין טאראנטא געוועזען דאָס בוך "בריעף צו די אידען", גע-שריבען פון דייוויד ווילסאָן פונ'ם דארף "האופ", יאָרק קאונטי, און געדרוקט אין דער דרוקעריי פון וו. דזשיי. קאָוטס. (באנד צוויי, "דעי מוניסיפאליטי אף טאראנטא" פון דזשעס עדגאר מידעלטאן).

די העברייאישע קולטור ארבייט.

צוזאמען מיט דער אידישער קולטור-טעיגקייט צווישען די קאנ-אדער אידען, דארף אויך דערמאָנט ווערען די קולטור-טעיגקייט אין דער העברייאישער שפראך.

דאָס לעצטע האָט זיך אָבער נאָר אויסגעדריקט אין דער ערציהונג פאר קינדער, ניט אָננעמענדיג קיינמאָל קיין גרעסערען מאסשטאב אויף אנדערע געביעטען. אין עטליכע שטעט האָבען פון צייט צו צייט עקזיסטירט, און עס עקזיסטירען, העברייאישע קולטור פאר-איינען, די מיטגליעדערשאפט אָבער ווי די טעיגקייט איז שטענדיג באגרענעצט צו א גאנץ קליינעם קרייז. אין די טעג פון ראובן בריי-נינ'ס אויפהאלטען זיך אין קאנאדע, האָט די העברייאישע באווע-גונג עטוואָס אויפגעלעבט, באזונדערס אין מאָנטרעאל, אָבער דאָס איז געוועזען נאָר א גאנץ קורצע צייט.

קיין העברייאישע שריפטען זענען אין לאנד קיינמאָל ניט געווע-זען, בלויז מאנכע צייטונגען האָבען צייטענווייז פארזוכט צו געבען א קליינע העברייאישע אפטיילונג אין זייערע אויסגאבען.

דאָס אכצענטע קאפיטעל

דאָס אידישע לעבען אין די מלחמה־יאָרען

די קריגעס־יאָרען 1914-1918, — א קליינע אויסוואנדערונג, — די אידישע באטייליגונג אין דער מלחמה — בולע'ס אָנ־פאלען אויף אידען אין פארלאמענט, — די ענטפערס, — די אידישע הילפס־טעטיגקייט, — די צוועהלונג פון אידישע פאטרעטער.

לאנגזאם האָט זיך ענטוויקעלט דער נייער קאנאדיש־אידישער ישוב. די אידישע איינוואנדערונג אין דער נאטירליכער וואוסס האָר בען דעם אידישען ישוב באדויטענד פארגרעסערט. עס איז אויסגעוואקסען די גרויסע אידישע קהלה אין מאָנטרעאל, עס האָט זיך באדויטענד ענטוויקעלט די אידישע טארנאנטא, וועלכע איז אויך געוואָרען דער צענטער פאר א גאנצער רייע פון אידישע קהלות אין דער פראַווינץ אנטאריא, און וואו אין 1914 האָבען די טארנאנטאר אידען ערוועהלט א אידישען אָלדערמאן, ל. מ. סינגער, און ווען צום סוף פונ'ם ניינצענטען יאָרהונדערט האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען די קאנאדער וועסט, האָט זיך דאָרטען אויסגעבילדעט די גרויסע וויניפענער אידישע קהלה, און א אידישער ישוב איז ענטשטאנען אין פיעלע פונקטען פון דער קאנאדער וועסט, וואו עס זענען אויך איינגעפאָרענט געוואָרען א קליינע צאָל פון אידישע פארמער־ישובים און קאָלאָניעס.

אָבער עס זענען אָנגעקומען די מלחמה־יאָרען 1914—1918, און דער וועלט־קריגען, וועלכער האט פאראורזאכט אזוי פיעל חורבות און מענשליכע ליידען, האָט אויך טיילווייז אָפגעשטעלט די ווייטער־דיגע ענטוויקלונג פונ'ם קאנאדיש־אידישען ישוב.

קאנאדע, אלס אן ענגלישע קאָלאָניע, איז אריינגעצויגען געוואָרען אינ'ם קריגען, גלייך אין די אויגוסט־טעג פון 1914, און די

מלחמה וועלכע האָט באאיינפלוסט קאנאדע בכלל, אויף יעדען לע-
בענסגעביעט, האָט אויך געלאָזען איר שטעמפעל אויפ'ן קאנאדיש
אידישען לעבען. עס זענען איבערגעריסען געוואָרען אלע וועלט־פאר-
בינדונגען, הויפטזעכליך די פארבינדונגען (אויסער פאר מלחמה-
צוועקען) מיט אייראפע, די אידישע איינוואנדערונג האָט זיך דארום
אין גאנצען אָפגעשטעלט, און דער וואוסס פון פיעלע אידישע קהלות
איז דאריבער געקומען צו א שטילשטאנד. פיעלע אידישע קהלות
זענען נאך דערצו פארקלענערט געוואָרען דורך אויסוואנדערונג אויך.
אין די ערשטע חדשים פונ'ם קריעג, איידער קאנאדע האָט זיך צו
געפאסט צו דער נייער מלחמה־לאגע, האָט דאָס לאנד געליטען פון
אן עקאנאמישען קריזיס, און דאָס האָט דארום געצוואונגען א צאָל
אידישע פאמיליעס, געטריבען פון דער עקאנאמישער נויט, אז זיי
זאָלען אויסוואנדערען און זוכען באשעפטיגונג אין די דערבייאנע
אמעריקאנער אינדוסטריעלע צענטערען. א טייל פון די דאָזיגע אויס-
וואנדערער האָבען זיך שפעטער צוריקגעקערט, ווען די עקאנאמישע
לאגע איז בעסער געוואָרען, אנדערע אָבער זענען שוין דאָרטען פאר-
בליבען, און דאָס האָט זיך גלייך געלאָזט מערקען, באזונדערס אין
די קלענערע אידישע קהלות.

די וויכטיגסטע ערשיינונג אין דער דאָזיגער קריעגס־פעריאדע,
אין דארום געוועזען דער אפהאלט אין דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג
פונ'ם ישוב, אן ענטוויקלונג וואָס האָט ערשט אָנגעהויבען צוריק
באנייט צו ווערען אין די יארען נאָכ'ן קריעג. דערפאר אָבער האָט
דער אידישער ישוב ארויסגעצויגט פיעלע סמנים פון א געזונטער
פלאנץ, וועלכער האָט געלאָזען טיעפע וואַרצלען אינ'ם נייעם וואויני-
אָרט.

צוזאמען מיט גאנץ קאנאדע, האָט זיך אויך דער אידישער ישוב
געזוכט צוצופאסען צו דער קריעגס־לאגע, און געהאָלפען טראגען די
משאות פונ'ם קריעג, וואָס דאָס לאנד האָט גענומען אויף זיך.

דער אידישער פאטריאטיזם צו קאנאדע האָט תמיד געפונען זיין
אויסדרוק אין א סך פאָרמען, איינגעשלאָסען אויך אקטיווע דיענסט
אין דער ארמיי און מיליץ. ווען קאנאדע איז באטייליגט געוועזען
אינ'ם אָנהויב פונ'ם יאָהונדערט אין דער בורען־קריעג, העלפענדיג

דאמאלס ענגלאנד, האָבען אידען אי געדענט אין דער ארמיי, און אי בייגעשטייערט גרעסערע סומען צו די דאמאלסדיגע פארשידענע פאטריאטישע פאנדען. די אידען האָבען זיך אויך באטייליגט אין די פיעלע פאטריאטישע פייערונגען ווי בשעת קעניגין וויקטאריא'ס 50 יאָריגען יובילעאום, אין די טרויער-פארזאמלונגען נאכ'ן טויט פון קעניג עדוארד אין 1910, און ווען עס איז אין 1911 פאָרגעקומען די קרויננג פונ'ם ענגלישען קעניג געאָרג, און קאנאדע האָט געשיקט א גרופע רייטער-פאָליציי צו באטייליגען זיך אין דער קרויננג, איז מיט דער אפטיילונג מיטגעפאָרען אלס דאָקטאר מאיאר דר. מ. לאר טערמאן, א מאָנטרעאלער אידישער דאָקטאר. דער אידישער פאָטריאטיזם האָט אויך געפונען זיין אויסדרוק אינ'ם לעצטען וועלט-קריגע.

פיעלע אידען האָבען זיך אנגעשלאָסען פריוויליג אין דער ארמיי, אי אלס אָפיצערען, דאָקטוירים און געווענליכע סאָלדאטען, און צווישען די ערשטע אָפגעשיקטע ארמיי-קאָנטיןענטען צו די שלאכט-פעלדער האָבען זיך אויך געפונען פיעלע אידען. ווען עס איז שפעטער איינגעפירט געוואָרען צוואנגדיענסט, האָבען די קאנאדער אידען ערפילט זייער בירגערליכען חוב צוגלייך מיט אלעמען. (*)

(*) עס איז שווער פעסטצושטעלען די גענויע צאָל פון די אידישע סאָלדאטען אין דער קאנאדער ארמיי אין דער צייט פונ'ם קריגע, ווייל ערשטענס זענען די סאָלדאטען גענוי ניט קלאסיפֿיצירט געוואָרען לויט נאציאנאליטעט און רעליגיע, און לויט די פאמיליען-נעמען קען מען אויך ניט אורטיילען, ווייל אָפּטמאָל זענען די נעמען גאנץ ענליך, אידישע און קריסטליכע, ווי למשל סמיט א. ד. ג.; עס איז אָבער זיכער אז די צאָל איז פראפארציאנעל געוועזען א גרויסע, און יעדע אידישע שול און ארגאניזאציע איבער'ן לאנד האָט אין אירע רעקאָרדען צאָלען מיטגליעדער, וועלכע האָבען געדענט אין דער ארמיי. די צאָלען זענען שפעטער נאָך פאָרגרעסערט געוואָרען, ווען פיעלע הונדערטער אידישע יונגעלייט האָבען זיך אין 1918 אָנגע-שלאָסען אלס לעגיאנערען פון די בריטישע טרופען, וועלכע זענען גע-שיקט געוואָרען פאר מלחמה-דיענסט אין ארץ ישראל און מצרים.

דער איד אין קאנאדע

דעם 9-טען מערץ 1916, האָט דער פארלאמענט־מיטגליעד פון רימאסקי, קוויבעק, ה. בולעי נעמאכט פאָלגענדע אנפראגע ביי דער דאמאָלסדיגער פארלאמענט־סעסיע — "וויפיל אידען האָבען זיך אָנגעשלאָסען אין די פראנצויזיש־קאנאדישע אָדער ענגליש־קאנאדישע באטאליאנען, זייט דעם אנהויב פונ'ם קריעג, סער ראָבערט באָרדען, דער דאמאָלסדיגער פרעמיער, האָט אים אויף דעם געענטפערט: "א גרויסע צאָל אידען האָבען זיך אָנגעשלאָסען אין דער איבערוועקספעידיציע, זייט די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען. עס וועט זיין א שווערע ארבייט איבערצוגעהן די גאנצע ליסטע פון 275,000 פערזאָן, כדי אויסצוגעפינען די נויטיגע אינפארמאציע וועגען דער פראגע, און מיר גלויבען ניט אז דאָס זאָל זיך לוינען. (ציטירט לויט די פארלאמענטא־רישע דעבאטען פון יענעם יאָר).

די קאנאדער אידען האָבען אויך בייגעשטייערט גרעסערע אין קלענערע סומען, יעדער לויט זיין מעגליכקייט צו די פארשיעדענע קריעגס־פאנדען, וועלכע זענען געזאמעלט געוואָרען, און אידישע פרויען זענען ווי אלע אנדערע פרויען געוועזען טעטיג אין רויטער־קרייץ־ארבייט.

קאנאדע האָט אין די מלחמה־יאָרען איבערגעלעבט א צייט, וועי אלעס האָט געדארפט אָנגעווענדעט ווערען לטובת דעם לאַנד און איר ארמיי, א זאך צו וועלכען עס איז נויטיג געוועזען די געמיינשאפט ליכע ארבייט פונ'ם גאנצען קאנאדער בירגערטום. דאָך האָבען די אידען־שונאים אפילו אין אזא צייט ניט געוואָלט פארגעסען זייער געגענשאפט צו די אידען, און ביי פיעלע געלעגנהייטען האָבען זיי אויך אין דער קריעגס־פעריאָדע ניט דורכגעלאָזען אָנצופאלען אויף אידען. איינער פון די פיינדליכסטע אָנפאלען אויף אידען אין דער קריעגס־פעריאָדע, איז אויך פאָרגעקומען פון דער פארלאמענט טריבונע.

ה. בולעי, דער פארלאמענט־מיטגליעד פון רימאסקי, רעדענדיג דעם 24-טען פעברואר, 1916, וועגען דעם בודזשעט, וואָס די רעגירונג האָט אריינגעבראכט צום פארהאנדלען, האָט ער דאמאָלט געהאלטען א לענגערע רעדע, אין וועלכער ער איז בכלל אנגעפאלען אויף די איינגעוואנדערטע עלעמענטען, און הויפטזעכליך אויף אידען

"די אידישע אימיגראציע", האָט ער דאמאלס צווישען אדר דערעס געזאָגט, "איז אן אמת'ער פּלאַן. מען זאָגט מיר אז מאָנט רעאל אליין האָט 50.000 אידען, און אז אין קאנאדע זענען פארהאן 76,681, ניט רעכענענדיג די, וועלכע זענען צווישפּרייט איבער'ן לאַנד. פון דער גאנצער צאָל, קען מען ניט אַנרופען איינעם, וואָס זאָל זיך האָבען באזעצט אויפ'ן לאַנד מיט'ן צוועק עס צו פארבעסערען. קיין איינער איז ניט געקומען קיין קאנאדע מיט דער אבזיכט, פאר'ן קערט, מען געפינט זיי איבעראל אלס הענדלער, פערלער, "ריעל עסטייט" אגענטען און אזוי ווייטער, קיין איינער פון זיי איז ניט קיין בענעפיט פאר'ן לאַנד."

אלפאָנז ווערוויל, א פראנצויזישער פארלאמענט-מיטגליעד פון דער שטאדט מאָנטרעאל האָט אים ביי דער וועלכער זיצונג געענט פערט, און אים פאָרגעוואָרפען צווישען אנדערעס, "אז קיין מיט-גליעד פונ'ם הויז האָט נאָך ניט באנוצט אזא שפראך", און עס איז אן אונרעכט אזוי צו רעדען וועגען די אידישע איינוואוינער. עטליכע טעג שפעטער, דעם 29-טען פעברואר, האָט אים אויך געענטפערט ארטור מיהען, דער דאמאלסדיגער פארלאמענט מיטגליעד, פון פאר-טעדזש לא פריירי, מאניטאבא, וועלכער איז שפעטער געוואָרען דער פירער פון דער קאָנסערוואטיווער פארטיי, און פרעמיער-מיניסטער.

ארטור מיהען, האלטענדיג אין יענעם טאָג א לענגערע רעדע אינ'ם פארלאמענט, האָט דעם סוף פון זיין רעדע געווידמעט צו בולע'ס אנפאלען אויף אידען און אויף אידישער אימיגראציע, און האָט זיין רעדע פארענדיגט מיט פאָלגענדען ענטפער (ציטירט לויט די פארלאמענטארישע דעבאטען פון יענעם יאר) :

"איידער איך זען זיך אוועק, פיל איך אלס מיין חוב צו זאָגען עטוואָס — און איך ווייס, אז די רעגירונג וועט זיין איינשטימיג מיט מיר — וועגען א באמערקונג וואָס איז געמאכט געוואָרען פונ'ם מיטגליעד פאר דימאסקי. ער האָט באהויפטעט, אז איינע פון די ערגסטע שמריכען אין אונזער איינוואנדערונג, איז די אידישע איינוואנדערונג, און ער האָט דארום פארלאנגט, אז עס זאָל זיין די טאקטיק פון דער רעגירונג צו באגרענצען די דאָזיגע איינוואנ-

דערונג, און אז די דאזיגע איינוואַנדערער גיעבען גאָר ניט צו צום רייכטום פון לאַנד. ווי ווייט איך בין געקומען אין באַרירונג מיט אידען, זענען זיי איבער'ן נאנצען לאַנד פארטרויענסווערטע מענשען, און אין א צייט ווי די איצטיגע, ווען די מיטגלידער פון ביידע זייטען הויז ווייסען גאנץ גוט, ווי די מענשען פון יענער רעליגיע העלפען קאנאדע אינ'ם געפירטען קאמף, טוענדיג זייער פולע טייל עפעקטיוו, מוטיג, און וויליג, איז עס אונזער פליכט צו זאָגען זיי, אז זיי זענען ווילקאָמען צו קומען צו אונזערע ברעגעס, און אז מיר האָפען, אז זיי וועלען קומען אין דער צוקונפט נאָך אין גרעסערע צאָלען."

אַבער טראץ די ענטפערס, האָבען זיך נאָך פון צייט צו צייט געהערט פיינדליכע שטימען, און עס האָבען זיך אויך באוועזען אין מאַנכע צייטונגען ארטיקלען, וואו מען האָט געשריבען, "אז צו דעם צייט ווען די קאנאדער זיין פוילען אין די טראנשייען, פארדיענען די אידען אין די פאבריקען גוטע געלט".

און פיעלע קאנאדער אידען האָבען דעם בעסטען ענטפער אויף די אָנפאלען געגעבען אויף די שלאכטפֿעלדער, וואו פיעלע אידישע סאָלאַרטען און אפיצערען האָבען באַצאָלט מיט זייערע לעבענס, אין אנדערע האָבען זיך דערדיענט צו מיליטערישע אויסצייכנונגען.

פאר ביישטייערען גרעסערע סומען צו די קריעגס־פֿאנדען איז אויך מאַרטימער ב. דייוויס, א מאָנטרעאַלער רייכער איד באַלוינט געוואָרען מיט א ריטערטום, וואָס האָט אים געגעבען דעם ערעך טיטעל "סער".

צוזאמען מיט די אלגעמיינע בירגער־פליכטען, האָט זיך אויך דעמאנסטרירט די ברייטע וויליגקייט צו העלפען די פיעלע אידישע קריעגס־ליידענדע, די אידישע מלחמה קרבנות פון מזרח אייראפע, וועלכע האָבען אממערסטען געליטען פונ'ם וועלט־קריעג. אין אלע גרעסערע און קלענערע אידישע קהלות זענען די נאנצע צייט פונ'ם קריעג אָנגעפירט געוואָרען געלט־זאמלונגען פאר די אידישע מלחמה קרבנות, אלגעמיינע אָדער פאר געוויסע לאַנדסמאנשאפטען, אין וועלכע עס האָבען זיך אקטיוו באטייליגט אלע אידישע עלעמענטען

עס זענען אין דער הילפס־ארבייט ווי פארווישט געוואָרען די באַזונדערע קלאַסען־אינטערעסען פון די פארשידענע אידישע עלעמענטען, און אלעמען האָט באהערשט דער געפיל צו העלפֿען די ליידענדע פֿונ'ם קריגע און די ספּעציעל אידיש־רדיפות. אין דער הילפס־ארבייט האָבען די קאנאדער אידען מערסטענס קאָאפּערירט זייער טעטיגקייט מיט די אמעריקאנישע אידישע הילפס־קאָמיטעטען (''אמעריקען דזשואיש רעליעף'', ''סענטראל רעליעף'', און ''פּאָלקס־הילף''), אָבער מען האָט אויך קאאפּערירט מיט די אידישע הילפס־קאָמיטעטען פון ענגלאַנד און אנדערע פלעצער, און טיילווייז איז אויך די הילף אָנגעפירט געוואָרען דירעקט אין די מלחמה־לענדער, ווי די אקציע פון אריבערבֿענגען א צאָל אידישע יתומים פון די מלחמה־פלעצער, און דאָס באַזאָרגען זיי מיט היימען אין קאנאדע.

אין די דריי גרעסערע אידישע קהלות, מאָנטרעאַל, טאראנטא, און וויניפּעג, האָבען די גאנצע צייט פונקציאנירט פאראייניגטע ארגאניזאציעס, וועלכע האָבען אָנגעפירט די ארבייט אין זייערע באַטרעפֿענדע געגענדען, און גרויסע סומען (לויט דער פראפארציע פון דער צאָל קאנאדער אידען) זענען פאר דער הילפס־אקציע געשאפֿען געוואָרען.

דער ווילען צו העלפֿען די אידישע קריענס־ליידענדע האָט אזוי ווייט באהערשט די ברייטסטע פּאָלקס־שיכטען, אז ער האָט זיך אויך אָנגעהויבען אויסצודריקען אינ'ם קאמף פאר מער דעמאָקראטיע אינ'ם אידישען לעבען, א קאמף וואָס האָט זיך אין די קריענס־יאָרען קאָנצטרירט ארום דער אידישער קאָנצענטראַציע.

אין די מלחמה־יאָרען האָבען זיך די מאָנטרעאַלער אידען אויך דערשלאָגען צו א אידישער פארטרעטערשאפט.

דער פּאָפּול, וואָס האָט געהערשט אינ'ם אָנהויב פֿונ'ם יאָר הונדערט, צי אידען דארפֿען אויך אין זינען האָבען אידישע אינטערעסען בשעת פּאָליטישע וואלען, איז שוין לאנג געוועזען פארגעסען, און מיט'ן וואוקס פֿונ'ם ישוב זענען אלץ מער פארוואַכען געמאכט געוואָרען צו ערוועהלען אין די דיסטריקטען מיט א גרויסער אידישער איינוואוינערשאפט אידישע פארטרעטער צום פארלאמענט. אין 1916

דער איד אין קאנאדע

איז צום ערשטען מאל אינ'ם מאָנטרעאלער סט. לואיס געגענד ער-
וועהלט געוואָרען צו דער קוויבעקער לעגיסלאטור אלס פארטרעטער
דער איד פֿיטער בערקאָוויטש. די זעלבע לעגיסלאטור וואו מען האָט
אינ'ם אָנהויב פֿונ'ם פּאַריגען יארהונדערט ניט ערלויבט יחזקאל
הארט'ן צו פארנעמען זיין פלאץ אלס מיטגליעד, האָט גלייך אנער-
קענט די פעהיגקייט פֿונ'ם אידישען מיטגליעד, וועלכער האָט אַנ-
געהויבען צו שפיעלען א וויכטיגע ראָליע אין דער לעגיסלאטור.

פ. בערקאָוויטש.

(פֿיטער בערקאָוויטש איז געבוירען געוואָרען אין מאָנטרעאל אין
1879, און גראדואירט אלס אדוואָקאט. אין 1911 איז ער בא-
שטימט געוואָרען אלס "קינגס קאונסילאר" זייענדיג דער דריטער
אידישער אדוואָקאט וועמען עס איז צוגעטיילט געוואָרען דער האָזיגער
פראָפעסיאנעלער כבוד. דער ערשטער אידישער "קינגס קאונסילאר"

דער איד אין קאנאדע

איז געוועזען דער מאָנטרעאלער אידישער אדוואַקאט מעקסוועל גאָלד-
שטיין, און דער צווייטער ס. וו. דזשייקאָבס.
דער אידישער פארטרעטער אין דער קוויבעקער לעגיסלאטור,
איז אויך ווידער ערוועהלט געוואָרען אין די קומענדע וואלען פון 1919
און פון 1923.

ס. וו. דזשייקאָבס.

א יאָר שפעטער, אין 1917, האָבען די מאָנטרעאלער אידען
אויך ערוועהלט א פארטרעטער צום פּעדעראלען פארלאמענט אין דער
פּערוואַן פון ס. וו. דזשייקאָבס, א מאָנטרעאלער אידישער אדוואַקאט
מיט א גרויסער רעפּוטאציע אלס יוריסט.
(סעמיועל וו. דזשייקאָבס, געבוירען אין 1871 אין לענקעסטער
אנמאריא, האָט גראדואירט צוערשט פון דעם מעקגיל אוניווערסיטעט,

דער איד אין קאנאדע

און דאן פאָרגעזעצט זיין שטודיום אין דעם פראנצויזישען לאוואל אוניווערסיטעט אין מאָנטרעאל, זייענדיג דער ערשטער איד אין קאנאדע צו גראדואירען פון א רוימיש-קאטוילישען לער-אנשטאלט. אין 1906 איז ער באשטימט געוואָרען אלס "קינגס קאנסילאר" און ביי פיעלע פראָצעסען האָט ער אפטמאָל פארטרעטען די רעגירונג).

ס. וו. דזשיקאבס איז ערוועהלט געוואָרען אלס פארטרעטער פון דעם וואל-דיסטריקט באקאנט אלס "דזשאָרדזש עטיען קארטיע די וויזשיאן", און איז אלס פארטרעטער פונ'ם זעלבען וואל-געגענד ווידער ערוועהלט געוואָרען אין 1921.

ביידע פארטרעטער, ערוועהלט פון דער מאָנטרעאלער אידישע קהלה אין די קריעגס-יארען, זענען ערוועהלט געוואָרען אויף די וואל-צעטלען פון דער ליבעראלער פארטיי.

דאָס ניינצענטע קאפיטעל

דער קאמף פאר אידישער דעמאָקראטישער הערשאפט

מאטעריעלע הילף און פאליטישע הילף, — דער אנהויב פון דער קאנגרעס-באוועגונג, — ראובן בריינין, — "דער קעניגדער אדלער", — "דער אידישער זשורנאל", — דער קאמף און די באזייטיגטע סכנות, — דער קאנאדיש-אידישער קאנ-גרעס, — דער דורכפאל.

די קאנאדער אידען, אי די ערשט איינגעוואנדערטע און אי די אלטע תושבים האָבען שטענדיג גענומען א בייזטען אינטערעס אין אלע אידישע אלוועלטליכע ענינים, און דער אינטערעס איז נאך מער פארשטארקט געוואָרען אין די יארען פונ'ם גרויסען וועלט-קריג 1914—1918. די דאָזיגע פאראינטערעסירטקייט איז אויסגעדריקט געוואָרען אויף פארשיעדענע אופנים.

גרויסע געלט-סומען געזאמעלט פאר הילפס-צוועקען, א גאנצע רייע פון פראָטעסטען און דעמאָנסטראציעס געגען די פאָגראַמען, גירושים, רדיפות, צוערשט געגען די פארפאָלגונגען מצד דער געוועזענער צארישער רוסלאנד, און שפעטער געגען די בלוטיגע פאָגראַמען אין פוילען און אין דער אוקראינע, די הילפס-אקציע פאר די אי-קראינער יתומים און ענליכע הילפס-טעטיגקייט — אין זיי אלע האָט זיך אויסגעדריקט דער ווילען פון די קאנאדער אידען צו העלפען די געליטענע, באצייכענט מיט'ן אלגעמיינעם נאָמען "די אידישע מלחמה קרבנות", אָבער מען האָט אויך געזוכט צו געבען די דאָזיגע קרבנות פאליטישע הילף, אזוי אז עס האָט זיך אָנגעהויבען אויסצוקריסטאליר זירען די אידען, וועלכע איז שפעטער באקאנט געוואָרען אלס די באוועגונג פאר א קאנאדיש-אידישען קאנגרעס.

גלייך אינ'ם ערשטען מלחמה־יאָר זענען אין טאראנטא און אין מאָנטרעאַל, קוויבעק, געשאפען געוואָרען צוויי ענליכע הילפס־ארגאניזאציעס — אין טאראנטא "דער טאראנטא מלחמה קאָנפֿערענץ" און אין מאָנטרעאַל "דער פּאָלקס פארבאנד". צו דער זעלבער צייט איז אויך אין וויניפּעג געגרינדעט געוואָרען דער דאָרטיגער "הילפס פארבאנד". יעדע ארגאניזאציע איז געוועזען צוזאמענגעשטעלט פון דעלעגאציעס פון די ארטיגע אידישע קערפערשאפטען און אינסטיטוציעס, הויפטזעכליך פון אידישע ארבייטער און מיטעל־קלאס ארגאניזאציעס, און פאר די אלע עלעמענטען איז קלאָר געוואָרען, אז הויז מאטעריעלער הילף מוז די אידען פון מזרח־אייראפע אויך גענעבען ווערען פאָליטישע הילף, און אז עס מוז אָנגעפירט ווערען אן אלזייטיגע אידיש־נאציאנאלע פאָליטישע טעטיגקייט לטובת די מלחמה קרבנות.

פאר פיעלע כלל־טוער צווישען דעם קאנאדער אידענטום איז קלאָר געוואָרען, אז די לאגע פון די אידען אין די מלחמה לענדער איז א פראגע, וואָס מוז אינטערעסירען דאָס גאנצע אידישע פאָלק, און אז לעזען די דאָזיגע פראגע דארף מען ניט דורך שטרלנות, אָדער דורך דער הילף פון יחידים, נאָר דורך שאפען א אידישע פאָלקס־טריבונע, אין וועלכער אלע אידישע עלעמענטען זאָלען זיין פארטראטען, א פאָלקס־פארבאנד, וואו עס זאָל רעפרעזענטירט זיין יעדער אידישער עלעמענט.

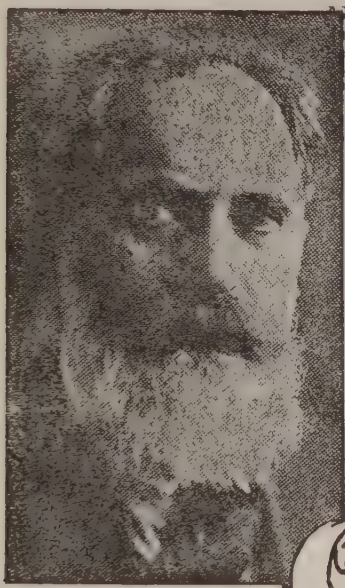
הויפטזעכליך איז דער געדאנק רייה געוואָרען צווישען א גרופע מאָנטרעאַלער אידישע כלל־טוער מיט ראובן בריינין בראש, וועלכער איז געוועזען דער פאָרויצענדער פון דעם "פאָלקס פארבאנד" פון קאנאדער אידען, און דער געדאנק האָט אויך געפונען אָנהענגער אין טאראנטא און וויניפּעג, הויז א רייע קלענערע שטעט.

אין חודש יולי, 1915, האָט די מאָנטרעאַלער ארגאניזאציע פונ'ם "פאָלקס־פארבאנד" באשלאָסען איינצורופען א קאָנווענשאַן פון פארטרעטער פון אלע קאנאדער אידען, וועלכע זענען פאר אזא טעטיגקייט, און אויף דעם צוזאמענפאָר זאָל באשטימט ווערען וועלכע שטיצע און וועלכע טעטיגקייט זאָל אָנגעפירט ווערען לטובת די אידען אין די מלחמה־לענדער.

דער איד אין קאנאדע

אָבער אומגליקלעכערווייז האָבען אַ רייע פון פערזענליכע מאטיר-
ווען און צוזאמענשטויסען פאראורזאכט אַ קאמף ארום דער דאָזיגער
באוועגונג פאר אַ אידיש-דעמאקראטישער פאראייניגונג.

ראובן בריינין, דער אידיש-העברעאישער ישריפטישטעלער, האָט
אין די לעצטע יאָרען פאר'ן וועלט-קריעג רעדאנירט אין מאָנטרעאל די

ראובן בריינין.

אידישע צייטונג "דער קענעדער אדלער", און איז אויך געוועזען
א וויצע-פרעזידענט פון דער קאנאדער ציוניסטישער פערעראציע. אין
1914 איז פאָרגעקומען אַ צוזאמענשטויס צווישען בריינין'ען און דעם
ארויסגעבער פון דער צייטונג, און ראובן בריינין האָט פארלאָזען די
רעדאקציע, אָנהויבענדיג צו גרייטען זיך ארויסצוגעבען אַן אייגענע

נייע אידישע טאג־צייטונג. דער ארויסגעבער פונ'ם "אדלער" האָט פארשטעהט זיך אין דעם געזעהן א קאָנקורענץ־צייטונג, און געטריבען פון געשעפטליכע מאטיווען האָט דער "אדלער" אָנגעהויבען אַנצור־פירען א פיעלזייטיגען קאמף געגען ראובן בריינין און זיין געפלאנטע צייטונג, און ממילא אויך געגען דעם "פאָלקס־פארבאנד", וועמענ'ס פרעזידענט ער איז געוועזען. דער לעצטער איז אויך צו יענער צייט ניט געוועזען שוה כשוה מיט מאנכע פון די ציוניסטישע פירער, און די דאָזיגע פערזאָנען, געשטיצט פונ'ם "אדלער", זענען דאָרום גע־וואָרען געגנער פון דער פאָלקס־באוועגונג, באאיינפלוסענדיג די ציר־ניסטישע ארגאניזאציע, אז זי זאָל אויך זיין געגען דעם "פאָלקס־פארבאנד", מאנכע פירער גלויבענדיג אז עס קען זיין א געפאר אין אזא אל־אידישע ארגאניזאציע פאר דער ציוניסטישער פערעראציע און ארץ ישראל ארבייט.

אין די פאראייניגטע שטאאטען האָט אָבער דער געדאנק פאר אן אמעריקאניש־אידישען קאָנקרעם אָנגעהויבען אלץ מער פאָפולער צו ווערען, און אזוי ווי קולטורעל און גייסטיג איז תמיד דער קאנאדיש־אידישער ישוב פארבונדען מיט אמעריקע, האָט ממילא דער דאָרטיגער ערפאָלג אויך באאיינפלוסט די עפענטליכע אידישע מיינונג אין קאנא־דע, און באפעסטיגט די פאָזיציע פונ'ם פאָלקס־פארבאנד, טראץ דעם געפירטען קאמף.

די ציוניסטישע פירער מיט דער הילף פונ'ם "אדלער" האָבען דאן באישלאָסען אליין צו פאררופען אזא אידישע קאָנפערעץ, און אזוי ווי אין 1915 האָט אין מאָנטרעאל סיי ווי געדארפט פאָרקומען די יערליכע ציוניסטישע קאָנווענשאַן, האָט מען באישלאָסען דעם ציוניסטישען צוזאמענפאָר צו פארלעגנערען אויף נאָך א טאג, איינ־לאדען צו דעם א גרופע ניט־ציוניסטישע דעלעגאטען, און עס פראַ־קלאמירען אלס "די ערשטע קאנאדער אידישע קאָנפערענץ".

אזא קאָנפערענץ איז פאָרענקומען, געפירט און קאָנטראלירט פון די ציוניסטישע טוער, אָבער אַן שום רעפּרעזענטאנץ פון די ברייטע פאָלקס־שיכטען, און אויף דעם צוזאמענפאָר זענען אָנגענומען געוואָרען א רייע רעזאָלוציעס.

דער איד אין קאנאדע

דער פאָלקס־פארבאנד האָט אַבער נישט אָפגעשטעלט זיין אנימאָ-
ציע פאר א דעמאָקראטיש־אידישער פאראייניגונג, און געפינענדיג
שטיצע אין דער טאראנטאר אידישער צייטונג "דער אידישער זשורנאַל",
איז אָנהויב יאָר 1916 פאָרגעקומען אן ארגאניזירונגס־קאָמיטעט
פערענץ, אויף וועלכער עס איז באשלאָסען געוואָרען פאַרצוועצען די

לייזן קאהען.

ארבייט פאר א דעמאָקראטיש־אידישער פאראייניגונג, פאר שאפען א
פערמאנענטע אידישע ארגאניזאציע, דעם קאנאדיש־אידישען קאָנגרעס.
דערווייל האָבען זיך אויך געביטען מאנכע אומשטענדען. ראובן
בריינינג'ס געגרינדעטע צייטונג, "דער וועג", איז אונטערגעגאנגען
נאָך א קורצער עקזיסטענץ, און דאָס האָט אפגעשאפט דעם קאמף

פונ'ם "אדלער" געגען ברייניג'ען און אויך געגען דעם קאנגרעס גע-
דאנק. די ציוניסטישע פירער האָבען אויך איינגעזעהן זייער טעות
צו שטעלען זיך געגען דעם פאָלקס-ווילען, האָבענדיג פאר זיך א ביר-
שפיעל פון די פאראייניגטע שטאאטען, וואו די ציוניסטישע פירער
זענען געוועזען אקטיוו באטייליגט אין דער באוועגונג פאר אן אמע-
ריקאניש-אידישען קאנגרעס. צו דער צייט וואָס אין טאראנטא און
אין מאָנטרעאל איז פאָרגעקומען דער קאמף ארום דעם פאָלקס-פאר-
כאנד, איז דער ישוב אין דער קאנאדער וועסט געבליבען נייטראל,
אָבער אין 1917 איז אין וויניפעג פאָרגעקומען א מערב-קאנאדער קאָנ-
פערענץ מיט באטייליגטע פון דעם גאנצען דאָרטיגען ישוב, וואו עס
איז אין פרינציפ באשלאָסען געוואָרען די נויטיגקייט פון א קאנאדיש-
אידישען קאנגרעס. די אלע געענדערטע אומשטענדען האָבען געבראכט,
אז די קריגערישע צידים זאָלען זיך אייניגען אויף א באשטימטע
פראָגראם, מיט וועלכער עס זאָל זיך באשעפטיגען דער קאנגרעס. עס
האָט זיך פארמירט אן ארגאניזאציע-קאָמיטעט פאר דעם צוועק, עס
זענען איינגעאָרדענט געוואָרען דעמאקראטישע וואלען אין יעדער איי-
דישער קהלה, אין וועלכע עס האָבען זיך געקענט באטייליגען יעדער
מאן און פרוי אין עלטער פון 18 יאָר און העכער. פיעלע טויזענדער
שטימען, רעפרעזענטירענדיג די פארשידענסטע אידישע עלעמענטען
(אויסער די רעפאָרם-אידען) זענען ביי די וואלען אָפגעגעבען געוואָרען,
דער ברייטסטער אינטערעס צו דער זאך איז ארויסגעוויזען געוואָרען,
און אין דעם פורים-טאג 1919, איז זיך אין מאָנטרעאל צוזאמענגע-
קומען אונטער'ן פאָרויף פונ'ם מאָנטרעאלער אידישען כלל-טוער לייאָן
קאהען, דער ערשטער קאנאדיש-אידישער קאנגרעס, וואָס איז בא-
שטאנען פון 216 רעפרעזענטאנטען, וועלכע האָבען רעפרעזענטירט
יעדע אידישע קהלה, פארטיי און ריכטונג, איבער'ן גאנצען לאנד,
ציוניסטען, ארבייטער דעלעגאטען, מזרחים, ארטאדאקסען, סאָציא-
ליסטען און פּוֹעלי ציון, אידישע קולטור-טוער — אלע האָבען געהאט
זייערע פארטרעטער אויפ'ן קאנגרעס, און פאר פיער טעג צייט האָט
זיך דער קאנגרעס אלזייטיג באשעפטיגט מיט'ן אידישען פראָבלעם,
ניט נאָר אויף אזוי פיעל ווי עס איז נוגע די אידען אין די מלחמה-

דער איד אין קאנאדע

לענדער, נאָר אויך מיט דער אידישער פראגע אלס א גאנצע, איינ- שליסענדיג דעם אידישען מצב אין קאנאדע און די טעטיגקייט ארום דער ארץ ישראל זאך.

דער ערשטער קאנאדער אידישער קאָנגרעס האָט זיך ארויסגע- זאָגט פאר ארץ ישראל טעטיגקייט, פאר העלפֿען די אידישע מלחמה- ליידענדע, פינאנציעל און פאָליטיש, פאר באשעפטיגען זיך מיט דער ערציהונג פון דער אידישער יוגענד אין לאַנד, פאר אונטערזוכען און באשעפטיגען זיך מיט דער אידישער פארמער באוועגונג אין דער קאנאדער וועסט, צו אגטירען פאר א פינף טעגיקער ארבייטס- וואָך, אויפצונעמען די ארבייט פון דער קומענדיגער אידישער איינוואוי- דערונג. א רייע פון רעזאָלוציעס, וויכטיג פאר יענעם מאָמענט, זענען אָנגענומען געוואָרען. עס איז אויסגעקליבען געוואָרען אן עק- זעקוטיוו קאָמיטעט, און אלע האָבען געגלויבט, אז ענדליך וועט גע- שאפען ווערען דער ארגאן, ארום וועלכען עס איז שטארק געקעמפט געוואָרען.

אָבער מיט די שלום-זיצונגען פונ'ם קאָנגרעס, האָט זיך אויך געענדיגט די טעטיגקייט פונ'ם קאָנגרעס. ניט נאָר האָט זיך דער קאָנגרעס מער ניט פארזאמעלט, נאָר אפילו די געגענטרעקאָמיטעטען און די צענטראל פארוואלטונג איז אויך אויסגעקומען שווער צו פאר- זאמלען זיך, די טוער האָבען פארלוירען דעם אינטערעס, און דער קאָנגרעס האָט פאקטיש אויפגעהערט צו פונקציאנירען.

דער קאָנגרעס האָט בלויז באוויזען אין 1920, צו נעמען די איניציאטיווע אויף זיך צו באנייען די ארבייט פאר די אידישע איד- מיגראנטען, וועלכע האָבען אָנגעהויבען צו קומען, פארטרעטער פונ'ם קאָנגרעס האָבען זיך אויך עטליכע מאָל געווענדעט מיט געוויסע בקשות צו דער רעגירונג, און מיט דעם האָט זיך די טעטיגקייט געענדיגט.

ווי גרויס עס איז געוועזען דער אינטערעס, איידער דער קאָנגרעס איז געשאפען געוואָרען, אזוי קליין איז יעצט געוואָרען די פאראינ- טערעסירטקייט אין דער זאך, און דורך א לאנגזאמער גסיסה, וועלכע האָט זיך הויפטזעכליך גענומען פונ'ם מאנגעל אין פינאנציעלע מיט- לען, איז זיך די קאָנגרעס-ארגאניזאציע אין גאנצען צופאלען.

ארום דער קאנאדיש-אידישער קאָנגרעס באוועגונג האָבען זיך אויך געהאט אויסגעבילדעט פאראייניגונגען פון לאנדסמאנשאפטען און פארטייען. אזוי איז געהאט געשאפען געוואָרען א פוילישער פארבאנד, א פארבאנד פון אוקראינער אידען, א נאציאנאל-סאָציאל-ליסטישע פאראייניגונג און א פאראייניגונג פון ארטאדאָקסען און מזרחים, אָבער מיט'ן אונטערגאנג פונ'ם קאָנגרעס, און טיילווייז אויך דורך דעם, וואָס מיט'ן סוף פון דער וועלט-מלחמה, איז אריינגעטרעטען אן אפאטיע אין קאנאדיש-אידישען לעבען, זענען אויך די ארגאניזאציעס צופאלען, און אזוי האָט זיך געענדיגט דער פראווי פון די קאנאדער אידען צו ארגאניזירען זיך אין א קערפערשאפט וואָס זאָל רעפּרעזענטירען אלע אידישע שיכטען.

דאָס צוואנציגסטע קאפיטעל

דאָס אידישע לעבען אין די לעצטע יאָרען

דער צענזוס פון 1921, — די אידישע אימיגראציע אין די יאָרען
נאָך דער מלחמה, — די העארגאניזירטע אימיגראציאנס-
ארכייט. — צוועלף אידישע קאָלאָניעס, — די יק"א הילף.

וויפיל אידען זענען היינט צו טאג פאראן אין קאנאדע ? דעם
איינציגען מעגליכען ענטפער אויף דעם קען נאָר געבען דער לעצטער
קאנאדער פאָלקס-צענזוס, און די פאָלקס-צעהלונג פונ'ם יאָר 1921 ניט
איבער וועגען דעם ציפערען אין צוויי באזונדערע טאבעלען.

לויט די ציפערען אָנגעגעבען אין דער טאבעלע וועגען אפשטא-
מונג (ארידזשין) זענען אין קאנאדע געוועזען אין יענעם יאָר 126,146
אידען, א פארגרעסערונג געגען דעם יאָר 1911, ווען עס זענען בלויז
געוועזען 75,681 אידען. אין פראָפארציע צו דער אלגעמיינער באפעל-
קערונג האָבען די אידען פאָרגעשטעלט מיט זיך 1.44 פראָצענט געגען
די 1.05 פראָצענט אין 1911, און די 0.30 פראָצענט אין יאָר 1901.

אין א צווייטער טאבעלע וועגען רעליגיע, ווערט די צאָל אידען
אָבער אָנגעגעבען נאָר אלס 125,190 געגען דער צאָל 74,564 אין
1911, וואָס דאָס צייגט אז א צאָל אידען האָבען קיינמאל ניט אנ-
געגעבען די אידישע רעליגיע אלס זייער גלויבען.

די 126,196 אידען האָבען לויט דעם צענזוס געוואוינט אין די
פאָלגענדע פראָווינצען :

פרינס עדוארד איילענד	— — — — — 21
נאָווא סקאָשיא	— — — — — 2,161
ניו בראַזוויק	— — — — — 1,243
קוויבעק	— — — — — 47,977
אנטאריא	— — — — — 47,798

דער איד אין קאנאדע

16,669	— — — — —	מאניטאבא
5,380	— — — — —	סאסקאטשיוואן
3,242	— — — — —	אלבערטה
1,696	— — — — —	בריטיש קאלאמביא
8	— — — — —	יוקאן
1	— — — — —	נאָרט־וועסט טעריטאריע

פון דער צאל אידען האָבען פאָלגענדע אידען געוואוינט אין שטעדט מיט א באפעלקערונג פון זעכציג טויזענט און העכער :

42,717	— — — — —	מאָנטרעאל
34,619	— — — — —	טאראנטא
14,449	— — — — —	וויניפּעג
1,270	— — — — —	וואנקאווער
2,560	— — — — —	האמילטאן
2,799	— — — — —	אטאווא
375	— — — — —	קוויבעק
1,247	— — — — —	קאלגארי
703	— — — — —	לאָנדאָן

לויט דעם צענזוס האָבען דאָרום די גרעסטע מאיאריטעט פון די קאנאדער אידען געוואוינט אין די גרעסערע שטעדט, און נאָר א קליינער טייל אין די קלענערע שטעדט און אויפ'ן לאַנד.

מיט דעם אָנקומען פון דער וועלט־מלחמה אין 1914 איז אָפּגע־שטעלט געוואָרען צוליעב פאָליטישע מאַטיווען די קאנאדער איינ־וואַנדערונג בכלל, און צוזאמען מיט דער אלגעמיינער איז צוליעב די זעלבע אורזאכען אויך אָפּגעשטעלט געוואָרען די אידישע איינוואנ־דערונג. עס האָבען איינגעוואַנדערט אין קאנאדע אין די לעצטע יאָרען פאָלגענדע צאָלען אידען :

65	— — — — —	1916	אין
136	— — — — —	1917	אין
32	— — — — —	1918	אין
22	— — — — —	1919	אין
116	— — — — —	1920	אין

דער איד אין קאנאדע

2,763	— — — — —	1921	אין
8,404	— — — — —	1922	אין
2,793	— — — — —	1923	אין

ווען די וועלט־מלחמה איז געענדיגט געוואָרען, האָט מען אין די קאנאדיש־אידישע קרייזען געגלויבט, אז עס וועט זיין די מעגליכ־קייט, אז קאנאדע וואָל קענען ווערען א גרעסערער אימיגראציע־אנשטעל צענטער פאר די אידען פון מזרח־איראפע, וועלכע זענען געצוואונגען צו עמיגרירען, די האַפנונג איז אָבער נישט רעאליזירט געוואָרען, ווייל אין קאנאדע האָט מען זיך נאָך דער מלחמה אָנגעהויבען בכלל שטרענגער צו באַציען צו איראפּיאישער איינוואנדערונג, און נאָר אין געוויסע באשטימטע פאלען, ווערט ערלויבט דאָס אריינקומען פון איראפּיאישער איינוואנדערונג, ווי נאָענטע קרובים און פאמיליעס פון קאנאדער איינוואוינער.

אין 1920 זענען אויך אין קאנאדע אויפגעלעבט געוואָרען די אידישע אימיגראציע־געזעלשאפטען, וועלכע זענען געוועזען צופאָלען אין די מלחמה־יאָרען, ווען קיין איינוואנדערונג איז נאָר נישט געוועזען, און די הילפס־קאָמיטעטען, וועלכע פונקציאנירען באַזונדערס אין די דריי גרויסע אידישע קהלות, טוען אלעס צו פאר־לייכטערען דעם גורל פון דעם נייגעקומענעם, ווערענדיג צוגעהאָלפֿען אין דער טעטיגקייט פון דעם קאנאדער יס"א קאָמיטעט.

טראצדעם וואָס די אידישע באפעלקערונג אין קאנאדע איז הויפטזעכליך א גרויס־שטאטישע, זענען אָבער אויך פאראן א גרויסע צאָל קלענערע אידישע קהלות איבער דער גאנצער לענג און ברייט פון קאנאדע, און עס זענען אויך פאראן צוועלף אידישע קאָלעניעס, און א צאָל אנדערע אידישע פארמער ישובים.

די אידישע קאָלעניעס זענען ווי פאָלגט :

אין דער פראָווינץ סאסקאטשיוואן: — אידענבירדזש, זאנענ־פעלד, הירש, ליפּטאן עיר און קופאר.

אין אלבערטא: — ראמסעי, מאנטעפיארע, און טראכו.

אין מאנטיאבא: — פיין רידזש און בוירד'ס היל.

אין קוויבעס: — סט. סאפיע.

דער איד אין קאנאדע

חויז די ארגאניזירטע אידישע קאלאניעס זענען אויך פאראן אידישע פארמער ישובים אין פאָלגענדע געגענטען : —

אין דער פראָווינץ קוויבעק : — מאקאזא, ניו גלאזגאו, סט. לין, דזשאליעט, סט. דזשוליע דע ווערשער, און סט. אנאט.

אין אנטאריא : סידער וועלי און טימינס.

אין מאניטאבא : — ניו הירש, סט. ענן, גימלי, לארעט, טראנס-קאנא, און דאָזענפעלד.

אין סאסקאטשיוואן : — וואפעלא, מעקסוועלטאן, טעאדאר, לימערק, קעמסאק, ווייט בער, אקסבאו, וואטראוס, ראוזטאון און דאונפערנליין.

אין אלבערטא : — קאמפיער און עמפרעס.

חויז אין די פלעצער, וואוינען נאך איינצעלנע אידישע פארמער אין אנדערע געגענטען, און מען גלויבט, אז אין מזרח און מערב קאנאדע זענען צוזאמען פאראן ארום זעקס הונדערט אידישע פאמיליעס (ארום דריי טויזענד נפשות) קאלאניזירט אויפ'ן לאנד, באארבייט טענדיג ארום 125 טויזענט אקער לאנד, אין ווערט צוזאמען מיט אלע פארם-געביידעס און אינווענטאר ארום דריי מיליאן האָלאר.

די עקזיסטירענדע אידישע פארמער, סיי אין די גרעסערע און סיי אין די קלענערע קאלאניעס, זענען מערסטענס זעלבסטשטענדיג און די הילף וואָס ווערט זיי געגעבען פון דער יק"א איז נאָר, אָדער אין דער פאָרמע פון הילואות, פאר וועלכען עס ווערט זיי גע-רעכענט א מינימאלער פראָצענט (5%), אָדער אין דער פאָרמע פון קהל'שער שטיצע, ווי צו העלפען אויסבייען קהל'שע געביידעס, אויס-האלטען לערער און שולען פאר די קאלאניסטען-קינדער, געבענדיג צו-שטייער א העלפט פון די קאָסטען עס אויסצוהאלטען.

דאָס אידישע לעבען אין לאנד איז אין די לעצטע יאָרען נישט נאָר אויסגעוואקסען אין צאָלען, נאָר אויך אין איכות, און די וואָרצן לען פונ'ם קאנאדיש-אידישען ישוב ווערען אלץ מער בארעווייגט אין אויסגעברייטערט. נישט נאָר ווערט דער מצב פונ'ם יחיד בעסטער, נאָר אויך אין דער געזעלשאפטליכקייט מערקט זיך דאָס מער איינציג בירגערען זיך און דאָס אריינפאסען זיך אין דער נייער סביבה.

פון א קליינעם אומבאדייטענדען מיעוט שטעלט פאָר מיט זיך דאָס קאנאדער אידענטום היינט צו טאג א באדייטענדע קראפט, גלויב בענדיג אין דער ליכטיגער צוקונפט.

דאָס קאנאדער אידענטום האָט דערווייל נאָך נישט געלעזט פיעלע פון זיינע פראָבלעמען, ווי למשל די שול-פראגע אין דער פראָווינץ קוויבעק, א. ד. ג., אבער דאָס אידישע הארץ איז פול מיט'ן גלויבען, אז אלע שוועריגקייטען וועלען מיט דער צייט באזייטיגט ווערען, און דער אידישער גורל אין לאנד וועט זיין א גליקליכער און צופריעדענער צוזאמען מיט אלע זין און מענשען-קינדער, וועלכע באוואוינען די גרויסע און ברייטע "דאָמיניאן אף קענעדע".

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

PLEASE ADVISE CHANGE OF ADDRESS

DATE DUE

געשיכטע
רייב

רייבוויין, אברהם

דער ייד אין קאנאדע

5737

5737

